

1991. g.
MAIJS
JŪNIJS

AVOTS

ISSN 0235—1420

PROZA DZEJA DRAMATURĢIJA PUBLICISTIKA KRITIKA

AVOTS

Latvijas Rakstnieku savienības literāri
māksliniecisks un publicistisks
žurnāls jaunatnei. Iznāk kopš 1987. g.
reizi mēnesī.

REDAKCIJA:

AIVARS KĻAVIS,
VILNIS BĪRIŅŠ,
ANDRIS NĀTRIŅŠ,
GUNTARS GODIŅŠ,
LAIMA ŽIHARE,
NORMUNDS NAUMANIS,
EVA RUBENE.

KOREKTORE

DINA KANDROVIČA.

MĀKSLINIECISKĀ REDAKTORE

SARMĪTE MĀLIŅA.

TEHNISKĀ REDAKTORE

INĀRA JURJĀNE.

SATURS

Ištāvāns Nemere. «Gagarins — kosmiskie meli»	(1. lpp.)
Ieva Lešinska. Dzeja.	(8. lpp.)
Andrejs Tarkovskis. «Vēsts par Apokalipsi»	(13. lpp.)
Rumāņu dzeja	(16. lpp.)
Oldess Hakslijs. «Sala»	(20. lpp.)
Ištāvāns Nemere. «Gagarins — kosmiskie meli»	(28. lpp.)
Lelde Čate. Dzeja	(34. lpp.)
Zenta Mauriņa. «Kontaktu trūkums kā mūsu laiku slimība», "Draudzība — gaišākā zvaigzne tumšajās debesīs»	(36. lpp.)
Anita Uzulniece. «Berlīne, 1991. gada februāris»	(42. lpp.)
Jurijs Jelagins. «Mākslu piejaucešana»	(48. lpp.)
Ištāvāns Nemere. «Gagarins — kosmiskie meli»	(58. lpp.)

Ō PATĀ

Latvian

plasma zeme

DOTĀCIJAS

Manuskriptus pieņem divos eksemplāros mašīnrakstā,
nerecenzē un atpakaļ neizsūniedz.

Formāts 60x84/8.

Ofseta tehnika.

Redakcijas adrese: 226050 Rīgā, Palasta ielā 8.

Vēstulēm 226081, Elizabetes ielā 81/83 a. k. 35

Telefoni: Galv. red. 224166, atbildīgais sekretārs 225654

Iespiests Tallinas 1. tipogrāfijā 2418

Licences Nr. 000052.

Ištvāns Nemere

GAGARINS=

KOSMISKIE MELI

No ungāru valodas tulkojusi Laima Žihare

PRIEKŠSPĒLE

1961. gada 12. aprīlī Gagarins *it kā* pacēlies kosmosā. Šo dienu es atceros arī vairāku citu iemeslu dēļ, kas visi kaut kādā veidā saistīti ar slaveno lidojumu pasaules telpā.

Pilsēta, kurā tolaik dzīvoju, bija diezgan liela komitāta² centrs. Iepriekšējā vakarā kopā ar kuplu draugu pulku apmeklēju teātri. 12. aprīlis iekrita trešdienā, bet tovakar vēl bija 11. aprīlis, otrdienā. Lugu vairs lāgā neatceros, toties atmiņā palicis, kā zibensātrūmā izplatījās jaunums — starpbrīdī pēc otrā cēliena pie telefona tika piesaukts tobrīd zālē esošais komitāta izpildkomitejas priekšsēdētājs. Pēc brīža atgriezies, viņš čukstus kaut ko pavēstīja blakussēdētājiem. Ziņa izplatījās, pirms vēl cēliens bija beidzies. Budapeštas centrālā partijas komiteja informējusi mūsu izpildkomitejas priekšsēdētāju, ka krievi palaiduši kosmosā cilvēku!

Atkārtoju: bija vēl tikai 11. aprīlis, otrdienā. Tālaika partokrātija pēc veca paraduma vadošos darbiniekus allaž informēja jau laikus, lai tikai viņiem nebūtu jāpiedzīvo pārsteigumi vai, vēl sliktāk, jaunumi jāuzzina no citiem (nedod Dievs, no radio "Brīvā Eiropa"). Acimredzot Budapešta visiem paziņoja jauno vēsti, kas saņemta no Maskavas. Varu iedomāties, ka tovakar gluži līdzīgi notikumi risinājās ne tikai mūsu pilsētā un ne jau Ungārijā vien. Maskava vispirms paziņoja vasaļvalstu partijas vadoņus, tie savukārt — domubiedrus attiecīgajās galvaspilsētās, no kurienes ziņa izplatījās tālāk uz komitātiem un sīkākām teritoriālām vienībām. Visur, protams, jaunumu pavēstīja tikai vadītājiem, taču viņi — tas notika arī pie mums — gribēdami paspīdēt ar informētību, ziņu tālāk nodeva saviem tuvākajiem draugiem. Nav brīnums, ka nepilnas stundas laikā jauno vēsti jau zināja viss komitāta centrs.

Tādi paši notikumi droši vien risinājās arī Bulgārijā, Čehoslovākijā, toreizējā VDR, Polijā, Mongolijā, Rumānijā utt.

Šī lieta man sāka likties aizdomīga ne jau tobrīd, bet otrā dienā. Kā Maskava varēja izplatīt ziņu par lidojumu, ja Gagarins pacēlās gaisā tikai nākamajā rītā? Kurš iepriekšējā vakarā būtu uzdrīkstējies apgalvot, ka nākamajā rītā paredzētais lidojums izdosies? Un vispār, kāpēc iepriekšējā dienā saņemtā vēsts bija *pagātnes formā*?

Vēlāk, pēc daudziem gadiem, es uzzināju, kas vēl tajā brīdī noticis. Sešdesmito gadu otrajā pusē, kad ģimenes apstākļu dēļ dzīvoju Polijā, savas darba vietas, lielas universitātes bibliotēkā,

ziņkārības dzīts, sāku pārskatīt 1961. gada poļu centrālos laikrakstus. Pārsteigts ieraudzīju, ka 12. aprīļa titulapā milzu burtiem rakstīts: padomju cilvēks kosmosā!... Sekoja diezgan grūti saprotams raksts par kādu vārdā *nenosauktu* padomju virsnieku, iespējamo kosmonautu, kurš, kā ziņots no Maskavas, tikko kā aplidojis apkārt Zemei, par ko drīzumā gaidāma plašāka informācija.

Atkārtoju: tas bija 12. aprīļa laikraksts, kurš — tāpat kā visur citur pasaulē — ticis redīgēts iepriekšējā vakarā, bet iespiests naktī, lai rītausmā jau būtu pārdošanā visās valsts malās. Jo runa ir par poļu kompartijas centrālo laikrakstu. Tam, kurš vēl joprojām nesaprot, paskaidrošu sava pārsteiguma iemeslu: laikrakstu iespieda, izplatīja un sāka pārdot labu brīdi pirms Gagarina varbūtējās pacelšanās gaisā ar kosmosa kuģi "Vostok"! Pārējās pasaules avīzes — izņemot vakara laikrakstus — varēja publicēt sensacionālo ziņu tikai nākamajā — 13. aprīļa rītā. Proti — *trīsdesmit sešas stundas* pēc Varšavas partijas avīzes iznākšanas (ja pierēķinām klāt iespīēšanai nepieciešamo laiku).

Trešais divainais fakts sekoja pēc pāris dienām, kad ungāru televīzija tiešajā ēterā pārraidīja starptautisko preses konferenci ar Gagarinu. Televīzija tolaik vēl bija melnbalta. Skatījos ar interesi, jo kosmosa pētījumi, kosmiskie ceļojumi, zinātniskā fantastika utt. mani ārkārtīgi interesēja jau no piecdesmito gadu beigām.

Preses konferences pārsteidzošākā epizode sekoja, pirms vēl Gagarins bija sācis runāt. Kosmonautu pieaicināja pie mikrofona, lai viņš pastāsta par lidojumu. Un tad Gagarins... izņēmis no kabatas lapiņu, *nolasīja, ko redzējis kosmosā*.

Protams, pasaule allaž izturējusies pret Padomju Savienību ar neuzticību; turklāt mums, ungāriem, bijis sevišķi daudz iemeslu skatīties uz visu, kas nāk no šīs valsts, ar aizdomām. Visus sešpadsmit pēckara gadus (1945 - 1961) turienes idejas mūsu tautā tika izplatītas ar uguni un zobenu. Mūsu vecāki, jaunākie laikabiedri un milzīga sabiedrības daļa — kā atklājās 1989./1990. gadā — šai propagandai nekad nebija ticējuši, par komunismu un visu, kas sarkans, allaž saglabājuši savu viedokli.

Tātad pirmā reakcija: neticība, ka Gagarins vispār lidojis kosmosā. Jau minētie fakti vien neko labu neliecināja, turklāt bija vēl arī citi. Padomju kosmosa pētījumus līdz tam turēja stingrā slepenībā, toties jo skaļi popularizēja sīkus, nekontrolējamus sasniegumus. Pirms tam krievi gadu desmitiem slavēja tikai

aši sevi un savu iekārtu, par kuru visi zināja, ka tā ir viens no elākajiem pasaules lāstiem. Un te pēkšņi radio paziņo, ka šāda alsts plūksni milzīgus zinātniskus laurus?

Mēs, protams, neticējām. Tā bija dabiska reakcija. Manuprāt, Austrumeiropā tā reaģēja daudzi. Mēs zinājām, ka PSRS slēpusi savas neveiksmes kosmosa pētījumos, pārspilējusi sīkas veiksmes. Parasti pieminēja tikai tās. Jo nekad iepriekš netika ziņots, kad un kāds eksperiments notiks, kur, ar kādiem līdzekļiem un ierīkēm. Ja pasākums neizdevās, padomju prese klusēja, un mēs uzzinājām to daudz vēlāk, kad neveiksmi izziņoja Rietumu radio. Pasaule nekad nav uzticējusies Padomju Savienībai, un tāda attieksme nemainīsies, kamēr vien pastāvēs šī mākslīgi veidotā valsts.

"Miera cīņas čempioni", kā tagad zinām, pa to laiku iekrāja vienu no pasaules vēsturē lielākajiem ieroču arsenāliem, ko regulāri turpina izmantot un izplāst.

Ceturtkārt — kā atceros es un mani tālaika labākie draugi — rīkāmajā dienā pēc lidojuma, kad mēs, ģimnāzisti, aizrautīgi pārrunājām "pacelšanos gaisā", es nospriedu: tomēr neticami, ka šis cilvēks pabijis kosmosā. (Es to apgalvoju vēl pirms Gagarina preses konferences.) Daļa draugu domāja tāpat kā es, bet pārējie nebilda: "Tik nekaunīgi diez vai pat krievi uzdrošinātos melot."

— Šis cilvēks ilgi nedzīvos. Cilvēks, kas zina tādu noslēpumu, nav lidojis un kura vārds ir tikai propagandas ierocis, — tādu ierocinieku valdība dzīvu neatstās. Kamēr dzīvs, viņš ir varai bīstams, jo, piemēram, pēkšņi var ārzemēs kādam kaut ko izplāpāt. Vai arī kāds no viņa tuviniekiem... Viņu neatstās dzīvu, gan redzēsiet.

Kā jau zināms, Gagarins nenodzīvoja pat līdz sešdesmito gadu beigām. 1968. gadā, nepilnus septiņus gadus pēc "lidojuma", viņš gāja bojā "nelaimes gadījumā".

Piektkārt, ar šo lietu atkal sastapos pēc vienpadsmit gadiem. Vēl dzīvoja Polijā, kad uz denunciacijas pamata poļu VDK (SB; Drošības dienests — kas atzina šo faktu tikai 1990. gadā!) sāka par mani interesēties. Jauns ārzemnieks, kurš daudz raksta, pēta grāmatas un dažādus dokumentus, parādās starptautiskos forumos, turklāt bieži kā ievērojamu diplomātu tuls — tātad aizdomīga persona, kuras darbība jāpārbauda. Rakstīju dienu un nakti. Viena grāmata bija gandrīz gatava, otram jau savāktis ļoti daudz materiālu, kad 1972. gada 25. janvārī, kamēr biju izbraucis, manu dzīvokli pārmeklēja trīs SB aģenti, kas konfiscēja visus rakstus un piezīmes. Lielāko daļu man vēlāk atdeva atpakaļ, arī "Bailu un nabadzības planētu", kurā, stipri kritizējot abu superlielvalstu politiku, analizēju tālaika situāciju pasaulē. Otru darbu konfiscēja uz visiem laikiem.

KĀPĒC TIEŠI TOBRĪD UN TĀDĀ VEIDĀ?...

Vispirms pasekosim, kas notika pirms šķietamā lidojuma, turklāt ne vien kosmosa pētniecības jomā, bet arī pasaules politikā.

Tāpat kā vienmēr, arī laika posmā pirms 1961. gada Padomju Savienība pārdzīvoja dziļu krīzi. Šobrīd, kad esam sākuši dziļāk analizēt sakrītības septiņu gadu desmitu garumā, šāds secinājums nav nekāda sensācija. Pasaulē vislielākā valsts, sākot no 1917. gada un jo sevišķi divdesmito gadu sākuma, kad tā oficiāli nodibinājās, allaž cīnījies ar krīzēm, kuras pati radījusi un pastāvīgi uzturējusi.

Piecdesmito gadu beigās Padomju Savienības atpalicība no civilizētākajām valstīm bija neiedomājami liela. Lai nevienu nemaldina fakts, ka pasaule no turienes saņēma vienīgi labas ziņas. Mūs pastāvīgi centās pārliecināt par sociālisma priekšrocībām, dinamisko, paātrināto sabiedrības attīstību. Patiesībā šajā grandiozajā zemē reizē eksistēja vismaz divas pasaules. Viena no tām bija Maskavas, Ļeņingradas un dažu citu lielpilsētu "spožums", dažas izcilas (un visiem rādāmas) rūpnīcas un enerģijas ieguves uzņēmumi, pāris zinātniskās pētniecības iestāžu un sasniegumu. Un tas bija viss. Otrā pasaulē ārpusē nepazina: simtiem miljonu cilvēku, kas apdzīvo sesto daļu mūsu planētas, dzīvoja un vēl joprojām dzīvo neiedomājamā nabadzībā. Teiciens "*milzīs uz māla kājām*" ir visatbilstošākais šim valsts veidojumam. Trešdaļa budžeta velāta bruņošanās vajadzībām, rūpniecība mazattīstīta, arī lauksaimniecība kolektīvizācijas dēļ, maigi izsakoties, atpalikusi no pārējām pasaules valstīm ar līdzīgu klimatu.

Politiskie noziegumi gūlās virsū kā svina slogs. 1956. gads,

Ungārija, — pasaule to vēl nebija aizmirsusi, pat pēc pieciem gadiem ikvienā starptautiskā apspriedē padomju pusei nācās dzirdēt atgādinājumus par šo slaktiņu. Taču Maskava jau gatavojās apzinātai provokācijai Kubā: uz Kastro pārvaldīto zemi ceļā atradās raķetes, ar kurām varēja sasniegt arī ASV teritoriju. Pāris nedēļu pēc "Gagarina lidojuma kosmosā" sākās Karību krīze.

Hruščovs turējās braši, taču viņš un viņa domubiedri zināja: šajā valstī ne vien kopš Staļina valdīšanas ēras, bet jau caru laikiem (proti, gadsimtiem ilgi) varas maiņa notikusi tikai varmācīgā ceļā. Bija jābaidās, ka šī tradīcija atkārtosies. (Hruščova drīzā atcelšana no amata šķita to apgāžam, jo viņu atstāja dzīvu, tikai nodeva aizmirstībai.) Hruščovam uz papēžiem jau mina Leonīds Brežņevs, kurš aktīvi rosījās arī Gagarina lietā, Hruščova ēnā "plūcot laurus" kā otrā svarīgākā persona.

Pasaule baidījās no Padomju Savienības un turējās pieklājīgā attālumā, valsts iekšienē plaši izreklamētās reformas nekādi neīstenojās. Tā kā slavenā neskarto zemju apgūšana tomēr neatnesa zelta laikmetu lauksaimniecībā, šķita, ka Hruščova zvaigzne sāk rietēt. Viņš zināja: iekšpolitiskie ienaidnieki, sāncenši centrālkomitejā jau sen kaut ko perina. Vajadzēja izdomāt ko satriecošu, lai, pirmkārt, novērstu pasaules uzmanību no gaidāmās avantūras Kubā vai vismaz mazinātu tās šokējošo iespaidu; otrkārt — un tas bija vēl svarīgāk — nomierinātu kaislības valsts iekšienē. Hruščovs noteikti domāja arī par to, lai šis gājiens viņam atnestu slavu, nostiprinātu nedrošās personiskās pozīcijas. Vajadzēja gudrot kaut ko spožu un grandiozu, lai parastajam padomju pilsonim aizrautos elpa, lai viņu vēl un vēlreiz varētu pārliecināt par to, kas tik ilgu gadu desmitus iekalts apziņā: viņš ir *sevišķs* valsts *sevišķs* pilsonis, kuram dotas pasaulē vislielākās tiesības (l...), iespēja celt brīnumainu nākotni, kurš ir cilvēces skaistāko sapņu īstenošanās, iedams pasaules ideoloģisko cīņtāju pirmajās rindās utt., utt.

Tātad: bija nepieciešams kāds liels sasniegums, vēlams, nemilitārs, jo tāds tikai palielinātu pasaules antipātības pret Padomju Savienību. Sasniegums, kas īstenojams ātri un neprasišu pārāk lielus kapitālieguldījumus, bet vienlīdz pārsteigtu gan pasauli, gan nabadzīgo padomju pilsoņus. Vislabāk, ja tas būtu kāds izcilis zinātnisks sasniegums. Nelaime tikai tā, ka padomju zinātne jau gadu desmitiem nespēja iegūt līdera pozīcijas nevienā jomā: ikviens sasniegums tapa, kopējot Rietumu paraugus, padomju zinātnieki ideoloģisku un valsts drošības apsvērumu dēļ nedrīkstēja uzturēt ne vien personiskus, bet pat rakstiskus sakarus ar pasaules attīstītākajās (proti, kapitālistiskajās) valstīs dzīvojošiem kolēģiem. Pat speciālie žurnāli pienāca neregulāri. Tāpēc piecdesmitajos-sešdesmitajos-septiņdesmitajos gados bija normāla parādība, ka zinātniskās pētniecības institūtos, galvenokārt provincēs, ilgu gadus, ieguldot milzu līdzekļus, pētīja tādas lietas, kas Rietumu pasaulē jau sen atklātas.

Un tomēr šķita, ka ir joma, kurā vīdētu iespēja. Viss, kas saistījās ar militāro tehniku, bija pieņemamā līmenī. Tā kā šī nozare saņēma vislielāko atbalstu un dotācijas, radās iespāids, ka te būtu vieglāk kas sasniedzams. Un sasniegumi patiešām neizpalika.

Visatraktīvākā nozare — *kosmiskā tehnika*. Raķetes, ar kurām uz pretinieka teritoriju var nogādāt iznīcinošus ieročus. Taču šoreiz raķetes nebija vajadzīgas kā kaujas līdzeklis. Ieinteresētas personas partijas vadībā uzstāja, lai šī nebūtu *tāda veida raķete*. Pasākumam vajadzēja izskatīties miermīllīgam.

Padomju raķešu tehnikas attīstība (nu jau tas atzīts atklāti) sākās uz vācu bāzes. Ar 1945. gadā Penemindē (Hitlera raķešu poligonā) gūstā saņemtajiem zinātniekiem un iegūtajām raķetēm sākās ieroču ražošanas programma, kuras turpinājums ir mūsdienas kosmiskā tehnika. 1946. gadā Maskavas apgabala Podlipkos izmēģināja kādreizējās A-4 (sauktas arī par V-2) raķetes. Pirmo tāla raidījuma ballistisko raķeti Padomju Savienībā palaida 1947. gada 18. oktobrī — tajā nebija nevienas padomju detaļas. Vācu V-2 tika nosaukts par padomju ieroci. Nākamo raķeti ar iznīcinošu spēku, kas tika būvēta galvenokārt no PSRS ražotajām detaļām, izmēģināja 1948. gada 10. oktobrī.

Piebildīšu, ka minētie dati bija publicēti laikrakstā "Trud" 1989. gada beigās. Līdz tam šādus faktus nedrīkstēja pat pieminēt.³

Tāda bija bāze, uz kuras balstoties tapa gigantiskās raķetes, kas kopš tā laika apdraud pasauli. Tikai prestiža un nevis zinātnis-

atklājumu dēļ sāktā kosmosa pētniecība (pirmais Zemes pavadoņs, suns Laika utt.) pierādīja: tā ir īstā joma, kur pārsteigt cilvēci.

Vēl jo vairāk tāpēc, ka arī amerikāņi strādāja līdzīgā virzienā. vienam nebija noslēpums, kam viņi gatavojās. Kā jau normālā īstī pierņemts, amerikāņi par katru eksperimentu iepriekš pazīja un savas neveiksmes neslēpa. Demokrātiskā sabiedrībā to nebūtu iespējams noslēpt. Viņi gatavojās palaist kosmosā cilvēku, un arī to visi zināja. 1961. gadā prezidents Kenedijs aziņoja, ka ASV izstrādājis Mēness programmu un 1968. gadā pirmais amerikānis spēšot kāju uz Mēness. (Viņš kļūdījās tikai ar gadu: kā mums zināms, Neils Armstrongs sasniedza Mēnesi 1969. gada jūlijā.) Zinājam arī, ka "lēcienam kosmosā" tika gatavots Alans Šepards, pirmais amerikāņu pilots; lidojums bija paredzēts 1961. gada aprīļa beigās vai maija sākumā (!).

Un tomēr — cik labi, ja pirmais būtu padomju cilvēks!...

Ir zīmes, kas rāda, ka PSRS veikusi kosmiskus eksperimentus jau 50. gadu beigās. Pie tā vēl atgriezīsimies. To, protams, nevienam droši nevarēja apgalvot. Neaizmirsīsim, ka vēsturē (divdesmitā gadsimta otrajā pusē) nebija nevienas valsts, kura būtu tik nepieejama ārpusai. Visu atslēgu vienīgā īpašniece bija vara. Noklausīšanās ierīces, miljoniem ziņotāju, armijas slimīgā noslēpumainība, kas šajā zemē uzskatāma par tradicionālu, mūsu gadsimta beigās sasniedza apogeju.

Bija arī padomju Mēness programma. Kā vēlāk uzzinājām (par to rakstīja pat ungāru prese), tā esot PSRS kosmosa pētniecības vislielākā neveiksme... Programmā ieguldīja miljardus — cenšoties apsteigt amerikāņus, kas bija īstais vienīgais mērķis, nevis patiesi zinātniski atklājumi... Līdz pat 70. gadiem — kad ar aizokeāna sāncenšiem iesākās sadarbība kosmosa pētniecības jomā — padomju pusi tā vien vilināja uzvara pār amerikāņiem. Maskava bija ieņēmusi galvā, ka tas, kurš izvirzīsies priekšgalā, būs pierādījis savas sistēmas un ideoloģijas pārkāpumu, tātad varēs uzstāties kā vienīgais pareizais. (Labi, ka vismaz 1990. gadā viss noskaidrojies...) Lai gan oficiālā padomju propaganda līdz pat 1989. gadam vārdos un rakstos apgalvoja, ka PSRS nekad neesot plānojusi izsēdināt kosmonautu uz Mēness, jo šis debesu ķermenis ticis pēlīts citādā veidā (piemēram, ar zondēm), pierādot, ka nekā interesanta uz tā neesot. Patiesībā līdz pat pēdējam brīdim (!) noritēja izmisīga sacensība ar amerikāņiem, kā minēja Armstrongs īsi pirms sava lidojuma 1969. gadā.

Visu to rakstu vienīgi tāpēc, lai atgādinātu: Padomju Savienībā saskaņā ar augstākā partijas aparāta gribu kosmosa pētniecība vismaz pusotru gadu desmitu bija tikai propagandas līdzeklis, ne vairāk. Jo, palaižot pirmo mākslīgo Zemes pavadoņi (1957. gada 4. oktobrī), PSRS vēlējas reklāmas efektu, patiesībā neko citu arī nesasniedzot.

Un tagad pienāka laiks to izmantot! Tuvojās Šeparda lidojuma diena. No dažādiem avotiem zināms, cik liels spiediens 1960. gada beigās un 1961. gada sākumā bija uz kosmosa pētniekiem — īpaši akadēmīķi Koroļovu, visas programmas dvēseli, un vairāk nekā simt viņa kolēģi. Partija par katru cenu pieprasīja panākumu, turklāt pasauli satriecošu un *brīlīgu* — vēl pirms amerikāņi palaidīs kosmosā pirmo cilvēku! Pašlaik noskaidrojies, ka PSRS pārtraukusi Mēness programmas īstenošanu, zaudējuma ieguldītos miljardus, kad mērķi bija sasnieguši amerikāņi. No šī brīža partijas vadību minētie pētījumi vairs neinteresēja, tā norakstīja uzkrāto pieredzi, atklājumus un droši vien arī sasniegumus.

Protams, 1961. gada sākumā spiediens bija vēl lielāks. Tika pieprasīti steidzīgi panākumi, jo apkārt viss grīļojās, "draudzīgās republikas" turēja spīlē tikai nežēlīgs iekšējs terors, bet ārējo pasauli — valsts atbaidošais militārais potenciāls.

Tātad — kosmosā jālido cilvēkam! Jau bija Zemes mākslīgais pavadoņs, fotogrāfijas no Mēness neredzamās puses, jau ieviesa tālsakaru un Mēness pavadoņus, sākās kosmosa izmantošana militāriem nolūkiem, lai gan viss vēl atradās bērna autiņos. Hruščovs pavēlēja: par katru cenu jāapsteidz amerikāņi. Lai ko tas maksātu! Un cilvēki centās.

PRETRUNAS LIDOJUMS

Bet labāk visu pēc kārtas. Ne tikai Maskavā, bet arī "brālīgo valstu" galvaspilsētās vairākas dienas iepriekš pakļīda divainas baumas (tās mēs vēl pieminēsim). Visizcinošākais ir gadījums

ar minēto Varšavas avīzi: poļu žurnālisti un citi biedri tik ļoti steigās izplatīt ziņu, ka apsteidza pašu notikumu!

Par to acimredzot runāja arī Budapeštā. Pierādījumus varam izlasīt ungāru partijas laikrakstos⁴. *Nepszabádság* slejā, ko parakstījis V. J., sacīts: otrdien pusdienlaikā (tātad divdesmit četras stundas pirms varbūtējās Gagarina pacelšanās gaisā) visa Budapešta jau runājusi par padomju pilota lidojumu kosmosā kā par notikušu faktu. Mēs pazīstam "sociālisma" iekārtas psiholoģiju, mums patiešām bijis pietiekami daudz laika, lai izpētītu tās smalkumus. Šādas baumas neizplatīja vienkārti tāpat, jo arī atsaukumiem (kas patiesībā nav atsaukumi, bet noliegumi) melu impērijās ir svarīga nozīme. Kopš Hitlera, Staļina, Čaušesku, Kadafi u.c. laikiem zināms, ka tas, ko šīs valstis nikni noliedz, patiesībā patiešām pastāv. Minētajā rakstā tiek noliegts, ka Padomju Savienībā kaut kas tāds noticis, tas esot tikai "imperiālistu izgudrojums" utt. Taču nav atbildēts uz jautājumu, no kurienes ziņa cēlusies un kā izplatījusies ne vien Maskavā, bet pusē Eiropas — turklāt ilgi pirms šķietamā lidojuma?

Kā jau rakstīju: uz netiešu pierādījumu pamata varam apgalvot, ka *Gagarins nekad nav lidojis kosmosā*. Propagandas nolūkos Padomju Savienība veikusi sasteigtu izmēģinājumu, ko bijis grūti noklusēt, un tikai vēlāk, jau pa pēdām plašajām baumām (un drīzā amerikāņu eksperimenta dēļ) vajadzēja meklēt cilvēku, ko varētu nosaukt par kosmonautu, pārliecinot pasauli, ka šī persona patiešām veikusi lielo pirmatklājēja ceļu.

Bija nepieciešams uzticams cilvēks. Jurijam Gagarinam — leitnantam, virsleitnantam, vēlāk majoram — patiešām varēja uzticēties: svarīgākais notikums viņa dzīvē pirms lidojuma, kā viņš pats vēlāk pavēstīja, bijusi uzņemšana partijā...

Taču visu pēc kārtas. Tobrīd, kad visi jau runāja par padomju kosmisko lidojumu, trešdien, 12. aprīlī, priekšpusdienā TASS izplatīja ziņu, ko MTI uztvēra pulksten 9.30. Laika starpības dēļ Maskavā tajā brīdī jau bija 11.30.

Maskava triumfējoši paziņoja: sākusies kosmosa ēra! 1957. gadā palaistais pirmais pavadoņs jau šķita aizmirsts. Kā ziņoja propaganda, cilvēka lidojums kosmosā pavēris jaunus apvārsņus cilvēces attīstībā. Taču šajā gadījumā neapstrīdami bija runa par sacensību. Rietumos un Amerikā daudz to zināja. Starp citu, līdz Gagarina "lidojumam" ASV palaida 42, turpretī PSRS — tikai 12 kosmiskos pavadoņus. Lielais panākums bija nepieciešams kā vēl nekad.

KAS PATIEŠĀM LIDOJA KOSMOSĀ, UN KAD TAS NOTIKA?

Interesanti, ka faktus noskaidrot mums palīdzēja tolaik Maskavā akreditētais ungāru korespondents. Pirmajā, 13. aprīļa reportāžā viņš ziņojis: kaut kas neesot kārtībā. Lai novērstu pārpratumus, jāpiebilst, ka tas viss publicēts avīzē. Mūsu korespondents vēstījis, kā uz sensacionālo jaunumu reaģējuši Maskavā akreditētie ārzemju preses pārstāvji. Reportāžā ir divi teikumi, kas šobrīd vairs neliekas dīvaini, bet apstiprina mūsu pieņēmumus. Citēju: "Tā sākās sīvā cīņa starp lielajām Rietumu ziņu aģentūrām par sekundes desmitdaļu. Kā viņi uzreiz varēja pārraidīt ziņojumu? Jo starptautiskās informācijas aģentūras jau ceturto dienu, maksādamas tūkstošiem dolāru, uzturēja pastāvīgus sakarus ar saviem Maskavas korespondentiem..."⁵

Tas, protams, nevarēja būt bez iemesla. Tātad, sākot ar 8. aprīli, ne vien Maskavā, bet arī ārzemēs, galvenokārt Rietumos, jau zināja — kaut kas tiek gatavots. Vai — kā varam apgalvot pašlaik — kaut kas *jau noticis*. 1961. gadā Padomju Savienībā ārzemju korespondentu darbu ļoti apgrūtināja varas iestādes un slepenpolīcija. Nevarēja būt ne runas, ka žurnālisti drīkstētu atstāt Maskavu un bez atļaujas doties vākt ziņas. Tāds solis labi apsargātajā galvaspilsētā līdzinātos pašnāvībai un labākajā gadījumā tiktu sodīts ar izraidīšanu no valsts. Vai arī — drosminieku apvainotu spiegošanā... (Šie noteikumi palika spēkā līdz pat astoņdesmito gadu beigām.) Tātad ārzemju žurnālistiem, pildot dienesta pienākumus, vajadzēja pajauties tikai uz vietējo informāciju un baumām. No oficiālajām iestādēm patiesu ziņu vietā varēja saņemt tikai propagandistiskas frāzes vai melus; arī šis notikums nebija izņēmums. Pilsētā runāja, ka noticis kosmiskis eksperiments, kas beidzies neveiksmīgi. Bet vai tas vispār notika?... Katram gadījumam žurnālisti paziņoja mājup, un Rietumu tele-

grāfa aģentūra gatavojās: kas to zina, varbūt drīz vien sensacionālo vēsti apstiprinās oficiālās iestādes. Gaidīja jau no 8. aprīļa, kas maksāja ne mazums naudas.

Jūs varētu iebilst: tik grandiozos notikumos bez baumām neiztikt, jo cilvēki vēlas ātrāk kaut ko uzzināt. Tā patiešām ir, taču padomju impērija noslēpumu glabāšanu bija apguvusi tik teicami (sk. nākamo šīs nodaļas paragrāfu), ka valdībai tādu rūpju nebija. Otrkārt, pirmā Zemes pavadoņa palaišana 1957. gadā savulaik bija vēl lielāks notikums, taču par to neko neziņoja līdz pat pēdējai sekunde!

PAR RADIOSAKARIEM

Palaižot minēto pavadoņi, tika izziņots viņu garums, pa kuru ikviens varēja noklausīties tā radiosignālus. Atcerēsimies: arī parastās radioprogrammas bieži atkārtāja pī-pī skaņu. Tagad, kad bija noticis kaut kas tik svarīgs kā pirmā cilvēka lidojums kosmosā, datus par viņu garumu iepriekš nepaziņoja, tāpēc signālus neviens nevarēja uztvert. Tomēr *Frankfurter Allgemeine Zeitung* tolaik publicēja nelielu informāciju, kura vēsta: jau pirms vairākām dienām Rietumu radionovērotāji (acimredzot domātas armijas elektroniskās uztveršanas ierīces) jau dzirdējuši sarunu krievu valodā starp Zemi un kosmosu. Lai gan fakts, ka viena no personām runājusi no kosmosa, nav īsti pierādīts.

Pēc Gagarina lidojuma padomju puse oficiāli atklāja viņu garumus, kas izmantoti sakariem. (Kāpēc tikai pēc tam?) Tie ir īsviļņi 9,019 un 20,006 megahercu frekvencē, bet ultraīsviļņos — 143,625 megaherci. Tā kā atklājums notika *post factum*, šo ziņu saņemot, neviens nevarēja pārbaudīt, vai patiešām runājuši krievi un skanējusi Gagarina balss. Vai patiešām tas noticis 12. aprīļa priekšpusdienā? Vai citā laikā? Vai arī... nekad?

LIDOJUMS — OFICIĀLĀ VERSIJA

TASS ziņoja, ka Jurijs Aleksejevičs Gagarins, dzimis 1934. gadā (tātad lidojuma brīdī divdesmit sešus gadus vecs), 1961. gada 12. aprīlī pirmo reizi cilvēces vēsturē ar kosmosa kuģi aplidojis apkārt Zemei. Lidojums ildzis 89,1 minūti, kosmonauts izmantojis kosmosa kuģi *Vostok*, veiksmīgi nolaižoties paredzētajā rajonā Padomju Savienības teritorijā.

Kosmosa kuģis tajā dienā startējis no Baikonuras pulksten 9.07 pēc Maskavas laika (to vēl pieminēsim), 9.22 lidojis pāri Dienvidamerikai, 10.15 — pāri Āfrikai. Pulksten 10.25 pēc radiosignāliem no Zemes ieslēgusies bremsēšanas sistēma, un kuģa kabīne pulksten 10.55 nolaidusies netālu no kāda ciema Saratovas tuvumā.

Lidojuma ilgums: pirmajās dienās minēja 89,1 minūti. Vēlāk gadiem ilgi apgalvoja, ka istais laiks bijis 108 minūtes. Rezultāts, protams, atkarīgs no brīža, kad sāk skaitīt. Acimredzot nebija ierēķināts pacelšanās un nolaišanās laiks, tādā veidā iegūstot 89 minūtes, bet otrajā gadījumā viss skaitīts kopā.

Svarīga piebilde: TASS pavēstīja atklātībai par lidojumu tikai *post factum*. Nevis brīdi pirms lidojuma vai brīdi pēc, iekams kosmosa kuģis sasniedza Zemi, bet krietni vēlāk. Precīzāk, 35 minūtes pēc tam, kad kosmonauts it kā nolaidies Saratovas apkaimē. Arī tam ir sava nozīme mūsu pētījumos.

PIRMIE FOTOMATERIĀLI

Nākamajā dienā laikrakstos parādījās divas fotogrāfijas. Uz vienas no tām redzams mums labi pazīstamais lidotājs ādas cepurē ar smaidīgo seju. Uz otras kosmonauts stāv vairāku cilvēku ielenkumā brīdī, kad tikko izkāpis no kosmosa kuģa. Ungāru presē publicēta arī otrā fotogrāfija, visbiežāk ar parakstu: "Majors Gagarins atkal uz Zemes pēc sekmīgā lidojuma kosmosā".

Bet tas taču nebija viņš! Pavisam cita seja, — kas to zina, kad un kur fotouzņēmums izdarīts? Pat pavirši skatoties, redzams, ka šeit kaut kas nav kārtībā. Šis cilvēks nav līdzīgs tam otram, smaidīgajam kosmonautam no fotogrāfijas. Vai patiešām neviens nav pamanījis? — mēs varētu jautāt. Lieta tāda, ka tajā dienā pasaule ieraudzīja Gagarina attēlu pirmo reizi, un, tā kā pagaidām krieviem citu fotogrāfiju nebija, starptautiskajai presai, ziņu aģentūrām izsniedza šādus materiālus. Tobrīd neviens vēl nepazīna šķietamā kosmonauta isto seju, lieta vēl nebija atklāta. Fotogrāfija turklāt nevarēja lepoties ar sevišķi augstu kvalitāti, bet,

zinot tā laika padomju tehnikas līmeni, pie tā jau bijām pieraduši.

"ESMU KOMUNISTISKĀS PARTIJAS BIEDRS UN DĒLS" (GAGARINS).

Pirmajā dienā istu materiālu bija ļoti maz. Neko sīkāk uzzināt nevarēja. Dažādi preses izdevumi — un ne tikai Rietumos — publicēja pretrunīgas ziņas un ziņu druskas. Īsi sakot, informācijā valdīja pilnīgs haoss un ne vien ziņu aģentūrās, bet arī aiz kulisēm. Režisoriem atlika pārāk maz laika izrādes iestudēšanai, tātad likumsakarīgi, ka gadījās kļūdas. Pirmā no tām — jau minētie fotomateriāli, bet bija arī citas.

Šajās stundās pasaulē tomēr atskanēja pa aukstasinīgai balsij — žēl, ka tās drīz vien aplusa, pat pievienojās vispārējam slavinātāju korim. Parādījās iebildumi, ka "pirms pāris dienām kosmosā jau devies kuģis ar cilvēku uz borta.. No kurienes radās Gagarins, un kāpēc tiek apgalvots, ka viņš ir tas, kurš lidojis, turklāt 12. aprīlī, trešdienā? Jo mums zināms, ka sestdien vai svētdien jau lidojis kāds cits padomju kosmonauts..".

KURŠ BIJA PIRMAIS?

Baumas un minējumi skāra arī konkrētas personas: visvairāk runāja par Iljušinu jaunāko, slavenā lidmašīnu būvētāja, IL konstruktora Iljušina dēlu. Interesanti, ka vēlāk, kad Rietumu žurnālisti mēģināja uzzināt kaut ko tuvāk, viņi atdūrās kā pret sienu. Jaunāko Iljušinu nevienam neizdevās satikt. 1963. vai 1964. gadā kāds ungāru žurnāls — vai nu *Ország-Világ*, vai *Nők Lapja* — pārpublicēja nelielu rakstiņu no padomju preses. Rakstiņā bija teikts, ka "nolādētie imperiālisti" nepamatoti apvainojuši godīgu padomju pilsoni, ka tas it kā lidojis kosmosā. Tie esot nekaunīgi meli. Iljušins jaunākais 1961. gadā cietis smagā autokatastrofā — kā apgalvots reportāžā — un pēc tam divus gadus ārstējies Ķīnā! Šajā gadījumā tieši Ķīnas pieminēšana izklausās aizdomīgi. Tie, kuri mazliet sekojuši padomju — ķīniešu attiecībām, labi zina: abas lielvalstis sešdesmito gadu sākumā bija atklāti naidīgas, un šāds stāvoklis turpinājās līdz pat septiņdesmitajiem gadiem. Vai patiešām padomju medicīna būtu tik bezspējīga, ka, nespējama izārstēt ievērojama cilvēka dēlu, sūtītu viņu ārstēties tieši uz naidīgo Ķīnu? Iepazīstoties ar tālaika starptautisko situāciju, tas liekas pilnīgs absurds.

Šie fakti vien liecina, ka ar Gagarina lidojumu kaut kas nav kārtībā. Turklāt Maskavā runāja, ka Iljušins jaunākais sēdies kosmosa kuģī *Vostok* 1961. gada 8. vai 9., bet varbūt 10. aprīlī. Viņam bija jāklūst par pirmo kosmonautu — tāds būtu partijas īpašais uzmanības pierādījums un pateicība par viņa tēva sasniegumiem. Nav zināms, kā Iljušins, kurš arī bija pilots, gatavojies lidojumam. Tobrīd Maskavā kļīda baumas, ka lidojums beidzies neveiksmīgi: Iljušinam neesot izdevies aprīņot apkārt Zemei, jo jau sākuma posmā notikusi kļūme, kuras dēļ kuģim bijis jāgriežas atpakaļ. Arī piespiedu nosēšanās neesot gājusi gludi, tāpēc varot pieņemt, ka Iljušinu izvilkuši no kabīnes tik sliktā stāvoklī, ka viņu kā veiksmīgu kosmonautu pasaulei rādīt nevarēja. Jo droši vien pastāvēja arī tāds plāns. Ne jau patiesībai bija kāda vērtība, bet gan tam, vai izdosies apsteigt amerikāņus.

Taču Iljušins diemžēl bija tādā stāvoklī, ka iestudētāji nosprieda: labāk viņu nevienam nerādīt, nošķirt no pasaules uz vairākiem gadiem, bet varbūt pat uz visu mūžu... *Vajadzēja meklēt citu kosmonautu*, tik tur tas āķis, ka eksperimentu atkārtot nebija iespējams. Vairāk kosmosa kuģu *Vostok* tajā brīdī nebija, bet, tā kā ziņa jau izplatījās, nedrīkstēja gaidīt nedēļām ilgi, lai sagatavotos jaunam lidojumam. Jo amerikāņi jau mina uz papēžiem... Saskaņā ar vienu no versijām krievi tieši tāpēc nolēmuši Iljušina lomu uzticēt citam lidotājam, pārliecinot pasauli, ka tikai 12. aprīlī kosmosā pacēlies pirmais cilvēks, kurš nolaidies uz Zemes sveiks un vesels un kuru sauc Jurijs Gagarins.

Interesanti būtu mūsdienu Padomju Savienībā sameklēt jaunāko Iljušinu. Taču, ja viņš 1961. gada aprīlī patiešām lidojis, diez vai mēs viņu atrastu dzīvu vai mirušu.

GAGARINA MELI

Tā nebija "kosmonauta" vaina, ka viņam nācās melot. Jo nevar uzskatīt par grēku, ja viņš kā uzticams partijas biedrs un Hruščova apbrīnotājs uzņēmies šo nepateicīgo lomu. Es neticu,

ka viņu piespieda. Un droši vien pat netaisījās to darīt. Daudz labāk, ja šādos īpašos apstākļos cilvēks daudz maz tic tam, ko apgalvo. Būdams pārliecināts, ka tādējādi veiks neatsveramu pakalpojumu dzimtenei. Un, manuprāt, diez vai nācās pielikt daudz pūļu, lai viņu pierunātu. Jo majors Jurijs Gagarins, kurš akli ticēja komunistiskajai partijai un tālaika partijas vadonim, bija īstais cilvēks. Vadība, šādi uzticēdamās, protams, uzņēmas milzīgu risku, taču citas izejas nebija. Droši vien bija arī citi kandidāti. Nelaime tikai, ka laika atlika pārāk maz, lai viņus sagatavotu visiem iespējamiem jautājumiem, uz kuriem turpmākajās nedēļās, bet varbūt pat gados nāksies atbildēt! Un ne vien dzimtajos, proti, viegli kontrolējamos un kontrolētajos padomju apstākļos, bet arī aizvien biežākajos braucienos pa rietumvalstīm...

Atkārtot: viens no imesliem, kāpēc šo marioneti nevarēja pienācīgi sagatavot, bija laika trūkums. Taču ievērosim hronoloģisko secību. 12. aprīlī, tātad tūlīt pēc "lidojuma", aģentūrai TASS nebija iepriekš sagatavota fotoattēlu krājuma, ko varētu izsniegt žurnālistiem un televīzijas reportieriem. Tā ir kļūda, bet, mūsaprāt, pat vairāk — pierādījums: kaut kas nav kārtībā. Ja viss notiktu kā plānots, kosmonautu Gagarinu jau vairākus mēnešus iepriekš drudzaini fotografētu treniņu, izmēģinājuma lidojumu laikā, ģimenes lokā: pirms vēl pienāktu 12. aprīlis, būtu tapušas neskaitāmas fotogrāfijas par visdažādākajām tēmām: "Gagarins un traktoristi", "Gagarina mīļākās pilsētas", "Gagarins ekskursijā", "Gagarins ar māti, tēvu, brāļiem, māsām, bērniem, pionieriem, partijas darbiniekiem" utt. Patiesībā... pēc lidojuma nebija atrodams neviens fotoattēls! Visi tie tapa pēc dienām, nedēļām, pat mēnešiem — tātad ar milzu nokavēšanos!

Izņemot, protams, senākas fotogrāfijas. Daži sliktas kvalitātes attēli no pasākumiem lidotāju klubā, jaunības bildes ģimenes lokā utt. Visus pārējos fotomateriālus sagatavoja pēc šķietamā lidojuma, atkal netieši pierādot, ka rīkotāji (esmu spiests saukt viņus šādi, jo uzvārdi vēl nav zināmi) nokļuvuši laika lamatās. Gagarinu "ņēma priekšā" varbūt dažas stundas vai, ilgākais, 48—72 stundas iepriekš, un tik vien laika palika viņa sagatavošanai. Protams, vajadzēja noslipēt citus jautājumus, arī "kosmonautam" izmantojot atlikušo laika mazumiņu citiem nolūkiem: lai "iegau-mētu kosmosa ainu" un nekad nepārdzīvoto lidojumu. Tātad fotomateriāli izpalika.

IZPALIKA ARĪ VĒL DAUDZ KAS CITS...

Gagarins savā biogrāfijā apgalvo⁶, ka pirms došanās ceļā esot sniedzis "Pravdas" un "Izvestijas" korespondentiem interviju, kas ierakstīta magnetofona lentē un vēlāk pārraidīta. Pierādīt to nevaram, it sevišķi, ja mums ir nopietnas aizdomas, ka biedrs majors nemaz nav lidojis kosmosā... Lai gan armijas iestādes žurnālistus viegli varēja apvest ap stūri (ja tādi patiešām eksistēja), jo neaizmirsīsim, ka viss ar kosmosu saistītais toreiz un vēl gadu desmitiem ilgi bijis stingrs militārs noslēpums.

Pirmajās dienās neatradās neviena pārliecinoša materiāla, ka Gagarins tiešām lidojis kosmosā. Nolaišanās filmēta netika. Tikai labu laiku vēlāk parādījās kinolentes fragmentu par to, kā kosmonauts iekāpis kuģī *Vostok*. Tas būtu uzskatāms par ticamu pierādījumu, ja to varētu noskatīties 12. aprīļa vakarā vai, vēlākais, 13. aprīļa priekšpusdienā. Vēlāk tam vairs nebija tādas nozīmes, jo materiāli tapa pēc izreklamētā "lidojuma" (proti, lai papildinātu visus šaubīgos pierādījumus).

"Gagarina lidojums: padomju tautas triumfs savilņojis pasauli!" (padomju prese, 1961. g. aprīlis).

Gagarinam uzstājoties, nav trūcis arī komisku brīžu — protams, tas nebija tišs humors. Lūk, fragments no kādas viņa runas⁷:

"Es labi zināju, ka draugi, visa padomju tauta, ar lielu uzmanību seko manam lidojumam kosmosā. Es cieši ticēju, ka partija un valdība allaž gatava palīdzēt, ja nonākšu sarežģītā situācijā."

Nu, protams! Mēs jau gara acīm skatām, kā "partija un valdība" jeb pats Nikita Sergejevičs un vēl jo varonīgākais Leonīds Brežņevs lido viņam pakal otrā kosmosa kuģī, lai glābtu padomju tautas bezbailīgo dēlu... Nemaz nerunājot par to, ka jau pirmajā teikumā Gagarins nesaka patiesību. Kā visa padomju tauta varēja uzmanīgi sekot viņa lidojumam, ja par notikumu uzzināja tikai pēc varoņa atgriešanās uz Zemes?

"Kosmosa kuģa ar cilvēku uz borta palaišana ir sociālistiskās

zinātnes spožs sasniegums" (padomju prese, 1961).

Šo citātu pakalpiņi pārņēma arī ungāru prese. Pēc dažām nedēļām vai mēnešiem nevienam neienāca prātā pārinterēsēties, vai tādā gadījumā amerikāņu kosmiskie lidojumi simbolizē kapitālistiskās zinātnes spožos sasniegumus?

NOLAIŠANĀS. MELI TURPINĀS

Kosmosa kuģis, ar ko lidoja Gagarins, reālāk domājušo lietpratēju vērtējumā izskatījies šādi:

Vostok-1 jau izmēģināja lidojumus ar dzīvniekiem. Cilvēks tajā sēdās pirmo reizi. Kuģis *Vostok* sastāvēja no lodveida kabīnes (tajā sēdēja pilots) un tehniskās daļas nošķelta konusa veidā. Abas puses saturēja kopā kabeli. Kuģis svēra apmēram 4,7 tonnas, tā garums kopā ar nesējaķetes pēdējo pakāpi — 7,35 metri. Sfēriskās kabīnes maksimālais diametrs varēja būt ap 2—3 metri (vēl šobaltdien precīzu datu trūkst!). Lidojuma laikā kosmonauts atradās kabīnē katapultējamā sēdekli, pa pusei gulot uz muguras. (Izņemot bezsvara stāvokli, kad varēja mazliet palidot. Tikai mazliet, jo kabīne bija pārāk šaura.) Nelaimes gadījumā kuģis riņķotu kosmosā desmit dienas, tā vadīšana — jo sevišķi nosēšanās — noritēja saskaņā ar radiopavēlēm no Zemes, lai gan vadīt varēja arī pilots. Kabīnē bija trīs lodziņi, milzumdaudz mēraparātu utt.

Nosēšanās pēdējā posmā pilotam vajadzēja izvēlēties. Viņš varēja izlemt, kā to veikt. Pilotam paliecot kabīnē, ar radiopavēli no Zemes to atšķīra no pārējām kuģa daļām un pēc tam ar lieliem izpletniem lēnām nosēdināja uz Zemes. Saskaņā ar otro variantu pilots katapultējās no kuģa, nolaižoties pats ar savu izpletni. Izvēlēties vajadzēja vismaz 7000 metru augstumā. Ja līdz tam nepaspēja katapultēties, Zemi varēja sasniegt tikai ar kabīni.

Divaini šķiet, ka Gagarins izvēlējies nolaišanos kabīnē. Lai gan memuāros nav teikts, ka viņš īpaši svārstītos vai viņam vispār būtu uzticēts izvēlēties. Iepējams, ka to lēmuši uz Zemes. Katrā ziņā izvairīšanās no svarīgu detaļu apraksta tik nozīmīgā darbā lasītājam var likties divaina. Un vēl kas: varbūt Iljušins (ja ne viņš, tad kāds vēl šodien nepazīstams padomju kosmonauts "biedrs X") palicis kabīnē, un tieši tāpēc lidojums beidzies gandrīz vai traģiski? Gagarins jau minētajos memuāros (vismaz to pirmajā izdevumā) — ja lasām uzmanīgi — izvairās no šī jautājuma, *ne vārda* nerakstot par divām dažādām nolaišanās metodēm. Lidojuma noslēgumam viņš veltījis tikai dažus teikumus (mazāk par puslappusi, aprakstīdams, kādu dziesmu dungojis, būdams lieliskā noskaņojumā), gan pieminēdams, ka kuģis pēkšņi sācis strauji griezties, taču griešanās no Zemes apturēta.

Rodas jautājums — bet varbūt dažas dienas iepriekš "biedra X" lidojuma laikā tieši šo griešanos nevarēja nobremzēt, tā izsaucot katastrofālo nolaišanos? Var gadīties, ka "Iljušins" vai "biedrs X" tomēr aplidojis apkārt Zemei kosmosa kuģī *Vostok* un nelaime notikusi tikai beigās, tāpēc padomju propagandai vairs nav bijis iemesla lielīties.

Aizdomīgi šķiet arī tas, ko uzzinājam no speciālistiem. Ar kosmosa kuģiem *Vostok* pavisam lidojuši seši kosmonauti, tātad vēl pieci pēc Gagarina. *Vostok-2*: H. Titovs, 1961. gada 6. augusts; *Vostok-3*: A. Nikolajevs, 1962. g. 11. augusts; *Vostok-4*: P. Popovičs, 1962. g. 12. augusts; *Vostok-5*: V. Bikovskis, 1963. g. 14. jūnijs; *Vostok-6*: V. Tereškova, 1963. g. 16. jūnijs. Izņemot Gagarinu, visi kosmonauti Zemi sasnieguši katapultējoties! Neviens no viņiem nav palicis kabīnē!

Protams, daudz ticamāk, ka izvēlējušies nevis viņi, bet kļūdainas konstrukcijas dēļ allaž dota pavēle lietot šo metodi. Atkal rodas aizdomas, ka "Iljušina" vai "biedra X" katastrofas cēlonis bijusi nolaišanās ar kabīni, tāpēc vēlāk no šā varianta atteikušies.

Taču aplūkosim pārējās ar nolaišanos saistītās divainības. Kā rakstīja prese, Gagarins atgriezies vecās labās planētas Saratovas (citi avoti min arī Engelsu) apkaimē, netālu no Smelovkas ciema, nolaižoties vietējā kolhoza ("Ļeņina ceļš" — citādi to nemaz nevarēja saukt!) tīrumā.

Un te sākas nedienas. Avīzes rakstīja (piemēram, "Sovetskaja Rossijsa" nākamajā dienā), ka Gagarins, izkāpjot no kuģa, bijis tērpts zilā kombinezonā. Paša majora memuāros pieminēts *oranžkrāsas kostīms* — tik dažādas krāsas diez vai varētu sajaukt. Kosmosa kuģī iespēju pārģērbties nebija (ja vispār lidoja). Kļūdu tātad atkal pieļāvuši rīkotāji. Kā raksta "Sovetskaja Rossi-

ja", pirmie ļaudis, ko kosmonauts satīcis, bijuši vienkārši lauku cilvēki, mehanizatori, kas tīrumā labojuši traktorū.

Pirmajās divās dienās pēc lidojuma padomju (un arī ārzemju) presē bija lasāms vēl viens variants. 13. un 14. aprīlī — saskaņā ar pirmo variantu — Gagarina kabīne nosēdusies un kosmonauts bez citu palīdzības no tās izkāpis. (Jautājums tikai, vai tas tehniski iespējams. Kabīnes ārējais apvalks, lidojot cauri atmosfērai, par spīti termoizolācijai, noteikti ārkārtīgi sakarsa. Temperatūra varbūt sasniedza 10 000° C! To neviens pat nepiemin. Arī pats biedrs majors eleganti izvairās no šī jautājuma. No viņa grāmatas tā arī netop skaidrs, kā ritējusi nosēšanās, kurā brīdī kabīne pieskārusies Zemei, kas noticis ar gigantiskajiem izpletņiem, kā pilots atstājis kosmosa kuģi?) Gagarins vienkārši soļo pa lauku un satiek... ko? Pirmajā variantā — "lauku mehanizatorus". Taču sastopams arī otrais variants. Sākot ar 15. aprīli, presē lasām: Smelovkas ciema vidū pusmūža kolhozniece paskatījusies debesis un — es citēju — "pamanījusi kaut ko neparastu". Viņa izskrējusi uz ielas (kur nu vairs tīrums!...) un "ieraudzījusi, ka viņai māj ar roku dīvainā apgērbā tērpies cilvēks" ("Sovetskaja Rossi-ja").

Kāda cita avīze tostarp⁸, rakstot par nosēšanos, visai miglaini piemin kaut kādu izpletņlēcēju ekspedīciju" jeb sagatavotu cilvēku grupu, kuru, lai sagaidītu kosmonautu, ar lidmašīnu aizveduši uz paredzamo kosmosa kuģa nolaišanās vietu, tur viņi izlekuši ar izpletņiem un palīdzējuši kosmonautam tikt ārā no kabīnes. (Vēlāk padomju filmās par kosmiskajiem lidojumiem redzējām tādas grupas.) Vēlāk šie "paļīgi" vairs netika pieminēti.

Gagarins, starp citu, pirmo atkalredzēšanos ar ļaudīm aprakstījis pavisam citādāk. Viens ir skaidrs: dīvaini būtu, ja padomju cilvēks, atgriezies no kosmosa, pirmo satīktu pareizticīgo mācītāju vai, piemēram, inteligentu. Ar ideoloģiju piesātinātā propaganda pavēlēja, lai vēsturiskā brīdī tautas vienkāršais dēls satīktos ar tādiem pašiem tautas vienkāršiem dēliem...

Iespējams, tāpēc izskanēja tik daudz pretrunīgu versiju. Iestudētājiem atkal pietrūka laika tās saskaņot, tieši šai lietai tā nepietika. "Atkal nostājies uz stingra pamata (No kurienes? Kā izkāpis? Kādā apgērbā? — I.N.), paskatījies visapkārt un pamanīju sievieti ar mazu meitenīti; viņas stāvēja blakus raibai telītei, ziņkārīgi uz mani skatīdamās. Es devos uz viņu pusi, viņas savukārt nāca man pretī. Taču, jo vairāk tuvojamies, jo lēnāki kļuva mūsu soļi. Nav nekāds brīnums, man vēl aizvien mugurā bija košas apelsīnu krāsas kosmonauta tērps, un šī dīvainā aina cilvēkus droši vien biedēja. Kaut ko tādu viņi vēl nebija skatījuši.

— Esmu krievs... biedri... šejieniēti! — es iesaucos, norēmis skafandru, un no uztraukuma man drebuļi pārskrēja pār muguru. (Nepievērsīsim uzmanību tādām sīkumam, ka sievieti ar bērnu kosmonauts uzrunā ar vārdu "biedri". — I.N.)

Tā bija Anna Akimovna Tahtarova, mežsarga sieva, ar savu sešgadīgo mazmeitiņu Ritu.

— Vai tik jūs neesat no kosmosa? — viņa bikli jautāja.

— Iedomājieties tikai, no tunenes! — es atbildēju.

— Jurijs Gagarins! Jurijs Gagarins! — viņas sauca... [..]

Tie bija pirmie cilvēki, kuros, no kosmosa atgriezies, sastapu uz Zemes. Vienkārši padomju cilvēki, kolhoza druvi kopēji...

Atvainojiet, bet lieta sāk līdzināties sliktai anekdotei. Šķiet, ka rīkotāji — kuri pirmajās dienās šo pašu stāstu, tikai ar citiem dalībniekiem, paziņoja presei — aizmirsuši par kādu sīkumu: kāpēc brašie kolhoza druvi kopēji sauca *Gagarina vārdu*? Jo oficiālā ziņa par lidojumu pienāca tikai 35 minūtes pēc tam, kad brašais majors sasniedza Zemi, tikmēr viss pasākums bija stingrs noslēpums gan Padomju Savienības pilsoņiem, gan ārzemniekiem! Šo nodaļu atstāt (ierakstīt?) biedra majora memuāros bija milzīga kļūda.

Gagarins savā grāmatā notikumus apraksta tā, it kā tie risinātos vislielākajā atklāībā. Viņa atmiņas vispirmām kārtām bija domātas izplatīšanai ārzemēs, tās patiešām pārtulkoja daudzās pasaules valodās, un autors (autori...) centās lasītājiem iedvest atklātuma un demokrātijas iespaidu. It kā būtu *pats par sevi saprotams*, ka visi zinājuši: padomju cilvēks pacēlies kosmosā, par to bijusi informēta pat mežsarga sieva visnomālākajā ciemā, kas ganījusi govīs. Pat tad, ja sensacionālais jaunums būtu paziņots 15—20 minūtes pirms Gagarina nolaišanās, diez vai to uzzinātu sievieti kolhoza ganībās. Padomju Savienībā pārnēsājamo kabatas radiouztvēreju tolaik vēl nebija. Taču atkārtoju, ka saskaņā ar padomju propagandas tradīcijām allaž ziņoja tikai par

veiksmīgiem eksperimentiem. Līdz pat astorņdesmito gadu otrajai pusei neveiksmīnīki netika pat pieminēti.

Iespējams, šī epizode patiešām notikusi, taču mazliet citādāk. Gagarins ieradies nevis no kosmosa, bet — ja tajā dienā vispār atradies attiecīgajā rajonā — nolaidies ar izpletni no paras-tas lidmašīnas Smelovkas ciema tuvumā. Varbūt uz turieni — lielākas ticamības dēļ — aizveduši apdegušo kuģa kabīni. Taču var gadīties, ka visu nolaišanās ainu (arī pārējos variantus...) vienkārši izdomāja.

Arī šim stāstam ir dažādas versijas. Kā apgalvoja vieni liecinieki, esot atbraukuši kolhoznieki, pēc otro domām — kareivji, kas ar automašīnu Gagarinu aizveduši projām. Jābūt apveltītam ar patiesi lielu izturību un pašdisciplīnu, lai pēc lidojuma kosmosā spētu sagaidīt speciālistus ganību vidū. To pamanīja arī iestudētāji, un nākamajos grāmatas izdevumos šī kļūda izlabota — kosmonauts gaidījis ar helikopteru ieradušos pieņemšanas komisiju. Pēc tam Gagarinu nogādājuši tuvākajā armijas daļā, no kurienes viņš ziņojis uz Maskavu.

Ņikita Sergejevičs Hruščovs tobrīd atpūties Socos. Vēlāk viņš atvaļinājumu pārtraucis tieši tādēļ, lai Gagarinu sagaidītu Maskavā. Ak, kā vajadzēja nelielu slavas oreolu! Taču pagaidām mēs vēl atrodamies pie Melnās jūras, kur dažas stundas pēc šķietamā lidojuma notiek telefona saruna starp varonīgo kosmonautu un ne mazāk varonīgo partijas ģenerālsēkretāru. Kā minēts Gagarina grāmatā, sarunas laikā skanējuši, lūk, šādi interesanti izteikumi:

"Gagarins: ... Esmu laimīgs, ka varu jums ziņot: pirmais lidojums kosmosā beidzies veiksmīgi.

Hruščovs: ... Jūs esat pasaulē pirmais kosmonauts. Jūsu varoņdarbs mūsu dzimtenei sagādājis nemirstīgu slavu, jūs esat apliecinājis drosmi un varonību, veicot ļoti svarīgu uzdevumu. Ar savu varonību jūs kļūvat nemirstīgs, jo esat pirmais cilvēks, kurš pacēlies kosmosā."

Sarunas gaitā turpinājās apmaiņa ar tukšām frāzēm. Hruščovs pat divas reizes jutās "priecīgs, dzirdam Gagarina balsi", kas apliecinājusi ģenerālsēkretāram: kosmonauts esot laimīgs un viņa pašajūta teicama.

Pēc tam Hruščovs teicis:

"Es ļoti priecāšos, tiekoties ar jums Maskavā. Kopīgi ar visu mūsu tautu nosvinēsim kosmosa iekarošanas lielo varoņdarbu. Lai visa pasaule redz, uz ko spējīga mūsu dzimtene, mūsu varenā tauta, padomju zinātne." (Un ieraudzījām arī — varu piebilst 1990. gadā.)

Pēc apmaiņas ar abpusējam laipnībām saruna negaidīti ievirzījās citā gultnē:

"Hruščovs: Sakiet, Jurijs Aleksejevič, vai jūs esat precējies, vai jums ir bērni?

Gagarins: Jā, esmu precējies, manu sievu sauc Valentīna Ivanovna, un mums ir divas meitiņas — Ļena un Gaļa.

Hruščovs: Vai jūs sieva zināja, ka jūs dosities kosmosā?

Gagarins: Jā, viņa zināja, Ņikita Sergejevič.

[..]

Hruščovs: Vai jūs vecāki — tēvs, māte — ir dzīvi; kur viņi pašlaik atrodas, ar ko nodarbojas?

Gagarins: Mans tēvs un māte ir dzīvi, viņi dzīvo Smolenskas apgabalā."

Pēc tam Hruščovs pavēstījis, ka Gagarina vecāki varot būt lepnī par savu dēlu, un biedrs majors steidzīgi atbildējis: "Viņi priecāsies un būs ļoti pateicīgi jums, mūsu partijai un padomju valdībai." Vai jūs ievērojāt vārdu kārtību? Šajā teikumā pirmajā vietā ir Ņikita Sergejevičs, tad partija un beigās — valdība. Valsts un tauta palikusi malā. Taču tas vēl nav viss...

"Gagarins: ... Es vēlreiz pateicos jums, mīļotajai komunistiskajai partijai, padomju valdībai par man dāvēto lielo uzticību un apsoli, ka arī nākotnē citīgi pildīšu jebkuru uzdevumu, ko uzticēs mana padomju dzimtene. Uz redzēšanos, mīļo Ņikita Sergejevič!"

Kā redzat, šie vārdi komentārus neprasa. Ja pārlasām tos uzmanīgāk, ikvienam vārdam atrodam vēl vienu, aplēptu nozīmi. Biedrs majors nav dumjš cilvēks (citādi nebūtu izvēlējušies tieši viņu). Biedrs majors zina, ka viņa teikto var apšaubīt, taču, kamēr turēsies pie partijas un valdības, tās viņu aizstāvēs, lai cik nepatīkamā stāvoklī viņš nonāktu: ja partija un valdība apgalvo to pašu, nopietnās nepatīkšanās iekulties nevar.

Sīkāka ķibeles, protams, var gadīties allaž, jo viņš atkal var kļūdīties. Taču tāda iespēja izpaliks, jo majoru savā gādībā ņems rīkotāji. Gagarinu kaut kur aizved — līdz pat šai dienai mēs

nezinām, kur viņš tajā brīdī nozuda. Fakti liecina, ka no 12. aprīļa līdz 14. aprīļa priekšpusdienai — tātad līdz ielidošanai Maskavā un svinīgajai pieņemšanai — aizritējušas 48 stundas, par kurām informācijas nav. Pats biedrs majors pavēstījis diezgan neticamu versiju par to, kā saticies ar "kosmonautu numur divi" (vēlāk konstatēts, ka tas varbūt bijis Titovs), viņi pastaigājušies pa upes (Volgas) krastu, vakariņojuši, spēlējuši biljardu, pēc tam gulējuši vienā istabā, tāpat kā sagatavošanās treniņu laikā. Nākamajā dienā Gagarins sastapies ar tiem, kuri viņu gatavojuši slavenajam ceļam. Lai lasītājs atvaino, ka neminu vārdus. *Arī Gagarins nav minējis* — visā viņa grāmatā nav gandrīz neviena vārda! Toties satiekamies ar tādiem "personāžiem" kā Galvenais Konstruktors, Kosmosa Lidojumu Teorētiķis utt. Grāmata tāpēc atgādina spiega memuārus. Tātad, kā rakstījis biedrs majors, nākamajā dienā viņš atskaitījies šiem cilvēkiem par pieredzēto, pēc tam devis "pirmo sīko izklāstu padomju preseī", proti, "Pravdas" un "Izvestijas" korespondentiem. To viņš uzskatījis par ļoti svarīgu brīdi, jo "gribējis pēc iespējas ātrāk pavēstīt par kosmosa telpā redzēto padomju tautai un ar preses palīdzību no sirds pateikties partijai un valdībai par man dāvēto uzticību". Šeit, vārdā nenosauktajā "armijas atpūtas namā" kaut kur Volgas krastos, viņš saņēmis arī nākamās dienas avizes. Jau otro dienu Gagarins pavadījis atšķirts no ārpasaules. Tad pienākusi trešā diena — 14. aprīlis, piektdiena, kad no Maskavas viņam pakal ieradies īpaša lidmašīna IL-18. Sekojusi pieņemšana. Hruščovs, kā jau minējām, pārtraucis savu atvaļinājumu Sočos un pats personīgi sagaidījis majoru Maskavas lidostā.

VAI HRUŠČOVŠ ZINĀJA PATIESĪBU?

Tas ir ārkāps jautājums. Protams, nevar izslēgt, ka režisori viņu ar detaļām neapgrūtināja. Turklāt Hruščovam, kā jau valsts galvam, vajadzēja patonēt daudz aizdomīgu lietu, taču iespējams, ka viņu "ar sīkumiem neapkrāva". Hruščovs bija devis pavēli — varbūt gada sākumā vai vēl agrāk? —, ka jāapsteidz amerikāņi, padomju cilvēkam pirmajam jālido kosmosā, tāpēc viņš varbūt pat noticēja, kad tika paziņots — lidojums kosmosā izdevies. Iepriekšējās lappusēs mēs pieminējām telefona sarunu, kas varbūt notikusi starp viņu un Gagarinu. Tas nebija nejauši, ka citēju fragmentu, kurā pieminēta majora ģimene. Acimredzot ģenerālsekretāram nav bijis ne jausmas, kas ir Gagarins: viņš zinājis vien tik daudz, ka tas ir cilvēks, kurš "lidojis kosmosā". Ja tā patiešām noticis, mūsu pieņēmumi apstiprinājušies: rīkotāji Gagarinu sameklējuši pēdējā brīdī — kā burvju mākslinieks, kurš uzbur trusīti, — tāpēc nav bijis laika par atradumu paziņot ģenerālsekretāram. Protams, ja Hruščovs patiešām uzmanīgi sekotu visam, kas notika kosmosa pētniecības jomā (kā apgalvoja visos forumos), saskaņā ar padomju tradīcijām jau vairākus mēnešus iepriekš būtu zināms, kurš lidos, un ģenerālsekretārs par to lieliski informēts. Topošā kosmonauta dzīves stāstam vajadzēja būt nevainojamam — protams, ideoloģisku apsvērumu dēļ. Viņa vecāki un vecvecāki nedrīkstēja būt kulaki vai buržuji, taču arī inteligēnti ne. Viņam vajadzēja būt tautas vienkāršam dēlam. Lai pārliecinātos, ka tas bijis pamatnosacījums, pietiek citēt pirmos teikumus no Gagarina grāmatas: "Ģimene, kurā piedzimu, ir parasta padomju ģimene, kas ne ar ko neatšķiras no mūsu daudzmiljonu dzimtenes pārējām strādnieku ģimenēm. Mani vecāki ir vienkārši krievu cilvēki: arī viņiem — tāpat kā visai mūsu tautai — oktobra socialistiskā revolūcija atvēra vārtus un pavēra plašu ceļu dzīvē... Mans tēvs, Aleksejs Ivanovičs Gagarins, ir nabadzīga Smolenskas zemnieka dēls. [...] Vislabprātāk viņš nodarbojās ar galdniecību un apguva arī namdara amatu. [...] Manas mātes, Annas Timofejevnas tēvs strādāja pie urbmašīnas Putilova rūpnīcā Pēterpilī."

Vai var būt vēl labāks ciltskoks? Atgriežoties pie izvēles: tolaik droši vien bija stingri pieņemts, ka kosmonautiem (vismaz pirmajiem) jābūt krievu tautības. Partija, kas pilnīgi pakļāvās centrālajai gribai, nevarētu pārdzīvot, ja pirmais kosmonauts būtu, piemēram, kirgīzs, kalmīks vai ukraiņis, nedod Dievs, kāds baltietis vai ebrejs. Padomju komunistiskās kustības vēsture reizē ir lielkrievu šovinisma un krievu tautas pārkuma kultivēšanas vēsture. Pirmie kosmonauti — tā patiešām turpinājās vairāk nekā desmit gadu! — nedrīkstēja būt citas tautības, tikai tīrasiņu krievi. Citu tautību pat minēt nevarēja. Tas netiktu pieļauts — tātad izvēle tika stingri kontrolēta. Ja Hruščovs patiešām "turēja roku uz

pulsa" un vadīja kosmosa pētījumus, kā to pasaulei apgalvoja (jo mazliet vēlāk par šiem nopelniem viņš pat saņēma vērtīgu apbalvojumu!), padomju valsts galvam jau sen vajadzēja būt informētam par vismaz divu pirmo kandidātu biogrāfijām. Atkārtot: tas, ka ģenerālsekretārs viņus tomēr nepazina, ir vēl viens aizdomīgs fakts, kurš, protams, nebūt nav pēdējais.

Kā vēsta propaganda, jau sen bijis izlemts, ka lidošot Gagarins vai — viņa pēkšņas saslimšanas gadījumā — dubultnieks, "kosmonauts numur divi". Ja neviens cits vismaz pusgadu netika pieminēts, kāpēc tāda neinformētība?

VAI BIJA SAGATAVOŠANĀS?

Arī tas nav droši zināms. Nav šaubu, ka 1957. gadā lidotāju Juniju Gagarinu paaugstināja par aviācijas virsnieku un vēlāk uzticēja viņam dažādus ar lidojumiem saistītus uzdevumus. 1960. gadā viņš it kā nokļuvis kosmisko lidojumu centrā un jau 1961. gada aprīlī devies kosmosā... Kā zināms, saskaņā ar viņa vārdā nosauktā kosmonautu sagatavošanas centra programmu (*Centr. Podgotovki Kosmonavtov im. Gagarina*, atrodas Zvaigžņu pilsētiņā) — kā vēlāk uzzinājām — kosmonautu gatavošana ilgst vismaz divus gadus. Taču atsevišķos gadījumos apmācību laiku saīsinot uz pusi. Jautājums tikai, kādos gadījumos tas notiek un kāpēc tas būtu nepieciešams pirmajam kosmonautam? Ikvienam liktos, ka tieši šim cilvēkam visvairāk jābūtu zināms, jo lidojumā viss var gadīties, viņš jāgatavo jebkurai nejaušībai. Neviens nevarēja zināt, kas gaida Visumā, kosmonautam bija jābūt istam supermenam, taču, kā izrādās, nepieciešamās zināšanas viņš apguvis saīsinātā kursā! Tas izklausās gluži neticami.

Tātad galvenais uzdevums: iepotēt pasaules apziņā, ka noticis pirmais lidojums kosmosā, ka pirmais kosmonauts bijis padomju cilvēks, un tādā veidā — pavisam tieši — pārliecināt pasauli par padomju zinātnes, un, protams, arī sistēmas triumu! Visiem vajadzēja saprast, ka notikušais liecina vienu: sociālisms ir pārkāps par kapitālismu. Padomju Savienības plānos Trešās pasaules iekarošanā tam būtu izšķiroša nozīme.

"Slava Padomju Savienības Komunistiskajai partijai, Ļeņina partijas Centrālajai Komitejai ar Nikitu Sergejeviču Hruščovu priekšgalā!" — sacīja Junijs Gagarins svinīgajā pieņemšanā Maskavā 1961. gada 14. aprīlī.

Mums varbūt liksies dīvaini, bet attiecīgajā zemē tolaik neviens nebrīnījās, ka grāmatas beigās Gagarins citējis dažas Hruščova runas. Nav brīnums, ka Brežņeva valdības laikā no turpmākajiem grāmatas izdevumiem šie fragmenti pazuda. Interesants ir gadījums ar fotoattēlu, kurā Gagarins un Hruščovs cieši apkampjas (un skūpstās...). Šo fotogrāfiju publicēja visas pasaules prese, sevišķi, protams, to popularizēja Austrumos. Arī Brežņeva laikā tika publicēti daudzi attēli, tikai... Nikita Sergejevičs no tiem pazuda, un Gagarins apkampās ar tukšu vietu.

Taču atgriezīsimies pie preses konferences. Tajā varējām vērot vēsturisko epizodi, kuru minēju grāmatas ievadā: Gagarins piecēlās un *nolāsīja*, ko redzējais kosmosā... Beidzot pienāca kārta žurnālistiem. Simpātiskais jaunais cilvēks ar atklāto seju visiem laipni atbildēja. Režisori kaut kur aizkulisēs droši vien mirgājās aiz uztraukuma. Viņu milulis jebkuru mirkli varēja kļūdīties.

Un kļūdījās arī.

"BEZSVARA STĀVOKLĒ ES ĒDU UN DZĒRU, UN VISS NOTIKA TĀPAT KĀ UZ ZEMES (GAGARINS)

"Bezsvara stāvoklis nemazina darba spējas," viņš apgalvoja. Uz kādu citu jautājumu atbildot, Gagarins vēlreiz uzsvēra: "Bezsvara stāvoklis neietekmē organisma pamatfunkcijas."

Tā bija pirmā kļūda. Tā kā viņš bija pirmais un, iespējams, kosmosā nemaz nelidoja (varbūt "līžušina" vai "biedra X" stāvoklis bija tik smags, ka neko sīkāk uzzināt nevarēja), un trūka istas informācijas, Gagarinam vajadzēja bļēfot. Visērtāko atrisinājumu izvēlējās rīkotāji: viņi pavēlēja, lai bezsvara stāvokli neņemot vērā, tajā viss notiekot tāpat kā uz Zemes. Viņi ticēja, ka tādā veidā Gagarinu nepieķers pretrunās un nepiespiedīs izklāstīt visu, ko viņš piedzīvojis tur, augšā. Nelaiمة tikai tā, ka turpmākajos kosmiskajos lidojumos — arī padomju! — šis apgalvojums neapstiprinājās.

(Turpinājums 28. lpp.)

IEVA UN REALITĀTE

To es patiesībā saku nu jau cienījamu vecumu sasniegušajiem jauniešiem, kuri pirms divpadsmit gadiem orgānu melu un savas mulķības dēļ rakstīja Ievai atklātās un personiskās, kolektīvās un individuālās vēstules. Diez vai viņi, ne reizi levu dzīvē neredzējuši, tiešām uztvēra viņu kā realitāti? Viņiem Ieva bija propagandas radīts fantoms, jaunā pārbēgušā čekista nelaimīgā un nevainīgā meitiņa, apmēram kā tornī ieslodzīta princese, kuru apsargā viltīgie, neģēlīgie CIP aģenti un neļauj atgriezties dzimtenē. Dzimteni vairums vēstuļu rakstītāju dēvēja par Padomju Latviju un patiesā sirsnībā pieminēja sniegus, kas te uzkrīt un nokūst bez levas, puķītes, kas uzzied un novīst bez levas, no drošiem avotiem smēlušies sentimentālas reālijas, stāstīja par kalstošo mazo kaktusiņu mājās uz palodzes un "mazo zilo lācīti ar cepurīti uz vienas auss", kurš tik ļoti, ļoti gaida levu atgriežamies Padomju Latvijā. Taču ar īsto, reālo levu tam nu bija maz sakara.

Bet Ieva ir realitāte. Tas varbūt skan mazliet ciniski, jo cena, ko liktenis līcis viņai maksāt par labu izglītību, īsteno mērogu apzināšanos un oriģinālu, saasinātu pasaules izjūtu, ir bijusi stipri augsta — politiskā pārbēdzēja it kā pēc savas un tomēr ne pēc savas gribas, cilvēks ar svešu vārdu, cilvēks it kā bez pagātnes, cilvēks, kuram iekšā līdz eksplozijai, līdz katastrofai blīvijas ar ārējām norisēm nesaistāmais, slēpjamais, neatņemamais, vienīgais, mīlais... Jā, dzīve ir bijusi kā kino, varbūt Ievai vajadzētu kādreiz uzrakstīt memuārus, iznāktu īsts bestsellers, kas interesētu cilvēkus ne mazāk kā viņas tēva — Imanta Lešinska (kādreizējā "Dzimtenes Balss" redaktora, "kuļtkoma" priekšsēdētāja, KGB virsnieka, ANO ierēdņa, bojeviku terminoloģijā runājot, "dubultagēnta" un politiskā bēgļa) uzrakstītie "Kalpības gadi". Un tāpat: Ieva ir tāda, kāda nu viņa ir — 12 gadus dzīvodama prom Amerikā, Zviedrijā, Vācijā, filoloģe, literāte, atdzejotāja, radio redaktore, sociāldemokrāte — Latvijai šobrīd ir ļoti dārga un vajadzīga. Turklāt viņas attiecības ar likteni, šķiet, nekad nav bijušas merkantīlas, un, tiklab sadzīvō, kā literatūrā pilnīgi atturēdamās no sarkanbaltsarkanības, Ieva ir reāla Latvijas patriote un apzinās, kas viņai darāms.

Ieva ir daudz un daudz ko studējusi — 2 gadus

toreizējā P. Stučkas LVU angļu valodu, pēc tam divās labās amerikāņu universitātēs — Ohaio un Kolorado — galvenokārt franču valodu, bet arī filozofiju un politoloģiju, visbeidzot — baltistiku Stokholmas universitātē. Viņa prot latviešu, krievu, angļu, franču, zviedru valodas, tiek galā arī ar vācu mēli, mācās turku valodu un — Provansas trubadūru dzejas dēļ — provansiešu valodu. Tulko un atdzejo no angļu un franču valodas. Padarīto darbu vidū šobrīd izceļas T.S. Eliota atdzejojumi, taču tie, tāpat kā interese par trubadūriem, ir drīzāk tāds dabisks, likumsakarīgs "sānsolis" purva ceļā, kas brīšus jāizbrien, līdz padusēm slīgstot apgūtajā kultūras materiālā, lai pieklūtu ilgotajam cietajam cinim, uz kura sēž ilgotais ģeniālais Ezra Paunds, ietekmēdams visu levas dzīvi.

Šobrīd Ieva dzīvo Minhenē, strādā radio "Brīvā Eiropa" latviešu redakcijā, kur viņas pārzinā ir svētdienas kultūras un reliģijas programma — tā skan 18.30 un līdzās latviešu kultūras norisēm ietver arī Rietumu kultūras aktualitātes. levas atlase un interpretācija nedraud ar kokakolas un citu surogātu ekspansiju, bet gan palīdz mūsu nacionālajai kultūrai aizpildīt vakuumu ap sevi, pārvarēt konteksta trūkuma dēļ izveidojušos "nesalīdzināmības" maldus. Viņas "radiobalss" pauž arī ziņas un politiskus komentārus.

Dzejoļus Ieva raksta kopš vidusskolas (Rīgas 50.) laikiem. Šī ir pirmā Latvijā iespiestā viņas dzejoļu kopa — pēc publikācijas "Jaunajā Gaitā", pēc precīzās neārišķīgās apceres par Klāvu Elsbergu gadagrāmātā "Latvija šodien" un talantīgi atdzejotās, nevis sausi pārceltās Eliota "Izpostītās zemes" "Avotā", — tās līdz šim bija levas vienīgās literārās publikācijas.

Kādi jums šie panti šķitīs, nezinu. Man tie atgādina maigās saujās sažņaugtas stikla lauskas — griezīgums, pašiznīcinoša pašanalīze, intelektuāla pudele, kas sasit vai uzspridzina sevi, lai saprastu, kas viņa ir — kā zīme viņa ir — un kas patiesībā ir tas saldi baismais bezveids, kam viņa devusi savu formu, veidu, vārdu. Lauskas, ko atrod, rakņājoties pabiezā kultūrslānī. Lauskas — mazi, neuzbāzīgi spoguļi, kuros atspīd citādu debesu gabaliņi. Un siļtas, maigas, brīžiem drusku nosalušas rokas — ar dzīvu asiņu lāsītēm.

INESE ZANDERE

IEVA LEŠINSKA

Sargi savu naktssargu. Viņš ir viens no tiem, kuri šāva. Vecs žūpa. Briesmīgi stostās.

Nē, es saku, tas nav mans darbs.

Mans ir sagriezt gabalos virvi.

Noīrēt dažas zosis no romiešiem.

Izgudrot jaunas burvestības.

Zeme ir plakana, viņi saka,

jūsu ģeometrija melo.

Un zvaigznes? Zvaigznes nav arguments.

Optisks māns, ielavījies no aizmirstības.

Mēness? Mīlnieki un kaucoši suņi

izgudro mēnesi aizvien no jauna.

Saule? Tā ir gaisma. Tā izgudro mūsu acis.

Te. Auksts vējš un plaska zeme.

Neaizstiepjās virve līdz mēnesim,

lai cik gabalos sagraizīta.
Jebkuru zīmi var saprast
tikai ar citu zīmi.
Jebkuru vārdu var izteikt
tikai ar citu vārdu. Vai
te ir Spānija?
Man iedeva zīmi un vārdu.
Saki. Tas ir viens un tas pats.

Veļi izaug no smiltīm un noslēdz loku
zibsnīdami, balts uz balta, gaiši
balti. Visbaltākais kliedziens.
Ģenerālmēģinājums nāvei. Trīcošas rokas.
Gribi pievienoties? Nē, es saku,
tas nav mans darbs.
Gribi skatīties?
Nē. Jau diezgan.
Viss atkarīgs no ādas
un no tā, kas aiz.

Pataisi balto melnu — dabūsi nēģeri.
Piesvied tūkstoti — sanāks lēģeris.
Piespraud dzeltenu zvaigzni, un
krāsnis kurēsies dienu un nakti. Klau,
cik virves galā līksmi grab kauli, cik
krāšņi dzirkstī tikko izplēsta asins.
Simts tūkstoši vai četri — vai tas no svara?

Mums vajadzīgs fosfors, kālijs un dzelzs.
Mums vajadzīgi melīgi pronomi tu un es.
Mums vajadzīgs bezgalīgs skaits
profesionālu burvju.
Skaties šai attēlā tikmēr,
kamēr saskati sevi.

Nē, es saku. Tas nav mans darbs.
1989.

ĒNAS MONOLOGS

Kā ēna
no tevis no sevis
no abiem kopā
viena
ēna no daudzām
tikai spilgtā
iznīcinoši
spilgtā gaismā
kā atomuzliesmojums
iedegas trīs
nerealizētas
dimensijas
šūnu labirinti
asinsvadu traušļie
lēņķi
nē
satriecoši
simetrisks skelets

ko ērti nomainīs cits
pēc vajadzības
tikpat precīzs un
anonīms
kā ēna es esmu
plakana ēģiptiešu freska
Eiklida zīmējums
negatīvā
tāpēc lūdzu
mans mīlais
neizliecies
manas lūpas un
krūtis
kā ēna
caurspīdīga
caurlaidīga
matērijas jausma
matējums
uz tavas pieres
kārtējam sapnim
sabrūkot ierindas
murgos
kā ēna es esmu
nekur
apdzīvoju
nevienu
noteiktu vietu tieši
nekad
tas nav tik dobji
dunošs tukšums
kā bezgalība
dzīvības nogriežņa galos
neapjaušams nereāls
nekad
pirms
pirmās tikšanās pēc
izsāpētas mīlestības
nē
tas ir tāds
šad tad
nekad
starp citu un
reizēm ne-
kad
varbūt nekad
es ne-
runāju es
tikai imitēju ne-
esošām lūpām bet
gaiss ir biezs un
necaurīdīgs lietus-
mēteli
vārdi atgriežas
manā izdzēstajā rīklē
noslāpt
kā noslāpst
karstās smiltīs

negatīvā
tāpēc lūdzu

es ne-
mināju es
tikai imitēju

nejaušs ūdens
un
mans raksts
arī neredzams var-
būt tikai īpašā gaismā
tikko jaušamas
zīmes

1986.

Ir agrs rīts. Viņa stāv istabas vidū, tieši tai vietā,
kur savienojas neredzamu līniju loki. Viņa ģērbjas
vēl neuzausušai telpai.

Es negribu pierast pie šīm drānām.
Es gribu sajust ik vīli iecērtam ādā.
Es vēl atceros sevi kailu.
(Par to sajūtu es negribu stāstīt.)

Istabas kaktos iečabas klusuma saspiesti vārdi.
Viņas āda tos pārtulko.

Lasi: Saule ir man tieši pakausī.
Lasi: Tā ir auksta kā seni pelni un pārlieku spilgta.
Lasi: Manas pēdas ierasti piekļaujas zemei,
un tas mani pārsteidz.

Kad gaisma skar viņas seju, uzsprakst dzirkstis.
Viņa
iesalst kausētā stiklā.

Ja es tagad atvēršu muti, no tās izlīs mani
noslēpumi.
Ja es tagad atvēršu muti, manī sagrūs šīs telpas
sators.

Viņa paceļ plaukstu pie acīm un iegaumē līnijas.
Tad citu pēc cita atvieno sateces punktus.

Es aizvēršu acis.
Es noslēgšu visas poras.
Jauno adresi noklusēšu.

Ir agrs rīts. Viņa stāv istabas vidū aizvērtām acīm.
Viņa pielaiķo jaunu balsi.

1987.

Pasaule izšķīda vārdos,
un iestājās sniega, ūdens
un dubļu laiks.

Laiks tecēja tev cauri skropstām
un aizskaloja pieturzīmes.
Autobusi uz pilsētu vairs negāja,
un mēs turpinājām brist
un garlaikodamies skaitīt pēdiņas ap ceļu
un uz tā. Piesardzīgi un paslepen
mēs meklējām kabatās zilbes,
tad noglabājām tās dziļāk
(autobusi uz pilsētu vairs negāja).
No pilsētas bijām atbrīduši uz salām.

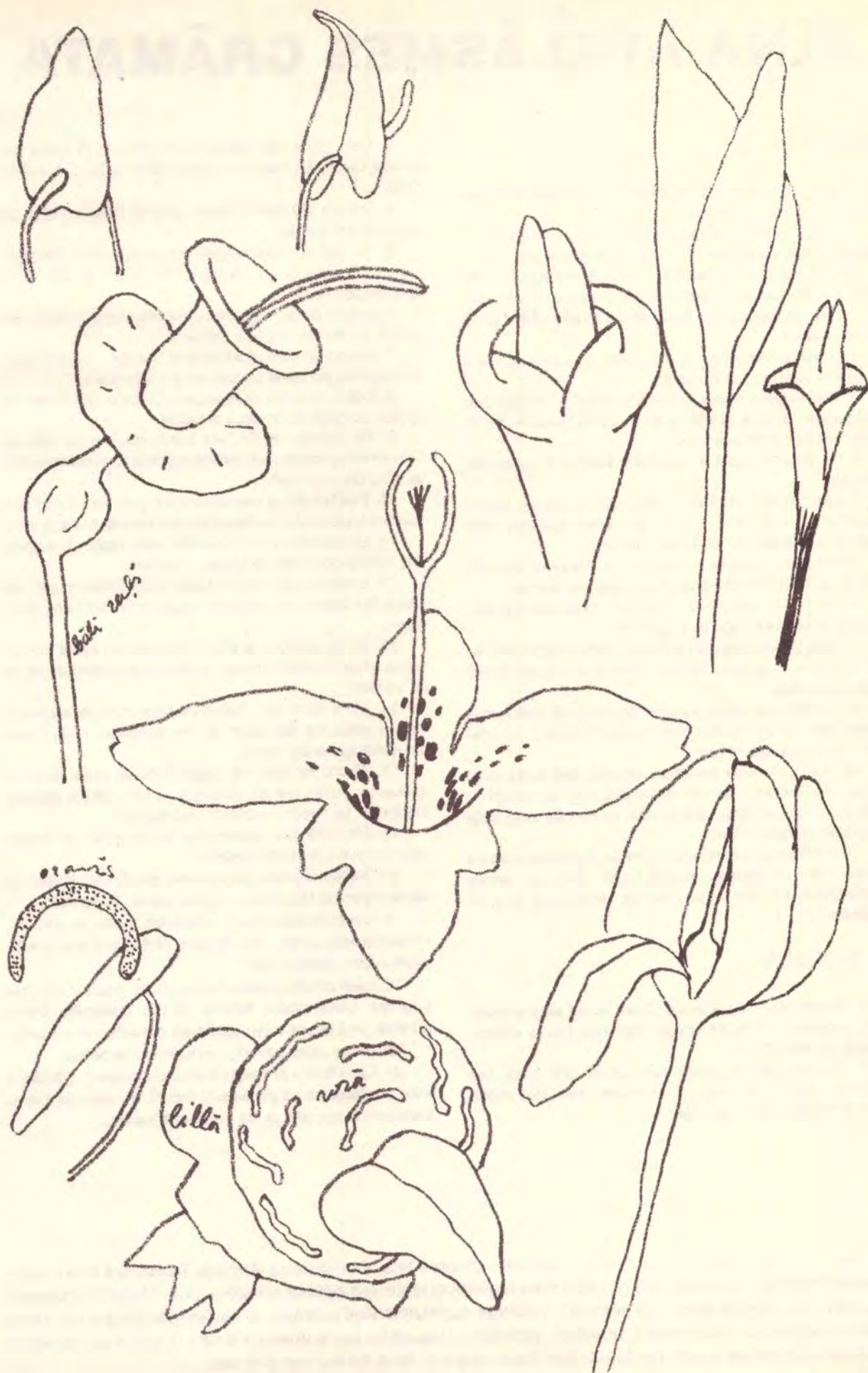
Kaut kur,
kādā fotogrāfijā
tava āda ir
pelēka Oklahoma.
Tavas acis pilnas
asu kristālu un
smilšu. Es skatos,
un tās satrūkstas,
metas bēgt. Bēgt
pa kādu numurētu ceļu,
slapstīties prom
no ziemeļiem, no atmiņas —
vai gaisa.

Kaut kur,
kādā fotogrāfijā,
tava āda ir pergaments,
vēsturisks aiz skumjām.
Vai nāves.

Atsvabinātība, seju pret sienu,
dzīva
vienīgi īstenībā. Vakars, domas
vēsas kā palagi. Pirkstu galos
tavas ādas vieglie *glissando*
un pulsējošs baiļu akords.

Visu nakti es izlikos,
ka nakts ir nepakļāvīga
diena. Es izlikos
savus čukstus. Es izlikos savus matus
Es izlikos
tevi. Bet te nu tas bija —
Es —
nevarēju tikt no tā vaļā.
Un nevarēju neko citu
kā ļaut tam iemācīties
nodrebēt.

(autobuss uz pilsētu
vairs negāja)

JĀŅA ATKLĀSMES GRĀMATA

8. NODAĻA

1. Kad atvēra septīto zīmogu, tad iestājās klusums debesīs uz kādu pusstundu.

2. Un es redzēju septiņus eņģelus, kas stāvēja Dieva vaiga priekšā, un viņiem deva septiņas bazūnes.

3. Tad nāca cits eņģelis un nostājās pie altāra, turēdams zelta kvēpināmo trauku; viņam deva daudz kvēpināma, lai pietiktu visu svēto lūgšanām uz zelta altāra goda krēsla priekšā.

4. Un kvēpināmā dūmi ar visu svēto lūgšanām uzkāpa no eņģeļa rokām Dieva priekšā.

5. Tad eņģelis ņēma kvēpināmo trauku, pildīja to ar altāra uguni un bēra to lejā uz zemi. Un cēlās pērcons un bālsis, zibeņi un zemes trīce.

6. Un septiņi eņģeļi ar septiņām bazūnēm gatavojās bazūnēt:

7. Kad pirmais bazūnēja, tad krusu un uguni, asinīm sajauktu, mēta uz zemi. Trešā daļa zemes apdega, trešā daļa koku sadega, un visa zāle izdega.

8. Kad otrs eņģelis bazūnēja, tad kā lielu kalnu, degošu ugunis, gāza jūrā; trešā daļa jūras tapa par asinīm.

9. Un trešā daļa jūras radījumu, kam bija dzīvība, nomira, trešā daļa kuģu tika izpostīta.

10. Kad trešais eņģelis bazūnēja, tad no debesīm krita liela zvaigzne, degdama kā lāpa, tā krita uz upju un ūdens avotu trešo daļu.

11. Zvaigznes vārds saucās Apsints, un trešā daļa ūdeņu tapa par vērmelēm; nomira daudz cilvēku no ūdeņiem, jo tie bija tapuši rūgti.

12. Kad bazūnēja ceturtais eņģelis, tad trešā daļa saules tika izdzēsta un mēness trešā daļa un zvaigžņu trešā daļa; to trešā daļa tapa tumša, un dienas trešā daļa nespīdēja un nakts tāpat.

13. Pēc tam es redzēju un dzirdēju ērgli laižamies pa debess vidu un saucam skaņā balsi: "Vai, vai zemes iedzīvotājiem trīs citu eņģeļu bazūņu skaņu dēļ, kas vēl bazūnēs."

16. NODAĻA

1. Es dzirdēju: stipra balss Dieva namā sauca septiņiem eņģeļiem: "Eita un izleĶiet septiņus Dieva dusmu kausus pār zemi!"

2. Pirmais gāja un izlēja savu kausu pār zemi, tad piemetās ļauni, nikni augoņi cilvēkiem, kam bija zvēra zīme un kas pielūdza viņa tēlu.

3. Otrs izlēja savu kausu pār jūru; un tā kļuva par asinīm, tādām kā mironja, un visa dzīvā radība jūrā nobeidzās.

4. Trešais izlēja savu kausu upēs un ūdens avotos, un tie kļuva par asinīm.

5. Un es dzirdēju eņģeli, kas valda pār ūdeņiem, sakām: "Taisns tu esi, svētais, kas tu esi un bijī, ka tu spriedi tādu tiesu:

6. Jo tie ir izlējuši svēto un praviešu asinis, tāpēc tu tos dzirdīji ar asinīm, viņi to ir pelnījuši."

7. Tad es dzirdēju altāri sakām: "Tiesām, Kungs Dievs, visuvaldītāj, patiesas un taisnas ir tavas tiesas!"

8. Ceturtais izlēja savu kausu pār sauli; tad tā dabūja spēku sadedzināt cilvēkus ar uguni.

9. Tā sadega cilvēki lielā karstumā, bet tie zaimoja Dieva vārdu, kam ir vara pār šīm mocībām, un neatgriezās, lai dotu Dievam godu.

10. Piektais izlēja savu kausu pār zvēra troni; tad viņa valstība tapatumša, un tie aiz sāpēm sakoda savas mēles.

11. Un zaimoja Dievu debesīs savu sāpju un augoņu dēļ, bet neatgriezās no saviem darbiem.

12. Sestais izlēja savu kausu lielajā Eifratas upē; tad izsīka tās ūdens, lai ceļš būtu sgatavots austrumu ķēniņiem.

13. Un es redzēju no pūķa mutes un no zvēra mutes, un no viltus pravieša mutes iznākam trīs nešķīstus garus kā vārdes;

14. Tie ir ļauni gari, kas dara brīnumus; tie aiziet pie visiem pasaules ķēniņiem, lai tos pulcinātu cīņai Dieva visuvaldītāja lielajā dienā.

15. "Redzi, es nāku kā zaglis! Svētīgs, kas ir nomodā un kas tur savas drēbes gatavībā, lai tam nebūtu jāstaigā kailam un lai nebūtu redzams viņa kauns."

16. Un viņš tos sapulcināja kādā vietā, ko ebreju valodā sauc par Harmagedonu.

17. Septītais izlēja savu kausu gaisā; tad atskanēja stipra balss no Dieva nama goda krēsla: "Ir noticis!"

18. Un parādījās zibeņi, atskanēja bālsis un pērconi, un notika liela zemes trīce, tik liela, kāda nav bijusi, kamēr cilvēki dzīvo zemes virsū.

19. Lielā pilsēta saplaisāja trīs daļās, pagānu pilsētas sagruva. Lielā pilsēta Bābele tā tika pieminēta Dieva priekšā, viņš lika tai pasniegt savas dusmības vīna kausu.

20. Visas salas pazuda, un kalnu vairs nebija.

21. Liela krusa ar daudz mārciņu smagiem graudiem krita no debesīm uz cilvēkiem, bet cilvēki zaimoja Dievu krusas briesmu dēļ, jo tās posts bija ļoti liels.

1984. gadā Londonā Sentdžeimsas festivāla ietvaros tika noorganizēta Andreja Tarkovska filmu retrospektīva. Andrejs Tarkovskis pats tai laikā Koventgārdena teātrī iestudēja Musorgska operu "Boriss Godunovs" un gatavojās uzņemt filmu "Upurēšana". Vairākās auditorijās viņš uzstājās ar savām pārdomām par tēmu "Filmas radīšana un mākslinieka atbildība", atbildēja uz klausītāju jautājumiem. Vienā no Londonas baznīcām A. Tarkovskis dalījās savās pārdomās par Apokalipsi jeb Jāņa Atklāsmes grāmatu.

Andrejs Tarkovskis

VĒSTS PAR APOKALIPSI

Es neesmu īpaši radis uzstāties, kam tagad gatavojos, turklāt uzstāties tādā vietā kā baznīca. Es mazliet baidos par savām pasaulīgajām koncepcijām. Bet, tā kā es nelasišu nekādu speciālu referātu, bet vienkārši mēģināšu apcerēt, ko Apokalipse nozīmē man kā māksliniekam, domāju, tas glābs situāciju un izskaidros, kāpēc es to daru.

Jau tam vien, ka es piedalos festivālā, manuprāt, ir pilnīgi apokaliptisks raksturs. Proti, ja man pirms dažiem mēnešiem teiktu, ka tas ir iespējams, es nenoticētu. Taču pēdējā laikā mana dzīve veidojas nedaudz apokaliptiski, tāpēc arī šis solis ir pilnīgi dabisks un loģisks.

Jāatzīst, Apokalipse ir pats lielākais poētiskais mākslas darbs, kāds radīts uz zemes. Tas ir fenomens, kas būtībā pauž visus tos uzdevumus, ko cilvēkam izvirzījis Visaugstākais. Mēs zinām, ka ilgu laiku risinās strīdi par to vai citu Svētā Jāņa Atklāsmes fragmentu variantiem. Vienkārši mēs esam pieraduši, ka atklāsmi tulko, ka to izskaidro. Bet tieši to, manuprāt, nevajag darīt, jo Apokalipsi nevar iztulkot. Tādēļ, ka Apokalipsē nav simbolu. Tas ir tēls. Tādā nozīmē, ka simbolu var interpretēt, bet tēlu nevar. Simbolu var atšifrēt, pareizāk, no tā izdabūt noteiktu nozīmi, noteiktu formulu, bet tēlu mēs nevaram saprast, mēs varam to sajukt un pieņemt. Jo tam piemīt bezgalīgs daudzums interpretācijas iespēju. Tas it kā izsaka bezgalīgo daudzumu saikņu ar pasauli, ar absolūto, ar bezgalīgo. Apokalipse ir pēdējais posms šai ķēdē, šai grāmatā — pēdējais posms, kas noslēdz cilvēces epeju vārda garīgā nozīmē.

Mēs dzīvojam ļoti smagā laikā, un tā sarežģītumi palielinās ar katru gadu. Lai gan, nedaudz zinot vēsturi, mēs atceramies — jau ne vienreiz vien tika runāts par apokaliptisku laiku tuvošanos. Ir teikts: "Svētīgs tas, kas lasa, un tie, kas klausās pravieša vēstījuma vārdus un tur to, kas šeit rakstīts, jo noliktais laiks ir tuvu." Un tomēr, laika nosacītība ir tik acīm redzama, ka mēs nevaram precīzi pateikt, kad pienāks tas, par ko raksta Jānis. Tas var notikt rīt, tas var notikt pēc tūkstoš gadiem. Tur arī ir jēga tāda cilvēka garīgajam stāvoklim, kuram jābūt atbildībai par savu dzīvi. Ir neiespējami iedomāties, ka Atklāsmē radusies tad, kad mūsu laiks jau beidzies. Tādēļ no Apokalipses teksta nav iespējams izdarīt nekādus secinājumus par laiku kā tādu.

Jūs droši vien esat ievērojuši, ka Apokalipsē ir ļoti daudz precīzu skaitļu, datu. Tiek minēts upuru un praviešu skaits. Bet manuprāt, tas vēl neko nenozīmē, tā ir it kā tēlu sistēma, kas tiek uztverta emocionāli. Skaitļi, kaut kādi precīzi momenti ir svarīgi, lai uztvertu cilvēces likteni, lai zinātu nākotni. Es jau kopš bērnības ļoti mīļēju grāmatu "Robinsons Kruzo" — man vienmēr šausmīgi patika un satrauca krastā izmesto lietu uzskaitījums, kas bija Kruzo ieguvums. Mēs dzīvojam materiālistu dzīvi, nemitīgi atkārtojot par laika un telpas esamību. Tas ir, mēs dzīvojam, pateicoties šā fenomena vai divu fenomenu klātbūtnē, un esam tāpēc ļoti jūtīgi pret tiem — tie nosprauž mūsu fiziskās robežas. Tomēr, kā zināms, cilvēks ir radīts pēc Dieva gīmja un līdzības un tātad viņam piemīt gribas brīvība, jaunrades spēja. Pēdējā laikā — ne tieši pēdējā, bet jau diezgan sen, — mēs bieži sev uzdodam jautājumus: vai jaunrade vispār nav grēcīga? Kāpēc gan rodas šāds jautājums, ja mēs labi zinām, ka jaunrade atgādina: arī mēs esam radīti, mums ir viens Tēvs. Kāpēc rodas tāda, es teiktu, zaimojoša doma? Tāpēc, ka pēdējās simtgades krīze ir nove-

dusi pie tā, ka mākslinieks var iztikt bez jebkādam garīgām koncepcijām. Kad māksla kļūst par kaut ko līdzīgu instinktam. Mēs taču zinām, ka arī dažiem dzīvniekiem piemīt estētiskā izjūta un tie spēj radīt kaut ko pilnīgu formālā, naturālā nozīmē. Nu, teiksim, kāres, ko veido bites, lai krātu medu. Mākslinieks pret sev dāvāto talantu izturas kā pret privātpašumu, bet no tā rodas tiesības uzskatīt, ka talants viņam neuzliek nekādus pienākumus. Ar to var izskaidrot garīguma trūkumu, kas valda mūsdienu mākslā. Māksla pārvēršas vai nu kaut kādos formas meklējumos, vai tīrgus prēcē. Nav nepieciešams jums skaidrot, ka kinematogrāfs atrodas šā pieņēmuma virsotnē, jo, kā zināms, tas radies pagājušā gadsimta beigās gadatīrgū ar mērķi gūt tīru peļņu.

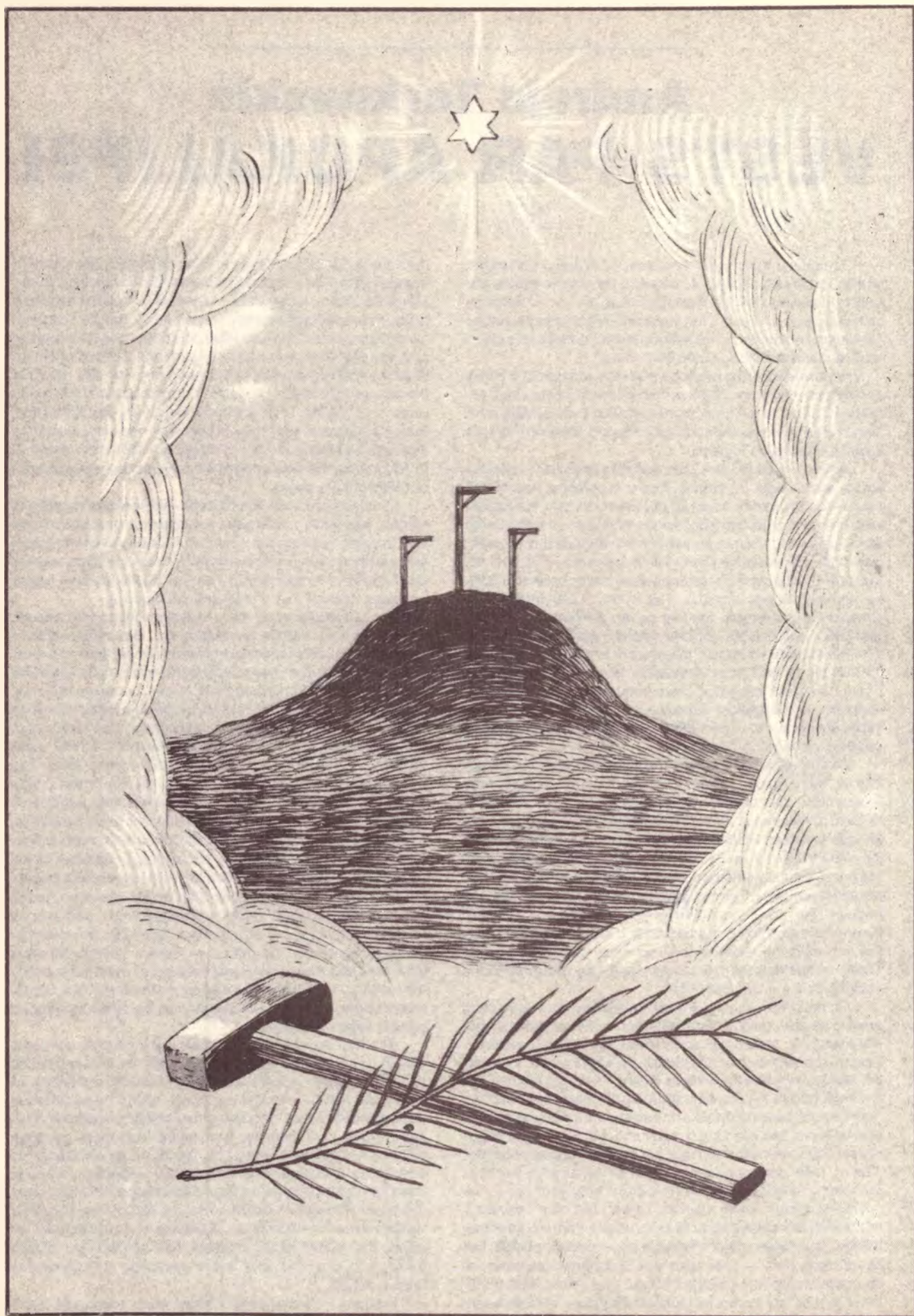
Es nesen biju Vatikāna muzejā. Tur ir milzīgs daudzums salonu, kas veltīti modernajai sakrālajai glezniecībai. Katrā ziņā to vajag redzēt, jo tas ir šausmīgi. Un es nesaprotu, kādēļ šie, es atvainojos, mākslas darbi atrodas pie tāda muzeja sienām. Kā ar to samierinās reliģiozi cilvēki un īpaši katoļu baznīcas vadība? Tas ir vienkārši pārsteidzoši.

Par pašreizējo krīzi. Mēs dzīvojam kļūdainā pasaulē. Cilvēks ir dzimis brīvs un bezbailīgs. Bet mūsu vēsture aprobežojas ar vēlēšanos paslēpties un aizsargāties no dabas, vēlēšanos, kas aizvien vairāk piespiež mūs saspieties citam pie cita. Mēs satiekamies ne tādēļ, lai gūtu baudu no tikšanās, bet lai nebūtu bail. Šī civilizācija ir kļūdaina, jo mūsu attiecības balstās uz šāda principa. Visa tehnoloģija, viss tā sauktais tehnikas progress, kas ir līdzās vēsturei, būtībā rada protēzes — tas pagarina mūsu rokas, saasina redzi, ļauj mums ļoti ātri pārvietoties. Tam ir principiāla nozīme. Mēs tagad pārvietojamies vairākas reizes ātrāk nekā pagājušajā gadsimtā. Bet no tā neesam kļuvuši laimīgāki. Mūsu personība, mūsu, tā sakot, *personalitē*, ir nonākusi konfliktā ar sabiedrību. Mēs neattīstāmies harmoniski, mūsu garīgā attīstība ir tik ļoti atpalikusi, ka mēs jau esam tehnoloģiskās augsmes lavīnveida procesa upuri. Mēs nespējam iznirt no šīs straumes, pat ja gribētu. Kad cilvēcei radās nepieciešamība pēc jaunās enerģijas tehnoloģijas attīstībai un tā atklāja šo enerģiju, izrādījās, ka cilvēce tikumiski nav gatava to izmantot savā labā. Mēs esam kā mežonji, kas nezina, ko iesākt ar elektronu mikroskopu. Varbūt ar to dzīt naglas, graut sienas? Katrā ziņā, kļūst skaidrs, ka mēs esam šīs sistēmas, šīs mašīnas vergi, ko apturēt vairs nav iespējams.

Bez tam vēsturiskās attīstības gaitā mēs tik ļoti esam sākuši neuzticēties viens otram, neticēt, ka varam palīdzēt viens otram (kaut arī viss tika darīts, lai kopīgi izdzīvotu), ka mēs paši, katrs no mums personīgi, būtībā nepiedalāmies sabiedriskajā dzīvē. Personībai nav nekādas nozīmes. Īsāk sakot, mēs zaudējam to, kas mums ticis dots no paša sākuma — izvēles brīvību. Lūk, kādēļ mūsu civilizāciju es uzskatu par kļūdainu. Krievu filozofs un vēsturnieks Nikolajs Berdjajevs ļoti precīzi pamanījis, ka civilizācijas attīstībā pastāv divi posmi. Pirmais — kultūras vēsture, kad cilvēka attīstība ir vairāk vai mazāk harmoniska, tā balstās uz garīga pamata, un otrs, kad sākas ķēdes reakcija, kas nepakļaujas cilvēka gribai, kad dinamika iziet ārpus kontroles, kad sabiedrība kultūru zaudē.

Kas tad ir Apokalipse? Kā jau teicu, manuprāt, tas ir cilvēka dvēseles tēls ar visu atbildību un pienākumiem. Ikviens cilvēks pārdzīvo to, kas ir Svētā Jāņa vēstījuma tēma.

Valdība
mums

KĀRLA FREIBERGA ILUSTRĀCIJA

To nevar nepārdzīvot. Visbeidzot — tādēļ, tieši tādēļ mēs varam teikt, ka nāve un ciešanas būtībā ir vienādas tad, ja cieš un mirst personība vai arī beidzas vēstures cikls un mirst un cieš miljoni. Tādēļ, ka cilvēks spēj ciest tikai līdz tam sāpju sliekšnim, kāds viņam pieejams.

Par mūsu konformismu. Jāņa vēstījumā teikts: "...es zinu tavus darbus, ka tu neesi ne auksts, ne karsts. Kaut arī tu būtu auksts vai karsts! Tā kā tu esi remdens, ne auksts, ne karsts, es tevi izspļāšu no savas mutes." Tas nozīmē, ka vienaldzība, pasivitāte tiek pielīdzināta grēkam, noziegumam pret Radītāju. No otras puses: "Jo, ko es mīlu, tos es pārmācu un pamācu, tad nu topi dedzīgs un atgriezies!" Īsi sakot, šī grēkus nožēlojošā cilvēka sajūta, tā būtībā ir ceļa sākums. Tāda sajūta pie dažādiem ļaudīm atnāk dažādi un dažādos laikos. Teiksim, Dostojevskis. Pastāv versija, ka viņš bijis reliģiozs, pareizticīgs rakstnieks, kurš stāstījis par saviem garīgajiem meklējumiem un savas ticības īpašībām. Man šķiet, gluži tā tas nav. Dostojevskis lielos atklājumus izdarīja tādēļ, ka bija pirmais, kas sajuta un atspoguļoja garīguma trūkuma problēmu. Viņa varoņi cieš no tā, ka nespēj ticēt. Viņi to vēlas, bet ir zaudējuši orgānu, ar kuru tic. Ir atrofējusies sirdsapziņa. Un ar katru gadu Dostojevskis kļuva vairāk saprotams, pat moderns. Tieši tādēļ, ka šī problēma aizvien vairāk pieauga. Tādēļ, ka pats grūtākais ir — ticēt. Tādēļ, ka cerēt uz svētlaimi ir visumā neiespējami. Protams, laimīgs tas cilvēks, pār kuru ir nācis tāds stāvoklis. Bet ne jau katrs var ar to lepoties. Lai sajustu sevi brīvu un laimīgu, galvenais ir bezbailība.

Kaut kādā brīnīšķīgā veidā visas šīs problēmas ir ietvertas Apokalipsē. Apokalipse — tas galu galā ir stāsts par likteni. Par cilvēka likteni, kas nav iedalāms ne personības, ne sabiedrības liktenī. Kad daba glābj sugu no izmiršanas, dzīvnieki neļūst eksistences drāmu. Tā kā cilvēks, pateicoties gribas brīvībai, savu ceļu izvēlas pats, viņš nevar glābt visus, bet tikai sevi. Un tieši tādēļ viņš var glābt visus. Mēs nezīnām, kas ir mīlestība, mēs ar drausmīgu nevērību izturamies paši pret sevi. Mēs nepareizi saprotam, ko nozīmē mīlēt pašam sevi, pat kaunamies no šā jēdziena. Jo domājam, ka mīlēt sevi nozīmē būt egoistam. Tā ir kļūda. Tādēļ, ka mīlestība ir upuris. Proti, cilvēks to neļūst — to var pamanīt no malas trešā persona. Jūs, protams, to zināt, jo ir teikts: mīli savu tuvāko kā sevi pašu. Tātad mīlēt pašam sevi — tas ir it kā šīs sajūtas pamats, tās mērs. Un ne tikai tādēļ, ka cilvēks ir apzināties pats sevi un savas dzīves jēgu, bet arī tādēļ, ka sākt vienmēr vajag pašam no sevis.

Es negribu teikt, ka būtu veiksmīgi ticis galā ar to, par ko šeit runāju. Un, dabiski, es esmu tālu no tā, lai kalpotu par piemēru. Tieši otrādi, es uzskatu, ka visas manas nelaimes rodas tieši tāpēc, ka neklausu pats saviem padomiem. Skumji, ka ir skaidri gan apstākļi, gan rezultāts, pie kāda novedis mūsu kļūdainais uzskats par lietas būtību. Bet nepareizi būtu domāt, ka Apokalipse sevi nes tikai soda koncepciju. Varbūt pats galvenais, ko tā nes, ir cerība. Neskatoties uz to, ka noliiktais laiks ir tuvu, — katram no mums atsevišķi tas patiesi ir ļoti tuvu — visiem kopā nekad nav par vēlu. Apokalipse ir baiga katram atsevišķi, bet visiem kopā tajā ir cerība. Tā arī ir Apokalipses jēga. Galu galā, šī dialektika, izteikta tēlainā veidā, māksliniekam ir tāds inspirācijas, iedvesmas avots, ka neviļus brīnīs, cik daudz atbalsta punktu tajā var atrast katram dvēseles stāvoklim.

Par telpas un laika bojāeju, to pāreju citā stāvoklī ir teikti pārsteidzoši skaisti vārdi. Par telpas izzušanu: "...debess zvaigznes krīta uz zemi, kā viģes kokam, stipra vēja kratītam, krīt negatavie augļi. Un debess aizvēlās kā satīta grāmata, un visi kalni un visas salas tika izkustināti no savām vietām." Debess, kas aizvēlās kā satīta grāmata. Es neesmu lasījis neko skaistāku. Un, lūk, vēl par to, kas notika pēc septītā zīmoga noņemšanas. Nu, ko vēl var teikt mākslinieks par veidu, kā tas tiek pasniegts! Kā izteikts ne tikai spriegums, bet arī tā sliekšnis! "Kad atvēra septīto zīmogu, tad iestājās klusums debesis uz kādu pusstundu." Kā teica kāds mans draugs — vārdi šeit lieki. Noņemts septītais zīmogs — un kas notiek? Nekas. Iestājas klusums. Neticami. Šajā gadījumā tēla trūkums jau ir pats spēcīgākais tēls, kādu vien iespējams

iedomāties. Apbrīnojami!

Ir kāda grāmata, kuru tās autors Kastaņeda ir uzrakstījis kā žurnālists, tas ir, pats savu stāstu par to, kā viņš mācījies pie meksikāņu burvja. Tā ir satriecoši interesanta grāmata. Bet ne jau par to ir runa. Ir leģenda, ka nekāda burvja nav bijis, ka tie nemaz nav dienasgrāmatas ieraksti, bet visu izdomājis Kastaņeda pats — gan pašmācību, ar kuras palīdzību viņš grib izmainīt pasauli, gan burvi, gan viņa metodi. Bet tas nebūt nevienkāršo lietas būtību, gluži otrādi, pat sarežģī to. Proti, ja visu to izdomājis viens cilvēks, tas ir vēl lielāks brīnums nekā tad, ja tas būtu noticis patiesībā. Īsāk sakot, ar to es domāju, ka mākslas tēls vienmēr ir brīnums.

Lūk, vēl viens fragments no desmitās nodaļas. Arī par laiku ļoti skaisti pateikts: "Un eņģelis, ko es redzēju stāvam uz jūras un uz zemes, pacēla savu labo roku pret debesīm un zvēroja pie tā, kas dzīvo mūžam; kas radījis debesis un visu, kas ir debesis, zemi un visu, kas uz zemes; un jūru un visu, kas jūrā: laika vairs nebūs." Tas liekas kā solījums, kā cerība. Un tomēr, noslēpums paliek. Tādēļ, ka Apokalipsē ir kāda vieta, kas šķiet ļoti dīvaina. "Un kad septiņi pērķoni bija runājuši, es to gribēju uzrakstīt; tad dzirdēju balsi no debesīm saucam: apzīmogo, ko tie septiņi pērķoni runājuši, un neuzraksti to." Interesanti, ko Jānis mums ir noslēpis? Un kādēļ viņš pateica, ka ir kaut ko slēpis? Kādēļ šī savādā intermedija, remarka; šis eņģeļa un Jāņa attiecību peripetijas? Kas bija tas, ko cilvēkam nevajadzēja zināt? Vēstījums taču rakstīts tieši tādēļ, lai cilvēks zinātu. Varbūt pats zināšanas jēdziens padara mūs nelaimīgus? Atceraties: "Un zināšanas vairo skumjas"? Kādēļ? Varbūt vajadzēja slēpt no mums mūsu likteni? Kādu likteņa mirkli? Es, piemēram, nevarētu dzīvot, ja zinātu savu dzīves stāstu. Acīmredzot, dzīve zaudē jebkuru jēgu, ja es zinu, kā tā beigsies, protams, es ar to domāju savu personīgo likteni. Šajā detaļā ir kāda neticama, gluži pārcilvēciska augstsirdība, kuras priekšā cilvēks jūtas kā bērns — gan bezpalīdzīgs, gan pasargāts. Tas darīts, lai mūsu zināšanas būtu nepilnīgas, lai neaptraipītu bezgalību, lai atstātu cerību. Cilvēces nezināšanā ir cerība. Nezināšana ir cildena. Zināšana — vulgāra. Tādēļ šīs rūpes, kas parādās Apokalipsē, man drīzāk dod cerību, nekā bēdē.

Un es uzdodu sev jautājumu: kas man jādara tagad, kad esmu izlasījis Apokalipsi? Pilnīgi skaidrs, ka es vairs nevaru būt tāds kā iepriekš, ne jau tādēļ, ka būtu vienkārši izmainījies, bet tādēļ, ka man ir ticis teikts: zinot to, ko esmu uzzinājis, mans pienākums ir izmainīties.

Sakarā ar visu to es sāku domāt, ka māksla, ar kuru es nodarbojos, iespējama tikai tad, ja tā izsaka nevis mani pašu, bet akumulē sevi to, ko es spēju notvert, satiekoties ar cilvēkiem. Māksla kļūst grēcīga, tiklīdz es sāku to izmantot savās interesēs. Un pats galvenais, katad es pārstāju interesēt pats sev. Varbūt no tā arī sākas mana mīlestība pašam pret sevi.

Es vēlos pateikties tiem, kas mani uzaicināja uz šodienas tikšanos, kaut gan es neko jaunu jums neatklāju. Es vēlējos — un guvu to, ko gribēju, — tādā veidā jūsu klātbūtnē pārdomājot, sajūst šā mirklā un procesa svarīgumu. Jūs man devāt iespēju nonākt pie šiem secinājumiem un šīm domām, jo domāt par to vientuļībā ir neiespējami. Un, gatavojoties uzņemt savu jauno filmu, gatavojoties spert jaunu soli šajā virzienā, man ir pilnīgi skaidrs, ka man pret to ir jāizturas ne kā pret brīvu dailradi, bet kā pret noteiktu rīcību, pret piespiedu aktu, kad darbs jau vairs nevar nest gandarījumu, bet drīzāk ir smags, pat nospiedošs pienākums. Patiesību sakot, es nekad neesmu sapratis to, ka māksliniķis var būt laimīgs radīšanas procesā. Varbūt šis vārds nav precīzs? Laimīgs? Nē, nekad. Cilvēks nedzīvo tādēļ, lai būtu laimīgs. Ir daudz svarīgākas lietas par laimi.

Liels paldies.

(ilgas ovācijas.)

Londona, 1984. g.

Tulkojusi INGUNA JANSONE

Poezia Românească (Rumāņu dzeja)

Rumāņu romantīķis George Asaki (1778-1869) 1829. g. rakstīja, ka "visu nāciju literatūra sākusies ar dzeju, kas ir jūtu meita, un cilvēka sirdī jūtas pamostas ātrāk nekā viņa spriešanas spējas". Varētu teikt, ka rum. dzeja dzimusi ar rum. tautu — m.ē. 6.gs. beigās, kad noslēdzās rum. etnogenēzes process, kopš kura par rum. val. līdztekus citām romāņu vai. var runāt kā par patstāvīgu un izkoptu leksiski gram. struktūru. Tādējādi tika ievadīts apmēram tūkstošgadīgs tautas mutvārdu daiļrades — liriskās un liroepiskās folk. laikmets, kura izcilākie sniegumi ir rum. liriskās doinas, filoz. traktāts — balāde "Miorica" (K. Skujenieks. Lirika un balsis, Liesma, R. 1979., 48. lpp.), "Ardžēšas klosteris" u. c.

Pirmie rum. rakstītās lit. pieminēti sacerēti 15. gs. baznīcslāvu valodā (līdz 17. gs. otrajai pusei tā bija oficiālā baznīcas, valsts un lit. val.). Pirmie teksti rum. val. radušies 17. gs (tulk. no baznīcslāvu vai. reliģiska kulta vajadzībām). Rum. laicīgās lit., arī dzejas, aizsākumi attiecināmi uz 18./19.gs. miju un it īpaši uz 19. gs. pirmo pusi, kad, balstoties uz folk. trad., Rum. uzplauka romantisms: G. Asaki, Kostake Negruci (1808-1868), Dimitrije Bolitinjanu (1819-1872), Vasile Aleksandri (1818-1890), kurš ievērojams arī kā rum. folk. apkopotājs un izdevējs u. c.

Rum., kā arī Eiropas postromantisma spožākā virsotne — dzejnieks Mihajs Eminesku (1850-1889; izlase, LVI, R. 1959).

19./20.gs. mijā rum. dzejas galvenais virziens — simbolisms. Tā spilgtākie pārstāvji: Aleksandru Mačedonskis (1854-1920), Jons Minulesku (1881-1944) un īpaši Džeordže Bakovija (1881-1957; Dzejas diena. Liesma, R. 1981.).

Rum. 20. gs. dzeju īsi varētu raksturot divos vārdos — tradicionālisms un modernisms, turklāt abas šīs pamatievīrzes savstarpēji interferējas, viena otru ietekmē un papildina; noris strauja, intensīva un mērķtiecīga rum. dzejas sinhronizēšanās ar Eiropas dzejas ritmu un pulsu. Pats spožākais, joprojām nepārspētais posms rum. dzejā — laiks starp abiem pasaules kariem (1920-1940), kurš izvirzīja veselu plejādi Eiropas mēroga pers. Tie ir: dadaisma pamatlicējs (vēlāk sirreālists) Tristans Tzara (1896-1963), ekspres. Lučians Blaga (1895-1961; izlase "Sienāžu pārdevējs", Liesma, R. 1982.), hermētiskās un ezotēriskās dzejas pārstāvis Jons Barbu (1895-1961), sirreālisti Jons Vinja (1895-1964), Bendžamins Fundojanu (1898-1944), Ilarije Voronka (1903-1946; žurnāls "Avots", 1989. g. oktobris), Džellu Naums (1915) u. c.; un, protams, rum. dzejas patriarhs, visnepāšaubāmākā autoritāte pēc M. Eminesku — Tudors Argēzi (1880-1967; izlase "Istie vārdi", Liesma, R. 1975.). Viņi, tāpat kā tā sauktie tīrie tradic. (Džeordže Košbuks (1866-1918), Oktavians Goga (1881-1938), George Topirčjanu (1886-1937), Vasile Voiculesku (1884-1963), Jons Pillats (1891-1945), Aleksandru Filipide (1900-1979) u. c. pēc būtības bija "tradicionālis-

ti", taču savā daiļradē spēja integrēties Eiropas 20. gs. modern. dzejas strāvojumos vai, tēlaini sakot, modernisms viņu poētiskā, tiklab rum. dzejā vispār uzvarēja tradic., iekļūstot pašu tradic. cietoksnī.

Pēc otrā pasaules kara komunist. G. Georgiu Deža režīms paralizēja un pat fiziski iznīcināja šo ārkārtīgi daudzv., neparasti intensīvo, savdabīgo un autentisko rum. dzejas asinsriti, tāpēc vien 1956. gadā ar Nikolajes Labiša (1935-1956) vienīgo dzīves laikā izdoto grāmatu "Cīņa pret inerci" rum. dzeja pamazām sāka atgūt savu otro elpu.

60. g. rum. dzejā debitēja virkne izcilu dzejnieku, kuri arī šobrīd lielākā vai mazākā mērā nosaka tās galveno tematiku un pamatnostādni, pasaules poētisko izpratni un atklāsmi: Štefans Augustins Doinašs (1922), Anatols E. Bakonskis (1925-1977), Jons Horja (1929), Nikita Stenesku (1933-1983), Marins Soresku (1935), Iljana Melenčioju (1940), Joans Aleksandru (1942), Ana Blandiana (1942; izlase "Sniega stunda", Liesma, R. 1989.) u. c.

Rum. 70. g. dzejas spilgtākais pārstāvis — Mirča Dinesku (1950; žurnāls "Avots", 1990. gada maijs), kura daiļradē dominē ironiska epatāža un apgarots lirisms mijas ar dzēlīgu sarkasmu.

80. g. rum. dzejā ienāk tā sauktā postmodernistu paaudze (Nikita Danilovs (1952), Jelena Štefoja (1954), Jons Stratans (1955), Mirča Kerteresku (1956) u. c.), kurai raksturīgs eklektisms, sarkast. intelekt. un absurdi traģikomisks pasaules redzējums un kuru īpaši ietekmējusi ASV un angļu modernā dzeja.

Nikitas Stenesku (izlase "Nekas nav cits", Liesma, R. 1977.) vārds parasti tiek minēts tūdaļ pēc M. Eminesku un T. Argēzi. Neapšaubāmi, viņš ir rum. pēckara laika izcilākais dzejnieks. N. Stenesku debitēja 1960. g. ar dzeju krājumu "Mīlas jēga" un ir izdevis vairāk nekā 20 grāmatu: "Sajūtu redzējums" (1964), "Tiesības uz laiku" (1965), "11 elēģijas" (1966), "Nevārdi" (1969), "Maigajā klasiskajā stilā" (1970), "Dzejas stāvoklis" (1975), "Epica magna" (1978), "Nepilnīgie sacerējumi" (1979), "Mezgli un zīmes" (1982). Stenesku dzejas kustība ir nemitīga pāreja no abstraktā uz konkrēto un no konkrētā uz abstrakto, no vienas izziņas pakāpes un formas uz otru. Šis nemitīgo pāreju un mūžīgās metamorfozes stāvoklis Stenesku dzejā ir mokošs, pretrunīgs un nostalgisks. Stenesku dzīvo it kā vētrainā sapnī, apkārtējo pasauli nevis redzēdams, dzirdēdams, saozdams, izgaršodams utt., bet gan pats kļūdams par redzi, dzirdi, ožu, tausti un garšu — milzīgu un daudzveidīgu sajūtu kompleksu. Dzejniekam raksturīgs drudzaini sakāpināts nemiers, esamības intensitāte un dramatisms. Dvēseliskā stāvokļa līdzsvarotību N. Stenesku bieži vien panāk ar paradoksu palīdzību, summējot pretrunīgas patiesības, pretrmetus, iespējamo un neiespējamo. N. Stenesku pers. uz rum. un arī visas Eiropas mūsdienu dzejas daudzveidīgā fona ir ietekmīga un fascinējoša.

LEONS BRIEDIS

NIKITA STENESKU

+ + +

Kareivis maršēja, maršēja,
maršēja,
iekšams līdz ceļiem
kāja
tam nodila, nodila,
nodila,
iekšams
viduklis
līdz pat ribām
tam nodila, nodila,
nodila,
iekšams
līdz pat skropstām acu gaisma tam pazuda,
pazuda, pazuda,
iekšams
viņa melnie mati par zāli pārvērtās,
melnu zāli pārvērtās, melnu zāli pārvērtās.
Balts zirgs atskrēja
un tajā ganījās,
un tajā ganījās, un tajā ganījās.
I — ha — hā, i — hā,
i — hā.

MEZGLS 3

Manas acis vairs neraudāja ar asarām,
bet gan ar acīm,—
mani redzokļi bez mītas dzemdināja acis,
lai es nomierinātos, lai es spētu nomierināties.

Ak! es kļiedzu,
jūs, manas rokas,
neraudiet vairs ar rokām!

Ak! es kļiedzu,
mana miesa, neraudi vairs ar miesu!

Ak! es kļiedzu,
mana dzīve, neraudi vairs ar dzīvi!

Es apsedzos,
bet zem liķauta
juku jukām kūleņoja
acis, rokaš, miesa, dzīve.

*Poezia
Românească*

RUDENS EVANĢĒLIJI

Cetrus evanģēlijus mēs uzrakstīsim par lapas
nokrišanu rudenī.

Matejs sacīs:

— Lapa no sava mūžīgi zaļā zaļuma nokritīs rudenī.

Marks iesauksies:

— No dzīves smaguma un no šīs dzīves uz visu dzīvi
nokritīs
lapa rudenī.

NIKITA STENESKU

Lūka teiks:

— No nemīlestības, no neaugšāmceļšanās nāves,
no vienīgi ēnas atkārtotā zaļuma
nokritīs lapa rudenī.

Jānis piecelsies un baidīs:

— Rudenī nekrīt lapas,
rudenī krīt vien rudens;
kā lapa krīt rudens, rudens.

Es stāvu, un ir rudens, un es esmu lapa,
un es křītu uz zemes.

CĪRULIS

Viņi sākuši spodrināt manu zārku.

Viņi mani apglabās mākonī,
kurš līs ar miroņiem.

Noliec vēlreiz, māt, roku man uz pakauša,
kaut vai tā kļūs valga no manām asinīm.

Māt, tici man, es būšu mironis, kurš līs
un nevis raudās.

Engēlis uzsitis man uz pleca, māt,

bet nevis tīksmes dēļ,
cik klusējot, it kā tam manis būtu žēl.

Tu esi aizmirsusi mani, māt,
un tāpēc es mirstu, un tāpēc es nomiru.

*MĂ VOR ÎNGROPA ÎNTR -- UN NOR
CARĖ VA PLOVA CU MORTI.*

DZEJAS MĀKSLA

Ja dzejnieks pazaudētu dūšu,
nokristu lapas no kokiem,
un to zari izslietos
kā karātavas.
Ja dzejnieks pazaudētu dūšu,
tad grūtnieces
vairs nedzemdētu,
nekad vairs nedzemdētu.
Bet aiz žēlsirdības un aiz rūpēm dzejnieks,
aiz žēlsirdības un aiz rūpēm,
allaž nomirst, allaž,
iekams viņš pazaudējis dūšu.

PAR VAINU, KURU MĒS NEJŪTAM

Aiz bailēm mums visiem bij apvārsnis,
no aukstuma mēs visi metām ap sevi lokus,
cits citu aprīdami, nīrdzot ar ragiem un dzerokļiem.

Viņš lika mums pazemoties,
nomētāja ar grēka ābolu mūs,—
tālab pat zvaigžņotais debesjums man vairs nelīdzinās
debesīm,

bet gan atgādina dūksnājus:
mātes kļedzienu, laižot mani šai pasaulē,
jaunkareivi, kurš mirst bez mīļotās meitenes,
un laiku,
laiku,
laiku,
kurš liek mums novēcot, it kā vainīgi būtu mēs
tai vainā, kuru
mēs
ne
jū
tam.

VORBEȘTE

EUKLĪDS UN LATĪŅU KAREIVIS

Karaliene, grūtniece, kājās piecēlies nepaspējusi,
dzemdību sāpēs svaidoties, sāka dzemdēt uz troņa,
līdz šim vēl nekad to nepiedzīvojusi, kļēgdama un
sazīlējusi,
laižot pasaulē karalisko atvasi.
Tronis sarkans no kļedzieniem,
sarkans kaujas lauks no bijušiem kareivjiem,—
manas mātes skumjais dēls,
kuru sasītuši karaļu kroņi.
Zilas mušas, baltas mušas, zaļas mušas
skropstu vietā.
Dvako pēc pasaules gala
un krustiņiem apokaliptiskā saules rietā.
Ar olīveļļu, es jums saku, iesvaidīsim,
ar olīveļļu

sev miesu!
Bet deniņus ar taureņu putekšņiem ieziedīsim!
Mēs skrienam pa apli ar apvārsni,
kamēr viņi novelk staru lineāru un nāvinošu!
Tangenss no ērgļa
ir punkts.
Tangenss no punkta
ir punkts.
Tangenss.
Par to ir runa, draugi,
tangensu.

ĒRGLA PILS

Vārdi ir zīdaiņi, kurus mēs zīdām
ar savu dzīvi.
Vārdi mīl vien slavu,
asinis un nazi.

Dzejnieki ir tēvi, kas dzemdina vien tēvus,
viņi ir tie, kas sevi uzšķērš,
ilgodamies pēc vārda sievietes.

Es redzu trīs ērgļus lidināties gaisā.
Tik es tos neredzu vis ar savām acīm,
bet gan ar saviem verbiem.
Še tev, zīdaiņi, mana asins!
Ņem mani, verb, un izdzer manu īso mūžīgu!
Kas attiecas uz Jaunavu Mariju, varu tev pavēstīt, ka
viņai

klājas labi.

Jēzus toties miris gluži dabiskā nāvē pie krusta.

DZIESMA

Nemaz nav nepieciešams, lai vārds atbilstu
dvēseles stāvoklim,
tāpat kā nav nepieciešams, lai zaķis atbilstu
dabai.

Sančo sabārās ar mani
un mani sen jau ir pametis.

Atspiedies pret šķēpu,
es vēl noskatos grūtsirdīgi
uz vējdzirnavām.

Zirgi sākuši dzimt sievietēm,—

i — hā! — kas par varenu zviedzienu Andalūzijā!

Mēs vēl nozieķēsim savas sejas sarkanā krāsā
par prieku Peanam,
tik grieķu valodu gan mēs esam aizmirsuši
jau sen.

EU NU SUN ALTCEVA DECÎT
O PATĂ DE SÎNGE
CARE VORBEȘTE.

REDZE

Kā jebkura caurspīdīga radība
es notraipījos ar visu neredzamo.
Aizvēru durvis, atvērtās uz paradīzi,
ar stikla zirgu,
caur kuru es redzēju zaķi,
caur kuru savukārt es pamanīju ērgli,
caur kuru varēja saskatīt lapsu
un caur kuru es ieraudzīju nepiedzimušo pats sevi,
guļot uz lodes sirupainās bronzas,
kronētu ar zaļumiem,
pagatavotu
un izvārtu,
domātu apēšanai.

PĀRVĒRŠANĀS SEJĀ

Es apmainīju piedzimšanu pret nāvi.
Citādi es paliktu pilnīgi nabags.
Engēlis man iesita ar savu spārnu,
un es tapu karalis
uz sabrūkoša troņa.
Man nav ne jausmas, ko nozīmē pieci,
man nav ne jausmas, ko nozīmē četri;
es vispār neko nezinu,
vien, zvēru, mani žņaudz kronis,
draugi, kā apvārsnis ir mani dēniņi,
kā zvaigzne vai kā lode ir mans kronis
tieši pierē.

+ + +

O, dzimtene,—
Tu —
bulta,
kuru es raidu
bezgluņības
sirdī.

*Leons Briedis
rumā*

miegs

Un, ja akmeņi ir putni guloši,
ciešā miegā guloši,
kādam citam gaisam piederoši?...
Un, ja koki
ir kareivji guloši,
pēc kaujas guloši,
kādu citu cietoksni aizstāvoši?...
Un, ja es esmu sapnis;
un, ja mani pamodinās kāds,
sacīdams:
tas esi tu, nāc jel un mani glāb!...

VĀJPRĀTĪGAIS TILTS

Nejāj vairs ar ēzeļiem
pāri šim tiltam, pāri šim tiltam;
viņš ir sajucis prātā, viņam sākušī augt spārni;
viņš šonakt uzklīdzis upei apakšā,
ka pacelsies gaisā
un taps tilts pāri mākoņiem;
ka viņš taps tilts starp dzīvu zvirbuli un starp
akmens zvirbuli...
Viņš uzklīdzis ūdenim apakšā,
ka nevēlas tajā vairs atspoguļoties,
bet gan bērna raudās, kurš atteicies no mātes krūts;
ka viņš atspoguļosies šais bērna raudās...
Tas ir vājprātīgs tilts!
Es tevi lūdzu:
nejāj vairs ar ēzeļiem tam pāri.

No rumāņu valodas atdzejojis LEONS BRIEDIS

"MIRUŠĀS EGLES" GAJIENS.

Oldess Hakslijs

Sala

PIEKTĀ NODAĻA

Brīdī, kad doktors Roberts iegāja slimnīcas palātā, kur gulēja viņa sieva, lēca saule. Oranža blāzma un uz tās fona kalnu robainais siluets. Tad pēkšņi apžilbinošs sirpis starp divām smailēm. Sirpis izauga par pusapli, un dārzu aiz loga sašķēla pirmās garās ēnas, pirmie zeltainās gaismas stari. Vēlreiz paceļot skatu uz kalnu smailēm, tur nepanesamā mirdzumā laistījās uzlēkusī saule.

Doktors Roberts nosēdās blakus gultai, satvēra sievas plaukstu un noskūpstīja to. Lakšmi uzsmaidīja vīram, tad pagriezās pret logu.

"Cik ātri gan griežas zeme!" viņa nočukstēja un, brīdi klusējusi, piebilda: "Vienā no šiem rītiem būs mans pēdējais saullēkts." Cauri daudzbalssīgajam putni un kukaiņu korim varēja saiklausīt mainas saucienus: "Karuna. Karuna..."

"Karuna," Lakšmi atkātoja. "Līdzjutība..."

"Karuna. Karuna," no dārza neatlaidīgi atgādināja Budas obojas balss.

"Man drīz to vairs nevajadzēs," vecā sieviete turpināja. "Totes kā būs ar tevi? Nabaga Robert, kā būs ar tevi?"

"Tā vai citādi, bet šādos brīžos vienmēr atrodas spēks," viņš teica.

"Vai tas būs pareizais spēks? Vai tas nebūs nocietināšanās, noslēgtības spēks, spēks, ko rada vienīgi nodošanās savam darbam un idejām, nerūpējoties ne par ko citu. Atceries, kā es nācu un raustīju tevi aiz matiem, lai tu pievērstu uzmanību? Kurš gan to darīs, kad manis vairs nebūs!"

Palātā ienāca medmāsa, nesdama glāzi cukurūdens. Doktors Roberts pabāza roku zem sievas pleciem un uzcēla viņu sēdus. Māsiņa pielika glāzi pie slimnieces lūpām. Lakšmi izdzēra malku, ar grūtībām to norīja, tad izdzēra otru un vēl trešo. Novērsusies no glāzes, viņa paskatījās uz vīru. Izdēdējušajā sejā iemirdzējās nebedrīgs smaids, kas pilnīgi nesaderējās ar iekritušajiem vaibstiem.

"Es attēloju Trīsvienību," vājā balss aizsmakusi citēja, "dzērdama šķaidītu apelsinsulu, trīs malkos arianiešu cerības brūk..." Viņa aplūsa. "Jocīgi, ka tieši tas man ienāca prātā. Bet es taču vienmēr esmu bijusi diktī jocīga, vai ne?"

Doktors Roberts saņēma visus spēkus, lai uzsmaidītu. "Diktī jocīga," viņš piekrita.

"Tu mēdzi teikt, ka es esmu kā blusa. Mirkli šeit, tad — hop! — jau kaut kur citur, jūdzēm tālu prom. Nav brīnums, ka tu nekad nevarēji mani izglītot!"

"Bet tu *mani* pamatīgi izglītoji," atbildēja sirmgalvis. "Ja tu nebūtu nākusi raut mani aiz matiem, likusi skatīties pasaulē visapkārt un palīdzējusi to saprast, kas gan es šodien būtu? Pedants ar aizsegiem pie acīm — par spīti visai manai izglītībai. Par laimi, man pietika prāta lūgt tavu roku; par laimi, tev pietika neprāta pateikt jā un pēc tam prāta un apķēnības audzināt mani. Pēc trīsdesmit septiņus gadus ilgas audzināšanas esmu gandrīz jau kļuvis par cilvēku."

"Bet es vēl joprojām esmu blusa." Lakšmi pakratīja galvu. "Un es tā centos. Es ļoti centos. Es nezinu, vai tu kādreiz esi to sapratis, Robert: es vienmēr stāvēju uz pirkstgaliem, es vienmēr tiecos augšup, kur tu strādāji, domāji un lasīji. Uz pirkstgaliem centos tevi sasniegt, centos nokļūt tur — augšā, tev blakus. Ak Dievs, cik tas bija nogurdinoši! Tie nepātrauktie centieni! Bet visi

gluži veltīgi. Tāpēc, ka es biju tikai māma blusa, kas lēkā šeit starp cilvēkiem, puķēm, kokiem un suniem. Tava intelektuālā pasaule izrādījās tā vieta, kur es nekādi nevarēju uzkāpt, pat vēl mazāk — atrast ceļu turp. Bet, kad notika šis te," viņa pielika plaukstu pie neesošās krūts, "man vairs nevajadzēja cēnīties. Nekādas skolas, nekādi mājas darbi. Man bija pastāvīgs attaisnojums."

Iestājās ilgs klusuma brīdis.

"Varbūt iedziersiet vēl kādu malciņu?" beidzot jautāja medmāsa.

"Jā, tev vēl mazdrusciņ jāiedzer," piekrita sirmgalvis.

"Un iznīcināt trīsvienību?" Lakšmi vēlreiz uzsmaidīja vīram.

Caur vecuma un nāvīgās slimības masku doktors Roberts ieraudzīja to smejošo meiteni, kuru bija iemīlējis pusmūžu atpakaļ un tomēr tikai vakar.

Pēc stundas viņš atgriezās vasamīcā.

"Jums šorīt būs jāpaliek pilnīgi vienam," pārsējis ceļgalu, sirmgalvis teica Vilam. "Man jābrauc uz Šivapuramu, uz Slepēnās Padomes sēdi. Ap divpadsmitiem atnāks audzēkne no medmāsu skolas, viņa izdarīs jums injekciju un atnesīs kaut ko ēdamu. Pēcpusdienā, tiklīdz būs beigušās stundas, jūs apciemos Susila. Bet nu man jāiet."

Doktors Roberts piecēlās un atvadīdamies uzlika plaukstu Vilam uz rokas. "Līdz vakaram." Pusceļā viņš apstājās un pagriezās atpakaļ. "Es gandrīz aizmirsu iedot jums šo te." Viņš izņēma no savas valjgās žaketes sānu kabatas zaļu grāmatiņu. "Tās ir Vecā Rādžas "Piezīmes par to, Kas Kurš Ir un Ko Būtu Prātīgi Darīt, To Saprotoť."

"Kāds apbrīnojams nosaukums!" paņemdams piedāvāto grāmatu, iesaucās Vils.

"Jums patīks arī saturs," apgalvoja doktors Roberts. "Tikai dažas lappuses, un tas arī viss. Bet, ja jūs gribat uzzināt, kas ir Pala, tad nav labāka ievada par šo."

"Starp citu," pajautāja Vils, "kas ir Vecais Rādža?"

"Pareizāk gan, kas viņš bija. Vecais Rādža mira trīsdesmit astotajā gadā — pēc trīs gadus ilgāka valdīšanas laika nekā karalienei Viktorijai. Viņa vecākais dēls nomira vēl pirms tēva, un troni mantoja Rādžas mazdēls, kurš bija īsts ēzelis, bet atlīdzināja ar to, ka nedzīvoja ilgi. Pašreizējais Rādža ir viņa mazmazdēls."

"Ja es drikstētu uzdot personīgas dabas jautājumu, kā šeit uzradās Makfeili?"

"Pirmais Makfeils ieradās šeit Vecā Rādžas, mēs viņu saucam par Reformas Rādžu, valdīšanas laikā. Viņi, Rādža un mans vecaistēvs, izgudroja mūsdienu Palu. Vecais Rādža nostiprināja šo vīru darbu un turpināja to. Arī šodien mēs darām visu, kas mūsu spēkos, lai sekotu viņu pēdās."

Vils pacēla "Piezīmes par to, Kas Kurš Ir".

"Vai šeit ir dota reformu vēsture?"

Doktors Roberts pakratīja galvu. "Tā vienīgi nosauc pamatprincipus. Izlasiet vispirms par tiem. Vakārā, kad atgriezīšos no Šivapuramas, es došu jums iespēju sajust vēstures elpu. Tad jūs labāk sapratīsiet, kas patiesībā ir paveikts, ja zināsiet, kas bija jāizdara — kas vienmēr un visur ir jādara visiem tiem, kam ir skaidrs priekšstats par to, kas ir kas. Tāpēc izlasiet šo grāmatu, noteikti izlasiet. Un neaizmirstiet vienpadsmitos izdzert augļu sulu."

Vils nolūkojās viņam pakaļ, tad atvēra zaļo grāmatiņu un sāka lasīt.

I
Nevienam nekur nav jāiet. Mēs visi, ja vien mēs to zinātu, jau esam tur.

Ja vien es zinātu, kas es īstenībā esmu, es beigtu izturēties kā tas, kas es šķietami esmu; un, ja es beigtu izturēties kā tas, kas es šķietami esmu, tad es zinātu, kas es esmu.

Kas es īstenībā esmu, ja tikai Maniči, kas es šķietami esmu, ļautu man to zināt, ir *jā* un *nē* samierināšana, kas rodas no Vienotā Svētlaimīgas iepazīšanas un pilnīgas tās pieņemšanas.

Reliģijā visi vārdi ir netīri. Ikvienam, kurš sāk izteikties par Buda, Dievu vai Kristu, ir jāizmazgā mute ar karbola ziepēm.

Tāpēc, ka viņa cenšanās katrā pretstatu pāri iemūžināt tikai "jā", dabiski, nekad nevar tikt īstenota, ierobežotais Maniči, kas es šķietami esmu, lemj sevi nepārtrauktam cerību sabrukumam, mūžīgām pretrunām ar citiem cerību iedvesmotiem un tās zaudējušiem Maniči.

Pretrunas un sagrautas cerības — vienīgā vēsture un gandrīz visu biogrāfiju tēma. "Es parādīšu jums bēdas," apzinoties īstenību, teica Buda. Bet viņš parādīja arī bēdu galu — sevis pazīšanu, pilnīgu piekrišanu un Svētlaimīgo Vienotā pieredzi.

II

Izpratne par to, kas mēs īstenībā esam, noved pie Labas Esības, bet Laba Esība — pie vispārīgākā labas rīcības veida. Mēs varam būt tikumīgi, nemaz nezinot, kas mēs īstenībā esam. Bet esības, kas ir vienkārši labas, nav Labas Esības; tās ir sabiedrības balsti.

Lielākā daļa šo balstu paši sev ir Samsoni. Viņi notur, bet agrāk vai vēlāk arī sagrauj. Nekad vēl nav pastāvējusi tāda sabiedrība, kurā labas rīcības lielākā daļa ir Labas Esības rezultāts un tādējādi šīs sabiedrības pastāvīga īpašība. Tas nenozīmē, ka šādas sabiedrības nekad nebūs vai arī ka mēs šeit, Palā, esam mūļķi, cenšamies īstenot to dzīvē.

III

Jogs un Stoīķis — divi paštaisni ego, kuri gūst ļoti ievērojamus rezultātus, sistematiski izliekoties par kādu citu. Bet tā nav izlikšanās par kādu citu, pat izcili labu un gudru, ar ko mēs varam pāriet no ierobežotā Maniči uz Labu Esību.

Labā Esība ir izpratne par to, kas mēs īstenībā esam, un, lai uzzinātu, kas mēs īstenībā esam, mums pirmām kārtām ir mīkli ir jāapzinās tas, kas mēs šķietami esam, un ko šis sliktais domāšanas ieradums liek mums just un darīt. Skaidras un pilnīgas izpratnes mīklis par to, kas mēs šķietami esam, bet īstenībā nē, uz īsu brīdi izbeidz šo Maniči šarādi. Vēl un vēl pārdzīvojot šādus izpratnes mīklus par to, kas mēs neesam, līdz tie kļūst nepārtraukti, mēs pēkšņi varam atklāt, kas mēs īstenībā esam.

Koncentrēšanās, abstraktā domāšana, garīgie vingrinājumi — sistematiska atslēgšanās domas valstībā. Askētisms un hedonisms — sistematiska atslēgšanās jūtu un darbības valstībā. Bet Laba Esība slēpjas zināšanā, kas tu patiesībā esi attiecībā uz visiem pārdzīvojumiem; tāpēc apzinies — apzinies visos apstākļos un vienmēr, lai slavējams vai peļams, patīkams vai nepatīkams būtu tas, ko tu dari vai pārdzīvo. Tā ir vienīgā īstā joga, vienīgais garīgais vingrinājums, ar ko ir vērts nodarboties.

Jo vairāk cilvēks zina par atsevišķām lietām, jo vairāk viņš zina par Dievu. Pārfrāzējot Spinozas vārdus, mēs varam teikt: jo vairāk cilvēks zina par sevi attiecībā uz visu veidu pārdzīvojumiem, jo lielāka viņam iespēja pēkšņi kādā jaukā rītā apzināties, kas viņš īstenībā — vai, pareizāk, Kas (lielais K) "viņš" (pēdīngas) Patiesībā (lielais P) Ir (lielais I).

Svētajam Jānim bija taisnība. Svētlaimīgi mēmajā visumā Vārds nebija tikai ar Dievu; tas bija Dievs. Kā kaut kas tāds, kam jātic. Dievs ir īstenojies simbols, pārspēts vārds. Dievs = "Dievs".

Ticība ir kaut kas pavisam atšķirīgs no pārtiecības. Pārtiecība balstās uz nepārdomātu vārdu pārāk nopietnu uztveršanu. Pāvila, Muhameda, Marksa, Hitlera teiktie vārdi — cilvēki tos uztver pārāk nopietni, un kas notiek?

Notiek bezjēdzīgs vēstures pretrunīgums — sadisms pretstatīts pienākumam vai (vēl nesalīdzināmi jaunāk) sadisms kā pienākums, pašaieliedzība līdzsvarota ar vispārēji iedvestu izsekošanas māniju, žēlsirdīgās māsas, kas pašaieliedzīgi kopj pašu baznīcas inkvizīcijas un krustnešu upurus. Turpretī Ticība nekad

nevar būt par nopietnu. Jo ticība ir empīriski apstiprināta pašālvība par mūsu spējām saprast to, kas mēs patiesībā esam un Labā Esībā aizmirst pārtiecības apskurbināto Maniči. Mīļais Dievs, dod mums šodien mūsu dienīšķo Ticību, bet atbrīvo mūs no pārtiecības.

Pie durvīm kāds klauvēja. Vīls atrāva skatu no grāmatas.

"Kas tur ir?"

"Tas esmu es," teica balss, kas izraisīja nepatīkamas atmiņas par pulkvedi Dipu un murgaino braucienu baltajā mersedesē. Tērpies vienīgi baltās sandalēs, baltos šortos un ar platina pulksteni uz rokas, gultai tuvojās Murugans.

"Cik jauki, ka tu atnāci mani apciemot!"

Cits ciemiņš apjautātos, kā slimnieks jūtas, bet Murugans bija pārāk aizņemts ar sevi, lai spētu notīlot kaut visnecīgāko interesi par kādu citu. "Es atnācu jau pirms četrdesmit piecām minūtēm," viņš neapmierinātā balsi teica. "Bet Vecais vēl nebija aizgājis, tāpēc man nācās atgriezties mājās. Tur man vajadzēja palikt kopā ar mūsu ciemiņu, kamēr viņi ieturēja brokastis."

"Kāpēc tu nevarēji nākt iekšā, kad doktors Roberts bija šeit?" Vīls jautāja. "Vai likums tev liedz runāt ar mani?"

Zēns nepacietīgi papurināja galvu. "Protams, nē. Es tikai negribēju, lai viņš zinātu iemeslu, kādēļ es nācu pie jums."

"Iemeslu?" pasmaidīja Vīls. "Apciemot slimo ir žēlsirdīga rīcība un ļoti slavējama."

Šajos vārdos slēpto ironiju Murugans neuztvēra, jo visu laiku domāja tikai par savām darīšanām. "Paldies, ka nepastāstījāt viņiem par mūsu tikšanos," ātri, gandrīz nikni nobēra zēns. Šķita, viņš ir apvainojies par to, ka ir spiests pildīt šo pienākumu, un jutās saniknots uz Vīlu par sniegto palīdzību, kas prasījās pēc pateicības.

"Es sapratu, ka tu nevēlies, lai es par to runātu," atbildēja Vīls.

"Tāpēc arī to nedarīju."

"Es pateicos jums," Murugans izgrūda caur zobiem tādā tonī, kas drīzāk atbilstu vārdiem "Tu, netīrā cūka!"

"Nav par ko," izsmējīgā pieklājībā atrauca Vīls.

"Kāds burvīgs radījums!" viņš nodomāja, uzjautrinātā ziņkāre lūkodamies uz gludo, zeltaino ķermeni, novērstu seju ar tik pareiziem vaibstiem kā statujai. Taču tie vairs nebija Olimpa dievu klasiskie vaibsti, tā bija seno hellēņu seja — mainīga un pārāk cilvēciska. Neparasti skaists trauks — toties kāds ir tā saturs? Zēl, viņš nodomāja, ka neuzdeva sev šo jautājumu mazdrusciņ nopietnāk, pirms vēl sapinās ar to neapbrīnāmo Bebu. Bet Beba taču bija sievietē. Un tādām heteroseksuālim kā viņš vispār nevarēja uzdot tik prātīgu jautājumu. To, bez šaubām, nevarēja uzdot arī cilvēkam, kas jūt tieksmi pret zēniem, it sevišķi pret šo mazo, naidīgo pusdievu, kurš sēdēja gultas galā. "Vai doktors Roberts zināja par tavu uzturēšanos Rendangā?"

"Protams, zināja. Visi to zināja. Es braucu turp pēc mātes. Viņa ciemojās Rendangā pie saviem radiem. Es braucu turp, lai pavadītu māti atceļā uz Palu. Tas viss notika pilnīgi oficiāli."

"Tad kāpēc tu negribēji, lai es teiktu, ka esam jau tikušies?"

Murugans brīdi šaubījās, tad izaicinoši paskatījās uz slimnieku.

"Negribēju, lai viņi uzzina, ka es tiekos ar pulkvedi Dipu."

Ak tad tāpēc! "Pulkvedis Dīpa ir ievērojams vīrs," Vīls skaļi noteica, izmezdams šo saldināto ēsmu, lai pārtiecīnātos par savu domu pareizību. Kā par brīnumu, zivs acumirkli uzķērās uz āķa. Murugana saīgusi seja sajūsmā iegailējās, un pēkšņi šeit stāvēja Antinojs visā savas nenoteiktās jaunības skaistumā. "Man viņš šķiet brīnišķīgs!" Murugans iesaucās un, liekas, pirmo reizi, kopš ienākšanas šai istabā, atzina Vīla eksistenci un veltīja viņam visdraudzīgāko no smaidiem. Pulkeža brīnišķīgums lika zēnam aizmirst dusmas un ļāva vienā acumirkli iemīļot visus — pat cilvēku, kuram bija parādā šo gremzdošo pateicību. "Redziet, ko viņš ir paveicis Rendangas labā!"

"Protams, viņš ļoti daudz veic Rendangas labā," Vīls izvairīgi teica.

Pār Murugana starojošo seju pārslidēja ēna. "Šeit tā nedomā," viņš drūmi sacīja. "Te pulkvedi uzskata par šausmoni."

"Kas tā domā?"

"Gandrīz visi!"

"Un tāpēc viņi negrib, lai tu tiktos ar pulkvedi?"

Murugans uzvaroši pasmaidīja kā palaidnis, kurš skolotājam aiz muguras rāda garu degunu. "Viņi domā, ka es visu laiku

dzīvoju kopā ar māti."

Izdzirdis šos vārdus, Vils uzreiz pajautāja: "Vai tava māte zina, ka tu tiecies ar pulkvedi?"

"Protams."

"Un viņai nav iebildumu?"

"Māte to atbalsta no visas sirds."

Tomēr Vils jutās pārliecināts, ka nav kļūdījis, nodomādams par Adrianu un Antinoju. Varbūt šī sieviete ir akla? Vai arī negrib redzēt to, kas notiek?

"Bet, ja mātei nekas nav pretī," Vils ierunājās, "tad kādi gan var būt iebildumi doktoram Robertam un visiem pārējiem?" Murugans aizdomīgi palūkojās uz viņu. Aptvēris, ka ir par tālu ielauzies aizliegtajā teritorijā, Vils steidzīgi centās sajaukt pēdas.

"Varbūt šie cilvēki domā," viņš iesmējās, "ka pulkvedim izdosis piesaistīt tevi militārās diktatūras ticīgo pulkam?"

Aizdomas izdevās novērst. Zēns atviegloti uzsmaidīja. "Ne gluži tā," viņš atbildēja un, paraustīdams plecus, piebilda: "Viss ir muļķīgi tā idiotiskā reglamenta dēļ!"

"Reglamenta?" Vils bija galīgā nesapratnē.

"Vai tad jums par mani nestāstīja?"

"Tikai to, ko doktors Roberts vakar pateica."

"Jūs domājat to, ka es esmu students?" Murugans atmeta galvu un iesmējās.

"Vai būt par studentu ir smieklīgi?"

"Nē, nē, protams, nē." Zēns vēlreiz novērsās. Visur valdīja klusums. Vēl arvien neskatīdamies uz Vilu, viņš beidzot teica: "Iemesls, kāpēc nedrīkst apciemot pulkvedi Dipu, ir tāds, ka viņš ir valsts galva un es esmu valsts galva. Kad mēs tiekamies, tā jau ir starptautiskā politika."

"Ko tu ar to gribi teikt?"

"Tā nu sanāk, ka es esmu Palas Rādža."

"Palas Rādža?"

"Kopš piecdesmit ceturta gada. Tad nomira mans tēvs."

"Un tava māte ir Rāni?"

"Mana māte ir Rāni."

Dodies tieši uz pili. Bet tē jau pils nāca pie viņa. Liktenis acīmredzot darbojās Džo Aldehida labā un vēl strādāja virsstundas.

"Vai tu esi vecākais dēls?" Vils jautāja.

"*Vienīgais dēls,*" atbildēja Murugans un, vēl vairāk uzsvērdams savu vienreizīgumu, piebilda: "Vienīgais bērns." "Tad vairs nav nekādu šaubu," iesaucās Vils. "Ak, Dievs! Man vajadzēja jūs uzrunāt ar Jūsu Augstību. Vai vismaz ar Ser." Šie vārdi tika teikti jokojoties, bet Murugans reaģēja uz tiem ar vislielāko nopietnību un ieņēma majestātisku pozu.

"Jums vajadzēs tā mani saukt nākošās nedēļas beigās," viņš paziņoja. "Pēc manas dzimšanas dienas. Man paliks astoņpadsmit gadu. Šai vecumā Palas Rādža kļūst pilngadīgs. Līdz tam laikam es esmu tikai Murugans Mailendra. Vienkāršs students, kas mērcas pa drusciņai no visa kā — pat lauksaimniecību," zēns nievājoši piebilda. "Tāpēc, kad pienāks laiks, es zināšu, ko darīt."

"Un, kad pienāks šis laiks, ko tad jūs darīsiet?" Atšķīrība starp šo daļo Antinoju un viņa draudīgo pozu Vilam šķita ļoti smieklīga. "Kā jūs esat nodomājis rīkoties?" zobgalīgā tonī viņš turpināja. "Visiem galvas nost? *L'État c'est Moi*?"

Nopietnību un majestātisko pozu vēl vairāk izcēla pārmetums: "Nerunāji muļķības."

Uzjautrinātais Vils notēloja atvainošanos. "Es tikai gribēju uzzināt, cik absolūta būs jūsu vara."

"Pala ir konstitucionāla monarhija," Murugans drūmi atbildēja.

"Citiem vārdiem sakot, jūs būsi valsts galva tikai simboliski — tāpat kā Anglijas karaliene — tikai valdīsiet, bet nepārvaldīsiet."

"Nē, nē," aizmīrīdams savu majestātisko pozu, Murugans gandrīz vai kliedza. "Ne tā kā Anglijas karaliene. Palas Rādža ne tikai valda, viņš *pārvalda*." Pārāk uztraucies, lai varētu mierīgi nosēdēt, viņš pielēca kājās un sāka staigāt pa istabu. "Rādža pārvalda konstitucionāli, bet, Dieva vārds, viņš pārvalda, pārvalda!" Zēns piegāja pie loga un palūkojās laukā. Brīdi klusējis, viņš pagriezās un uzlūkoja Vilu ar tādu izteiksmi, kas pārvērtā seju par tik pazīstamā psiholoģiskā neglītuma brīnišķīgi veidotu un izkrāsotu emblēmu. "Es viņiem parādīšu, kurš šeit ir saimnieks," Murugans sacīja šo frāzi tonī, kas acīmredzot aizgūts no kāda amerikāņu gangsterfilmu varoņa. "Šie ļautiņi domā, ka varēs

izriktot mani," viņš turpināja citēt šķebinoši banālo filmas scenāriju, "tāpat kā izrikoja manu tēvu. Bet viņi ļoti maldās," zēns ļauni iesmējās un pakratīja savu skaisto, odiozo galvu. "Ļoti maldās," viņš vēlreiz atkārtāja.

Šie vārdi tika izgrūsti caur sakostiem zobiem un gandrīz nekustīgām lūpām; apakšējais žoklis izbīdīts uz priekšu tā, lai atgādīnātu laupītāju no komiksa; caur samiegtajiem plakstiņiem raudzījās ledusaukstas acis. Vienā acumirkli kļuvis bezjēdzīgs un pretīgs, Antinojs pārvērtās par visu līdz šim uzņemto vidusmēra gangsterfilmu dzelzs zēļu karikatūru.

"Kas pārvalda valsti, kamēr jūs esat nepilngadīgs?" Vils jautāja.

"Trīs vecu bari," Murugans nievājoši izmeta. "Ministru kabinets, Pārstāvju Palāta un Slepēnā Valsts Padome, kas pārstāv mani — Rādžu."

"Nabaga veciņi!" iesaucās Vils. "Drīz viņi dabūs pamatīgi trūkties." Iejuzdamies noziedznieka lomā, viņš iesmējās. "Ceru, ka būšu vēl šeit, lai redzētu, kā tas notiek."

Arī Murugans iesmējās — iesmējās kā ļauni līksmojošs dzelzs zēlis, bet, notiekot vienai no tām negaidītajām garastāvokļa un sejas izteiksmes maiņām, kas, kā Vils paredzēja, ļoti apgrūtinās viņam spēlēt šo dzelzs zēļa lomu, iesmējās kā pirms pāris minūtēm triumfējošais palaidnis. "Dabūs pamatīgi trūkties," zēns laimīgi atkārtāja.

"Vai jums ir kādi sevišķi plāni?"

"Protams, ka ir," atbildēja Murugans. Viņa mainīgajā sejā triumfējošais palaidnis atdeva vietu valstsvīram preses konferencē — drūmam, bet uzsvērti laipnam. "Galvenā prioritāte — šīs salas modernizācija. Paskatīties, ko spēja paveikt Rendanga, pateicoties savām naftas dividendēm."

"Vai tad Palai nav naftas dividenžu?" Vils iejautājās pilnīgas neziņas tonī, kas, kā viņš laika gaitā bija atklājis, izrādījās labākais veids informācijas izvilināšanai no valstīdīgiem un iedomīgiem cilvēkiem.

"Ne par grasi," teica zēns, "lai gan salas dienvidu gals pilnīgi peld naftā. Izņemot dažas niecīgas atradnes pašmāju vajadzībām, veči negrib te neko darīt. Pat vēl vairāk, viņi nevienam te neļaus neko darīt." Valstsvīrs sāka dusmoties, viņa balsī un sejas izteiksmē atkal varēja just dzelzs zēli. "Daudzi ir piedāvājuši — Dienvidaustrumāzijas naftas kompānija, "*Shell*", "*Royal Dutch*", "*Standart of California*". Bet vecie muļķi pat negrib klausīties."

"Vai jūs nevarat viņus pārliecināt, lai uzklausa šos priekšlikumus?"

"Es viņus *piespiedīšu* tos uz klausīt!" iesaucās dzelzs zēlis.

"Pareizi!" piekrita Vils un tad vienaldzīgā balsī iejautājās: "Kurus no piedāvājumiem jūs domājat pieņemt?"

"Pulkvedis Dipa sadarbojas ar "*Standart of California*" un domā, ka vislabāk būtu, ja mēs darītu tāpat."

"Es gan no sākuma vismaz uzzinātu, ko piedāvā sāncenši."

"Tieši tā es domāju darīt. Arī māte tam piekrit."

"Prātīga doma."

"Māte dod priekšroku Dienvidaustrumāzijas naftas kompānijai. Viņa pazīst šīs kompānijas padomes priekšsēdētāju lordu Aldehīdu."

"Viņa pazīst lordu Aldehīdu? Cik neparasti!" priecīgais pārsteigums balsī izskanēja gluži dabiski. "Džo Aldehīds ir mans draugs. Es rakstu viņa avīzēm. Esmu pat viņa personīgais sūtnis. Starp mums runājot," Vils piebilda, "tāpēc jau mēs braucam uz tām vara raktuvēm. Varš ir viena no Džo Aldehīda palīgozarēm. Bet viņa īsta mīlestība, protams, ir nafta."

Murugans centās tēlot darījuma cilvēku. "Cik viņš būtu ar mieru piedāvāt?"

Uztvēris lomu, Vils atbildēja filmās noskatīto "naudasmaisu" garā. "Tikpat cik Standarts plus vēl mazdrusciņ."

"Pilnīgi pietiekoši," sacīja Murugans, turpinādams spēlēt darījuma cilvēku, un dziļdomīgi pamāja ar galvu. Iestājās ilgs klusuma brīdis. Kad viņš ierunājās no jauna, tas jau bija valstsvīrs, kurš sniedz interviju preses pārstāvjiem.

"Naftas dividendes," viņš paziņoja, "tiks izmantotas sekojoši — divdesmit pieci procenti no visas summas tiks izlietoti Pasaules Pārbūvei."

"Vai es drīkstu jautāt," Vils godbijīgi apvaicājās, "kā jūs esat iecerējis pārveidot šo pasauli?"

"Ar Gara Krusta Kara palīdzību. Vai jūs ko zināt par Gara

Krusta Karu?"

"Protams. Kurš gan nezina par to."

"Tā ir vispasaules kustība," valstsvīrs nopietni skaidroja. "Tāpat kā Agrīnais Kristiānisms. To nodibināja mana māte."

Vīls izrādīja godbijību un pārsteigumu.

"Jā, to nodibināja mana māte," Murugans atkārtoja un iespaidīgi piebilda: "Es ticu, ka tā ir cilvēces vienīgā cerība."

"Protams," Vīls piekrita, "protams."

"Tadā veidā tiks izlietoti divdesmit pieci procenti no naftas dividendēm," valstsvīrs turpināja. "Pārējo izmantos intensīvās industrializācijas programmai." Balss tomēr atkal pārmainījās. "Tie vecie idioti grib atstāt šeit rūpniecību tikai dažās vietās, bet pārējo atstāt, kā bija jau pirms tūkstoš gadiem."

"Turpretī jūs esat nodomājis novest visu līdz galam. Industrializācija industrializācijas dēļ."

"Nē, industrializācija valsts dēļ. Industrializācija, lai padarītu Palu stipru, lai liktu citiem mūs cienīt. Paraugieties uz Rendangu. Pēcpieciem gadiem viņi ražos nepieciešamo daudzumu šauterņu, minmetēju un municijas. Paies vēl krietni ilgs laiks, pirms viņi varēs ražot tankus. Bet pagaidām viņi tos var nopirkt no Škodas par savu naftas naudu."

"Cik ilgā laikā viņi izaugs līdz ūdeņraža bumbām?" Vīls ironiski pavaicāja.

"Viņi pat nemēģinās," Murugans atteica, tad vēl piebilda: "Galu galā ūdeņraža bumbas nav vienīgais absolūtais ierocis." Šo frāzi viņš izrunāja ar baudu. Skaidri varēja saprast, ka "absolūta ieroča" garšu viņš uzskatīja par ļoti patīkamu. "Ķīmiskos un bakterioloģiskos ieročus pulkvedis Dīpa dēvē par nabadzīgu ļaužu ūdeņraža bumbām. Viens no pirmajiem darbiem, ko es paveikšu, — uzbūvēšu lielu insekticīdu rūpniecību." Murugans iesmējās un piemiedza ar aci. "Ja var ražot insekticīdus," viņš turpināja, "tad var ražot arī nervu gāzi."

Vīls atcerējās vēl nepabeigto rūpniecību Rendang' Lobo nomalē.

"Kas tā tāda?" viņš bija jautājis pulkvedim Dīpam, kad baltais mercedess drāzās tai garām.

"Insekticīdi," skanēja pulkveža atbilde. Sirsnīgā smaidā atiezis baltos zobus, valsts galva vēl piebilda: "Drīz mēs tos eksportēsim uz visu Dienvidaustrumāziju."

Toreiz, protams, Vīls saprata šo atbildi tieši, bet tagad... Vīls domās noskurinājās. Pulkveži vienmēr būs pulkveži, un zēni, pat tādi, kā Murugans, vienmēr mīlēs ieročus. Pasaulē nekad netrūks darba speciālajiem korespondentiem, kuru uzdevums — sekot nāvei pa pēdām.

"Tātad jūs nostiprināsiet Palas armiju?" viņš jautāja.

"Nostiprināt to? Nē, es to radīšu. Palai nav armijas."

"Vispār nav?"

"Pilnīgi nekādas. Viņi visi ir pacifisti." "P" bija īsts riebuma sprādziens, "S" — nicinoši šņāca. "Man būs jāsāk no tukšas vietas."

"Attīstot rūpniecību, jūs reizē arī bruņosieties, ne tā?"

"Tieši tā."

Vīls iesmējās. "Atpakaļ pie asīriešiem. Jūs iekļūsiat vēsturē kā īsts revolucionārs."

"Tieši uz to es arī ceru," atsaucās Murugans. "Tieši tāda arī būs mana politika — Nepārtraukta Revolūcija."

"Ļoti jauki," Vīls aplaudēja.

"Es tikai turpināšu to revolūciju, ko vairāk nekā pirms simts gadiem uzsāka doktora Roberta vectēvs, kad viņš ieradās Palā un palīdzēja manam vecvectēvam īstenot pirmās reformas. Dažas no tām bija patiešām apbrīnojamas. Protams, ne visas," viņš uzsvēra un līdzīgi skolēnam, kas ceturkšņa noslēgumā Hamletā uzdevumā tēlo Poloniju, pakratīja savu sprogaino galvu, pauzdam soģa nopietno neapmierinātību. "Bet viņi vismaz kaut ko izdarīja. Turpretī šodien mūs pārvalda neko darīt negribošu konservatoru bars. Būdami konservatīvi primitīvi, viņi ne pirkstu nepakustinās, lai kaut ko modernizētu. Un konservatīvi radikāli — viņi atsakās mainīt kaut vienu no tām vecajām revolucionārajām idejām, kuras būtu jāmaina. Viņi nepārveidos reformas. Es jums pateikšu, ka dažas no tā sauktajām reformām ir pilnīgi pretīgas."

"Jūs gribējāt teikt, cik es saprotu, ka tās ir kaut kā saistītas ar seksu."

Murugans pamāja ar galvu un novērsās. Sev par brīnumu, Vīls ieraudzīja, ka zēns nosarkst.

"Miniet kādu piemēru," Vīls uzstāja.

Bet Murugans nevarēja sevi piespiest runāt par šo tēmu.

"Pajautājiēt doktoram Robertam," viņš teica, "pajautājiēt Vidžajam. Viņiem šķiet, ka tamlīdzīgas lietas ir vienkārši burvīgas. Patiesībā viņi visi to dara. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc neviens te negrib neko mainīt. Viņi gribētu, lai viss te mūžīgi turpinātos tikpat pretīgi kā līdz šim."

"Kā līdz šim," skanīga balss kontraltā zobgaliģi atkārtāja.

"Māmiņ!" Murugans pielēca kājās.

Vīls pagriezās un ieraudzīja durvis pilnīgu ziedoša izskata sievieti, ko ieskāva (pēc Vīla domām, diezgan neatbilstoši, jo tādai sejai pietāvētu gaiši violets, fukšins vai elektroziils) balta muslīna mākonji. Viņa stāvēja ar apzināti noslēpumainu smaidu uz lūpām, vienu brūno, tuklo roku pacēlusi, tās dārgakmeņiem klāto plaukstu atspiedusi pret stenderi, lielas aktrises, atzītas *primadonnas* pozā, kas brīdi pirms uznāciena kavējās aizkulisēs, lai tad ietu saņemt pielūdzēju aplausus aizkara viņā pusē. Dibenplānā, pacietīgi gaidīdams savu kārtu, stāvēja garš vīrs baložpelēkā dankrona uzvalkā, kuru Murugans, blenzdam garām Matemītātes masīvajam iemiesojumam, kas aizņēma gandrīz visu durvju aili, sveicinādam uzrunāja par misteru Bahu. Mister Bahu, palīkdams turpat dibenplānā, klusēdams palocījās. Murugans atkal vērsās pie mātes. "Tu kājām nāci šurp?" Viņa balsi skanēja netīcība un apbrīnas pilna gādība. Kājām nākt šurp — cik neiedomājami! Bet, ja viņa ir nākusi, kāda varonība! "Visu ceļu?"

"Visu ceļu, mīļumiņ," māte maigi kā rotaļādāmās atsaucās. Paceltā roka slidēja lejup, apvījās ap zēna slaido ķermeni, saspīda to, ievilkā gaisīgajā drapērijā pie milzīgajām krūtīm, tad atkal palaida valā. "Man tika dota kārtējā Zīme." Viņa prata, Vīls ievēroja, likt patiešām sadzirdēt lielos burtus to vārdu sākumā, kurus gribēja uzsvērt. "Mana Mazā Balss teica: "Ej apciemo to Svešinieku doktora Roberta mājā. Ej!" — "Tūlīt?" es jautāju. "*Malgré la chaleur?*" Tas izveda manu Mazo Balso no pacietības. "Sieviete," tā man uzsauca, "pievaldi savu mulķīgo mēli un dari, ko tev liek." Tā nu es esmu šeit, mister Fāmabij." Ar izstieptu roku, spēcīgas sandalkoka smaržas ieskauta, viņa tuvojās slimniekam.

Vīls noliecās pār dārgakmeņiem nosētajiem pirkstiem un nomurmināja kaut ko, kas beidzās ar "Jūsu augstība".

"Bahu," sieviete uzsauca, izlietodama sava karaliski neizpušķotā vārda neaprobežoto varu.

Beidzot sagaidījis savu kārtu, otrās lomas tēlotājs uznāca uz skatuves un tika stādīts priekšā kā Viņa Ekseleņce Abduls Bahu, Rendangas sūtnis. "Abduls Pjers Bahu — *car sa mère est parisienne*. Bet angļu valodu viņš apguva Ņujorkā."

Šis sūtnis atgādina Savonarolu, Vīls nodomāja, spiezdams viņa roku, tikai Savonarolu ar monokli aci un drēbnieku Sevilrovā.

"Bahu," sacīja Rāni, "ir pulkveža Dīpas Smadzeņu Trests."

"Jūsu Augstība, ja es drīkstētu izteikties, ir pārāk laipna pret mani un ne pārāk — pret pulkvedi."

Viņa vārdi un izturēšanās bija tik smalki, ka šķita — gandrīz vai ironiski — īsta cieņas un pazemības parodija.

"Smadzenes," viņš turpināja, "ir tur, kur tām jābūt — galvā.

Bet, runājot par mani, esmu tikai daļiņa no Rendangas simpātiskās nervu sistēmas."

"*Et combien sympathique!*" piebilda Rāni. "Starp citu, mister Fāmabij, Bahu ir Pēdējais no Aristokrātiem. Jums vajadzētu redzēt viņa muižu! Kā Tūkstots un vienas nakts pasakās! Sasit tikai plaukstu — un tai pašā mirklī seši sulaiņi ir klāt, gatavi izpildīt jebkuru jūsu vēlēšanos. Kādam ir dzimšanas diena — un dārzos tiek sarīkoti *fête nocturne*. Mūzika, atspirdzinoši dzērieni, divi simti pavadoņu ar lāpām. Īsta Haruna al Rašīda dzīve, tikai ar mūsdienīgiem sanmezgliem."

"Izklausās gaužām burvīgi," teica Vīls, atcerēdamies ciematus, caur kuriem bija braucis pulkveža Dīpas baltajā mercedesā — no klūgām pītas būdas, atkritumus, bērnus ar pūžņojošām acīm, izģindušus suņus, zem milzīgām nastām līdz zemei salīkušas sievietes.

"Un kāda gaume," Rāni turpināja, "kādas plašas zināšanas, bet pāri tam visam, "viņa pieklusināja balsi," kāda dziļa un neuzdoša Dievišķā Izjūta."

Misters Bahu palocīja galvu, un iestājās klusums.

Murugans pa to laiku pietūma krēslu. Pat nepaskatījusies atpakaļ — patiesi pārliecināta, ka kādam vienmēr, neizbēgami, ir jābūt tuvumā, lai uzmanītu viņu no sīkiem negadījumiem un cieņas zaudēšanas, neraugoties uz saviem simts kilogramiem, — Rāni majestātiski apsēdās.

"Es ceru, jūs neuzskatāt manu vizīti par uzbāšanos," viņa uzrunāja Vilu. Viņš atbildēja, ka tā nedomā, bet Rāni turpināja atvainoties... "Es būtu brīdinājusi," viņa sacīja, "es būtu lūgusi jums atļaut, bet mana mazā Balss teica: "Nē — tev jāiet tūlīt." Kādēļ? Es nevaru pateikt. Bet nav nekādu šaubu, ka laika gaitā mēs to uzzināsim." Viņa pavērs Vilā ar savām lielajām, apaļajām acīm un noslēpumaini uzsmaidīja. "Bet vispirms, kā jūs jūtaties, dārgais mister Fārnabij?"

"Kā redzat, kundze, ļoti labi."

"Patiešām?" apaļās acis tik vērīgi nopētīja viņa seju, ka Vils samulsa. "Es redzu, jūs esat viens no tiem varonīgajiem vīriem, kas smalkjūtīgi centīsies pārliecināt draugus par to pat uz savas nāves gultas."

"Jūs man glaimojat," Vils atbildēja. "Bet, lai nu kā, es jūtos ļoti labi. Pārsteidzoši labi, ja ņem vērā visu notikušo — brīnumaini labi."

"Brīnumaini," uzsēva Rāni, "bija tieši tas vārds, ko es teicu, izdzirdējusi par jūsu izglābšanos. Tas bija brīnums."

"Liktenis, par laimi, bij labvēlīgs man," Vils atkal noskaitīja.

Misters Bahu iesmējās, bet, pamanījis, ka Rāni acīmredzot nebija uztvērusi šīs atbildes zemtekstu, aprāvās un veikli pārvērsa smieklus par skaļu ieklepošanos.

"Cik patiesi!" Rāni iesaucās, un viņas skanīgā balss no satraukuma ietrisējās. "Liktenis vienmēr ir labvēlīgs mums." Kad Vils domājot sarauc uzacis, viņa paskaidroja: "Es gribēju teikt, tā domā cilvēki, kuri Patiešām Saprot." (Lielais P, Lielais S) "Un tā ir taisnība, pat ja visas lietas šķiet sazvērējušās pret mums — *même dans le désastre*. Jūs, mister Fārnabij, protams, saprotat franču valodu?" Vils pamāja ar galvu. "Man bieži ir vieglāk izteikties franciski nekā angļu, paliešu vai savā dzimtajā valodā. Pēc tik daudz Šveicē pavadītiem gadiem," viņa paskaidroja, "sākot ar skolas laiku. Un vēlāk, kad manam nabaga bēnam tā pasliktinājās veselība," viņa papliķēja Murugana kailo roku, "ka mums nācās pārcelties dzīvot uz kalniem. Tas pierāda manu vārdu patiesīgumu par to, ka Liktenis vienmēr ir labvēlīgs mums. Kad man pateica, ka mans puisītis kuru katru brīdi var saslimt ar diloni, es aizmirsu visu, kas man jebkad ticis mācīts. Es biju traka no bailēm un ciešanām, es biju noskaitusies uz Dievu, ka Viņš ļāva notikt šādai nelaimei. Kāds Galīgs Aklums! Mans bēmiņš izveseļojās, un šie Mūžīgieši Sniegos pavadītie gadi izrādījās laimīgākie mūsu dzīvē — vai ne tā, dārgumiņ?"

"Laimīgākie mūsu dzīvē," zēns piekrita, šķiet, gandrīz pilnīgā pārliecībā par to.

Rāni triumfējoši uzsmaidīja, pastiepa savas pilnīgās lūpas un tad, kļuvis nošmukšķinājusi, pavēra tās, sūtidama gaisa skūpstu.

"Jūs redzat, mans dārgais Fārnabij," viņa turpināja, "jūs redzat. Tas patiešām ir acīm redzami. Nekas nenotiek Nejausības dēļ. Pastāv Liels Plāns, un šai Lielajā Plānā ir neskaitāmi mazi plāni. Mazs plāns ikvienam no mums."

"Protams," Vils pieklājīgi atbildēja, "protams."

"Bija laiks," Rāni turpināja, "kad es to zināju tikai ar prātu. Tagad es to zinu ar sirdi. Es patiešām..." viņa ieturēja īsu pauzi, lai sagatavotos šī noslēpumainā lielā burtā izrunāšanai, "Saprotu."

"Velnišķīgs medijs," Vils atcerējās, ko par viņu bija teicis Džo Aldehīds. Cilvēkam, kas visu mūžu apmeklējis spiritisma seansus, to noteikti vajadzētu zināt.

"Man šķiet, kundze, jūs esat dzimis medijs."

"Dzimis medijs," Rāni piekrita. "Bet galvenokārt pateicoties vingrinājumiem. Lieki būtu piebilst, ka vingrinājumiem Citā Jomā."

"Citā Jomā?"

"Gara dzīvē. Virzoties pa šo Taku, visi *sidahis*, visas psihiskās spējas un brīnumainie spēki attīstās paši no sevis."

"Vai tas var būt?"

"Mana Māte," Murugans lepnī apgalvoja, "spēj paveikt visbrīnumainākās lietas."

"N' *exagérons pas, cheri*."

"Bet tā ir taisnība," zēns nepieklāpās.

"Taisnība," ieteicās sūtnis, "ko es varu apliecināt. Un es to apliecinu." Pasmaidījis par sevi, viņš diezgan negribīgi piebilda: "Visu mūžu esmu bijis skeptiski noskaņots pret šādām lietām, un man nepatīk redzēt, ka notiek neiespējamais. Bet diemžēl mana vajība ir godīgums. Un, kad neiespējamais tiešām notiek manu acu priekšā, esmu spiests *maigre moi* apliecināt šo faktu. Viņas

Augstība tiešām veic visbrīnumainākās lietas."

"Nu labi, ja jūs gribat teikt," atsaucās Rāni, starodama no labpatikas. "Bet nekad neaizmirstiet, Bahu, neaizmirstiet, brīnumiem nav pilnīgi nekādas nozīmes. Nozīmīga ir pavisam Cita Lieta — Lieta, pie kā nonāk Takas galā."

"Pēc Ceturtās Iniciācijas," Murugans precizēja, "mana Māte..."

"Dārgumiņ!" Rāni pielika pirkstu pie lūpām, "ir lietas, par kurām nerunā."

"Lūdzu piedošanu," zēns atvainojās. Iestājās ilgš un daudznozīmīgs klusums.

Rāni aizvēra acis. Misters Bahu, godbijīgi sekodams šim paraugam, ļāva izkrist monoklim no acs un pārvērtās par mēmā lūgšanā iegrimušu Savonarolu. Kas gan risinājās aiz šīs askētiskās, gandrīz kaulainās atmiņu maskas? Vils skatījās un brīnījās.

"Vai es drīkstu jautāt," viņš beidzot sacīja, "kā jums, kundze, pirmoreiz izdevās nokļūt uz Šīs Takas?"

Sekundi vai divas Rāni neteica ne vārda, tikai sēdēja aizvērtām acīm, smaidīdama savu Budas noslēpumainās svētaimes smaidu. "Liktenis mani uzveda uz tās," viņa pēdīgi atbildēja.

"Protams, protams. Bet noteikti vajadzēja būt kādam gadījumam, vietai, cilvēciskam instrumentam."

"Es jums pastāstīšu." Plakstiņi atvērās, un Vils vēlreiz nokļuva zem viņas nedabīgi lielo acu spožā, stingrā skatiena.

Darbības vieta — Lozanna, laiks — viņas pirmais mācību gads Šveicē, izvēlētais instruments — mīlā, mazā Biloza kundze. Mazā, mīlā Biloza kundze bija vecā, mīlā profesora Biloza sieva, bet vecais profesors Bilozs izrādījās tas cilvēks, kura uzraudzībā pēc rūpīgas pārbaudes un ilgām, nemiera pilnām pārdomām viņas tēvs — pēdējais Rendangas Sultāns — nodeva savu meitu. Profesors, sešdesmitseptiņus gadus vecs vīrs, pasniedza ģeoloģiju un sastāvēja kādā tik askētisku protestantu sektā, ka gandrīz varētu būt par musulmani, ja vien nedzertu glāzi sarkanvīna pusdienās, nelūgtu Dievu tikai divas reizes dienā un tik strikti neievērotu monogāmiju. Šādā aizbildniecībā Rendangas princeste attīstītos garīgi, tai pašā laikā paliekot morāli un dogmatiski neskarta. Bet Sultāns nebija ņēmis vērā vecā profesora sievu. Biloza kundze bija tikai četrdesmit gadus veca, tukla, sentimentāla un neapverama plāpa. Lai gan viņa oficiāli skatījās sava vīra protestantu konfesijā, īstenībā bija jaunatgrieztā, ļoti kvēla teozofiste. Augstas mājas, kas atradās netālu no Riponas laukuma, pēdējā stāva istabā Biloza kundzei bija sava Lūgšanu zāle, kurp viņa mēdza aizlavīties katru brīvu brītiņu, lai izpildītu elpošanas vingrinājumus, nodotos meditācijai un slavētu Kundalini. Cik spraigas bija šīs nodarbības! Bet atalgojums izrādījās transcendentāli liels. Karstas vasaras šajās nakts stundās, kamēr vecais, mīļais profesors divus stāvus zemāk miegā rītmiski krāca, Biloza kundze izjuta Klātbūtni: Skolotājs Kūt Hūmi bija kopā ar viņu.

Rāni ieturēja izteiksmīgu pauzi.

"Cik neparasti," teica misters Bahu.

"Cik neparasti," Vils pieklājīgi atkārtoja.

Viņas Augstība atsāka savu stāstu. Nevaldāmi laimīgā Biloza kundze nespēja saglabāt savu noslēpumu. Viņa deva mīklainus mājienu, no mājienu pārgāja uz uzticēšanos, no uzticēšanās — uz ielūgumu savā Lūgšanu zālē un apmācības kursu. Ļoti īsā laikā Kūt Hūmi dāvāja lielāku labvēlību novicei nekā viņas skolotājam.

"Un no tās dienas līdz šodienai," Rāni nobeidza, "Skolotājs ir palīdzējis man let Uz Priekšu."

Iet uz priekšu, Vils sev jautāja, bet kurp? To zināja tikai *Kūt Hūmi*. Tomēr, lai arī kur šī sievietē bija aizgājusi, tas viņam nepatika. Platajā, ziedošajā sejā valdīja izteiksme, kas šķita sevišķi pretīga — despotiska miera un rāmas, nesatricināmas pašcieņas izteiksme. Rāni jocīgā veidā Vilam atgādināja Džo Aldehīdu. Džo bija viens no tiem laimīgajiem biržas magnātiem, kuros nekad nemocīja sirdsapziņas pārmetumi, bet kas tikai priecājās, nepazīdami naudas trūkumu, izbaudīdami visu to ietekmi un spēku, ko par naudu varēja nopirkt. Arī šeit — lai gan baltā muslinā tērpts, noslēpumains un burvīgs — sēdēja vēl viens Džo Aldehīda paveids: magnāts — sieviete, kas sagrābusi tirgu ne jau ar sojas pupām vai naftu, bet ar Tiro Garīgumu un Augstākajiem Skolotājiem, un nu laimīgi valdīja pār to.

"Šeit ir piemērs, ko Viņš izdarīja manā labā," Rāni turpināja. "Pirms astoņiem gadiem — precīzāk, 1953. gada divdesmit trešajā novembrī — skolotājs ieradās pie manis rīta Meditācijas

laikā. Ieradās Cilvēka izskatā, ieradās visā savā *Krāšņumā*. "Ir jāšāks liels Krusta Karš," viņš teica, "Vispasaules kustība, lai glābtu cilvēci no pašiznīcināšanās. Un tu, mans bērns, esi Izraudzītais Instruments." "Es? Vispasaules kustību? Tas nav iespējams!" es iesaucos. "Es nekad dzīvī neesmu teikusi runu. Es nekad neesmu rakstījusi presi. Es nekad neesmu bijusi vadītāja vai organizatore." "Neskatoties uz to," Viņš teica (un vēltēja man vienu no saviem neaprauktāmi burvīgajiem smaidiem), "neskatoties uz to, tā būsī tu, kas uzsāks šo Krusta Karu — Gara Vispasaules Krusta Karu. Par tevi smiesies, tevi sauks par mulķi, par savādnieku, par fanātīki. Suņi rej, bet Karavāna iet tālāk. No sīka, smieklīga iesākuma Gara Krusta Karam ir lemts augt par Milzīgu Spēku — Spēku, kas vērstu uz Labo, Spēku, kas noteikti Izglābs Pasauli." Pateicis to, viņš izgaisa. Izgaisa, atstādams mani apstulbušu, saniknotu, pārbiedētu līdz nāvei, bet citas izvēles nebija, man atlika tikai paklausīt. Es arī *paklausīju*. Un kas notika? Es teicu runas, bet viņš dāvāja man daļrūnību. Es uzņēmos vadības smago nāstu, un tāpēc, ka Viņš neredzams gāja man blakus, ļaudis sekoja man. Es lūdzu palīdzību, un nauda birtin bira no visām pusēm. Šeit nu es esmu." Sevi noniecinādama, viņa izpleta tuklās rokas un noslēpumaini pasmaidīja, it kā gribēdama teikt: *es esmu tikai silks garņš, kas nepieder sev pašam, bet savam Skolotājam, Kūt Hūmi*. "Šeit nu es esmu," viņa atkārtāja.

"Šeit, lai slavēts Dievs, jūs esat," godbijīgi piebalsoja misters Bahu.

Pēc pienācīga klusuma brīža Vils pajautāja Rāni, vai viņa vēl joprojām izpilda vingrinājumus, ko tik liktenīgi bija apguvusi Biloza kundzes lūgšanu zālē.

"Joprojām," ziedošā sieviete atbildēja. "Kā es nevaru iztikt bez Ēdiena, tā vairs nevaru iztikt bez Meditācijām."

"Bet vai tas nesagādāja grūtības pēc jūsu kāzām? Es domāju, laikā pirms atgriešanās Šveicē. Te taču noteikti bija jāveic tik daudz valdības pienākumi!"

"Nemaz nerunājot par pārējiem pienākumiem," Rāni atbildēja tādā tonī, kas norādīja uz veselīem kritisku piezīmju sējumiem par sava pēdējā vīra raksturu, *weltanschauung* un seksuālajiem paradumiem. Viņa pavēra muti, lai sīkāk pastāstītu par šo tēmu, bet tad atkal aizvēra to, paskatījās uz Muruganu un iesaucās: "Mīļumiņ!"

Murugans, kas, domās iegrimis, spodrināja kreisās rokas nagus, berzēdams tos pret labo plaukstu, satrūcies vainīgi pacēla acis. "Klausos, Māt?"

Neņemdamā vērā nagu spodrināšanu un acīm redzamo neuzmanību pret viņas teikto, Rāni valdzinoši uzsmaidīja dēlam.

"Esi tik mīļš," viņa lūdza, "aizej pēc mašīnas. Mana Mazā Balss neko nesaka par *iešanu* atpakaļ uz vasarnīcu. Tā ir tikai pāris simtu jardus no šejienes," viņa skaidroja Vilam, "bet tādā karstumā un vēl manā vecumā..."

Šie vārdi prasīt prasījās pēc glaimojoša iebilduma. Bet, ja bija pārāk karsts, lai ietu kājām, Vils juta, ka bija arī pārāk karsts, lai šķiestu ievērojamu daudzumu enerģijas neistas sirsniņas pārliecinošai izrādīšanai. Laimīgā kārtā pa rokai atradās profesionāls diplomāts, pieredzējis galminieks, lai novērstu neaptēstā žurnālista trūkumus. Mistars Bahu izgrūda priecīgu smieklu šaltis, tad atvainojās par savu jautrību.

"Tas tiešām skanēja *pārāk* jocīgi! Manā vecumā," viņš atkārtāja un atkal iesmējās. "Muruganam vēl nav astoņpadsmit, un, starp citu, es zinu, cik veca, cik ļoti jauna bija Rendangas Princese, kad viņa apprecējās ar Palas Rādžu."

Murugans pa to laiku paklausīgi piecēlās un skūpstīja mātes roku.

"Nu mēs varam parunāt nedaudz atklātāk," teica Rāni, kad zēns atstāja istabu. Un atklātāk — viņas seja, balss tonis, apaļās acis — viss trīcošais augums izrādīja vislielāko nepatiku; viņa ļāva savām jūtām vaļā.

De mortuis... viņai nekas nebūtu sakāms par savu vīru, izņemot to, ka lielākai daļai Rādža bija tipisks palietis, īsts savas valsts pārstāvis. Un nežēlīgā patiesība ir tāda, ka salas maigais, krāšņais apvalks slēpi sevi visriebligāko izvīrtību.

"Kad es iedomājos, ko viņi mēģināja izdarīt ar manu Mīļumiņu pirms diviem gadiem, kad es apceļoju pasauli, sludinādama Gara Krusta Karu," rokassprādzēm šķindot, viņa šausmās pacēla rokas, "tās man bija nāves mokas — šķirties no sava Bērna uz tik ilgu laiku. Bet skolotājs sūtīja mani Uzdevumā, un Mana Mazā Balss

teica, ka nebūtu labi ņemt viņu sev līdzi. Murugans tik ilgi bija dzīvojis ārzemēs. Pienācis pēdējais laiks iepazīt valsti, par kuras Rādžu zēns kļuvis. Tāpēc es nolēmu atstāt viņu šeit. Slepenā Valsts Padome nozīmēja aizbildniecības komisiju. Divas sievietes, kurām pašām bija nepilngadīgi zēni, un divus vīriešus — viens no kuriem, man par nožēlu jāsaaka (vairāk ar nožēlu nekā ar dusmām), izrādījās doktors Roberts Makfeils. Vārdus sakot, tiklīdz es izbraucu no valsts, šie dārgie aizbildņi, kuriem uzticēju savu Bērnu, savu Vienīgo Dēlu, sistemātiski ķērās pie darba — sistemātiski, mister Fāmaj —, lai mazinātu manu ietekmi. Viņi mēģināja sagraut visu to Morālo un Garīgo Vērtību ēku, ko es ar tādām pūlēm pa šiem gadiem tiku uzbūvējusi."

Diezgan negribīgi (jo viņš, protams, zināja, par ko šī sieviete runā) Vils notēloja pārsteigumu. Visu morālo un garīgo vērtību ēku? Un tomēr neviens nevarēja būt laipnāks par doktoru Robertu un tiem pārējiem, neviens žēlsirdīgais samarietis nekad nav bijis vienkāršāks un labdarīgāks.

"Es nenoliedzu viņu laipnību," precizēja Rāni. Bet, galu galā, laipnība jau nav vienīgais tikums."

"Protams, nē," Vils piekrita un uzskaitīja visas tās īpašības, kuras Rāni nepārprotami trūka. "Ir jau vēl sirsniņa, nemaz nerunājot par patiesību, pazemību, pašizlīdzību..."

"Jūs aizmirsāt Nevainību," Rāni dusmīgi piebilda. "Nevainība ir visa pamats, Nevainība ir *sine qua non*."

"Bet šeit, Palā, kā man šķiet, viņi tā nedomā."

"Viņi, protams, tā nedomā," piekrita Rāni un turpināja stāstīt, kā nabaga bērnu ar nodomu pakļāva izvīrtībai, pat iedrošināja stāties sakaros ar kādu no tām pāragri nobriedušajām vieglas uzvedības meitenēm, kuru šeit, Palā, ir pārāk daudz. Kad atklājās, ka zēns nav no tiem, kuri pavedina meitenes (jo Rāni bija audzinājusi savu Dēlu uzskatīt Sievieti par patiesi Svētu), viņi mudināja meiteni darīt visu iespējamo, lai Muruganu pavinātu.

Diez, kā šai meitenei veicās, Vils nodomāja. Bet varbūt Anti-noju viņa draugi vienaudži vai, kas vēl ļaunāk, kāds vecāks, pieredzējušāks un autoritatīvāks pederasts, kāds pulkveža Dipas šveiciešu priekštecis bija padarījis neuzņēmīgu pret meitenēm.

"Tas vēl nebija pats ļaunākais," Rāni pieklusināja balsi līdz šausminošam teatrālām čukstam. "Viena no aizbildņu komitejas mātēm — ievērojiet, viena no mātēm, — ieteica viņam apmeklēt mācību stundas."

"Kas tās par stundām?"

"Tas, ko viņi liekulīgi dēvē par Mīlestības stundām." Rāni sarauca degunu, kā saodusi smirdošus notekūdeņus. "Stundas, iedomājieties tikai," un riebums pārvērtās sašutumā, "pie kādas Vecākas Sievietes."

"Āprāts!" iesaucās sūtnis.

"Āprāts!" Vils paklausīgi atkārtāja. Šis vecākās sievietes, kā varēja saprast, Rāni acis bija daudz bistamāki pretinieki par jebkuru pāragri nobriedušu vieglas uzvedības meiteni. Pieredzējusi mīlestības skolotāja kļūtu māte — sāncense, kas baidītu milzīgi netaisnīgo priekšrocību — būt brīvai no asinsgrēka robežu ievērošanas.

"Viņas mācīja..." Rāni svārstījās. "Viņas mācīja Sevišķos Panēmienus."

"Kādas panēmienus?" Vils kļuva ziņkārīgs.

Bet Rāni nevarēja piespiest sevi iedziļināties šajos pretīgajos sīkumos. Katrā gadījumā tas arī nebija svarīgi, jo Murugans (paldies Dievam!) atteicās viņās klausīties. Mācīties netikumību no sievietes, kas ir tik veca, ka varētu būt viņa māte, — jau pati šī doma izraisīja zēnam nelabu dūšu. Un nav brīnums. Viņā ir ieaudzināta godbijība pret Nevainības Ideālu. "Bracmačārija, ja jūs zināt, ko tas nozīmē."

"Protams," Vils atbildēja.

"Un tas bija vēl viens iemesls, kāpēc šī slimība izrādījās par nomaskētu svētību, īstu Dieva Dāvanu. Es nedomāju, ka būtu varējusi viņu tā uzaudzināt šeit, Palā. Šeit pārāk daudz kas spēj ļauni ietekmēt. Spēki, kas darbojas pret Nevainību, pret ģimeni, pat pret Mātes Mīlestību."

Vils saausījās. "Vai tad viņi pat mātes reformējuši?"

Rāni pamāja ar galvu. "Jūs pat nevarat iedomāties, cik tas viss šeit tālu ir aizgājis. Bet Kūt Hūmi zināja, kādas briesmas mums uzglūn Palā. Kas tad notiek? Mans Mīļumiņš saslimst, un ārsti iesaka mums doties uz Šveici. Prom no Ļaunuma ceļa."

"Kā gan tas varēja atgadīties," Vils jautāja, "ka Kūt Hūmi lika

jums doties Krusta Karā? Vai tad viņš neparedzēja, kas notiks ar Muruganu, tiklīdz jūs pagriezīsit muguru?"

"Viņš paredzēja visu," atbildēja Rāni. "Kārdinājumus, pretošanos, visu Ļaunuma Spēku kopīgu uzbrukumu un tad pašā pēdējā mirklī izglābšanos. Ilgu laiku, "viņa skaidroja," Murugans man neko nestāstīja. Bet pēc trīs mēnešiem Ļaunuma Spēku uzbrukums viņam kļuva neciešams. Zēns deva man mājienu, bet es biju pārāk aizrāvusies ar sava Skolotāja uzdevumu, lai tos uztvertu. Beidzot viņš uzrakstīja man vēstuli, kurā visu skaidri un gaiši izstāstīja līdz pēdējam sīkumam. Es atcēlu savas pēdējās četras lekcijas Brazīlijā un lidoju mājup tik ātri, cik vien reaktīvā lidmašīna to spēja. Pēc nedēļas mēs atkal bijām Šveicē. Tikai mans Mījumiņš un Es — vieni kopā ar Skolotāju."

Rāni aizvēra acis, un viņas sejā parādījās ļauna prieka ekstāze. Vīls pretīgumā novērsās. Šī paškanonizētā pasaules pestītāja, šī alkatīgā un rijīgā māte — vai viņa kādreiz kaut uz īsu mirkli ir paskatījusies uz sevi no malas? Vai viņai ir kāda sajēga par to, ko viņa izdarījusi, ko arvien vēl dara ar savu nabaga mazo muļķa bērnu? Atbilde uz pirmo jautājumu, bez šaubām, bija — nē. Par otro varēja tikai minēt. Var jau būt, ka šī sieviete patiešām nesaprata, par ko ir pārvērtusi zēnu. Bet varbūt arī viņa to zināja. Zināja un deva priekšroku tam, kas notiek ar pulkvedi, nevis tam, kas varētu notikt, ja zēna izglābšanu savās rokās ņemtu sieviete. Šī sieviete varētu ieņemt mātes vietu, bet pulkvedis, kā viņa saprata, to nekad neizdarīs.

"Murugans man stāstīja, ka ir iecerējis pārveidot šīs tā sauktās reformas."

"Es varu tikai lūgt Dievu," Rāni teica toni, kas Vilam atgādināja viņa vectēvu, arhidiakonu, "lai viņam pietiktu Spēka un Prāta to izdarīt."

"Un ko jūs domājat par citiem sava dēla projektiem?" Vīls jautāja. "Par naftu? Rūpniecību? Armiju?"

"Ekonomika un politika nav mana stiprā puse," Rāni atbildēja un īsi iesmējās, it kā atgādinādama, ka viņš runā ar cilvēku, kurš ir saņēmis Ceturto Iniciāciju. "Pajautājiēt Bahu, ko viņš par to domā."

"Man nav tiesību izteikt savu viedokli," sūtnis iebilda. "Es esmu nepiederošs, svešas valsts pārstāvis."

"Ne tik Svešas," Rāni nepiekrita.

"Svešas ne jūsu acis, kundze, un arī, kā jūs labi zināt, ne manās, bet Palas valdības acīs — noteikti. Pilnīgi svešas."

"Bet tas," iebilda Vīls, "netraucē jums būt sava viedoklim. Tas tikai palīdz izvairīties no Palā izplatītajiem viedokļiem. Starp citu," viņš piebilda, "es šeit neesmu ieradies kā žurnālists. Jūs netiekat intervēts, sūtņa kungs. Viss jūsu teiktais paliks tikai starp mums."

"Tad, starp mums runājot, es kā oficiāla persona ticu, ka mūsu jaunajam draugam ir pilnīga taisnība."

"Tas, protams, norāda, ka jūs Palas valdības pašreizējo politiku uzskatāt par pilnīgi aplamu."

"Par pilnīgi aplamu," atbildēja misters Bahu — un Savonaro las kaulainajā, izteiksmīgajā sejā skaidri pazibēja voltērisks smails, "par pilnīgi aplamu, jo tā ir pilnīgi pareiza."

"Pareiza?" Rāni izbrīnījās. "Pareiza?"

"Pilnīgi pareiza," sūtnis paskaidroja, "jo ir tik labi izplānota, lai padarītu katru vīrieti, sievieti un bērnu uz šīs apburošās salas tik brīvu un laimīgu, cik vien tas iespējams."

"Bet tā ir Viltus Laime," Rāni sauca, "brīvība, kas domāta tikai cilvēka Zemākajam Es."

"Man ir jāpaklanās," teica misters Bahu un pienācīgi paklanījās, "Jūsu Augstības dziļajai izpratnei." Bet tomēr zemā vai augstā, patiesā vai viltus laime paliek laime, un brīvība ir vislielākais baudījums. Nav nekādu šaubu, ka pirmo reformatoru uzsāktā un gadu gaitā attīstītā politika ir apbrīnojami labi piemērota šo divu mērķu sasniegšanai."

"Bet jūs domājat," jautāja Vīls, "ka šie mērķi ir nevēlami?"

"Glūži otrādi, ikviens vēlas tos sasniegt. Bet nelaimīgā kārtā tie vairs neder pašreizējos apstākļos visā pasaulē kopumā un it sevišķi Palā, tie ir kļuvuši pilnīgi neatbilstoši."

"Vai tie ir kļuvuši mazāk atbilstoši nekā toreiz, kad reformatori uzsāka darbu, lai kļūtu laimīgi un brīvi?"

Sūtnis piekritoši pamāja ar galvu. "Toreiz Palu nevarēja tik viegli sasniegt. Idejai to padarīt par brīvības un laimes oāzi bija jāgāja. Ideāla sabiedrība var pastāvēt tik ilgi, kamēr tā ir šķirta no

pārējās pasaules. Pala bija pilnīgi dzīvotspējīga, es teiktu, apmēram līdz 1905 gadam. Tad mazāk nekā vienas paaudzes laikā pasaule pilnīgi pārvērtās. Kino, automobiļi, lidmašīnas, radio. Masu ražošana, masu slepkavošana, masu sakaru līdzekļi un pāri tam visam pelēka masa — arvien vairāk un vairāk cilvēku, arvien lielākos un lielākos nabadzīgo kvartālos vai priekšpilsētās. Ap 1930. gadu uzmanīgs vērotājs varēja pamanīt, ka trim ceturtdaļām cilvēces nevarēja būt gandrīz ne runas par laimi un brīvību. Šodien, pēc trīsdesmit gadiem, par to vispār nav runas. Pa to laiku pasaule arvien vairāk ielencsa šo mazo brīvības un laimes salu. Ielencsa neatvairāmi un nepielūdzami, nākot arvien tuvāk un tuvāk. Kas kādreiz bija dzīvotspējīgs un ideāls, tagad dzīvot vairs nespēj."

"Tātad Pala ir jāpārveido — vai tāds ir jūsu secinājums?"

Misters Bahu piekritoši pamāja ar galvu. "Pašos Pamatos."

"No saknēm līdz galotnei," ar pareģa sadistisko baudu piebilda Rāni.

"Divu neapstrīdamu iemeslu dēļ," misters Bahu turpināja.

"Pirmkārt tāpēc, ka vienkārši nav iespējams arī turpmāk Palai palikt atšķirtai no pārējās pasaules. Un otrkārt, tas nav pareizi, ka tai vajadzētu būt atšķirīgai."

"Tātad cilvēkiem nav tiesību uz laimi un brīvību?"

Rāni vēlreiz sacīja kaut ko iedvesmojošu par viltus laimi un neīstu brīvību. Misters Bahu godbijīgi uzklusēja šo iejaukšanas sarunā, tad atkal uzrunāja Vīlu.

"Nav tiesību," viņš apgalvoja, "plātīties ar savu laimi visa šā posta priekšā — tā ir uzpūtība, kas saņems likteņa sodu, tas ir tišs izaicinājums visai cilvēcei. Tas ir pat zināms apvainojums Dievam."

"Dievam," Rāni baudkāri nomurmināja, "Dievam..."

Tad, atvērusi acis, viņa piebilda: "Cilvēki šeit, Pala,— viņi netic Dievam. Viņi tic vienīgi Hipnotismam, Panteismam un Brīvai Mīlestībai." Šie vārdi tika izrunāti ar sašutuma pilnu pretīgumu.

"Un tagad," Vīls teica, "jūs iesakāt padarīt šos ļaudis nelaimīgus cerībā, ka tas atjaunos viņos ticību Dievam. Tas, protams, ir viens no veidiem, kā atgriezt istajā ticībā. Iespējams, tas arī izdosies. Var jau būt, ka mērķis attaisnos līdzekļus." Viņš parausījās plecus un piebilda: "Bet es redzu, ka ar labu vai ļaunu un neraugoties uz to, ko palieši par to domā, tas tomēr notiks. Nav jābūt izcilam gaišrēģim, lai paredzētu, ka Muruganam veikties. Viņš ir apsegļojis nākotnes vilni. Un šis vilnis neapšaubāmi ir nežēlīgās naftas vilnis. Ja runājam par nežēlību un naftu," viņš piebilda, vērsdamies pie Rāni, "cik es noprātu, jūs esat pazīstami ar manu veco draugu Džo Aldehīdu."

"Jūs pazīstat lordu Aldehīdu?"

"Ļoti labi pazīstu."

"Tad tāpēc mana Mazā Balss tā uzstāja." Atkal aizvērusi acis, viņa pasmaidīja pie sevis un lēnām pamāja ar galvu. "Tagad es Saprotu." Tad jau citā toni pajautāja: "Kā klājas šim labajam cilvēkam?"

"Kā vienmēr," Vīls apgalvoja. "Tāds cilvēks ir īsts retums."

"Tāds cilvēks ir īsts retums. *L'homme au cerf-volant* — tā es viņu sauca."

"Cilvēks ar papīra pūķi?" Vīls izbrīnījās.

"Viņš darbojas šeit uz zemes," Rāni sīkāk droja, "bet roka tur auklu, kuras otrā galā ir pūķis, un šis pūķis visu laiku cenšas pacelties arvien augstāk, augstāk, augstāk. Pat strādājot viņš visu laiku sajūt Rāvienus no Augšas, nepārtraukti jūt, ka Gars velk augšup miesu. Darījumu cilvēks, liels Rūpniecības Vadītājs — bet tomēr vienīgā lieta, kas viņam Kaut Ko Nozīmē, ir Dvēseles Nemirstība."

Ausa gaisma. Sieviete plāpāja par Džo Aldehīda aizraušanos ar spiritismu. Vīls atcerējās iknedēļas seansus pie mīsis Hārbotlas, pie mīsis Pimas, kur darbojās Kiova cilts Indiānis, saukts par Bobo, pie mīsis Taikas ar tās lidojošo ropuru, no kura skanēja pīkstošā balsi pusčukstus teikti pravietiski vārdi, ko stenografēja Džo personīgā sekretāre: "*Pērciet Austrālijas cementu; neuztraucieties par "Breakfast Food" akciju kursa krišanos, tieciet vajā no četrdesmit procentiem kaučuka akciju un ieguldiat naudu SBR un Westing House...*"

"Vai viņš jums kādreiz ir stāstījis," Vīls jautāja, "par to nelaiķa māklēti, kurš vienmēr zināja, kas nākošajā nedēļā notiks biržā."

"Sidhis," Rāni iecietīgi noteica. "Vienkārši *sidhis*. Bet ko gan citu var gaidīt? Galu galā lords Aldehīds ir tikai iesācējs. Šajā dzīvē

business ir viņa karma. Viņam jau iepriekš bija nolemts darīt to, ko viņš darīja, dara un darīs. Un tas, ko viņš darīs," Rāni iespaidīgi piebilda un sastinga it kā ieklausīdamās — pirksts pacelts, galva piešķībta —, tad turpināja: "tas, ko viņš darīs — to saka mana Mazā Balss —, būs dižas un bnumainas lietas šeit, Palā."

Cik garīgi tika pateikts. "Es gribu, lai tā notiek! Ne tāpēc, ka es tā gribu, bet tāpēc, ka Dievs tā grib — un laimīgas sagādīšanās dēļ Dieva griba saskan ar manējo." Vils sevī iesmējās, saglabādamis visnopietnāko sejas izteiksmi.

"Vai jūsu Mazā Balss nerunā arī par Dienvidaustrumāzijas naftas kompāniju?"

Rāni ieklausījās vēlreiz, tad pamāja ar galvu: "Nepārprotami."

"Bet pulkvedis Dīpa, cik es noprotu, ir par *"Standart of California"*. Starp citu," Vils turpināja, "kāpēc Palai būtu jāuztraucas par pulkveža gauri naftas kompāniju izvēlē?"

"Mana valdība," misters Bahu skanīgi paziņoja, "domā pēc Starpsalu Ekonomiskās Koordinācijas un Kooperācijas Piecigu Plāna noteikumiem."

"Vai Starpsalu Koordinācija un Kooperācija nozīmē, ka Standartam tiks piešķirtas monopoltiesības?"

"Tikai tad, ja šīs firmas noteikumi būs izdevīgāki par konkurentu piedāvājumiem."

"Citiem vārdiem sakot," Rāni precizēja, "ja nebūs neviena, kas maksātu mums vairāk."

"Pirms jūs ieradāties," Vils teica viņai, "es šo problēmu apspriedu ar Muruganu. Es teicu, ka Dienvidaustrumāzijas naftas kompānija maksā Palai tikpat, cik Standarts maksā Rendangai, plus vēl Mazdrusciņ."

"Vai piecpadsmit procentus?"

"Teiksim, desmit."

"Lai būtu divpadsmit ar pusi."

Vils ar apbrīnu paraudzījās uz sievieti. Neraugoties uz Ceturto Iniciāciju, viņa lieliski tika galā ar šo darījumu.

"Džo Aldehīds kliegs nāves mokās, bet beigu beigās es esmu pārliecināts, jūs dabūsiat savus divpadsmit ar pusi procentus."

"Tas tiešām būtu visvilinošākais piedāvājums," ieteicās misters Bahu.

"Vienīgā nelaime ir tā, ka Palas valdība to nepieņems."

"Palas valdība," teica Rāni, "drīz vien mainīs savu politiku."

"Jūs tā domājat?"

"Es to zinu," Rāni atbildēja tādā tonī, kas nepārprotami liecināja, ka informācija nāk tieši no Skolotāja mutes.

"Kad politika mainīsies," Vils pajautāja, "vai tas ko līdzētu, ja kāds pulkvedim Dīpam aizliktu labu vārdu par Dienvidaustrumāzijas naftas kompāniju?"

"Neapšaubāmi."

Vils uzrunāja misteru Bahu: "Un jūs, sūtņa kungs, būtu gatavs aizlikt šo labo vārdu?"

Ar veselīgu runas plūdiem, it kā uzstādamies kādas starptautiskas organizācijas plenārsēdē, misters Bahu diplomātiski izvairījās no tiešas atbildes. No vienas puses — jā, bet no otras puses — nē. No vienas puses raugoties — balts, bet no citas — pilnīgi melns.

Vils klausījās, pieklājīgi klusēdam. Aiz Savonarolas maskas, aiz aristokrātiskā monokļa, aiz sūtnieciskajiem runas plūdiem viņš varēja saskatīt un sadzirdēt Tuvo Austrumu tirgoni, kas kaulē sev komisijas procentus, sīku ierēdni, kas diēdē dzeramnaudū. Cik par savu dedzīgo atbalstu Dienvidaustrumāzijas naftas kompānijai tika piesolīts šā darījuma karaliskajai aizsācējai? Viņš bija gatavs derēt, ka summa ir ļoti ievērojama. Protams, ne jau viņai personīgi. Nē, nē! Bez šaubām, šī nauda domāta Gara Krusta Karam un Kūt Hūmi slavināšanai.

Misters Bahu sasniedza savas starptautiskajai organizācijai teiktās runas nobeigumu. "Tādējādi jāsaprot," viņš sacīja, "ka jebkurai pozitīvai darbībai no manas puses ir jābūt atkarīgai no apstākļiem, kā, kad un ja šie apstākļi rodas. Vai es izsakos pietiekami skaidri?"

"Pilnīgi," Vils atbildēja un turpināja ar tiši nepieklājīgu atklātību. "Tātad ļaujiet man paskaidrot savu stāvokli šajā lietā. Mani interesē tikai nauda. Ir iespēja nopelnīt divus tūkstošus mārciņu, nepakustinot ne pirkstu. Gads brīvības tikai par palīdzību Džo Aldehīdam sagrābt savās rokās Palu."

"Lords Aldehīds," teica Rāni, "ir ārkārtīgi devīgs."

"Ārkārtīgi," Vils piekrita, "ņemot vērā to, cik maz es šajā lietā

varu darīt. Lieki būtu teikt, ka viņš daudz devīgāk atbildinātu ikvienam, kas varētu līdzēt ko vairāk."

Istabā ilgi valdīja klusums. Tālumā minakstrazds vienmuļi aicināja būt uzmanīgiem. Uzmanīgiem pret mantrausību, uzmanīgiem pret liekulību, uzmanīgiem pret rupju cinismu... Pie durvīm kāds pieklauvēja.

"Ienāciet," Vils sauca un, vērsdamies pie mistera Bahu, piebilda: "turpināsim mūsu sarunu kādu citu reizi."

Sūtnis piekrišši pamāja ar galvu.

"Ienāciet," Vils atkārtoja.

Istabā kundze ienāca nepilnus divdesmit gadus veca meitene, tērpusies zilos svārkos un īsā bezpogu jaciņā, kas pilnīgi atsedza vidukli un tikai reizēm piesedza apalīgās krūtis. Visdraudzīgāko no smaidiem gludajā, brūnajā sejā vēl vairāk izcēla bedrītes vaigu galos. "Es esmu medmāsa Appu," viņa iesāka. "Radha Appu." Tad, ieraudzījusi Vīla ciemiņus, aprāvās. "Ak, atvainojiet, es nezināju..." Viņa nevēlīgi paklanījās pret Rāni.

Pa to laiku misters Bahu pieklājīgi piecēlās kājās. "Māsiņa Appu!" viņš sajūsmā iesaucās. "Mans mazais, gādīgais engēlis no Šivapuramas slimnīcas. Kāds patīkams pārsteigums."

Meitenei, Vils skaidri redzēja, šis pārsteigums nebija no patīkamākajiem.

"Labdien, mister Bahu." Smaidis nozuda no medmāsas lūpām, un, ātri aizgriezusies, viņa sāka cītīgi darboties ap līdzatnestās audekla somas siksniņām.

"Jūsu Augstība droši vien ir piemirsusi," ieteicās sūtnis, "ka pagājušajā vasarā mani te operēja. Sašuvu trūci," viņš precizēja. "Tad šī jaunā dāma nāca katru rītu mani mazgāt. Precīzi astoņos četrdesmit piecās. Un tagad, nozudusi uz tik daudz mēnešiem, viņa atkal ir klāt."

"Sakrītība," praviētiski noteica Rāni. "Tas viss ir Plānā."

"Man jāizdara misteram Fārnabijam injekcija," pacēlusi skatienu no medikamentu somas, vēl arvien bez smaids teica meitene.

"Ārsta pavēle ir likums," iesaucās Rāni, pārspīlēti notēlodama karalisku personu, kam labpatīk nolaisties no saviem augstumiem, lai pajokotu. "Dzirdam un paklausām. Bet kur ir mans šoferis?"

"Jūsu šoferis ir šeit," atsaucās pazīstama balss. Durvis, skaists kā Ganimēds, stāvēja Murugans. Medmāsas sejā parādījās zobgalīgs smaidis.

"Sveiks, Murugan — es gribēju teikt, Jūsu Augstība." Viņa vēlreiz godbijīgi palocījās, un princis pēc paša vēlēšanās varēja to tulkot par cieņas izrādīšanu vai arī par ironiju.

"Ā, sveicināta, Radha," zēns atbildēja tonī, kam vajadzēja paust izteiktu nevērību. Pagājis meitenei garām, viņš piegāja pie mātes. "Mašīna ir pie durvīm. Pareizāk būtu teikt — tā sauktā mašīna." Sarkastiski iesmējies, Murugans paskaidroja Vīlam: "Tas ir mazlitrāžas ostins, 1954. gada izlaidums. Labākā mašīna, ko šī augstī civilizētā valsts var sagādāt savai karaliskajai ģimenei. Rendanga savam vēstniekam dod bentliju," viņš sarūgtināts piebilda.

"Kurš ieradīsies man pakalā apmēram pēc desmit minūtēm," paskatījies pulkstenī, sacīja misters Bahu. "Tāpēc vai man ir ļauts šeit atvadīties no Jūsu Augstības?"

Rāni pastiepa roku. Sūtnis noliecās pār to tikpat dievbijīgi kā katolis, kas skūpst kardināla gredzenu; tad izslēdies uzrunāja Vīlu.

"Es domāju — varbūt nepamatoti —, ka misters Fārnabijs vēl bīnīgu pacietis manu klātbūtni. Vai es drīkstu palikt?"

Vils apgalvoja, ka jutīsies ļoti iepriecināts.

"Un es ceru," misters Bahu griezās pie medmāsas, "ka arī no medicīniskā viedokļa nebūs nekādu iebildumu?"

"No medicīniskā viedokļa nē," meitene atbildēja tādā tonī, kas norādīja uz vispārliedzinošo nemedicīnisko iebildumu esamību.

Muruganam piepalīdzot, Rāni piecēlās no krēsla. "*Au revoir, mon cher Fārnabij*," viņa teica, sniedzot slimniekam savu dārgakmeņiem greznoto plaukstu. Karalienes smaidis bija tik sirsnīgs, ka Vīlam tas šķita pat draudošs.

"Uz redzēšanos, kundze."

Viņa pagriezās, papildēja pa meitenes vaigu un cienīgi izburāja no istabas. Līdzīgi sīkai laivelei, kas piesieta liela burinieka aizmugurē, mātei nopakaļ vilkās Murugans.

No angļu valodas tulkojis
GUNĀRS GROZA

(Turpinājums no 7. lpp.)

No citiem avotiem zinām, ka, piemēram, Titovs — kurš patiešām lidoja! —, iestājoties bezsvara stāvoklim, zaudēja līdzsvara izjūtu un, nosēdies uz Zemes, izskatījās patiešām slikti. Vēlāk stundām ilgi viņu nocījis nelabums, vemšana, reibusi galva, nolaistoties acu priekšā cēlusies "pelēka migla" — izjūtas, ko pieredzēja arī Titova pēcteči. Tāpat nākamajiem padomju un amerikāņu kosmonautiem lieta negāja tik gludi, bet, pavadot kosmosā padsmienu stundu, pat vairākas dienas vai nedēļas, viņi it kā pierada pie nepatīkamajām parādībām šādā stāvoklī. Tātad nekādā ziņā nevar apgalvot, ka bezsvara stāvoklī viss notiek tāpat kā uz Zemes.

Domāju, ka nekā, ja šeit minēsim kaut dažus datus. Kā apgalvo speciālisti, bezsvara stāvoklī vispirms sāk streikot maņu orgāni. Visvairāk iziet no ierindas tie, kas regulē organisma pārvietošanos telpā. Izjūkot līdzsvaru starp maņu orgāniem, var rasties slimīgi traucējumi (kas, protams, nenotiek īslaicīga lidojuma laikā, bet pavadot kosmosā ilgāku laiku). Toties var gadīties ķibeles — pat visīsākajā ceļojumā! — ar sirdsdarbību, piemēram, sirds ritma traucējumi. Un tās nebūt nav vienīgās parādības un procesi, kas izpaužas kā bezsvara stāvokļa kaitīga ietekme uz cilvēka organismu.

DIENVIDAMERIKAS LIETA

Gagarins aizrāvās, un divaini, ka tajā laikā to pamanīja tikai nedaudzi. Kad viņš paziņoja: "Lidojot virs Padomju Savienības, varēja atšķirt tīrumus no ganībām," viņam noticeja. Jo varbūt viņš patiešām tik skaidri redzējis, lai gan, piemēram, no divsimt, trīssimt kilometru augstuma gluži reāli tas nav. Mūsdienās no aptuveni tik liela augstuma parasti top ar Zemes mākslīgajiem pavadoniem veiktie uzņēmumi, tomēr šie attēli vispirms jāapstrādā ar tā dēvēto iekrāsošanas metodi, lai patiešām skaidri ieraudzītu, kur ir tūrumi, bet kur — plavas.

Daudz interesantāk skanēja kāds cits Gagarina apgalvojums: "Es redzēju Dienvidameriku, un tā ir ļoti skaista!"

Tā patiešām bija sensācija. Režisori aizkulisēs varbūt iesvilpās, bet varbūt ne. Viņi droši vien cerēja, ka to neviens nepamanīs.

Uz brīdi iedomāsimies Zemeslodi — planētu, kura divdesmit četru stundu laikā apgriežas ap savu asi. Pilnīgi loģiski, ka Saule, mūsu galvenā zvaigzne, allaž apspīd tikai pret to vērsto puslodi. Pretējā puslodē valda nakts. Gaisma un tumsa zemes riņķošanas rezultātā pamazām virzās pāri visai planētai, un reizi divdesmit četrās stundās visur vienreiz ir nakts un vienreiz — diena.

Tiktāl būtu skaidrs. Un tagad iedomāsimies: kad Padomju Savienības rietumos, Maskavas laika zonā, pulkstenis rāda, piemēram, divpadsmit dienu, Dienvidamerikas kontinentā, kas atrodas no PSRS uz rietumiem, ir par 6—7—8 stundām mazāk (minu šeit vairākus skaitļus, jo arī Dienvidamerika iedalās vairākās laika joslās). Ja, piemēram, Maskavā pulkstenis rāda divi nakti, Dienvidamerikā ir tikai astoņi vakarā. Kad, savukārt, Maskavā ir jau astoņi no rīta, Dienvidameriku klāj melna tumsa, jo pulkstenis rāda viens nakti!

Varbūt nojausāt, ko es gribēju paskaidrot. Gagarina lidojums notika, kad Padomju Savienībā bija agra rīta stunda — kosmosa kuģis startēja no Baikonuras, proti, Maskavas laika joslas, pāris minūšu pēc deviņiem. Papilddots teikts, ka starts bijis pulksten 9.07, bet kuģis jau traucies pāri Dienvidamerikai 9.22 Tātad minētajā kontinentā visi vēl dusēja saldā miegā, jo tur bija nakts. Brazīlijas austrumos pulkstenis rādīja četri no rīta, mazliet uz rietumiem — trīs, bet Čīlē — pulksten divi nakti!

Tātad Dienvidamerika grima nakts tumsā, un cilvēks, kurš lidoja tai pāri, diez vai kaut ko varēja saskatīt. Vai arī: *Gagarins mēloja*. Tolaik dzirdējām arī vēstis, protams, Rietumu radio noklausītas, ka "varonīgā padomju kosmonauta" izteikums Dienvidamerikā sacēlis istu jautrības vētru.

DĪVAINAIS GADĪJUMS AR KOSMOSA KUĢI

Starptautiskajiem novērotājiem jau toreiz šķita aizdomīga kāda detaļa, ko vēlāk gandrīz nekur nepieminēja. Atcerēsimies, ko teikuši oficiālie padomju masu informācijas līdzekļi (tas lasāms tālaika TASS ziņojumos jebkurā avīzē): kosmosa kuģis esot startējis 9.07 no Baikonuras, kas atrodas PSRS Eiropas daļā.

9.22 tas lidojis pāri Dienvidamerikai, bet 10.15 — pāri Āfrikai.

Vēlreiz uzmetīsim skatu globusam. Rupjas iestudētāju kļūdas dēļ atkal esam ieguvuši pierādījumu, ka, maigi izsakoties, ar Gagarina lidojumu kaut kas nav kārtībā. Ar raketēm palaistais debesu ķermenis, kas pacēlies no Padomju Savienības rietumu daļas, nekādi nevar aplidot pusi zemeslodes 15 minūtēs! Ja tas būtu taisnība, lidojums ap mūsu planētu ilgtu nevis 89 minūtes, bet knapi piecpadsmit minūtes.

Tāču ar to divainības vēl nav galā. Arī nākamie dati šķiet šaubīgi. Ja puse ceļa veikta 15 minūtēs, kā var būt, ka nelielajam "lēcienam" no Dienvidamerikas uz Āfriku — starp abiem kontinentiem patiešām ir tikai pāris tūkstoši kilometru — vajadzējis 53 minūtes laika (no 9.22 līdz 10.15)? Kā tad isti lidojis *Vostok-1*: sākumā drāzies milzīgā ātrumā, pēc tam gaitu palēninājis un beigās tik tikko vilcīes, ja reiz ātrums samazinājies pat četras reizes?...

HRONISKAIS FOTOMATERIĀLU TRŪKUMS

Preses konferencē kāds žurnālists pajautāja: kad tikšot publicēti fotouzņēmumi, ko Gagarins veicis lidojuma laikā?

Biedra majora atbilde bija pārsteidzoša. Vispirms sekoja ilgāka pauze. Var gadīties, ka tas bija pirmais brīdis, kad dažos modās neskaidras aizdomas. Gagarins vienkārši paziņoja: kosmosa kuģi fotoierīču nebija, tāpēc fotouzņēmumi netika izdarīti. Tātad: ko publicēt nav.

Arī tas pielīdzināms bumbas sprādzienam. Loģiski būtu: ja reiz krievi par katru cenu vēlējās pasaules mēroga sensāciju — un mēs jau zinām, ka vienīgi tas bija visas šīs akcijas īstais mērķis! — visvienkāršāk, ja kosmosā lidojošais cilvēks izdarītu ja ne daudzus (jo laika bija maz), tad vismaz desmit, divdesmit fotouzņēmumus tajā augstumā, kuru pirms viņa vēl neviens nav sasniegjis, kur viņš ir pirmais. Kaut vai tāpēc, lai tos izmantotu kā pierādījumu. Neaizmirsīsim, ka Gagarina šķietamais lidojums kaut vai no lidošanas sporta viedokļa vien plūca rekordur laurus un tika ierakstīts visās lidošanas zelta grāmatās. Pat neņemot vērā politiskos un ideoloģiski propagandistiskos mērķus, nav iedomājams, ka šādā, pasaules vēsturē nebijušā ceļojumā kosmonauts nepaņemtu līdzīgu fotoaparātu. Protams, saskaņā ar nohādījumu no augšas. Jo vairākus gadus iepriekš, kad amerikāņi un krievi bija raidījuši Mēness virzienā dažādus mērāparātus, tajos atradās fotoierīces, un tādā veidā tika saņemti pirmie Mēness neredzamās puses attēli!...

Šoreiz fotoierīces uzstādītas netika. Pārsteidzoši. Vai tas vispār ir ticams? Un atkal jādomā par īsto kosmonautu, kura rokās, iespējams, bijis fotoaparāts. Šajā lidojumā varbūt piedalījies nevis majors Gagarins, bet "biedrs X", kurš fotoaparātu droši vien izmantojis (ja vien tam atlicis laika, tātad pirms varbūtējās katas-trofes). Fotouzņēmumi tādā gadījumā aizgājuši bojā. Jo, loģiski secinot, "Iljušina" izdarītos fotouzņēmumus režisori būtu nodevu-ši Gagarinam, ja vien tādi vispār būtu.

PĀRĒJIE NOVĒROJUMI

Jūs jau droši vien pamanījāt, ka šādu izrādi bija iespējams iestudēt un nospēlēt tikai 1961. gadā. Vēlāk, attīstoties kosmosa pētniecībai, tik gigantisku krāpšanu neviens nevarētu atļauties. 1961. gads bija īpaši piemērots brīdis. Amerikāņi vēl nevarēja atspēkot Gagarina apgalvojumus, padomju režisori veica istu propagandas kampaņu, peldoties pasaules preses radītajā viltus slāvā. Preses konferencē un turpmākajos mēnešos Gagarina lietu ik pie izdevības aplēja ar politisku un ideoloģisku mērci: pēc 1961. gada 12. aprīļa austrumvalstu presē nemitīgi sludināja padomju zinātnes, sociālisma, komunisma ideoloģijas pārkāpumu, sevišķi to uzsvēra kampaņas galvenais varonis Gagarins. (Tas nav brīnums, jo viņam piešķirta izcilā loma, tāpēc iestudēta šī komēdija.) "Esmu vienkāršs padomju cilvēks," Gagarins ik mirkli atkātoja, neaizmirdams slavināt Hruščovu un Brežņevu (neviens vēl nenojauta, ka Brežņevs drīz kļūs par pirmo personu valstī, piesavinoties... arī Gagarinu). Mūsdienu acīm pārskatot tālaika padomju, ungāru un citu valstu presi, liekas pilnīgi neticami, neaptverami, ka pasaule toreiz visam ticējusi, uzķeroties uz šīs ēsmas.

Tāču pārskatīsim pārējos aizdomīgos faktus. Tajā pašā preses konferencē kāds — nav minēts, kurš tas bijis, taču pēc

jautājuma spriežot, brīvāks Rietumu žurnālists — vaicājis Gagarinam: vai viņš jau esot lidojis, balistisko raķešu pacelts?

Vēl viens pierādījums, ka Maskavā jau labu laiku iepriekš kļūdušas nojausmas, izplatīušās baumas. Jautātais tādā veidā gribēja savu lasītāju informēt par to, vai cilvēks, kurš jau reiz neveiksmīgi pacēlies gaisā, bijis Gagarins vai kāds cits, anonīms padomju kosmonauts? Kāds, kurš šajā neveiksmē gājis bojā?

Gagarins, protams, atbildēja noliedzoši. Tajā brīdī viņš nēmeļoja. Viņš neesot lidojis nekādu raķešu celts... Ne pirms tam, ne arī vēlāk.

Arī nākamais jautājums bija pavisam loģisks: cik jums maksā? Taču, manuprāt, atbilde ir vēl loģiskāka: "Mana alga ir tikpat liela kā jebkurai padomju cilvēkam, proti, pilnīgi pietiekama savu vajadzību apmierināšanai." (Tā droši vien arī bija... — I.N.)

Gagarins, starp citu, ne vien preses konferencē, bet arī vēlāk, kad viņu aicināja viesoties neskaitāmās iestādēs — piekāra pie krūtīm apbalvojumus, kurus dažreiz uzticēja izdalīt viņam pašam, nepārtraukti uzsvērt: drīz vien mēs nolaidīsimies uz Mēness! Līdz šobaltdienai, nu jau kopš tā laika aizritējuši trīsdesmit gadu, padomju kosmonauts nav spējis kāju uz mūsu planētas pavadoņa. Un piebildīsim: ka padomju droši vien arī vairs nespēs...

Klausoties atbildēs uz preses konferencē uzdotajiem jautājumiem, mūsu apziņā izveidojas diezgan aprobežota cilvēka tēls. Nedrīkst aizmirst, ka milzīgās valsts iedzīvotājus partija un valdība bija pilnīgi nošķirusi no ārpasaules, turklāt turēja savā varā arī citādā veidā. Piemēram, audzināšanas ziņā. Gagarins piederēja ne jau pirmajai paaudzei, kas mācījusies vēsturi un tehnikas progresu gaitu padomju skolā, pēc padomju mācību grāmatām. Viena no atbildēm liecina: Gagarins bijis pārliecināts, ka pirmā lidmašīna pasaulē radīta Padomju Savienībā, tāpēc viņš uzdrošinoties vilkt paralēles starp lidmašīnu izgudrošanu un savu lidojumu, kuri abi esot viņa dārgās padomju dzimtenes gara augļi. Gagarinam nebija ne jēgas, ka tobrīd, kad "mīļotā dzimtene" vēl nemaz nepastāvēja, proti, 1903. gadā, ar mūsdienu tipa lidaparātu gaisā pacēlies pirmais cilvēks, un tas noticis Amerikā... Lieliskais un varonīgais padomju pilsonis, protams, nezināja, ka pirmajā pasaules karā — kad Padomju Savienības vēl joprojām nebija! — kara lidotāji jau cīnījušies gaisa kaujās.

Preses konferences interesantums un savdabīgais padomju stils izpaudās arī tā, ka šī tikšanās bija organizēta ne tikai žurnālistiem un ne jau viņi vien iztaujāja varoni. Vēl, lai žurnālistiem paliktu mazāk laika, zālē nosēdināja padomju akademiķus un citas personas, kuras varēja jautāt Gagarinam — vai būt gatavas viņa vietā atbildēt uz dažu labu jautājumu! Divaini — pēc tik svarīga notikuma akademiķiem taču vajadzēja rasties izdevībai apsēsties un mierīgi aprunāties ar Gagarinu nopietni. Taču nē, arī tās bija iestudētāju lēmums: mikstināt Rietumu žurnālistu asākos jautājumus un, kā jau tikko minēju, saīsināt jautāšanai paredzēto laiku. Vai arī, ja Gagarins nespētu atbildēt, piebilst kaut ko viņa vietā. Jo gadījās arī tā.

Kad žurnālists jautāja: "Kāpēc tieši Padomju Savienība palaida kosmosā pirmo cilvēku?" — Gagarina vietā zinārkārtgajam (droši vien kādas "brālīgas valsts" pārstāvim) atbildēja viens no akademiķiem: "Tāpēc, ka sociālistiskā valstī zinātniskajam darbam ir labāki priekšnoteikumi nekā kapitālistiskā..." (Šobrīd, 1990. gadā, tas redzams īpaši labi...)

Šajā preses konferencē vēl nekļuva skaidrs, vai Gagarins sasniedzis Zemi kopā ar kabīni vai arī septiņu kilometru augstumā katapultējies un nolaidies ar izpletni. Atkārtoju, tas vēl ir 1961. gada 15. aprīlis, trīs dienas pēc šķietamā lidojuma, taču daudzas detaļas pagaidām netiek apspriestas. Abas iespējamās metodes vēl tikai piemin — lai gan tieši tāpat notiek kādā citā preses konferencē 24. aprīlī, proti, 12 dienas pēc "lidojuma".

17. jūnijā sāk līt zelta lietus. Šajā dienā TASS paziņo, ka tikšot pasniegti apbalvojumi par "kosmisko lidojumu īstenošanā gūtajiem panākumiem". Kas tos sarņēma? Piemēram, biedrs Nikita Sergejevičs Hruščovs, kurš izauklejis padomju kosmosa pētniecību — vēl vienu Ļeņina ordeni.

Dažādas balvas pasniedza 6924 cilvēkiem (šis skaits ir precīzs). 1961. gada 5. maijā, 23 dienas pēc Gagarina, 38 gadus vecs amerikāņu jūras flotes virsnieks, kurš pirms tam divus gadus apguva kosmosa zinības, veica 15 minūšu "lēcienu" pasaules telpā. Viņš bija pirmais amerikānis, kurš nokļuva kosmosā un tikai uz īsu brīdi. Šepards pacēlās 184 kilometru augstumā, veicot 483

kilometrus garu ceļu.

Domāju, ka nav jāpiebilst: Šeparda lidojums notika vislielākajā atklātībā. Pasaule skatījās daudz fotouzņēmumu, plašu materiālu pārraidīja televīzija, interesenti varēja sekot, kā Šepards juties lidojuma laikā — televīzijas kamera translēja viņa sejas izteiksmi. Tas nozīmē, ka tehniskā ziņā pārraidi no kosmosa jau varēja īstenot un, protams, pavisam viegli bija parādīt, kā kosmonauts iesēžas kuģī, kā tas startē, kā atgriežas uz Zemes. Amerikāņi visu bija nofilmējuši. Vai varēja gadīties, ka padomju pusei neienāca prātā ielikt Gagarinam rokās vismaz fotoaparātu "Zorkij"?

Tas viss pierāda vienu. Un mēs labi zinām, ko.

TURPMĀKIE MELI

Viltotas vai viegli pārprotamas informācijas plūsma neapsīka. Ļoti interesanti, kāpēc gan vēlāk — kad pārgāja pirmo pēclidojuma nedēļu eiforija — neviens pat nemēģināja atsaukt atmiņā, ko Gagarins sacījis pirmajās dienās. Pie mums, proti, visā sociālisma nometnē, neviens arī nedrīkstētu pie šiem notikumiem atgriezties, jo tādā veidā riskētu iekļūt lielās nepatīkšanās. Šajā pasaules (diemžēl sliktākajā) daļā Juriu Gagarinu kopš tā laika godināja kā dievību, tātad nedrīkstēja apšaubīt nevienu viņa izteikumu. Kur nu vēl pētīt, kad viņš runājis pretī pats sev, loģikai vai fizikas likumiem!...

"KOSMOSA KUĢIS VOSTOK IEDEDZA ZVAIGZNI, KAS VEDIS CILVĒCI PRETĒ LABĀKAI NĀKOTNEI." (CITĀTS NO TĀLAIKA UNGĀRU PRESES.)

PAPILDINĀJUMI

Pirmdienas, 24. aprīļa, vakarā, tātad divpadsmit dienas pēc Gagarina šķietamā lidojuma, parādījās divi jaunumi. Pirmkārt, tika papildināti 13. aprīlī paziņotie dati. Prese toreiz vēstīja, ka kuģa Vostok trajektorija svārstījies no 175 līdz 302 kilometriem (minēts tuvākais un tālākais punkts), bet slīpuma leņķis pret ekvatoru bijis 65 grādi 4 minūtes. 24. aprīlī parādījās jauni dati. Saskaņā ar tiem Zemei tuvākais trajektorijas punkts atradies 181 km, tālākais — 327 km attālumā, bet slīpuma leņķis bijis 64 grādi 57 minūtes. Lai arī starpība ir neliela, tā nevarētu būt nejauša. Maz ticams, ka pāris nedēļu vēlāk paveicies precīzi izmērīt to, kas nav izdarīts lidojuma laikā. Drīzāk jau rodas aizdomas — ko tobrīd izteica Rietumos —, ka saskaņā ar pirmajiem datiem Vostok lidojums nevarēja notikt tā, kā apgalvojuši rīkotāji.

Sekoja arī citi papildinājumi. Pirmajās dienās tika apgalvots, ka Vostok vadījuši no Zemes, no kosmisko lidojumu centra, Gagarinam pašam tādu iespēju neesot bijis. Patiesībā kuģis kā lielgabala izšauta lode lidojis pārsimt kilometru augstumā no Zemes, arī bremzēšanas iekārtas ieslēgušās tikai pēc centra pavēles. Te pēkšņi visiem par pārsteigumu paziņoja: kosmonauts, ja vien gribētu, būtu varējis vadīt kuģi, nosēdinot to paša izraudzītā vietā! Acīmredzot iestudētajiem tikmēr ienākusi prātā doma, ka pirmā versija met ēnu uz padomju kosmosa pētniecības "augsto tehnisko līmeni". Ja reiz melot, tad kārtīgi... Un iepriekšējie apgalvojumi gluži vienkārši pārlaboti, paziņojot jaunus: Vostok esot tik ideāla konstrukcija, ka to varot vadīt abējādi — gan no Zemes, gan no kosmosa.

Tajā pašā 24. aprīlī kādā Maskavas avīzē parādās *ilustrēta* atskaite par "pirmo cilvēka lidojumu kosmosā".⁹ Neaizmirsīsim, cik daudz laika pagājis pēc šķietamā lidojuma. Tā pieticis, lai sagatavotu veselu klāstu fotoattēlu, kuros redzams Gagarins dažādos apgriešos un vietās: blakus sadegušai Vostok kabīnei, kopā ar ģimeni, mežos un ārēs, upes krastā, skolas solā (protams, kara-skolā). Acīmredzot pēdējās piecās sešās dienās, kad Gagarins parādījās atklātībā, "kosmonautu" steigušies pēc iespējas vairāk fotografēt.

Nav īsti skaidrs, vai kosmosa kuģim bijuši (un, ja bijuši, tad kādi) radiosakari ar Zemi. Saskaņā ar padomju zinātnieku oficiālo versiju, lidojuma laikā uzturēti *pastāvīgi* abpusēji radiosakari ar Gagarinu. Tam pretī runā citu zinātnieku apgalvojumi (ak vai, atkal šis vienotības trūkums!) par to, ka Vostok radioaidiņas sistēma prasījusi tik daudz enerģijas, cik... kosmosa kuģi nemaz neesot bijis, tāpēc pa visu lidojuma laiku Gagarins ar Zemi pārmijis tikai pāris teikumu.

"Alans Šepards, amerikāņu astronauts," — tā padomju prese

dēvēja Gagarina sekotāju, lai tikai nevajadzētu, par viņu runājot, lietot vārdu kosmonauts.

Tajā pašā laikā, proti, 1961. gada aprīlī, Florencē notika starptautiska apspriede par kosmosa pētniecības problēmām. Amerikāņu pārstāvji paziņoja, cik daudz un kādus eksperimentus tajā gadā gatavojās veikt ASV — kad un ar kādiem līdzekļiem. Pasauli šī atklātība pārsteidza. Sevišķi, ja salīdzina ar vispēcīgākās totalitārisma valsts, Padomju Savienības, slimīgo noslēpumaību.

GAGARINA PAZIŅOJUMS

Kā jau atceramies, Gagarins savā grāmatā rakstīja, ka *pirms starta* viņš ierunājies magnetofona lentē interviju "Pravdas" un "Izvestijas" korespondentiem. Kā vēlāk uzsverts: tas noticis "pāris minūtes pirms došanās kosmosā". Ieraksta teksts, starp citu, bijis ļoti frāžains. (Citēju dažus teikumus: "Kosmosa kuģis pēc pāris minūtēm nesīs mani nezināmās tālēs", "milzīgā atbildība, ko esmu uzņēmis", "es apņēmos veikt lidojumu, jo esmu komunisti" un arī tāpēc, ka "komunistiskā partija un padomju tauta uzticēja man šo uzdevumu".) Atkal tā pati nelaime: ja šī saruna patiešām tapusi pirms starta, kāpēc to nepārraidīja tūdaļ? Kopā ar vēsti, ka virsleitnants Jurijs Gagarins tikko kā nolaidies no kosmosa? Kāpēc to nedzirdējām vismaz nākamajā dienā? ... Magnetofona ieraksts parādījās tikai 17. aprīlī, tātad *piecas dienas* pēc šķietamā lidojuma! Piecu minūšu vietā piecas dienas — tas izklausās gluži neticami. Nav šaubu, ka ātrumā izvēlētam un apmācītam jaunam aviācijas virsniekam daudz kam neatlika laika, jo vajadzēja apgūt, ko runāt un kā uzvesties, jo viņš bija "pirmais kosmonauts", "cilvēces kopīgais varonis". Tolaik sarunas ierakstīšanai laika pietrūka. Šo trūkumu izlāboja pāris dienu vēlāk...

KURŠ ZINĀJA IEPRIEKŠ?

Ari tas ir svarīgs jautājums. Sarunā, kura 12. aprīlī ap pusdienlaiku it kā ritējusi starp Gagarinu un Hruščovu, ģenerālsekrētārs vaicājis: vai Gagarina sieva zinājusi par to, ka vīrs gatavojas doties kosmosā? (Atkal piebilde iekavās: tāds jautājums demokrātiskā sabiedrībā nebūtu iespējams. Jo tur *visi* iepriekš zinātu kosmonauta vārdu, zinātu, kad paredzēts starta, ar kādiem līdzekļiem un mērķi. Protams, par to būtu informēta arī kosmonauta dzīvesbiedre kopā ar daudziem miljoniem viņa tautiešu.)

Šāds jautājums varēja rasties tikai Padomju savienībā, kur ne tikai kosmosa pētījumi vien bijuši armijas monopols un militārs noslēpums. Par Gagarina lidojumu neviens nevarēja iepriekš zināt. Nav tiesa, ka to zinājuši daudzi, kā vēlāk mēģināja izgalvot. Piemēram, presē vairākkārt parādījās ziņas, ka laikā, kad noticis lidojums, žurnālisti sekojuši Gagarina sievai, klausījušies, ko viņa runā, fotografējuši, kā viņa pārdzīvo notikumus. Atļaujiet pajautāt: kādus notikumus? Ja ne tautai, ne presei un, protams, Gagarina kundzei neviens nebija pavēstījis ne pa radio, ne televīzijā, kur tajā brīdī atrodas viņas vīrs un ko dara, "Komsomoļskaja Pravda" lielā centībā steigusies apgalvot, ka Gagarina lidojuma laikā pie viņas viesojušies žurnālisti, viņi "kopīgi sekojuši radio un televīzijas ziņām". Tie, kuri mazliet pazīst aizkuleses, zina, ka tas varēja notikt tikai *pēc* lidojuma. Ja tāds vispār bijis. Turklāt, kā jau minējām, ne radio, ne televīzija neko neziņoja.

Ja iepriekš dzirdējām sūdzības par enerģijas trūkumu (jautājumā par radiosakariem), bet 24. aprīlī tika lepnī paziņots: kabīnē visu laiku darbojusies televīzijas iekārta, viena kamera filmējusi Gagarinu no sāniem, bet otra — pretkatā.

Tādā gadījumā jājautā: kāpēc mēs *nekad* šos fotouzņēmumus neesam skatījuši? Varbūt tāpēc, ka tā nav taisnība?

Mūsdienu Ungārijā pieejamā speciālā literatūra — piemēram, enciklopēdijas par kosmiskajiem lidojumiem — gari un plaši apraksta kosmosa kuģu *Vostok* tehniskos datus, uzbūvi un iekārtojumu, droši vien nav jāatgādina, ka nekur nevar atrast ne vārda par iebūvētām televīzijas kamerām...

Pēc tam sekoja vēl viens notikums, kas ļoti raksturīgs tālaika pacilitātajam garastāvoklim. Proti, to personu noskaņojumam, kuras sapāļbināja *milzu panākumi*. Zināmā mērā to var saprast, jo daudzi vienkārši padomju pilsoņi noticēja, ka Gagarina lidojums patiešām pierāda sociālistiskās zinātnes un iekārtas pārākumu. Taču, maigi izsakoties, dīvaini, ja kaut ko tādu pavēsti zinātnieks. Jo Gagarina drudža laikā gadījās arī tā.

Pasaules prese šo materiālu publicēja pāris dienu pēc Gaga-

rina lidojuma. Kurš netic, var pārbaudīt.¹⁰ "Lidojums pasaules telpā dara jaunāku" — ar tādu virsrakstu padomju zinātnieks, medicīnas zinātņu akadēmijas īstenais loceklis (!) paziņoja, ka, viņaprāt, kosmosā laiks ritot ievērojami lēnāk nekā uz Zemes, tā ka lidojumā nedraudot novecošana. Kosmosa telpā tātad — kā apgalvo Nobela prēmijas laureāts — esot jāceļ sanatorijas, kurp jāšūta atpūsties strādnieki, lai viņi atgrieztos atjauninājušies...

Jājautā: vai tik dumji var runāt ārsts, turklāt akademiķis 1961. gada Padomju Savienībā? Mēs, protams, zinājām, ka padomju ārsti zināšanu, apgūtās mācību vielas ziņā patiesībā bieži vien atbilst tikai feldšera līmenim, (neapguvuši ne latīņu valodu, ne kādu citu svešvalodu, allaž nošķirti no medicīnas zinātņu attīstības pasaulē), taču nekad nedomājām, ka tik ļoti. Ja tā apgalvo nopietni zinātnieki, ko gan var gaidīt no t.s. vienkāršajiem darbaļaudīm? Protams, viņi ticēja pasakai par Gagarinu, jo ilgojās pēc mūsdienīga varoņa, pēc kāda, kas apliecinātu — mēs tomēr esam labāki par nolādētajiem amerikāņu kapitālistiem...

CITAS PADOMJU KOSMOSA PĒTNIECĪBAS DĪVAINĪBAS

Beidzot esam pieredzējuši laikus, kad varam lasīt kritiskus rakstus par padomju kosmosa pētniecību (un ne tikai par šo sfēru vien). Protams, šādi materiāli varēja tikt publicēti tikai 1988. gadā, un tajos — tas nekas, ka *ar atpakaļejošu datumu*, — ļoti daudz noskaidrojās.

Manā priekšā, piemēram, atrodas žurnāls "Komunisti".¹¹ J. Golovanovs rakstā "*Glasnostj* kosmosā" kritizējis laikus, kad — es citēju — "nespējām pārvarēt patikamo sajūtu, redzot panākumus, peldējām prieka reibumā, aizrāvāmies ar pārspīlējumiem, izdomājām, piemēram, "kosmisko kuģu būvniecības rūpnīcas" un tādus jēdzienus kā "visuma krastā". Golovanovs atceras: vairums ļaužu sprieduši, ka Mēness neredzamās puses nofotografēšana un Gagarina lidojums tieši pierādot sociālistiskās sistēmas pārākumu — kā jau rakstīju. Padomju autors vēlāk ticis ar Gagarinu un, lai gan, protams, ir pārliecināts, ka majors kosmosā lidojis, atgādinājis kādu epizodi, par kuru der padomāt. Citēju: "Vēlāk Gagarins man stāstīja. Viņš gandrīz neko neatceroties no tā, kas noticis 1961. gada 14. aprīlī — sākot ar brīdi, kad, fanfarām skanot, devies pa sarkano paklāju lidostā, un pēc tam, kad kopā ar sievu apmeklēja Kremli rīkoto pieņemšanu un aizvests uz grezno savrupmāju Ļeņina kalnos, kur lielā spoguļlaimīgs varējis sevi aplūkot majora formas tērpā ar lielo Zelta Zvaigznes ordeni pie krūtīm."

Pavisam dabiski, ka Saratovas virsnieciņam tas bijis satriecošs piedzīvojums. Un ko par to vajadzēja dot pretī? Tik vien kā apsolt runāt nepatiesību. To viņš arī darīja. Kāpēc bija vajadzīgs Gagarina lidojums? Padomju autors precīzi uzminējis iemeslu (lai gan nav zinājis aizkulišu noslēpumus): "Kopš 1945. gada 9. maija nebija neviena tik varena, visu nāciju aptveroša patriotisma uzliesmojuma, patiesas sajūsmas, īstas patriotiska optimisma demonstrēšanas kā Gagarina panākumu dienās."

Pēc tam seko "bet".

Golovanovs rakstījis par to, ka padomju prese — acimredzot sekojot augstākam norādījumam — ikvienu kosmonautu pārvērtusi par varoni, vai nu viņš to pelnījis, vai ne. Gluži vienkārši sistēmai tas bijis izdevīgi, ko pirmais aptvēris Hruščovs gadījumā ar Gagarinu. Cik daudz trūkumu tādā veidā varēja noklusēt! Miljoniem padomju pilsoņu ne tobrīd, ne gadu desmitiem nevarēja brīvi pārvietoties pat pa savu valsti, daudzi zemnieki nedrīkstēja atstāt dzīves vietu, jo viņiem nebija pasas. Tukšie plaukti veikalos, pārtikas taloni utt., nemaz nerunājot par kļedzošu cilvēka tiesību neievērošanu. Drūmo vispārējo noskaņojumu tobrīd kā spoža zvaigzne apmirdzēja kosmiskie lidojumi. Golovanovs aprakstījis recepti precīzi, jo kā žurnālists tolaik atradies pie leģendas šūpuļa: "Kosmonautam jābūt ar skaistu seju, sārtiem vaigiem un staltu augumu, gluži kā lellei. Ja gadījās kāds plankumiņš, to aizkrāsoja." "Ja reiz kosmonauts vispār pacēlās gaisā, kā gan viņu neiecelt varoņa kārtā?" — autors raksta. Taču vēlāk, par spīti visam, sabiedrības interese noplakusi. Lai gan dažreiz patiešām veikti varoņdarbi, tikai tie uzreiz noklusēti. Kad kosmosa kuģa *Voshod-2* (nejausim ar vecākajiem un primitīvākajiem *Vostok*!) otrais pilots Aleksejs Ļeonovs 1965. gadā pasaulē pirmais (jā, patiešām!) atstāja kuģi, lai, skafandrā tērpies, "pastaigātos" pa kosmosu,

*citas padarņi korma
pēt vai citā diennīcā*

1961. GADA 14. APRILIS.

KOSMISKO LIDOJUMU VETERĀNU GRUPA

navigācijas ierīču iziešana no ierindas piespieda kuģa kapteini Pavlu Beļajevu nosēdēt kuģi, izmantojot rokas vadāmiereces. Abi kosmonauti sarežģīto situāciju atrisināja lieliski. Viņi nolaidās kaut kur taigā Permas tuvumā, kas bija patiešām grūts uzdevums. Taču oficiālajā ziņojumā parādījās tradicionālais teikums: "Kosmiskā kuģa iekārtas visu lidojuma laiku darbojās nevainojami." Lai gan Padomju Savienībā pat puišiem zināms, raksta Golovanovs, ka taiga ziemā nav gluži ideāla nolaišanās vieta kosmosa kuģim, ja tam vajadzējis notikt kaut kur Kazahijas stepē. Tātad meli sekojuši padomju kosmosa pētniecībai jau no sākotnes, un mēs varam uzskaitīt vēl dažus piemērus.

Tāda nepatiesa informācija, pēc padomju autora domām, radīja pretēju iespaidu — ļaudis klusībā vairs neticēja oficiālajiem ziņojumiem. Vēlāk neņēma par pilnu pat patiesas ziņas, sākot šaubīties par visa pasākuma — proti, kosmosa pētniecības — jēgu un uzdevumiem. Varas iestādes maldīgi uzskatīja, ka nedrīkst atzīt nevienu kļūdu, jo tas varētu mazināt padomju zinātnes un tehnikas prestižu. Lai gan — kā rakstījis Golovanovs — tieši neveiksmīgo aparātu vietā stājušies cilvēki pārbaudījumu lieliski izturēja, un, ja to būtu atzinuši, atkal pieaugtu kosmonautu un zinātnieku reputācija. Taču tā nenotika.

Vieni meli radīja citus, kā jau tas parasti notiek. Piemēram, kad 1985. gada vasarā stacija *Saluts-7* zaudēja vadības spēju, kosmonauti Džanibekovs un Savinihs ar veikliem paņēmieniem un izcilu drosmi kļūdu likvidēja — par to oficiāli neminēja ne vārda. Tikai krietni vēlāk presē parādījās neskaidri materiāli, kuros miglaini tika norādīts, cik varonīgi zēni esot šie Džanibekovs un Savinihs. "Ne jau Titovs un Serebrjovs bija vainīgi, ka starta brīdī tehnika atteicās darboties. Ieslēdzās glābšanas sistēma, un piloti izdzīvoja, taču, protams, uzreiz paklida baumas, arī ārzemju raidstacijas nekavējoties par to ziņoja — tikai mēs klusējām..."

Pēc tam autors atceras 1961. gada jūniju, kad pār kosmosa pētniekiem lija jau minētais "zelts lietus". Golovanovs uzskata par milzīgu kļūdu, ka jau toreiz nav atklātībai paziņoti Galvenā Konstruktora Koroļova un pārējo zinātnieku vārdi, kuri patiešām veikuši izcilu darbu. Autors pie visa vaino maniākālo slepenību. "Tie, kuri nekad nav lidojuši un nelidos kosmosā, kuri aiz nepazīstama leitnanta muguras aizver kabīnes durvis, netiek pat pieminēti. Leitnanta vārdus pēc pusstundas uzzināja visa pasaule, taču viņu panākumu kalēji nedrīkstēja pat piespraust ordeņus, kuri piešķirti pēc atklātībai nekad neziņota rīkojuma."

Golovanovs nesaprotot (par to vēl būs runa), kāpēc tik ilgus gadus desmitus turētas noslēpumā kosmisko kuģu starta vietas ģeogrāfiskās koordinātes (kuras "ienaidnieks" ar maksliģo Zemes pavadoņu palīdzību jau sen bija precīzi konstatējis...). Autors ar ironiju apraksta šo noslēpumainības māniju un tās dīvainās sekas. Tālāk viņš piemin tēmas, kuras skartas arī šajā grāmatā. Kāpēc tik ļoti slēpa faktus, kas saistīti ar kosmosa pētījumiem? Cīņoj: "Tālaika valdība visu skatīja caur rožainām brillēm, tāpēc vēlējas, lai arī tauta redzētu tāpat. Viņi ārkārtīgi bažījās, ka tikai iedzīvotāji nepadzirdētu sliktas ziņas. *Noslēpumainība bija ne tik daudz nepieciešama, cik ērta.* Ja iepriekš paziņojī starta brīdi — tad lido arī plānotajā dienā! Jā nelidosi, cilvēki vaicās, kas noticis. Taču, datumus nepaziņojot, nevienam neko nevarēs iebilst. Ja reiz paziņots noteikts termiņš, tehniskajiem līdzekļiem un personālam jābūt gatavam tieši šajā dienā. Bet ja kas misējas? Tādā gadījumā jānoskaidro, kurš ir vainīgs, kāpēc tā noticis un tā tālāk. Kam gan liekas rūpes, ja gluži vienkārši var nepaziņot noteiktu dienu, un viss!"

Neskaitāmas reizes gadījās — raksta Golovanovs —, ka tie, kurus iepriekšējās nodaļās esmu dēvējis par iestudētājiem, uzskatījuši visu pasauli par muļķiem. Jo tādi cilvēki totalitāros režīmos ir neaizvietojami un darbojas visās dzīves jomās. Padomju kosmosa pētniecībā šiem oficiālajiem melotājiem bijusi liela ietekme. Golovanovs aprakstījis: ne vienu reizi vien kosmosā gājis bojā pa padomju lidaparātam. Piemēram, nesasniedzis orbītu, kura domāta startam uz citiem debesu ķermeņiem. Ja palaistais kosmiskais objekts kļūdījās un orbītā neiegāja, oficiāli tika paziņots: tas esot bijis parasts mākslīgais Zemes pavadoņs. Ārzemēs šiem paskaidrojumiem neticēja, taču kas apskaidros padomju cilvēkus? "Viss sākās 1959. gada janvārī, kad kosmiskā stacija *Luna-1*, neizpildījusi uzdevumu, nesasniedza Mēnesi." Piebūdišu: tālaika presē lietoja nosaukumu *Lunġik*, un šobrīd pat speciālā literatūra nepiemin (protams, tikai Austrumeiropā), ka

stacijas īstais uzdevums bijusi nolaišanās uz Mēness. Šajos materiālos varējam lasīt kaut ko gauži neskaidru par *Luna-1* vai *Lunġik-1*, "pirmajām Mēness virzienā palaistajām raķetēm", kuras "pārliedzās Mēness virsmu 5—6 tūkstošu kilometru augstumā". Nevis atklātu atzīšanos, ka aparāti kļūdījušies.

Taču dodamies tālāk. Golovanovs aprakstījis arī "ideoloģiskās triecienbrigādes", kuras terorizējušas informāciju par kosmosa pētījumiem. "Viņi negribēja saprast, ka, gluži tāpat kā pārējās dzīves jomās, arī šeit var kļūdīties, turklāt kļūdas ir normāla izmēģinājuma sastāvdaļa. Slēpdamies aiz vispārējās noslēpumainības, viņi patiesībā gribēja nosargāt paši sevi no kritikas, lai nodrošinātu sev mierīgu dzīvi."

Golovanovs šiem cilvēkiem pārmet, ka sabiedrība informēta tikai par amerikāņu neveiksmēm, termiņu pārceļšanu, pat vairāk — par "pretinieka" veiksmēm nekas nav ziņots. Kaut vai tāds piemērs: filmu par to, kā spēris kāju uz Mēness pirmais cilvēks, Maskavā *pirmo reizi* parādīja divdesmit gadu pēc notikuma: "Kad padomju cilvēki 1969. gada 20. jūlijā ieslēdza televizoru, lai redzētu, kā amerikāņi nolaidušies uz Mēness, viņiem bija jānoskatās veca kinokomēdija."

Prātā nāk kāda patiesa anekdote. Maikls Kolinss, amerikāņu astronauts, kurš lidojumā uz Mēnesi bija trešais pilots (neatstājot kosmosa kuģi, kas tajā laikā rīkoja apkārt Mēnesim), pa radio sūdzējies Zemei (miljoniem cilvēku dzirdot): "Es atrodos vistuvāk un tomēr neredzu, kas ar viņiem notiek." No Hjuštonas viņu mierinājuši: "Nebēdā, Maikl, krievi un ķīnieši arī neredz..."

Padomju prese savulaik nepublicēja pat Neila Armstronga fotoattēlu. Tas nu tā.

Dažos pēdējos gados stāvoklis mainījās, taču, protams, ne tik krasi kā pārējās dzīves jomās. Noslēpumainības mānija vēl aizvien pleš savus melnos spārnus pār padomju kosmiskajiem pētījumiem. Golovanovs: "Ļoti labi, ka televīzija translēja Romangenko un Laveikina startu, taču nepietika drosmes paziņot — viņi devušies kosmosā "neveiksminieku" Titova un Serebrjova vietā. Arī tam ne, lai atzītu, ka vienam no komandas locekļiem ārsti pēdējā brīdī aizlieguši lido — kosmonautam Grečko, kurš startu komentēja, neatļāva šo faktu pastāstīt skatītājiem. Un, kad Grečko vēlāk pārsteigts jautājis attiecīgajām personām, kāpēc tā jāmainās, viņam atbildējuši: "Bet kāpēc gan to vajadzētu bazūnēt?" Tātad redzat, cik grūts, bet svarīgs darbs mūs gaida," — savu rakstu nobeidz Golovanovs. Esmu ar viņu pilnīgi vienprātīš.

Pašlaik, proti, 1990. gadā, stāvoklis tiktāl uzlabojies, ka padomju pilsoņi pieprasa atskaidrēt par kosmisko kuģu nolaišanās un starta vietām, pamatojoties uz daudzām tiešām un netiešām briesmām. Nu jau varam lasīt neskaitāmus rakstus padomju un ārzemju presē par to, ka Padomju Savienība pat šajā jomā atpalikusi no saviem Amerikas sāncensiem. Kad 1981. gadā sāka lidot amerikāņu kosmiskās stacijas, padomju "kosmosa pētniecībai", kas allaž kalpoja tikai propagandas mērķiem, tika dots otrs nopietnais trieciens. Trīsdesmit gadus pēc pirmā cilvēka lidojuma saskaņā ar aptuveniem aprēķiniem ik gadu Padomju Savienībā kosmosam izdoti 6 miljardi rubļu, kas ir patiešām krietna summa. Neaizmirsīsim, ka kosmisko programmu realizēšanā piedalījušies izcili zinātnieki, kuriem — salīdzinājumā ar Rietumu sāncensiem — bieži vien vajadzēja cīnīties ne vien ar kosmisko telpu, fizikas likumiem, līdzekļu trūkumu, bet arī ar ideoloģiskās vadības iebildumiem un bieži vien neizpildāmām prasībām. Nu jau pat padomju autori nenoliedz, ka aizvadītajās desmitgadēs idejiskā vadība bijusi tā, kas pavēlējusi, kad jāveic attiecīgais izmēģinājums vai lidojums. Lidojumu kosmosā "pasūtīja" uz partijas un valsts jubilejām, tāpat kā iedzēris viesis krodziņā pasūta uzspēlēt pa dziesmai... Kad 1987. gadā PSRS uzbūvēja pirmo kosmisko staciju *Buran*, kuras uzbūve, kā apgalvo lietpratēji, ir mats matā amerikāņu staciju kopija, pienāca lielais apzināšanās laikmets. Padomju Savienība uz visiem laikiem zaudējusi sacensību tieši tāpēc, ka uzsāka to nevis zinātnes progresā, bet grandiozas apmātas idejas dēļ.

Nu jau varam izlasīt to, kas agrāk ticis liegts: stacijas *Buran* izmantošana maksājusi 20—40 reizes vairāk nekā vecās, tiem pašiem mērķiem lietotās raķetes *Sojuz* un *Proton*. Arī kosmosā izdarītie fotouzņēmumi nav izmantoti istajām vajadzībām. Tātad šobrīd katru gadu 14 miljardi rubļu, kas velti kosmiskiem pētījumiem, patiesībā nedod nekādu labumu. Jau minētais kosmonauts

Greķo kosmosā izdriņķa vairākus simtus fotouzņēmumu, kuri netika pat attīstīti vēl trīs gadus pēc lidojuma!... Turpretī aizvien biežāk pierādās, ka Padomju Savienībā izmanto citu valstu panākumus kosmosa pētniecībā, protams, par atlīdzību. Lūk, kā beidzies pasākums, kurš sākās 1961. gadā ar lielajiem meliem.

"VAROŅU LAIKS AIZGĀJIS PAGĀJĪBĀ,"

apgalvo Rietumu prese" taču, kā autori piebilst, nelaimes gadījumi allaž ir bijuši un būs. Agrāk vajadzēja dzelžainus pušus, kuri toreiz vēl ārkārtīgi primitīvajos kosmiskajos kuģos labi pārcieta fiziskās grūtības... Arī citur presē lasāmas slīktās atsauksmes par padomju kosmosa pētniecību, pat ārzemēm domātajos padomju laikrakstos, kas iznāk svešvalodās.¹³ Nu jau padomju puse labprāt izīrē tehniku un personālu Rietumu un trešās pasaules valstīm, palaiž tām arī Zemes mākslīgos pavadoņus.

Tātad nelaimes gadījumi ir bijuši un būs. Vārds "bijušie" šeit svarīgs, jo, izrādās, tie gadījušies arī Padomju Savienībā, ko uzzinām tikai tagad, kad kritis plīvurs daudziem seniem notikumiem. Ungāru prese jau aprakstījusi traģēdiju, kas notika pirms šķietamā Gagarina lidojuma, 1961. gada 23. martā, ar kosmonauta kandidātu Valentīnu Bondarenko.¹⁴ Interesanti citēti "Izvestijas" rakstu, kurš publicēts *vairākus 25 gadus pēc nelaimes gadījuma!*

Todien beidzies Bondarenko desmit dienu ilgais treniņš kamerā. (Runa ir par skaņu necaurīdīgu pazemināta spiediena kameru. — I.N.) Arī viņam, tāpat kā pārējiem kosmonautiem, vajadzēja ilgāku laiku pavadīt vientuļībā, atšķirtam no ārpasaules. Spiediens kamerā bija zems un, lai to līdzsvarotu, gaisu bagātinājuši ar skābekli. Bondarenko noņēmis medicīniskai kontrolei domātos adapterus, bet vietas, kur tie skāruši ādu, notīrījis ar spirtā samērcētu vati un izlietoja pikuci neuzmanīgi iemetis elektriskās sadalītājā. Šaurās kameras ar skābekli bagātinātā gaisā vate pēkšņi uzliesmojusi, un aizdedzies arī Bondarenko vilnas treniņtērps. Jaunais kosmonauta kandidāts nav devis avārijas signālu, bet pats mēģinājis dzēst liesmas. Dežūrārstas kameras durvis spiedienu starpības dēļ nav varējis uzreiz atvērt. Kad Bondarenko no kameras izvilkusi, viņš vēl bijis pie samaņas un atkārtojis: "Es pats esmu vainīgs." Ārsti astoņas stundas cīnījušies par viņa dzīvību, taču veltīgi.

Un vēl dažas dīvainas sakritības. Es konsultējos ar profesionāļiem, un viņi pievērsa uzmanību, lūk, kam:

1) attiecīgajos apstākļos gan alkohola lietošana, gan elektriskais sadalītājs *ir nepieļaujami!* Pat gadījumā, ja skābekļa saturs atmosfērā parasto 21 procenta vietā pieaug līdz 25 procentiem, vismazākā dzirkstele izsauc neapdzēšamu ugunsgrēku. Pat materiāli ar 10 procentu mitrumu (koks, audums utt.) par 80 procentiem sadegs. To māca visiem ugunsdzēsējiem. Tātad diez vai ticams, ka elementāras lietas nav zinājuši cilvēki, kuri veikuši tik svarīgus eksperimentus;

2) vēl pārsteidzošāk speciālistiem likās pazemināta spiediena kameras ar paaugstinātu skābekļa saturu pielietošana. Kosmisko lidojumu tehnikas profesionāļi līdz tam (proti, līdz raksta publicēšanai laikrakstā "Izvestija") zināja, ka padomju kosmosa pētījumos šādas kameras nekad nav lietotas. Pat vairāk: reiz tādos apstākļos gājuši bojā amerikāņu astronauti, un, šo gadījumu komentējot, padomju speciālisti lepni pavēstījuši, ka pie viņiem tādas lietas nenotiekot, jo tik neprofesionālas ierīces viņi neizmantojot...

3) ne jau no šī raksta, bet no citiem avotiem zināms, ka Kremļa sienā līdzās padomju valdītājiem apbedīts kosmonauts Bondarenko. Kurš gan ticētu, ka tik svarīgā vietā nokļuvis kāds nenozīmīgs, vieglprātīgs 24 gadus vecs jauneklis, nepaspējis kļūt nedz par "Padomju Savienības Varoni", nedz arī lidot kosmosā, nav pabijis pat Baikonuras tuvumā?... Turklāt zaudējis dzīvību paša neapķērības dēļ, pirms vēl sasniedzis slavu un godu, lai tiktu apbedīts tik "augstā" vietā...

Nevajag lielu fantāzijas lidojumu, lai iedomātos: vai tikai Bondarenko nav tas, kuru meklējam? Varbūt viņš bijis noslēpumainais "biedrs X" vai par Iljušinu dēvētais nepazīstamais kosmonauts? Kurš patiesībā lidojis pirms Gagarina un viņa vietā, taču eksperimentā gājis bojā? Ja "Izvestijā" publicētais datums ir pareizs (*nota bene!* materiāla autors ir tas pats Golovanovs, kurš pāris gadu vēlāk uzrakstījis iepriekšminēto kareivīgo, pat skeptisko rakstu par padomju kosmosa pētniecības noslēpumiem),

neveiklais Bondarenko miris 1961. gada 23. martā. Ļoti iespējams, ka datums nav pareizs. Arī Bondarenko varēja būt nepazīstamais kosmonauts, kurš lidoja kaut kad 1961. gada aprīļa sākumā. Un tādā gadījumā pilnīgi saprotams, kāpēc viņš apglabāts Kremļa slēnā!

VĒL DAŽI "ATSPĒKOJUMI"

Gagarina "lidojuma" divdesmit piektajā gadskārtā, 1986. gada aprīlī padomju prese beidzot reaģēja uz dažiem strīdīgiem apgalvojumiem. Rakstu sēriju saīsināti publicēja arī ungāru prese.¹⁵ Piemēram, *Magyar Nemzet* uzskatīja, ka šai šķietamā atskaitei jādod virsraksts "Pirms Gagarina neviens kosmosā nav lidojis!". Par "atspēkojumu" dēvētais nepamatotais apgalvojums mūs nenomierina un neizklidina nopietnās šaubas. Ko tad stāsta tobrīd vēl oficiālos žņaugos iespiestā padomju prese?

"Rietumos vairākkārt dzirdēts, ka līdz 1961. gada aprīlim, proti, Gagarina sekmīgajam lidojumam, bijuši vairāki neveiksmīgi mēģinājumi. Minēti pat vārdi un datumi, lasāmi detalizēti apraksti par notikušo traģēdiju. Piemēram, 1960. gada vasarā slavenā lidmašīnu konstruktora dēls Vladimirs Iljušins cieta automašīnas katastrofā un tika nopietni ievainots. Vairāki amerikāņu laikraksti nekavējoties apgalvojuši, ka Iljušins bijis neveiksmīgas raķetes palaišanas upuris. Neilgi pirms Gagarina lidojuma, 1961. gada februārī, Rietumu preses izdevumi rakstīja, ka kosmosā "pazudis" vēl viens padomju kosmonauts. Dažas dienas pirms tam no Baikonuras Venēras virzienā palaida zondi, kura aparātu kļūdas dēļ patiešām novirzījās no kursa. Taču šai zondei nebija nekā kopīga ar programmām "Vostok" cilvēka lidojumiem kosmosā."

Vēlāk, pēc Gagarina atgriešanās, lai "nomelnotu padomju zinātnes satriecošos panākumus", it kā parādījusies vesela rakstu sērija par neveiksmīgiem padomju kosmiskajiem eksperimentiem. Itāliešu laikraksts *Continental* rakstījis par trīs, *The Washington Post* — piecu, amerikāņu žurnāls *Space Flight* — astoņu, bet itāliešu *Corriere della Sera* — četrpadsmit padomju pilotu nāvi. "Par spīti šiem pretrunīgajiem apmelojumiem," vairākkārt apgalvoja padomju kosmonauti, "patiesībā pirms Gagarina lidojuma neviens padomju pilots nemēģināja pacelties kosmosā."

Mazliet papētīsim šo apgalvojumu. Neliela analīze katrā ziņā nenāks par jaunu.

1. Tātad Rietumu prese minējusi pat vārdus un diezgan sīkus aprakstus par *it kā* notikušajām traģēdijām. Derētu to pārbaudīt. Lai gan zinām: ja Padomju Savienībā kādu grib novākt, to iespējams izdarīt tā, ka ne gailis pakal nedziedās — pat ja šis cilvēks būtu pasaulē plaši pazīstams, gadu desmitiem neviens nenāks viņam uz pēdām (kā noticis ar Raulu Vallenbergu un ne tikai ar viņu vien). Pēc trīsdesmit gadiem izsekot, kuri padomju piloti gājuši bojā lidojumos vai arī nekad neatzītos no nolietots mēģinājumos pacelties pasaules telpā, zinot patiesos apstākļus, būtu gandrīz bezcerīgs pasākums. Vārds *gandrīz* dod nelielu cerību, jo iespējams, ka vēl varētu sastapt dzīvus lieciniekus, tālāka tehnisko, medicīnisko un pārējo palīgpersonālu, kas varēja redzēt un zināt šo un to. Varbūt pašlaik viņi vairs tā nebaidās...

2. Par automašīnas katastrofā cietušo Vladimiru Iljušinu jau rakstījām. Kā būtu, ja sameklētu viņu, ja iztaujātu? Vai viņš vēl šobaltdien apgalvotu, ka noticis nelaimes gadījums ar automašīnu? Maskavā akreditēto ārzemju preses pārstāvju rakstītais un galvaspilsētas baumas nevarēja būt pilnīgi bez iemesla.

3. Rakstā apgalvots, ka krievi "dažas dienas iepriekš" (proti, pirms 12. aprīļa) no Baikonuras palaiduši kosmisko zondi *Venēra*, kas kļūdas dēļ novirzījusies no kursa... Taču speciālā literatūra tādu gadījumu pat nepiemin! Starptautiskajos starta almanahos uzskaitīti visi veiksmīgie un neveiksmīgie izmēģinājumi (ar ko tie atšķiras no padomju rokasgrāmatām, kur aprakstīti tikai veiksmīgie starti...). Eksperimentos ar *Venēru*, kā jau nosaukums liecina, kopā tikušas palaistas divpadsmit zondes šīs planētas virzienā, kas uzskatāmas par veiksmīgām, jo patiešām pacēlušās kosmosā. Taču skaidrs ir viens: 1961. gadā no 1. līdz 12. aprīlim, proti, laika posmā, uz kuru atsaucas rakstu sērija "Izvestijā", *Venēra* Baikonurā nav palaista. Ļoti iespējams, ka Rietumu preseī taisnība: aprīļa sākumā noticis kosmiskais eksperiments, kurš beidzies ar katastrofu, un tā vietā kosmosā "izmests" nekad nelidojušais

(Turpinājums 58. lpp.)

LELDE ČATE

viņš plūca ķiršus no manām
krūtīm ar lūpām
ņēma vienu pēc otra
un ēda

ar vienu roku es turēju
trauku plaukstā pilnu ar ķiršiem
ar otru ņēmu tos rokā
un bēru uz kailajām
krūtīm

viņš plūca ķiršus no manām
krūtīm ar lūpām
ņēma vienu pēc otra
un ēda

mēs gulējām gultā
un palagos palika sarkani
traipi un ogas ripoja
starp mums un šķīda
viena pēc otras atstājot
savu asiņu traipus

viņš plūca ķiršus no manām
krūtīm ar lūpām
ņēma vienu pēc otra
un ēda

es no tevis mīlestību nelūdzu.
mīlestība ir dāvana
kuru pasniedz par to
ka tu esi.
es nomiršu ar smaidu uz lūpām.

tu esi sevi nomocījusi ar domām
tu esi nomaldījies
un tevi nevilina bezdibeņi.

kura būs tā diena kad tev aprūksies
maiguma kad tevi sāks
kaitināt tas kas tev patika
vai tā būs diena
kad tu būsi no visa pārēdies?
kad tev sāks sāpēt viss no pārslodzes?

es tik brīnišķīgi vienmēr uztraucos
kad tu atnāci bet tagad man ir
vienalga.

man ir vienalga
kādā krāsā ir tavas acis!
labāk ja būtu zilas!
bet ja nav var iztikt!
un vispār tu vari tās aizvērt!
nekas tev nav jādara!
mana mēle visur tiek klāt...

kad tu sakārto
es izpostu!
divas sūtības
smilšu pulkstenis!
šodien valdi tu
rītdien es!
skaties apkārt
divas pasaules!
divas pasaules...

kad vienā okeāna krastā vētra norimusi
kāds vilnis pēkšņi izraisa un izceļ
jaunu vētru otrā krastā...

okeāns ir vesels viens

bet vienā krastā plosās vētra
otrā klusums valda...

okeāns ir viens

nekas nav vieglāk kā skūpstīties
kamēr nelabi paliek!
nekādu solījumu!
nekādu pārmetumu!
nekāda izmisuma!
jo neejot tālāk
nav bail ne no kā!
un tikai nāk smiekli

prasmīgi skūpstoties pavedinoši sapinas
sapņi iegribas varbūt kaislības
uz divām dienām ne ilgāk ilgāk?
un nav nekādu nicinošu smieklus

skūpstu rozes klājas uz vaigiem
deg un sārtojas skūpstu rozes
mazas mīļas zvaigznītes iedegas acīs
naivam liekas ka iegūts viss!

solījumi nobiruši! mirdzoši putekļi!
no mīļu būtņu acīm klēpī re!
pilns klēpis ar solījumiem re!!
kā mirdz malduguns...

LAPSA UN VĪNOGAS

mazliet alkohola
un piedzimst tieksme
es aizveru plakstus
sārti mākoņi slīd gar acīm
es noņemtu plaukstas no krūtīm
un ļauju tās skūpstīt...

viss bija brīnišķīgi!
cik reižu var būt brīnišķīgi
dzīvot mežā
sijāt koku lapas cauri pirkstiem
un bārstīties ar lapām
kā ar skūpstiem...

visi ir ļauni!
viens pret otru!
no kurienes tas rodas?
neviens to nezina!
skaidri neviens nekad to nezina
nekad!
kas manī ir ļauns?
vai es to zinu?
kurš man to pateiks?
un ja nu pateiks?
es noticēšu?
kāds velns manī iesēdies!

visi ir ļauni!
ļauņums nav slikts
asa mērce ir ļauņums!
es nebūtu dzērusi ja būtu zinājusi
ka viss ir labi
ka viss bija labi!
arī es biju laba!
kas manī ir labs?
kas manī ir labs

atriebību mezglī samezglojas
un neviens vairs neprot ar tiem tikt galā!
mēs spēlējamies ar svešiem krūšgaliem
un smīnam
dzeram vīnu
uzdancojam
precamies ar to
no kura bērns
un kuras bērna tēvi esam

mums ir labi
mums ir labi
mums ir garlaicīgi...

cik reižu vien neredzot
pretīgas vīriešu sejas
es atnākusi mājās
domāju par tevi

man patīk klusums
jau nesen
vējš tikai atskaņo acīs
manā atvērtā atmiņā...

6 mūsdienu turku dzejnieki
neko nezin par manu mīlu

es lasu grāmatas
paretam piespiežos svešam plecam
kā kokam
vai spilvenam

nevienu es nekrāpju
un neviens man negrib ticēt
jau sen...

es izturēšu
es no visiem atsakos
man patīk vienai būt
man patīk vienai būt
es izturēšu
es atsakos no visiem
es ņemu sevi atpakaļ

Es izturēšu

sarauj saites ar veco pasauli!
pazaudē atslēgas uz veco paradīzi!
nomet drānas un domas nomet!
dodies ceļā vai paliec šepat!

tu zini kāpēc acis mirdz?
ir vēl kādi noslēpumi kuri nav atklāti!
daži vairs nenožīmīgi sākumi
kas to lai zin kurai stundai viņi tiek taupīti
greizsirdība ar citiem pa labi pa kreisi
uz visu greizsirdība
kamēr tava āda saka
tas esmu es!

skaudība un greizsirdība
mirušā radnieka drēbes mugurā
kurš mūžīgi kļiedza: ej dirst!
kleita, ko valkāja kāda nomirusi kundze
pērles
ar pērlēm izšūta apkaklīte

ZENTA MAURINĀ

KONTAKTU TRŪKUMS KĀ MŪSU LAIKA SLIMĪBA

Zviedrijā, ideālās demokrātijas un sociālās taisnības zemē, 1964. gada rudenī sabiedrībā visdzīvāk diskutētā problēma bija mūsu laiku slimība — tā sauktais kontaktu trūkums. Mūsdienu sabiedrība, apspriežot cilvēku attiecības, kautrējas lietot vārdu "draudzība", nemaz nerunājot par vārdu "mīla". Pēc būtības vārds "kontakts" nozīmē divu strāvas vadītāju saskarsmi, kāda priekšmeta attiecību pret otru. Tādi vārdi kā, piemēram, kontaktu trūkums, kontaktu nabadzība kļuvuši par modes vārdiem. Kontaktēties nozīmē būt ar kādu saskarsmē, saiknē. Ja dzīvais cilvēks būtu dzīvā saskarsmē ar savu līdzcilvēku, tad laikam jau nerunātu par viņa kontakta spējām vai nespēju, bet gan par viņā esošo vai trūkstošo līdzjušanu (*Mitsinn*). No tehnikas vokābulāra aizņemtais svešvārds "kontakts", kas visās valodās attiecas uz nedzīvām lietām, tiek lietots arī, lai apzīmētu cilvēka tālesamību vai tuvesamību. Tas liecina par divkājainā zīdītāja personības zudumu un par to bezdibeni, kas šķir ES no TU.

1965. gada oktobrī kāds Bādenes laikraksts ziņoja par kādu 74 gadus vecu sievieti, kuras nāvi pamanīja tikai vairākus mēnešus pēc tās iestāšanās, kad trūdu smaka izplatījās pa visu kāpņu telpu. Tas notika nevis neapdzīvotā lapu zemē, kur var nobraukt simtiem kilometru, nesastopot neviena cilvēka, bet gan Cīrihē, jumta istabiņā, Zilās upes krastā. Cilvēki lielpilsētās smok no vientuļības, viens no otra šķirti, uzkrauti viens otram kā aizsaiņotas paketes pasta nodaļā.

Ko šī sieviete bija jutusi, kad viņai vairs nebija spēka piecelties un aprūpēt sevi, atnest sev gabalu maizes un krūzīti piena? Viņa bija dzīvojusi ļoti nošķirti, nez vai ar kādu satikusies, citādi jau būtu gluži neticami, ka viņas nāvi neviens pat nepamanīja. Vai savās pēdējās stundās viņa bija lūgusi Dievu, saukusi palīgus, kad mutē viņai sakāpa visrūgtākā inde no visām — pamestības, apkārtējo nesadzirdēšanas inde? Par ko viņa domāja pēdējās minū-

tēs, pirms nesamaņa viņu atbrīvoja? Vai jaunības atmiņas viņai slīdēja garām, vai viņa ar šausmām konstatēja, ka visa viņas dzīve bijusi tikai darbs, rūpes un izstumtība?

Semjuels Bekets, mūsu tagadnes pesimistiskais spogulis, ir rādījis līdzīgas situācijas savos darbos. "Beigu spēlē" Hamms sēž krēslainas gaismas pildītā telpā, nav nekādu mēbeļu — tas simbolizē tukšumu viņa iekšienē. Viņš ir klibs un akls, nespēj brīvi kustēties, ir saistīts ar braucamo krēslu. Vienīgā iespējamā izklaide šim ārēji un iekšēji saistītajam vīram palicis veķeris, modinātājs, kas nevienam nemodina. Sava stīvā kalpa nāvi saimnieks būtu uztvēris pēc liķa smakas. Hamms saka: "Tu jau tagad smirdi pēc maitas", uz ko kalps Klovs atbild: "Visa pasaules telpa smird."

Arī dramaturgs Eižens Jonesku vienmēr izgudro jaunus trikus, lai parādītu cilvēka izolāciju. Karaļa nevēlēšanās mirt, viņa histēriskās bailes no nāves, kas turpinās vairāk nekā divas stundas, ir šīs antilugas pamatā: tas ir viens no daudzajiem homunkula atsvešināšanās literāriem piemēriem. "Nav vairs nekā neparasta, jo viss neparastais kļuvis par parasto." Aiz izstumtības režģiem ķēniņš kliedz pēc palīdzības. Visi viņu atstāj, pat ārsts, kuru ķēniņa nāve no sākuma zinātniski ieinteresēja, bet vēlāk nebija laika sagaidīt pārāk ieilgušo ķēniņa nāvi. Beidzot pazūd arī ķēniņa mīļākā un vientiesīgā kalpone. Tikai viņa sieva, aukstuma un cietsirdības iemiesojums, pamudina viņu beidzot aiziet nebūtībā.

Zviedru laikrakstā *Aftenbladet* (1964. g. 13. septembrī) ir ziņa, ka Zviedrijā nav nekā grūtāka kā rast cilvēcisku kontaktu. Arī man pašai šad un tad ir gadījies pacelt tālruna klausuli un dzirdēt līdz nāvei noskumušu balsi: "Esmu jums pavisam nepazīstams cilvēks. Lūdzu, nenolieciet klausuli. Man jādzird kāda cilvēka balss, kāds labs vārds, citādi es nosmakšu."

Tajā pašā laikrakstā kāda zviedriete sūdzējās, ka

agrāk viņa esot varējusi parunāties kaut vai ar piena sievu vai pārdevēju produktu veikalā, bet tagad, apmeklējot pašapkalpošanās universālvēikalus, arī tas vairs nav iespējams. Augstceltņu iedzīvotāji vairs nepazīst viens otru, viņi pat nesasveicinās. Tie, kas dzīvo vienistabas vai divistabu dzīvokļos, dienām ilgi nedzirdot cita cilvēka balsi.

Izolētais cilvēks baidās, un visvairāk viņš baidās no svētku dienām, no stundām, kad darba ritenis stāv mierā un viņš paliek viens ar savu iekšējo tukšumu. Vislaunākais esot 24. decembra pēcpusdienā; šajā dienā Zviedrijā slēgti visi lokāli, visas kafejnīcas, visi kino; svētku dienās pastu nepiegādā, tā ka pat ar pastnieku nevar pārmiņt dažus vārdus. Zviedru avīze stāsta par kādu pensionētu vīru (dosim viņam uzvārdu, kas ir katram trešajam zviedram — Karlsons), kam radās ideāla doma, kā saraut izolācijas loku Ziemassvētku vakarā. Šo vakaru zviedri mēdz pavadīt savā šaurajā ģimenes lokā. Bet Karlsona kungam ģimenes nebija, pat draugu nav bijis, ko ielūgt 24. decembra vakarā. Viņš tāpat noīrēja kalpotāju no transporta centrāles, kurus Zviedrijā var pasūtīt pa telefonu un kas izpilda jebkuru pasūtījumu: vai nu nogādāt kādu sūtījumu, vai arī pārvietot dzīvokli mēbeles. Šoreiz kalpotāja uzdevums bija atbrīvot Karlsona kungu no vientulības smacīgā apkampiena.

Karlsona kungs pasūtīja kalpotāju uz plkst. 17 24. decembrī. Kopā ar viņu iebaudīja tradicionālo zviedru Ziemassvētku ēdienu — rīsus un zivi, kopā dzēra groku, un, kad apmaksātais viesis kļuva gurdens, apguldīja viņu uz dīvāna savā istabā. 25. decembra rītā Karlsona kungs pēc sena zviedru paraduma pienesā savam viesim kafiju gultā. Pēc tam viņš kalpotājam kā pasūtītajam viesim samaksāja algu par "nostrādātajām" stundām līdz pēdējam grasim: tas, kā jau priekšzīmīgs zviedrs, ar pateicību pieņēma samaksu par saimnieka mājās pavadītajām stundām, un abi apmierināti nosprieda, ka šis svētvakars bijis tiešām ļoti jauks.

Iekšējā vientulība moka ne tikai Karlsona kungu, vidusmēra zviedru, — atstumtības skumjas skar visus iedzīvotāju slāņus; Daga Hamaršelda dienasgrāmatā tas viss nonāk līdz traģismam.

ANO ģenerālsekretārs — bagāts, veselīgs, augsti izglītots cilvēks, kam visapasaule vajā. Tomēr viņa pēcnāves izdotajā dienasgrāmatā viens no vadmotīviem, kas, gadiem ritot, skan arvien dziļāk, skaļāk, ir smacējošās vientulības jūtas. Gudrais, nosvērtais valstsvīrs, kas sapņojis par pasaules vienotību, novārdzina sevi, tiecoties pēc cilvēciska tuvuma, brīva no visām ārišķībām. "Kāpēc tik daudz nozīmē tas, ka vismaz kāds saskata tavas dzīves iekšieni?" Viņam slāpst pēc drauga, līdzīgi vecajam Karlsona kungam viņš ilgojas pēc kāda cilvēka vismaz uz stundu. "Bads ir mana dzimtene kaislību zemē." Viņš ilgojas pēc simpātijām, pēc siltuma, un viņš zina, ka draudzība atbrīvo no vientulības. Viens no traģiskākajiem ierakstiem dienasgrāmatā, kas vieno ANO ģenerālsekretāru ar katru vidusmēra cilvēku, skan burtiski šādi: "Visvairāk tev ir vajadzīgs kaut ko piedzīvot, vismaz ticēt, ka tu

dzīvo, ka esi kādam vajadzīgs." Dienasgrāmata ir jūtu nesaskaņas apzīmēta: dedzīga prasība pēc kāda drauga un līdzās — nespēja pilnībā atvērties kāda cilvēka priekšā. Než vai kādas citas sajūtas tik lielā mērā balstās uz abpusējību kā uzticēšanās. Dags Hamaršelds atzīst: "Mēs pieķeramies citam — veltīgi, jo nekad neuzdrošināmies sevi atdot citam."

Bezkaislīgā stingrībā viņš sev atgādina: "Nepiesaisties nevienam un nepielaid nevienam sev" — aicinājums, kas radies no vientulības, vilšanās, dvēseles kautrīguma un augstām prasībām pret sevi. Dienasgrāmata izskan ar atziņu: "Esmu vientuļš un noguris." Vientulība viņam kļūst par kristiešu draudzes vienotību (*Komunion*).

Kā Dagam Hamaršeldam, tā arī citiem lielajiem vientuļniekiem — atcerēsimies Niči un Riiki — traģiskās vientulības motīvi saistās ar kaismīgu prasību pēc draudzības.

Jo mazāk kāds sakņojas pārpasaulē, Dievā vai Kosmosā, jo antropocentriskāka ir viņa nostādne, jo drausmīgāk viņš cieš no vientulības. Tā tas bija senlaikos, tā tas ir arī šodien.

Mazpazīstamajās seno kurdu dziesmās mēs sastopamies ar "vienbūtības" (*Alleinsein*) traģiku, kas izriet no neapmierināmās vēlmes pēc partnera vai pretējā dzimuma:

"Viens tu esi vienmēr
bez kāda īpašuma, bez esības.
Viens tu esi vienmēr,
kaut arī tu būtu cilvēku vidū."

Šajā VII gs. dziesmā "Vienbūtība" vientulības motīvs atkārtojas 7 reizes. Pēdējā variantā — vienbūtības mirušo mājā — valda stinga bezcerība. Kādā citā no šīm varenajām vecajām dziesmām dzejnieks sāpēs sauc:

"Es visu nolādu bez vārdiem,
Es, cilvēks ticības trūkumā,—
un nav neviena,
kas sadzirdētu manu lāstu."

Ir jāsadzird ne tikai lūgums un lūgšana, bet arī lāsts, lai atbrīvotu lūdzēju vai lādētāju.

Lai saprastu seno kurdu dziesmas, jāzina, ka viņu reliģija, jesidītisms, kas sniedzas līdz 2000. g. pirms Kristus dzimšanas, sniedz maz mierinājuma atsevišķam cilvēkam viņa izmisumā. Jesidīts stāv viens pats dievišķības priekšā, priesterā kā starpnieka viņam nav. No senā Svētā Tēva domas radās gaisma, kad viņš gribēja piepildīt tukšumu ar dzīvību, kad nebija ne gaismas, ne tumsas. Kad uzliesmoja gaisma, dzīvī iekāpa dziļākā tumsa — gaisma un ēna tika radītas; pat senais Svētais Tēvs to nebija zinājis iepriekš, tāpēc cilvēks ir tik vientuļš, viņš nav ne labs, ne arī ļauns. Šeit, Zemes virsū, viņš ir vienādi gan gaisma, gan ēna. Viņā mīt arī ļaunie gari, kas caur viņu tuvojas senajam Svētajam Tēvam. Es nepazīstu nevienu seno tautu dziesmu, kurā cilvēks būtu tik bezpalīdzīgi izsviests pasaulē: "Sēru varenība liek viņiem priecīgi ciest."

"Ēzeļa rieta kļiedziens
ir tīkams ēzeļienei.

Mirstošo karavīru vadiem
atbild tikai uzvarētāji apsmiekla
ņirgās."

Daudzās no šīm senajām dziesmām, kas kļuvušas pieejamas vācu lasītājam pirms dažiem gadiem, atskan arī mūsu laiku dziesmu vārdi, kurās cilvēks zaudējis ceļu uz mazo TU — savu līdzcilvēku, un uz lielo TU — Dievu.

Laikam jau vēl nekad nav bijis tik daudz vientuļu, salstošu cilvēku kā mūsu dienās.

Izolācijas sajūta, līdzjušanas deģenerācija šodien saista — ja kaut kas negatīvs vispār var saistīt — visu pasauli un savā vientulības kliezienā pat visu rasu atšķirības. Skatī un cieti skan šis klieziens, lai būtu tikai viens piemērs: melnādainā, "primitīvā" izcelsmes rakstnieka Džeimsa Boldvina mutē, kā arī pārcivilizētā itālieša Čezāres Pavēzes rūgtajā nopūtā. Dž. Boldvina romānā "Cita Zeme" (*Another Country*, 1960), runājot par Vivaldo, vienu no galvenajiem varoņiem, kam, starp citu, ir balta ādas krāsa, autors saka: "Nu viņš atkal stāvēja tur, viens visu šo ļaužu vidū, kuri katrs par sevi bija vientuļi kā viņš pats. No šīs vientulības sajūtas rodas drausmīgā tieksme izplatīt šausmas pasaulē, biedēt apkārtējo pasauli." Viņa paša vientulība, miljons reižu glorificēta un slavēta, lika nakts gaisam kļūt aukstākam un aukstākam. Viņš atcerējās, kādos ekscesos, kādos slazdos, kādā panikā vientulība viņu bija dzinusi, un viņš jautāja sev, uz kurieni vēl šāda drausmīga tukšuma sajūta beigu beigās aizdzīs veselu pilsētu. Viņa draugu Rūfusu, melnādaino, kura iekšējā dzīve viņam tikpat nesaprotama kā Mēness topogrāfiskā karte, vienesības jūtas ieģrūz pašnāvības tumšajos ūdeņos.

Mēs varam jautāt, kur tad šis drausmīgais tukšums galu galā novedis visu pasauli. Pikējošas lidmašīnas ātrumā pamestības sajūta pārņēmusi visu pasauli. Minētajā nēģera Džeimsa Boldvina romānā pusīrs-pusītalietis Vivaldo cieš, vienesības lāsta māks, kas ir tikai pus-esība, ne mazāk, kā slavenais džeza mūziķis melnādainais Rūfuss Skots. Šie amerikāņi neatkarīgi no ādas krāsas vieglāk rod ceļu nāvē nekā dzīvē, tas ir, viņiem atbilstošajā TU.

Kā mūsdienu Ameriku reprezentē Džeimss Boldvins, tā pēckara Eiropai ir savs reprezentants — Čezāre Pavēze (1908-1950). Šim itālietim, kura portretu esmu ieskicējis "Mīlestībā un nāvē", vienīgais uzdevums — atrast dzīves teksta kailo vārdu, viņam ir pretīga katra "nostāšanās uz skatuves". Kā viens no mūsu laikmeta apdāvinātākajiem dzejniekiem, viņš zīmē savus tēlus pēc paša komplicētās, pārsmaļcinātās dvēseles dzīves. Tieksme pēc nāves viņā bija stiprāka par dzīvības instinktu. Viņa "vientulās sievietes" tā paša nosaukuma romānā (1949. g.) pazīst miesīgās un sabiedriskās baudas visās pakāpēs un variācijās, bet viņam trūkst kopjušanas (*Mitsinn*), un vienesības sajūta kļūst nepanesama, tā grūz pašnāvībā skaisto Rozeti: kādā telpā, ko speciāli noīrējusi šim nolūkam, sieviete labprātīgi, patiesībā "bez iemesla" aiziet no dzīves, tāpat kā to darījis viņas radītājs, kas, saņēmis Premio Strega balvu, beidzis savu dzīvību kādā Turīnas viesnīcā. It kā būtu guvis pieredzi ar savu varoni — skaisto Rozeti; arī viņš nevarēja rast ceļu pie Tu, arī viņam šī bezizejas atsvešinātība bija pārāk smaga nasta.

Cilvēciskajās attiecībās, kuras vienmēr bijušas mana galvenā tēma, pēckara gados norisa struktūras maiņa — Rietumu demokrātijā, tā sauktajā brīvajā pasaulē — prom no cilvēka; krievu, padomju literatūrā — kustība uz cilvēku, kaut gan šī kustība notiek ļoti kautrīgi un vairāk pazemē nekā zemes virsū.

Šodien nedēļām ilgi ieslēdzas alās, lai izpētītu absolūtas izolācijas iespējamību, liek uz spēles dzīvību, lai uzkāptu kādā augstienē, riskē kosmiskos lidojumos, bet neuzpurējas kādam atsevišķam cilvēkam. Tas skan kā leģenda no seniem laikiem, kad lasām, ka Montejs bija kopis savu slimo draugu Boecinsu, ļoti ļoti zinādams, cik bīstamas ir bakas. Viņš to kopa līdz pēdējam elpas vilcienam, taču nesaslima — laikam pasargāja garīgā spriedze.

Šodien slimos pa lielākam daļai ievieto hospitāļos un atstāj svešu cilvēku ziņā. Dzīvība un nāve zaudējušas savu seju. Nāve vairs nav satriecošs pārdzīvojums, kas apvieno visus ģimenes locekļus un draugus. Tā vairs nav apzināta pāriešana citā saulē. Mirstošā skats vairs nav vērst uz drauga roku vai krucifiksu, viņa acis meklē morfija adatu, ar kuru medmāsa pārceļtu viņu bezsamaņā. Bezpersoniska dzīve ieplūst bezpersoniskajā nāvē. Tās vairs nav mīlošas rokas, kas netaisni sniedz pēdējos pakalpojumus, viņu apmazgā un apģērbj pēdējam ceļojumam. To dara apmaksāts darbaspēks, un tuvinieki pazīst aizgājušo lēdus pagrabā pēc numura, kas netaisni kaktā. Neskatoties uz Gemini kapsulu, neskatoties uz pastaigu kosmosā, mūsu laiks ir vaļēja brūce, kā to pierāda noziegumu, seksuālo slepkavību, pašnāvību un psihisko slimību skaita pieaugums. Katru reizi, nonākot Vācijā, mani pārņem priecīga apbrīna par vācu krietnumu, ar kādu viņi cēlušies savas pilsētas, mūzikas halles, slimnīcas un fabrikas. Mani neizsakāmi satrauca, kad 1965. gadā kādā lielā vācu laikrakstā izlasīju, ka federatīvajā Vācijā katru stundu notiek pašnāvības mēģinājums. Man nav nekādas iespējas pārbaudīt šo statistiku, taču ir apšaubāms, ka no iekšējās pilnības un harmonijas kādam rastos dvēseles sabrukums un kāds atņemtu sev dzīvību aiz laimes.

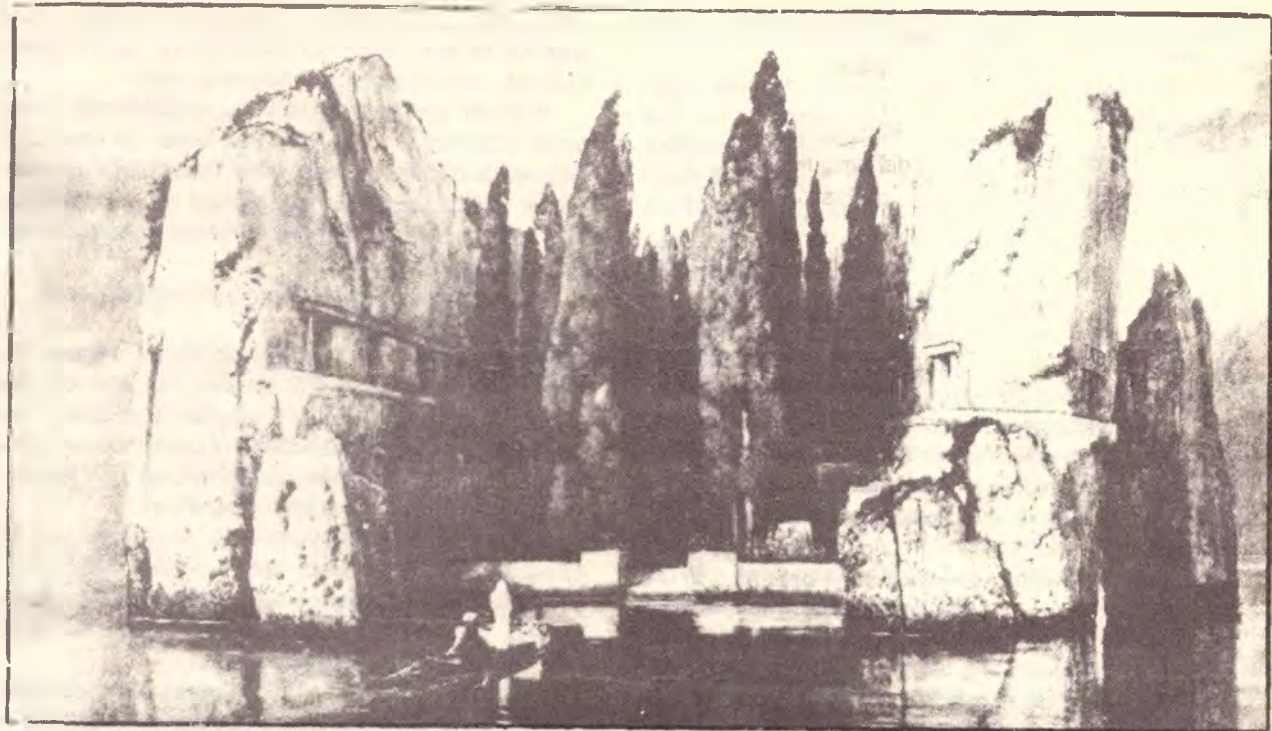
Visās valstīs pieaug labklājība, bet aug arī neapmierinātība. Aizvien mazāki kļūst ģeogrāfiskie attālumi, arvien lielāks attālums starp cilvēkiem.

Lai aplidotu Zemi, astronautam vajadzīgs nedaudz vairāk par stundu, cilvēka "apriņķošanai" pat dzīve ir par īsu, un būtiskāko cilvēkā mēs iepazīstam tikai tad, kad viņš jau atstājis šo pasauli.

Šķiet, ka bezsvara stāvokli kosmosā cilvēks pacieš labāk nekā atbildības nastu zemes virsū.

Jaunatnes noziegumi, kas pieaug visās valstīs, ir pierādījums tam, ka jaunieši vēl nav modušies dzīvei, sev pašam, sevis upurēšanai. Aiz garlaicības viņi izdara visāda veida kauna darbus, un viņu arogance ir tikai vairogis viegli ievainojamai sirdij. Viņus pašos pamatos neapmierina izplāpātā, kukainiskotā dzīve. Šodien, tāpat kā līdza laikos, cilvēks ilgojas pēc cilvēka, kam viņš nozīmētu vairāk nekā visi pārējie un kam vajadzīgs vairāk nekā citiem.

Ko tas līdzētu cilvēkam, ja viņš iegūtu zemi un debesis, bet neatrastu viņam atbilstošo TU?

ARNOLDS BĒKLINS. "MIRUŠO SALA"

DRAUDZĪBA – GAIŠĀKĀ ZVAIGZNE TUMŠAJĀS DEBESĪS

Mīlestība ir dzīves piepildījums, ja to caurstrāvo draudzība, ja piederības sajūta ir tik stipra, ka izvilina no cilvēka pašu būtiskāko, pašu īstāko kā no trausla apvalka, rieksta izloba saldo kodolu. Latenti dievišķais cilvēku draudzību pārvērš darbā (*Tat*), darbs pārvērš mūsu dabas leļupvelkošos spēkus un sniedz cilvēciskās sadzīves pamatmērauklas. Tā kā mīlestība saistīta ar dzimumu attiecībām, tā ir bioloģiski pārmantota un nepieciešama *cilvēku* nācijai turpināšanai; tā saista divkājaino zīdītāju ar visām pārējām radībām. Draudzība, kas nepazīst kaisles izsaukto tieksmi iegūt otru cilvēku savā īpašumā, stāv viņpus jutekliskās dzīves, neviena dabas aizsardzības biedrība, ne arī valsts vai baznīcas likumi to nesargā: tā ir personiskās brīvības un garīgās suverenitātes augstākais izpaudums, spēks, kas apgaismo pat tumšāko cietumu un atslēdina neārstējamas slimības žņaudzošās saites.

Ja *Vanitas Vanitatum* vējš izmēzis mūsu iekšpasauli un mūsu pirksti jau tver Epikura durvju kļiņķi, klusējoši saprotošā drauga roka var mūs atgriezt dzīvē.

Draudzība ir savstarpējā esības atziņa, prieks par *TU* vienreizīgumu, patvērums iekš *TU*, un iespēja ma-

tā ir tikai tur, kur cilvēks kā matērija sācis domāt par sevi pašu. Draudzība ir vienmēr garīgi no jauna plānojama un no jauna apgūstama savstarpējo attiecību forma, vismaigākā Kopjušana (*Mitsinn*), pamatatšķirību atzišana.

Kādu manu pārdomu daļu par Kopjušanu, kas saista visus manus darbus, sākot ar "Sirds mozaīku" līdz pēdējām dienasgrāmatu apcerēm, sev par lielu prieku atradu apstiprinātu arī pie mūsu laika lielākā psihoterapeita doktora R.G. Heijera (*Heyer*), ar kura darbiem pirmo reizi iepazinos 1965. gada vasarā. Grāmatās, kur katrā nodaļā jūt pasaulei un pārpasaulei piederošo vareno autora personību, mani galvenokārt saista doma, ka pasaules realitāte autoram ir tikai fragments no visas esības un viņš iesniedzas pirmatnējās esības vissmalkākajos pamatos. Viņš ir atbrīvojis dvēseles dziedniecību (*Seelenheilkunde*) no racionālistiskās shematikas un kā ārstniecības līdzekli (to dara arī Dr. M.E. Birhers) iesaka lielu mākslas darbu sniegumu. Minēsim vienu no viņa izteiktajiem viedokļiem, kas ir pretrunā ar mūsu laikmeta plūsmu: "Visa mūsu domāšana un rīcība tikai tad ir cilvēciska, saprātīga un pareiza, ja tā notiek *ex deo* un *ad deum*

, t.i., metafiziski pamatota. Pēdēji reālais (*das Letztwirkliche*) dzīvo visā un visos."

Pamatojoties uz dziļo cilvēku pazīšanu savā ilggadējā praksē, R.G. Heijers nonāk pie atziņas, ka tas, kas aplūko dzimuma problēmas kā atdalītu, atsevišķu fenomenu, kļūdās jau pašā sākumā: "Visa esošā reducēšana uz seksuālo ir tikpat aplama kā tā askētisks noliegums." Arī radošais (*das Zeugerische*) nav nosakāms mērķiem (piemēram, no vairošanās), ne arī pilnīgā laulības dzīve no *coitus* (dzimumakta) tehnikas (van der Velde), ne arī nosakāma organisma frekvence, (Kinsijs). Tikai tad, ja ķermeņu savienošanai ir simboliska nozīme, ja šajā savienošanā *pars pro toto* notiek kāda debess — zemiskā (*irdisches*) mistērija, tā svin tātad *conjunctio oppositorum*, var rasties šāda, pašos pamatos veselīga attieksme pret dabu, veselīga attieksme pret pasaules miesu un pret juteklisko pārdzīvojumu — svinēt Erosu.

Tas, ka homunkulu masā vēl ir personības, kā R.G. Heijers un viņa grāmatu lasītāji, stiprina ticību mūsdienu eiropieša garīgi dvēseliskajām potencēm. Atšķirībā no insekta, cilvēkam, kas vēl nav nošķirts no pirmssaknēm, vai, kas pie tām atgriežas, ir sava paša pasaule (*Eigenwelt*) un, pateicoties draudzībai, viņš gūst sava uzdevuma dziļāku izpratni. Augu un dzīvnieku valstī nozīme ir tipam, cilvēku dzīvē — individam. Jo augstāka cilvēka dvēseliski garīgā attīstība un izsmalcinātība, jo plašāks viņa horizonts, jo vienreizīgākas ir viņa psihiskās reakcijas un jo grūtāk viņš cer rast kādu draugu; bet, ja nu viņš kādu atradis, tad blakus debesu saulei viņa dzīves ceļu apspīd otra, vēl spilgtāka saule, kas vērš viņa dzīves ceļu no ziemas pretī pavasarim.

Kā viss cilvēcīgais, arī draudzība nav iedomājama bez traģikas un, proti, divu iemeslu dēļ: cilvēks cilvēkam ir intransparents, un mēs izprotam otru — ja izprotam, saskatām — tikai pēc viņa nāves. Kā viss laicīgais, arī cilvēks ir iznīcīgs. Varbūt mirklī, kad draugs mums visvairāk vajadzīgs, nāve vai arī kāda pasaulīga vara var viņu mums atņemt.

Cilvēku vidū atrodamas pilnīgi vienreizējas būtnes — tas nav nekas sevišķs, tieši tur arī slēpjas viņu saistošais skaistums un neaizstājamība. Pārāk labi es saprotu Plīniju, kurš neticēja mierinājumam, ka zudušo draugu varētu aizstāt jauni. Priekšnoteikums draudzībai — personīgā drošība, politiskā, kā arī personīgā brīvība. Bailes no partijas, no priekšnieka, no vecākiem, no dzīves partnera saindē draudzību jau pašā sākumā. Draugs uzdrošinās būt citāds un rīkoties citādi, nekā to nosaka vispārīgā doma.

Priekšnoteikums draudzībai ir iedzimta garīgā radniecība; nepieciešams — kaut gan esam tālu viens no otra, viens otram nepazīstami — būt izaugušam no līdzīgas garīgās vielas, būt dzesējušam slāpes no tiem pašiem avotiem. Par draugu būt spēj tikai saprotošais, gaiši redzošais, — nekad neviens tāds, kas ar vienu aci ir aklis un tāpēc redz tikai savu paša ES.

Tas, kas nespēj atteikties no sevis paša, nepazīst draudzības zvaigžņu gaismas. Kad egocentriks ērtā pasivitātē lej sentimentālas asaras un apreibinās ar savām daudzvārdīgajām tirādēm, draugs šķērso vienaldzības ledus jūru un liesmojošo aizspriedumu uguni.

Līdzcivēks redz ārējo, draugam zūd robeža starp ārējo un iekšējo. Griba un tās dinamika, kam ir daudz sakāmā, draudzības jomā nesniedz nekā.

Sapratni par savu līdzcivēku, uzticēšanos viņam nevar uzspiest ar varu. Kā visas lietas, arī draudzību jēdzieniski izskaidrot nevar. Kad atnāk brīdis un mūsu būtnei izplūstošā emanācija pieved mums atbilstošo TU, mēs mulstam, neprotot vārdos izteikt debesu svētlaimības priekšsajūtu.

Pat ceļojums pa ēlli drauga pavadībā (Dante un Vergilijs) var būt skaists.

Visgrūtākais ir ceļš no ES uz TU un saskarsmes māksla ar savu paša ES un citu TU. Parasti mēs meklējam iekš TU vai nu sava paša ES atkārtēšanos, vai savu trūkumu nožēlotāju (*Lückenbüsser*), un visbiežāk mēs kļūdāmies, gaidīdami, ka TEV jāatbilst mūsu pašu patvaļīgi radītam ideāltēlam.

Draugam vajag ticēt veselumā (*im Ganzen*), lai nesavinotu sevi kaltošiem, asiem zariem. Mēs varam sevi attīstīt labestību pret visiem cilvēkiem, pienākuma apziņu, pat iecietību, bet draudzību sajūst mēs varam tikai pret dažiem, atsevišķiem.

Jo vecāki kļūstam, jo grūtāk uzcelt draudzības patvērti, kas sargā no vētras un negaisa, — trūkst kopējo pārdzīvojumu fundamenta. Šis fakts padara vēl smagāku no dzimtenes izdzīto krustu, jo tieši attiecību ilgums piešķir zelta spīdumu ikdienas rupjajam metālam, — spīdumu, kurā atmirdz tagadne, pagātne un nākotne.

Jo ilgāka ir kāda draudzība, jo stingrākiem jābūt abu partneru garīgi dvēseliskajiem modinošajiem spēkiem, drošiem pret pastāvīgi postošajiem ikdienas putekļiem.

Nepārtraukta kopesamība draudzībai nav vajadzīga, bet, ja draugi ilgāku laiku dzīvo šķirti viens no otra, pat ja sarakstās, viņi izdzīvo viens no otra.

Ja uzticība ir zelta aptvere draudzības dārgakmeņiem, tad tomēr nevajadzētu ar īgnumu atmest ātri irstošas draudzības, kas uz kādu stundu vai nakti apgaismojušas mūs ar savu gaismu un mirdzumu.

Nokaltniņu zaru, vītnu puķi parasti izsviež atkritumu spainī. Bet mirušo draudzību vajadzētu apglabāt ar godu. Man pieder liela kapsēta ar neskaitāmām mirušo draudzību kopijām, un es baidos tās nolīdzināt. Pirmo, pēdējo un skaistāko tikšanās dienās es greznoju šīs kopijas ar nevīstošām atmiņām.

Kā viss dzīvais, arī draudzība pakļauta pārmaiņām. Vai nu mēs viens otram arvien vairāk tuvojamies, vai nu ejam arvien tālāk viens no otra.

Neviena sajūta tik lielā mērā nav pakļauta abpusējībai kā uzticēšanās. Lai nožēlotu un izpirktu grēkus, mēs ejam pie biktstēva; pie psihoterapeita — lai ar nesaudzīgu atziņas pārkāpumos izoperētu slimās dvēseles vainas, un dvēseles ārstam samaksājam par viņa spējām uzklaut. Draugam uzticamies, intuitīvi nojaušot, ka viņš gatavs sniegt mums pašu visdārgāko. Viņa spēja klausīties un ieklausīties mūsos ir atveseļošanās.

Ar izpildīto labo darbu *uzskaitīšanu* draudzībai pienāk gals. Ja dāvētājs nav priecīgs ar pasniegto dāvanu, tad viņš nav draugs, bet gan slikts tirgotājs,

kas lētas papirnaudas vietā tiecas pēc pateicības zelta, kas tikai tad ir īsts, kad tiek pasniegts vienīgi no iekšējās dziņas, bez kāda ierosinājuma, nemaz nerunājot par kaut kādu pienākuma apziņu.

Biedriskums ir noderīgs, draudzība — cilvēciskās esības neatņemams pārākums — pēc būtības ir paradokss: tā maksā naudu un laiku, un, neskatoties uz to, tā bagātina.

Kas nodzēš cita svēci, lai liktu lietā savu paša gaismu, nespēj būt draugs. Kā patiesi darīti darbi viens otru neizdzēš, bet gan tos kāpina, tā arī patiesa draudzība: viena cilvēka klātesamība padziļina un papildina otra savdabību.

Ļaudis, kas sacenšas savā starpā, nav draugi, bet gan godkārtīgi sāncenši, kas salasās centrā, lai izceltu savu paša ES, lai izceltos no anonimitātes tumsas.

Šekspīrs, lielais cilvēku pazinējs, kādā savā sonetā atgādina: ja kāds grib pazaudēt draugu, lai sūta viņu par advokātu pie savas mīlotās, respektīvi, pie sava mīlotā. Diemžēl angļu dvēseles reālistam vairumā gadījumu ir taisnība.

Patiesība ir draudzības stiprā saite, bet to nedrīkst aizstāt ar tēnkām, neveiklu plāpāšanu, ar neapvaldāmu tieksmi izteikt visu, arī netaisnību. Netaktiskums ir draudzības nāves dzelonis, gluži tāpat kā prasību uzstādīšana.

Ja draugs lūdz tev ieliet tīru vīnu, tad nevilcinies nokāpt tumšākajā pagrabā, bet sargies izliet visu vīna mucu draugam uz galvas.

Draudzības uzdevums ir neatvairāmās disharmonijas izšķīdināt lielā harmonijā.

Nekas nav sāpīgāks kā viltus draugs. Agrā, miglā, nā rītā dodamies ceļā, lai uzkāptu kādā Monblanā, bet, kad ap pusdienas laiku migla paklīdusi, redzi, ka stāvi kurmja rakuma priekšā. Šādos gadījumos nevar izvairīties no sāpīgas kauna sajūtas par savu vājumu. Kurmja rakums taču nav vainīgs, ka mēs savas dvēseles ģeogrāfijas nezināšanas dēļ, mūsu slāpēs pēc kalnu gaisa kurmja rakumu noturējam par sniega klātu virsotni.

Mēs tik neatlaidīgi meklējam pilnību līdzilvēkā, jo mēs tik smagi ciešam no pašu nepilnības; vieglāk ir arī pārmest kļūdas līdzilvēkam nekā ieraudzīt savējās un no tām atbrīvoties.

Kā būs viņpasaulē, mēs nezinām, bet mūsu ciešanu pārpildītā esība, mūsu eksistences vārgums, elle, kura jāizstaigā vēl šodien, ir šeit, zemes virsū. Šīspasaules robežās ir tikai viens atrisinājums — mīlot cilvēka tuvums. Mans draugs, kāds izraēlietis, nesen teica man: "Ja tu esi skaists kā diena un gudrs kā mīļais Dievs un tev nav drauga, tad tu esi ceļotājs tukšnesī — bez oāzes."

Un kāds cits mans draugs Hugo Treijs — ass pasaules notikumu novērotājs — Vīnes laikrakstā "Apvienotās nācijas Austrija", savā pēdējā vēstulē man rakstīja: "Nav nekā vērtīgāka kā zinošo, redzošo, mīlošo saites. Dažreiz mūs pārņem šausmas, aplūkojot tādu bestiju izlēcienu, kas ne tikai pārpildina pasauli ar saviem mēsliem, bet arī varas kāres vai peļņas alkās nekautrīgi apdraud katra cilvēcisko eksistenci."

Tikai tas, kas mīl katru atsevišķo, mīl cilvēci. Draudzība ir garīga bagātināšanās, kas izplatās no personiskā uz pārpilsonisko, uz internacionālo. Mijiedarbība

personiskajā un internacionālajā attieksmē nenozīmē cita pārvaldījumu. Tā nozīmē nevis konformismu, bet gan abpusējo pieļaujamību (*Geltenlassen*), un saņiegt to civilizētajam barbaram ir visgrūtāk. Svarīgāka par kosmosa iekarošanu man šķiet mūsu Zemes jauncelsme patiesa humānisma garā.

Mūsu laika problēma nav vis kodolbumba, bet gan līdzjūtības (*das Mitsinn*) modināšana, metafiziska pievēršanās visu konfesiju un rasu cilvēkiem.

Ja mēs otrā redzam tikai instrumentu, kas mums palīdz dažos dzīves posmos, un neatzīstam viņu par kāda Augstākā instrumentu, tad mēs attaisnojam arī atomāru iznīcību.

Kas atzīst līdzilvēku dievišķīgo izcelsmi, tas nekad nespēs ražot nukleāros ieročus, tas nekad nedos pavēli nomest atombumbu, nekad nebūs gatavs uzburt jaunu Hirošimu.

Draudzība ir spēks, kas spēj uzcelt aizsprostu iznīcināšanas kārei, iztīrīt tagadnes Augeja stāļus no pēckara mēsliem.

Sākumā bija doma. Domas ir spēki, darbu izraisītāji. Jo vairāk domā par negatīvo, jo stiprāk tas iedarbojas. Negatīvā ievērošana un tā attēlošana pārsvarā nozīmē nevis tā iznīcināšanu, bet visbiežāk gan — tā atzīšanu.

Pēdējos gadu desmitos tik bieži ir atkārtots, ka cilvēks esot ļauns, vardarbīgs, slikts, viszemāko dzinulu sakopojums, ka dzīvē un mākslā šo izteikumu uztveram kā vispārpieņemtu aksiomu. Kultūras vēstures izpēte, kā arī cilvēku savstarpējo attiecību tagadnes un pagātnes studijas parāda, ka draudzība ir sākotnējais fenomens, kaut kas tāds, kas ir eksistējis vienmēr. Bet šo dārgakmeni jāatrod atkritumu spainī un jāprot to nošķirt no sensācijas, iluminācijas, lai cilvēks nedeģenerētos par insektu — kukaini.

Ar savu mākslinieciski fascinējošo, lai arī vienpusīgo realitātes attēlojumu, ar savu fantastisko jaunradi atsvešināšanās māksla ir vairāk nekā ļaunums un spēlēšanās, kaut arī tā nozīmē atgriešanos pie nekā. Radīta no tukšumā izaugušās paaudzes, kura jūtas jaunas pamestības vajāta, atsvešināšanās ir konkrētā laika parādība un spogulis, neatkarīgi no tā, vai kāds izšķiras par vai pret savu laikmetu. Atrauties no tā nevar neviens.

Atsvešināšanas apziņas pārņemti, mēs meklējam ceļu uz sentēlu (*Urbildlichen*), uz dvēseles sendzīlēm (*Urschichten*), kuru sasniedzamības robežās izzūd visas laika un telpas mērauklas. Mēs meklējam ceļu pie tīrākajām, cēlākajām cilvēku attiecībām, kuras vienīgās padara dzīvi dzīves cienīgu.

Gaišākā zvaigzne mūsu eksistences tumšajās debesīs ir draudzība. Tā kā šie īsie, aptverošie izteikumi pieder mūsu tagadnei, es gribu noslēgt šo eseju ar formulu, kas vieno visus manus darbus. 4 F: *Friede* (miers), *Freiheit* (brīvība), *Freundschaft* (draudzība), *Freude* (prieks). Šie 4 F, kas nosaka, papildina un padziļina viens otru, var veicināt esības atdzimšanu augstākajā līmenī.

Sabrukusi pasaule var atspirt vienīgi draudzībā.

No grāmatas: Zenta Maurina. "Verfremdung und Freundschaft", Maximilian Dietrich Verlag. Memmingen/Allgäu 1966. 2. Auflage 1988.

No vācu valodas tulkojis EDUARDS DAUGATS

THE GARDEN (DĀRZS).

BERLĪNE

Anita Uzulniece

BERLĪNE, 1991. GADA FEBRUĀRIS DŽĪVE UN FILMAS

Dienu pēc 41. Berlīnes kinofestivāla noslēguma, kurā tika pasniegtas visai divaini piešķirtas balvas (žūrijā — tādas autoritātes kā Folkers Šlēnfordrs, Šantals Akermans un ekstravagantas, oriģinālas personības, kā Laurija Andersone), pāris atklājumiem un pārdzīvojumiem festivāla Forūmā un Panorāmā, svarīgu akcentu manā Berlīnes "apgūšanā" ievilkā ne vairs jaunā Vima Vendersa filma "Debesis pār Berlīni". Engēlis uz Uzvaras kolonnas sievietešes pleca, engēlis blakus pašnāvniekam uz *Europacenter* jumta, Bruno Gancs pie *Anhalter Bahnhof*, no kura netālu, šķiet, stāv tā pati *Imbiss* būdiņa, pie kuras viņa varonis, pārvērties par cilvēku, ar tādu baudu dzēra savu pirmo kafijas glāzi. Melnbaltā Berlīne ar priekšpilsētām (patiesībā — daudzu ciematiņu apvienojums) un centru (vēl nesen — diviem), ar savu īpašo simbolu — Mūri, kurš toreiz (1987.), kad V. Venderss uzņēma savu filmu, STĀVĒJA un likās mūžīgs. Berlīne ar ķeizara Vilhelma *Gedächtnis Kirche* nošķelto torni, kurš visuzskatāmāk pierāda to, ka Berlīne ir vienīgā Vācijas rietumu pilsēta, kura neizskatās tā, it kā kara vispār nebūtu bijis. Berlīne ar savu rietumniecisko "erzacu" *Kudamm*, kur izklaidēties tūristiem, un vēl, un vēl. Kā "Debesis pār Berlīni" sasaucās ar manu pieredzi, cik veiksmīgi papildināja to, ko biju redzējusi un pārdzīvojusi šajā pilsētā pēdējo trīs gadu laikā

(no abām — austrumu un rietumu — pusēm), un tagad, Berlīnes filmās par jaunākajiem Vācijas notikumiem redzēto!

Cik strauji viss ir mainījies — no stiepšanās pirkstgalos Franču Doma skatu laukumā 1989. gada rudenī, pāris dienu pirms Mūra krišanas (kas to varēja paredzēt, austrumvācieši paši vēl cītīgi būvēja Aleksanderplacī karkasu kārtējās sociālisma gadskārtas svinībām), lai ieraudzītu reihstāgu! Cauri pasu kontrolei "Bahnhof Friedrichstrasse" (Berlīnē demonstrēja arī filmu ar tādu nosaukumu) virzienā: toreizējā Rietumberlīne — Austrumberlīne, kurā ne tikai dzīvo daudz labu draugu, bet palikuši (toreiz, pilsētu sadalot) skaistākie objekti, līdz šodienai, kad no *Alexanderplatz* divstāvu autobusā gar Branderburgas vārtiem un Reihstāgu var aizbraukt līdz Kongreshallei, kur notika Berlīnes kinofestivāla filmu skates prese. Tikai tagad sapratu, ka starp abām Berlīnēm ir *Tiergarten* ar *Sieges-säule* vidū, un bijusi Rietumberlīne ir kā sala Vācijas vidū. Tāda tā būtībā arī palikusi — kaut kur tālu ir valdība, kura tagad pārvalda apvienoto Vāciju (nabaga pievienotie *Ossis*!). Šodien tikpat kā nav nekādu mūra pēdu. Un izrādās, ka slavenais *Grophius Bau* atrodas 15 minūšu attālumā no Franču Doma austrumpusē, kuram pretī parasti norunā satikšanos kafejnīcā "Arkade", līdzīgi kā rietumpusē

"Arsenal" kinocilvēki. Un no turienes vairs nav tālu līdz Nacionālajai galerijai un visam Kultūrforumam, kurā ietilpst arī Berlīnes Filharmonija. Viena tauta, viena kultūra, viena pilsētā — jā, tā tas patiešām, izrādās, ir; tikai, kad šī tauta pati, tās abas reiz mākslīgi uz pusēm pārdalītās puses to sajūtīs un sapratīs... Praktiski tai laikam priekšā daudz garāks ceļš nekā, teiksim, pārejot pa Fridrihsštāsi tukšam laukumam, kādreizējai mūra robežlinijai, kur kā vēstures liecinieki atstāti mūra gabaliņi un kur vēl februārī par 20,- DM varēja nopirkt sveša komjaunieša biedra karti. Ne viena, ne otra puse nebūt nemetās apgūt līdz šim tikpat kā nepieejamo (Rietumiem gan vienmēr vieglāk pieejamo) atšķeltās kultūras daļu. Katrā ziņā ne tik aktīvi kā pirmajās dienās pēc Mūra krišanas un vēlāk, pēc apvienošanās, Rietumbērlīnes krogus un veikalus. Savu austrumpuses draugu sabiedrībā biju vienīgā, kas bijusi, piemēram, *Dahlem* muzejā un nacionālajā Galerijā rietumpusē — traģikomiski! Bijušo austrumvāciešu pazemojošo situāciju attiecībā ar tuvākajiem radiem, kā arī sakarā ar milzīgo atšķirību dzīves līmeņa ziņā pārdesmit metru robežās kaut nedaudz spējam saprast vienīgi mēs — tas, ar ko tikai mēs neesam bijuši spiesti samierināties, iztiekot bez paša elementārākā. Tas tāpat līdzinās fantastiskiem šausmu stāstiem.

Ap un ar mūri saistītos notikumus un dēļ mūra pārciesto dokumentējuši un mākslinieciski interpretējuši daudzi abu pušu režisori, šo filmu uzskaitījums vien aizņemtu daudz vietas.

Kas tad ir istā Berlīne? *Prenzlauer Berg* un *Alexanderplatz*, Pergamona muzejs un Franču Doms, *Grophiuss Bau*, *Spandau*, *Scharlottenburg*, *Spree*, kas vienmēr mierīgi tecējusi caur abām Berlīnes daļām, Branderburgas vārti un Reihstāgs, kurā diez vai vēl kādreiz sēdēs apvienotās Vācijas valdība? Un Berlīne nebūt nav Vācija; es varu tikai pievienoties ievērojamajam amerikāņu teātra kritiķim Džonatanam Kalbam, kurš līdzīgā griezumā aplūko Berlīni kā teātra metropoli savā esejā žurnālā "*Theater Heute*".

Es, izrādās, mīlu Berlīni jau pēc kādām četrām ciemošanās reizēm, cik nu pāris nedēļu laikā filmās varēju pagūt to iepazīt. Mīlu ar tās vēsturisko un skaistāko daļu un arī ar izprieču un baudu artērijām — *Kudamm*, *Kantstrasse*, *Budapesterstrasse*, uz kuras atrodas Berlīnā galvenie objekti — *Cinecenter* un festivāla oficiālais kino "*Palast am Zoo*", mīlu tāpat kā Valters Rutmans "Berlīnē — lielpilsētas simfonijā" un Vims Venderss pēc atgriešanās no Amerikas — "Debesis pār Berlīni". Vims, kura eņģeļi-cilvēki man palīdzēja labāk izprast vēsturiskās un kultūras sakarības. Arī ārpus Vācijas. Filma veltīta "Visiem bijušajiem eņģeļiem, it sevišķi Jasudziro, Fransuā un Andrejam". Tas ir — no dzīves aizgājušajiem režisoriem Odzu, Trifo un Tarkovskim.

Zīmīgi, ka man šī jau pēc festivāla redzētā filma veidoja tādu īpašu tiltu ne tikai personīgi, bet arī profesionāli: "Debesis pār Berlīni" pēdējos kadros ir uzraksts "Turpinājums sekos", un to var tulkot arī šādi — tajā pašā 1987. gadā Vims Venderss spēlēja lomu filmā "*Helsinki-Napoli*", kuras režisors soms AKI KAURISMEKI man bija viens no patīkamākajiem atklājumiem šā gada Berlīnālē. Savukārt viņa filmā "*Es nolīgu slepkavu*" (*I Hired a Contract Killer*) galveno lomu spēlē Žans Pjērs Leo, dzīva kinovēsture, Trifo *alter ego*, Godāra, Rivettas un tagad arī — Kaurismeki aktieris. Pārsteidzoši līdzīgs saviem režisoriem arī ārēji. Filmā Kaurismeki apspēlē šo līdzību brillu pirkšanas kadrā. Pirms desmit gadiem abi esot bijuši kā dvīņu brāļi, apgaivo somu režisors. Viņam aktieris Leo bijis ideāls ilgus gadus — jau kopš pirmās Antuana Duemela filmas "400 sitieni", kurā Leo bija tikai 13 gadu, Kaurismeki tiecies viņu atdarināt un uzaicinājis spēlēt savā filmā. *Spēlēt* nav īstais vārds. Žans Pjērs Leo filmā ir ārzemnieks, kurš, palicis bez darba, neveiksmīgi mēģina izdarīt pašnāvību. Tad viņš

nolīgst slepkavu, satiek blondu sievieti, vairs negrib mirt, taču līgums paliek līgums... Un viss. Kā tas parādīts — Leo varonis, tāpat kā viņš pats, ir ārzemnieks Londonā (filma uzņemta Londonā), pēc Trifo nāves viņš bija kā no iaivas izmests, cieta no vajāšanas mānijas; aktieris patiešām slikti pārvalda angļu valodu — filmā ir reti, skopi dialogi, to vispār varētu saukt par minimālistisku darbu visos komponentos. Kāds franču kritiķis par to izteicies: "*Jums pietiktu parādīt sarkani nokrāsotas durvis, lai redzētu visu Londonu*". Autors rāda Londonas priekšpilsētu tikpat bezcerīgu kā varoņa dzīve, skopās krāsās — zils, sarkans un dzeltens. Minimāla kameras kustība. No visa tā Kaurismeki uztaisījis savu melno komēdiju, ironiju par tēmu Nāve. "*Love Story*" divu aizkustinoši neveiklu cilvēku starpā pacelta cirvja ēnā — tā varētu raksturot Kaurismeki filmu, un tās humors nav salīdzināms ne ar franču melno humoru, ne angļu, ne pat skotu savdabīgo; tas ir Kaurismeki humors, noskaņā un tonalitātē, kura skarbumu brīžiem atkausē skumja ironija, un paplašina filmā izliktās kultūras zīmes, vienlaicīgi cieņas un mīlestības apliecinājums režisora elkiem kinovēsturē. Tāds ir arī *Seržs Redžiani*, kura vadītajā kafejnīcā pie kapsētas Leo varonis, slēpjoties no algotā slepkavas, filmas beigās pārdod franču hamburgerus. Kaurismeki sastādītajā 10 mīļāko filmu sarakstā bez Godāra "400 sitieniem" ir arī Žaka Bekera "Zelta ķivere" ar Redžiani, turklāt 1. vietā! Pats režisors sev raksturīgā manierē dēvē "Es nolīgu slepkavu" par kokteili no Godāra un Kurosavas. Ko vēl mums atgādina Leo seja — nu, protams, tas taču ir Basters Kītons, tie paši nekustīgie vaibsti. Vēl kītoniskāks par pašu Kītonu, ar tiēdiem vārdiem kādā filmēšanā Kaurismeki apsmējis Leo.

Arī pats Žans Pjērs Leo bija Berlīnes viesis. Kā no filmas izkāpis, mazs, nopietns, melnā mēteli. Ar viņa vārdu un personu saistījās vēl viens vēsturisks festivāla brīdis — pirms 20 gadiem uzņemtais Žaka Rivettas mamutfilmas

ŽAKS RIVETTA. 1970.

(12,5 stundas gara) "OUT I-NOLIME TANGERE" (Nepieskaries man), kurā Leo varonis ir jauns cilvēks. Viņš savā dzīvoklī apzīmogo kartes, ieliek aploksnēs un tad pārdod (pareizāk sakot, šausmīgi nepareizi spēlējot mutes harmonikas, pieprasa naudu no Parīzes ielu kafejnīcu apmeklētājiem). Improvizācijas brīnums un spēks, sava darba un rīcības analīzes nepieciešamība, iedziļināšanās spēja kā tāda, spēles prieks, pleca sajūta teātra ansambļā — to visu Rivetta kopā ar saviem aktieriem, kuru starpā bez Leo vēl ir Džūlija Berto, Mišels Landsdeils, Bilie Ozjē un režisors vecmeistars Ēriks Romērs, ļauj mums vērot, izjust un izbaudīt — mēs it kā stāvam pie atvērta loga. Pat tie, kuri festivāla pārslodzē nevarēja atrast laiku noskatīties visas 12,5 stundas "Out I", arī no atsevišķiem pagariem filmas gabaliem (nu, piemēram, aktieru grupa darbojas ar lēlli, pielūdzot to kā fetišu, rituāla laikā nonāk līdz ekstāzei, tad pakāpeniski raisās no šī stāvokļa, pēc tam pārrunā savas izjūtas ekstāzes procesa laikā) varēja gūt priekšstatu par filmu kopumā. Viens teātra ansamblis varētu būt Pītera Bruka *Living Theatre* iespaidā, otrs — Arto, te vairāk muzikālu un horeogrāfisku akcentu. Bet abi iestudē Eshilu. Abas trupas filmas laikā ne reizi nesaskaras. Jo vairāk mēs no atsevišķu personu dialogiem uzzinām, ka varoņu starpā pastāv kaut kādas attiecības, jo miklainākas tās kļūst. Un notiek paradoksāla lieta — arvien tuvāk savās izpausmēs saplūst aktieris un viņa atveidotais tēls. Kopīgi izstrādāta savstarpējā uzticēšanās ir šīs dokumentālās spēles priekšnoteikums, tā pasargā mūs no naidīgas ārpusaules. *Noli me tangere* — nepieskaries man! SKATIENS IR MAIGĀKAIS PIESKĀRIENS.

Žaka Rivettas filmu Berlinālē rādīja tikai otro reizi kopš tās uzņemšanas: vēsturisks brīdis, pārdzīvojums un viela pārdomām — par kultūru mijiedarbību (pēc Balzaka parauga — filmā ir mājiēni partoreiz, 1970. gadā, eksistējošu "13 Grupu"), par teātra un kino darbu vispār, katrā ziņā šāds *cinema direct*, tāpat Aki Kaurismeki filmā izcēlās uz vispārējā tradicionālā (ar retiem izņēmumiem) kino fona. Atgādināšu, ka Rīgā, Arsenālā, rādīja Ž. Rivettas filmu "Četru kvartets" (*Le Bande des Quatres*).

Pie šādiem izņēmumiem parasti piederēja vai nu mazu valstu, vai režisoru pirmās, avangarda vai dokumentālās filmas, galvenokārt ārpuskonkursa — Forumā un Panorāmas — skatēs. Katrā ziņā tādi atklājumi kā savulaik Stellings, Angelopoluss un Grīnvejs, Švankmajers un agrīnais Formans Rīgā, pirmajā "Arsenālā", vai Leo Karaks (dzimis 1960.) ar savām "Sliktajām asinīm" (vienīgās "svaigās asinis" lielajā kino, cik man zināms — pilnīgi jauna

estētika, iepriekšējās kinopieredzes zināšanu parodēšana un noliegšana reizē, citādāks skats uz sievieti un vīrieti) man Berlīnē diemžēl nebija.

Pēc pirmā "Arsenāla" Rīgā turpinājās iepazīšanās ar angli Dereku Džarmenu, kura filma "The Garden" (Dārzs) metaforiskā kinovalodā mēģināja saistīt Jauno Testamentu ar homoseksuālistu tēmu. Džarmena Jēzus ne tikai pieņem un akceptē divu draugu attiecības, laiku pa laikam viņi paši pieņem Jēzus izskatu. Plastiskais un krāsu risinājums *a la Miklošs Jančo* (horeogrāfija), *a la Pīters Grīnvejs* (izsmalcinātā puvuma smaka) vides un detaļu apspēlēšanā — jūras krasts, augu jutēkliskums. Taču izkurtējoša skaistuma ziņā "Dārzs", manuprāt, nespēj tuvojies, teiksim, Lukino Viskonti līmenim. Džarmena eksperimentus ar formu, vidi, pat viņa aizguvumus no pārliekas izspīlētības pasargā viņa paša "sirds asinis": ne velti Jēzum ir režisora vaibsti, viņa varoņu ciešanas un pārdzīvojumi, viņu ģetžēmanes dārzs ir viņa paša — pēc būtības un arī praktiski. Pēdējos trīs gadus Džarmens dzīvo tajā zvejnieku ciemā, kur arī uzņemta filma. Līdzciltēvu attieksmi pret personības brīvu izvēli viņš sajūtis pats uz savas ādas, pēc Bībeles — sākot no neticīgā Toma skepses līdz tuvāko mācekļu nodevībai...

Dereks Džarmens Berlīnē tika apbalvots ar OCIC (starptautiska katoļu Kino un audiovizuālo mediju organizācija) balvu. Lūk, kā skanēja žūrijas formulējums: "Pievienojoties citiem kristīgo ciešanu stāstiem, režisors rada apokaliptisku mūsdienu ainu. Viņš stāda savu subjektīvo Kristus tēlu, kuru spēlē homoseksuālistu pāris, pretī tradicionālajam Kristum. Galvastiesu pārkāp estētika un asociatīvā simbola valoda padara filmu tās polemiskumā un pretrunīgumā par nopietni uztveramu personīgo ciešanu interpretāciju."

Angļu (kā labāk teikt, varbūt britu?) kino vispār ir tas, no kura var sagaidīt pārsteigumus. Maika Li fila "LIFE IS SWEET" (Dzīve ir salda) pilnīgi apšļāca mūs ar savu varoņu — angļu ģimenīte, vecāki, dvīņu meitenes un ģimenes draugi — izmisīgi enerģisko rošanās. Tāds mīlīgs karātavu humors arī filmā pavidēja, un tikai vēlāk, nedaudz attāpušies no darbības tempa, it kā sīkpilsoniskajām kaislībām, izsmējušies sākam apjaust, uz kādas riskantas robežas visi kopā esam balansējuši. Filmas varoņi — lai vispār izdzīvotu (it sevišķi māte — ar lempīgo vīru, kompleksu un pubertātes problēmu mocītām meitām un draugu, kurš iecerējis atvērt restorānu) — un mēs, skatītāji, režisora mudināti — uz nopietnu, vitāli svarīgu lietu apsmiešanas robežas. Maiks Li pats — uz tikumu komēdijas, groteskas un mazā cilvēka traģēdijas robežas.

Vēl mazākas valsts (it sevišķi kinovalsts) — Holandes — filma "HOW TO SURVIVE A BROKEN HEART" (Kā izdzīvot ar laužu sirdi) pārsteidza ar vieglumu un atraisītību, ar kādu to uzņēmis režisors Pauls Rivens, ar kādu darbojas jaunie varoņi. Starp citu, to finansējis "Minimal Movies International". Īsts alternatīvais kino, lietojot mūsu apzīmējumus, tikai, par laimi, bez mūsu "piepūstajiem vaigiem", pseidodziļdomības ambīcijām. Nu, tādas holandiešu autsaideru "Mazās kaislības". Šķiet, ka labu draugu kompānija sanākusi un nolēmusi taisīt kino, iepriekš par to neko daudz nezinot un pat nemēģinot izpētīt, kā to taislīs kāds pirms tam. Viņiem tas arī izdevies — apbrīnojami svaigs un dzīvs kinostāsts par darbu, laimes un mīlestības meklējumiem. Jauno aktieru izpausmes un reakcijas ir brīvas un spontānas, tāpat kā galvenais varonis — viņa lomā Bonnijs Viljams atgādina jauno Džeimsu Dīnu — savā lielajā šansē, kas saucas "chicken races", viņa draugu un paziņas visi iet *vabank*, drāžas pilnā ātrumā pa šosejas nepareizo pusi pretī... tam, kurš, neko nenojaušot par noslēgtajām derībām un biznesu, brauc. Pretī...

Dīvainā kārtā somu, angļu un holandiešu filmas sasaucās savā starpā — neskatoties uz to, ka tās veidotas atšķirīgā manierē, katra no tām — citādā formā. To autori

MIŠELA PFEIFERE.

pieder pie dažādām paaudzēm, viņu kinopieredze ir atšķirīga. "Kleiner Mann, was nun?" — Falladas vārdiem varētu vaicāt par katru no šīm filmām, un katras veidotājiem bijis patiešām svarīgi rast uz to atbildi? Kaurismeki, Lī, Rīvens — šos uzvārdus der atcerēties.

Diemžēl neviena no šīm filmām nebija Berlīnā konkursa, kura skates sākumā, būdama tik vecā (tas notika jau 41. reizi) un slavenā festivālā pirmo reizi, es arī godprātīgi centos apmeklēt. Savu kļūdu sapratu apmēram tad, kad festivāls jau bija pusē. Par laimi, biju paguvusi noskatīties lielāko daļu no tām filmām, ko 41. Berlīnāles žūrija ar Folkeru Šlendorfu priekšgalā apbalvoja. Pat ja mani pārsteidza žūrijas lēmums, spēšu vismaz īsi attiecīgās filmas komentēt.

Tātad — Galveno balvu *Zelta lāci* dabūja Marko Ferreri filma "LA CASA DEL SORRISO" (Smaida māja). Ta ir arī atzinība Ferreri daiļradei kopumā. Manas sajūtas pēc filmas — cik traki, ka katram reiz pienāk vecums! Galvenajā sieviešu lomā blondā, tumšacainā Bergmaņa un Viskonti kādreizējā aktrise Ingrida Tulina. Jauki jau ir, ka režisors visnotaļ akceptē padzīvojušus mīlas pārus, pat ja viņu romānam lemts risināties nabagmājā (atkal lietoju mums pazīstamu terminoloģiju) un vienam no viņiem dzīvs būtu pielaulātais draugs. Tā varētu būt jauka un cilvēcīga komēdija, ja tikai to nebūtu taisījis... Ferreri. Viņa sarkasms jaušams visā filmā, ne tikai tās detaļās — kaut kādā pazudušā (nozagtā?) vecākās galvenās mīļotājas zobu protēzē, bez kuras, viņai, protams, grūtāk būt par Mis Smaidu.

Berlīnes *Sudraba lāci*, žūrijas specbalvu *ex aequo* ieguva vēl viens itālis — Marko Bellokio par filmu "LA CONDONNA" (Notiesāšana), kurā praktiski un teorētiski tiek risināta problēma: kad sievietei ir lielākas iespējas gūt orgasmu — ja pret viņu izturas delikāti vai ja viņu izvaro. Darbība notiek "augstā līmenī" — ar profesoriem un muzejos, diskusijās — tiesas zālē un pašanalīzes laikā. Režisors ir vēl ne tik vecs intelektuālis (dzimis 1939. gadā), tēlotāji: labi un pievilcīgi aktieri Klāra Nebū un Vittorio Mecodžorno — vardarbību cenošs pāris, tikai kāpēc pēc tās vīrietis jānodod tiesai?; Gražina Šapolovska un Andžejs Severīns — smalkākais, līdz ar to it kā negribīgākais un baidus grūtāk gūstošais pāris, jā, arī laulāts. Šīs situācijas un šīs problēmas, pasarg Dievs, nebūt neizraisa banālo reakciju "mēs bi vaši zaboti", tās var būt aktuālas katram un ikvienam, taču Bellokio piedāvātā variantā tomēr šķiet vai nu pārintelektualizētas, vai novienkāršotas. Filma morāles ziņā ir pilnīgs pretstats spēcīgajai amerikāņu "Apsūdzotie", kuru demonstrēja arī "Palladium".

Kuluāros runāja, ka balvu birums itāļiem esot revanšs Tornatore, kura tagad arī mums pazīstamo burvīgo "Mazo kinoteātri "Paradiso"" pirms diviem gadiem nepieņēma konkursā. Nu ko, paši vainīgi. Tikai nez kāpēc noslēguma ceremonijā visskaļāk svilpatieši man blakus sēdošie itālieši. Vai tiešām nevienam no viņiem nemīl Ferreri un Bellokio?

Izlaidīšu *Lāčus* par režiju un ķersos pie aktieriem. Sudraba lāci kā labākā aktrise dabūja spāniete VIKTORIJA AVRILA par lomu filmā "AMANTES" (Mīļotāji). Viņas atveidotā "Jautrā atraitne" — sieviete, pie kuras jauns puisis irē istabu, ir ne tikai kaislīga, bet arī neatlaidīga un bīstama mīļākā. Traģisks mīlas trīsstūra atrisinājums izrādās neizbēgams. Šoreiz nevaru piekrist preses konferencē un Berlīnes presē paustajam viedoklim, ka tā ir veca vīra fantāzija un mīlas skati atrodas uz robežas ar pornogrāfiju. Tā kā es neesmu katoliete, mani mīlas kaislības filmā nešokēja un Viktorijas Avriļas un Horhes Sanca tēlojums pārliecināja par viņu mīlestības nolemtību.

Sudraba lāci piešķīra nēģeru aktierim MEINARDAM EZIAŠI par lomu filmā "MR. DZONSONS". Filmā režisors Brūss Beresfords 1989. gadā izpelnījās Oskaru par savu filmu "Mis Deizija un viņas šoferis". Lietišķi runājot, filma "Mr. Džonsons" ir par melnā cilvēka mēģinājumiem tuvo-

LEO UN KAURISMEKI.

ties civilizācijai. Atceroties Verneru Hercoga "Fickaraldo", "Zaļās skudras", "Kobru" u.c. civilizācijas un iezemiešu attiecībām mūsdienās veļtās filmas, gribas teikt Mr. Džonsonam: "Labāk nevajag!" Taču tāds, kāds viņš ir brīnišķīgā aktiera interpretējumā — pašāvīgs, naivs, viltīgs, arī godīgs, centīgs, sirdsskaids —, Mr. Džonsons diez vai būtu atrunājams no viņa labajiem centieniem.

Nevienai pazīstamai zvaigznei pēc preses konferences nebija tik daudz autogrāfu gribētāju kā Meinardam Eziaši.

Vēl viena filma, kuras vairākkārt apbalvoto autoru, nu jau arī ar Oskaru, nevar nepieminēt, ir Kevina Kostnera "DANCES WITH WOLVES" (Tas, kurš dejo ar vilkiem, var arī īsāk — Dejo ar vilkiem). Šā nosaukuma precīzs tulkojums, saskaņā ar tās saturu, tiešām ir būtisks, jo vārdu galvenajam varonim deva indiāņi, kuri tieši tā dod vārdus: tas, kurš... Berlīnē Kostneram piešķīra *Sudraba lāci* par izcilu atsevišķu sasniegumu kā aktierim, producentam un režisoram. Līdzīgi kā vēlāk Losandželosā. Var tikai priecāties par samērā jauna cilvēka (dzimis 1955. g.) uzņemību un veiksmi, kas uzsmaida jau pirmajā režijā. Arī kā aktierim viņam pirmā lielākā loma bijusi tikai 1981. gadā. Lūdzu, jums — pozitīvs paraugs! Studējiet tāpat kā Kostners marketingu, spēlējiet teātri kādā trupā un lolojiet savas ieceres. Tad pats visu noorganizējiet, režisējiet un nospēlējiet galveno lomu Domāju, ka Oskara pasniegšanas ceremonijā Kevins Kostners bija viens no vislaimīgākajiem cilvēkiem. Nu, bet filma? Par to droši vien rakstīs daudz, tādēļ pavisam īsi — humāna, labsirdīga, uzņemta ar milzīgu vērīenu, ar reti vīrišķīgu un pievilcīgu varoni (kopš Garija Kūpera laikiem tāds centrā nav bijis). Taču lielās mākslas kategorijā es to īsti ieskaitīt nevaru. Ļoti pārliecinoša un vajadzīga pusaudžiem, jauniešiem. Lūk, ko Kevins Kostners teicis: "Es bieži domāju, ka esmu piedzimis 30 gadus par vēlu filmai un 100 gadus par vēlu īstai dzīvei."

Tā kā mans skata lēņķis jau no paša sākuma bija "Latviete Berlīnē" un viena no interesantākajām slējām festivāla laikā "Tageszeitung" saucās "Eine Amerikanerin in Berlin" (Amerikāniete Berlīnē), gribēju savās piezīmēs iekļaut amerikāņu kritiķes Marcias Pally piedāvātās Alternatīvās balvas, kā tās, pēc viņas domām, būtu varējusi sadalīt žūrijas locekle Laurija Andersone... ja viņai būtu tāda iespēja. Un, tā kā man ļoti patīk Laurija Andersone (atkal laimīga sagādīšanās — pirmo Andersones plati mums uzdāvināja tieši Berlīnē 1985. vai 1986. gadā režisore Helke Misselvicā) un gandrīz visos gadījumos manas

PARIS IS BURNING.

domas sakrīt ar viņas (vai *Marcias Pally*) domām, izlaidīšu alternatīvās žūrijas vērtējumā garākos formulējumus. Citiem savukārt — pievienošu savus komentārus.

Nu tad tā — Berlināles alternatīvās balvas:

"Par seksu: netiek piešķirta kvalificētu kandidātu trūkuma dēļ. Pat tie režisori, uz kuriem mēs šajā ziņā vienmēr varējām paļauties, kļuvuši rāmi: *Rosa von Praunheim* (dzimis Rīgā kā Holgers Mišvickis, viņa filmas bija otrajā "Arsenālā") "*Affengeil*" (par viņa platonisko mīlestību uz aktrisi Loti Huberi), Monikas Treutas "*My Father is coming*" (Atnācis mans tēvs) dod tikai naivu pārskatu par attiecīgo lietu..."

To, ko "amerikāniete Berlīnē" saka par heteroseksuāliem vīriešiem, izlaidīsim, nekā laba tur nav. Ne jau par vīriešiem vispār, bet par tiem — Berlināles filmās.

"Vienīgie vīrieši, par kuriem var teikt kaut ko jauku, ir transvestīti filmā "*Paris is burning*" (Parīze deg); viņi pelnījuši arī balvu par labākajiem kostīmiem. Arī frizūru kategorijā viņi izvirzīti vienā no pirmajām vietām, neskatoties uz Endijas Makdouvelas spēcīgo konkurenci... Džūliju Robertsu..."

Ženijas Livingstones "*PARIS IS BURNING*" dokumentē Ņujorkas melno un latīņamerikāņu zilo grupas, kuri paši dēvē sevi par "bērniem", balles. Tik spēcīga pašapliecināšanās tieksme, arī pašcieņa, atvērtība, gatavība dalīties savās izjūtās, domās, centienos, kāda staro no katra grupas dalībnieka gan intervijās, gan ballē, kas patiesībā ir modes skate, filmās reti sastopama. Vēl būdama Ņujorkas studente, Žennija Livingstone Vašingtona parkā redzēja fenomenu, ar nosaukumu "*Vogue-ing*" (grūti tulkojams jēdziens — vogošanās). Ir arī tāda Madonnas dziesmiņa. Tās laikā stilizētu modes fotogrāfiju pozas tiek pārvērstas dinamiskās dejās — tad, lūk, "no kurienes nāk" mūsu Rūķītis un Birmanis! Vēlāk režisore novēroja cilvēkus, kuri praktizē šo mākslas izteiksmes formu, viņu ikdienā un pagrīdes ballēs. Reti kurā dokumentālā filmā redzē-

ta tāda autora iejūtība, cieņa, izpratne un pat humora sajūta pret portretējamiem "objektiem" kā "Degošajā Parīzē". Šiem "bērniem" māksla veidot savu tērpu pēc televīzijā vai no "šīs pasaules vareno dzīves" noskatītiem paraugiem, pieskaņojot to savai individualitātei un saskaņojot ar iespējām, ir viss — dzīvības un nāves jautājums. Iznāciens ballē, ar to radītais *image* noteiks tālāko likteni — ja tevi ievēros, tev būs vārds, tu kļūsi par kaut ko. Un tas šiem divkārt izstumtajiem — no savas etniskās grupas homoseksualitātes dēļ, no balto homoseksuālistu vides — tādēļ, ka tu esi melnais, — ir divkārt svarīgi.* Visa rezultātā uzkrātā radošā enerģija ir tik spēcīga — par tādu Modes teātri, *performance* vai kā arī mēs to nenosauktu, varam sapņot ne tikai mēs, nabadziņi, bet arī "*Vogue*" direktrese no skaudības pārsprāgtu (pēdējo atkal saka amerikāniete *Marcia Pally*, es vienkārši retāk tieku uz "*Vogue*" modes skatēm...). Tā kā abās filmās runa ir par pašizpaušmi un identitātes meklējumiem, Berlināles kritika uz karstām pēdām nolika "*Paris is burning*" intelektuālo pretenziju ziņā vienu vai divus (miljonus) pakāpienus augstāk par Bellokio "Notiesāšanu". Fantastiski! "Degošā Parīze" ir Ženijas Livingstones pirmā patstāvīgā filma, pirms tam viņa fotografējusi, strādājusi arī kopā ar Lauriju Andersoni un Alanu J. Pakulu.

Vēl dažas alternatīvās žūrijas balvas. Nākamajai gan es nekādi nevaru piekrist, taču tās piešķiršana būtu pietiekoši ekscentriskā. Un, tā kā "darbojošās personas" ir pazīstamas arī tiem, kuri nebija 41. Berlīnes kinofestivālā, iepazīstināšu jūs arī ar šo punktu: "Balvu par labāko Deivida Bouvija imitēšanu piešķir Vanesai Redgreivai filmā "Balāde par skumjo kafejnīcu". Es patiešām nezinu, kādēļ šo lomu viņai iedeva — Deivids Bouvijs ar *Co-Star* Keitu Karadainu būtu bijis skaistāks pāris." Lakonisks un nežēlīgs, pat cinisks vērtējums. Jā, Vanesa Redgreiva ir skarba un vīrišķīga šajā filmā, tādu viņas varoni padarījuši apstākļi, vide, vīrieša darbi un pienākumi, taču viņa vēl ir

spējīga atplaukt sievišķībā. Ja to nespēj atrastīt viņai uz īsu brīdi pielaulātais, ak, cik pievilcīgais Karadaina varonis, tā ir viņa problēma. Ka šajā konfliktā, kurā neviens nespēj liekties, var nonākt līdz divkaujai sievietes un vīrieša starpā — tā laikam ir režisora Saimona Kalva iecere. Redgreivas tēlojums man šķita pat Berlīnes Lāča cienīgs.

"Balvu par labāko lamāšanos piešķirt Žerāram Depardjē filmā *"Green Card"* (Zaļā kartē), kurā viņš Endijas Makdouelas draugam met seļā vārdus: "Tu... tu, veģetārieti!" Par šīs filmas neiekļaušanu konkursā, tāpat kā Kaurismeki *"Nolīgto slepkavu"*, var tikai brīnīties. Manās acīs tā bez visām citām kvalitātēm, kādas piemīt labsirdīgai komēdijai par mākslīgi saprecētu pāri, rehabilitēja arī visu iemīļoto Depardjē, kura lauvas temperamenta izpausmes festivāla pirmajā dienā redzētajā franču konkursa filmā *"Uranus"* šķita pārlietu spēcīgas. "Žaks Rivetta par savu filmu *"Out 1"* (kopīgais garums 730 minūtes) saņēma balvu par labāko īsfilmu, bet balva par īsāko nosaukumu tiek piešķirta filmai *"Marksisma ļēģinisma pēdējie simts gadi Brēmenē"*. Kolosāla multfilma, arī mums ļoti aktuāla!

Labākā kritika: "Kad domāju par *"Notiesāšanu"*, es labāk gribētu būt sporta reportieris."

Tā kā man uz balvu par labāko, vēl mazāk — par īsāko kritiku vairs nav ko cerēt, par visām filmām un ar un ap tām saistītiem iespaidiem tik un tā nevar pastāstīt, vēl tikai pāris vispārīgu atziņu.

Kas mani kā šādu lielu festivālu debitanti visvairāk sajūsmināja (it sevišķi pēc Maskavas festivāla rūgtās pieredzes, kur nu vēl mūsu pašu semināriem un simpozijiem, kad nevar zināt, ko no piecarpus filmām pāris stundu vēlāk rādīs, lai, uzrakstītu ar roku, izliktu programmu pie sienas, par drukāšanu vispār nerunājot) — tie ir perfektie informācijas dienesti, katalogi, programmas utt., u.tml. Ko līdz tikties Maskavā ar Moricu de Hadelnu, ko līdz pašiem braukt uz šo un citiem starptautiskajiem festivāliem, ja mēs neko nevižojam mācīties! Vajadzētu ieviest kaut kādu dzelzainu kārtību: katrs, kurš guvis pozitīvu starptautisku pieredzi, maksimāli centīsies to ieviest savas dzimtenes festivālos! Ak, vēl jau vajag, lai organizētāji gribētu ņemt to pretī. Ar filmām mums gandrīz viss ir kārtībā (es, protams, nedomāju latviešu filmas, bet gan filmu izvēli, teiksim,

"Arsenālam"). Tikai to saplānošana un potenciālo skatītāju informēšana par gaidāmajiem šedevriem, maigi izsakoties, klibo.

Taču atgriezīsimies vēl uz brīdi Berlīnē. Tātad lielākā vilšanās, kā jau teicu, konkursa filmas — tradicionāls, vecmodīgs, rutīnas apzīmogots kino ar nedaudziem izņēmumiem.

Secinājums ļoti vienkāršs — jau sen visiem visur vajadzēja braukt! Tas ir elementārs kritiķa izglītības līmeņa jautājums.

Profesionāla gandarījuma sajūta: par operatīvu, profesionālu un reizē personisku festivāla dienas presi, kur katrā mazākajā gabaliņā bija gan informācija, gan novērtējums, pretstatā katalogu un speciālo festivāla biļetenu anotāciju bezpersoniskajam stilam. Jā, es saprotu, ka daļēji anotācijai tādai arī jābūt, taču lielākā māksla jau laikam ir pāris rindkopās tomēr iekodēt informāciju par filmu, dot kādus orientierus arī bez sižeta vai libreta apraksta. Teiktais gan neattiecas uz Gregoru un Zalcgebera *"aprūpētajiem laucīņiem"* — Panorāmu un Forumu —, kur par katru, kaut pavisam īsi, kopīgā rakstā pieminētu filmu varēja gūt zināmu priekšstatu.

Mājās pārbraukušai — gandarījums vienkārši par to, ka ir šis tas redzēts, par ko pasaulē raksta. Rakstīt pēc filmas noskatīšanās un pieejamās literatūras izlasīšanas ir pavisam cita lieta. Mums, nabadziņiem, diemžēl visai bieži jāapmierinās tikai ar pēdējo, un arī to visi nemaz tik labprāt nedara. Vēl šodien grūti attapties no Romijai Šneideri veltītā kinovakara izraisītā šoka: ja mēs tik zemā līmenī varam pastāstīt par leģendāriem mūžībā aizgājušiem māksliniekiem, kas tad būs ar šodienas kinoprocesu!

Nesaku to visu kaut kādā lepņībā; brauksim nākošreiz uz Berlīni visi kopā! Par Kannām vai Venēciju pagaidām nesapņoju, drīzāk ar atvieglojumu domāju par vasarā priekšā stāvošo festivālu Maskavā — beidzot nevajadzēs kā trakai skraidīt apkārt, lai noķertu vēl kādu filmu, šo to tomēr būšu redzējusi jau iepriekš, varēšu dot priekšroku kontaktiem ar cilvēkiem, kā to parasti tik jauki saka (un arī dara) mani kolēģi no citām zemēm.

* Viens no filmas varoņiem saka: "Katrs grib kaut ko atstāt, kādu iespaidu, kādas pēdas pasaulē."

DEBESIS VIRS BERLĪNES. ENĢELIS UZ BAZNĪCAS.

MĀKSLU PIEJAUŠĒŠANA

Grāmata "Mākslu piejaucēšana", kuras fragmentus piedāvājam lasītājam, pirmoreiz izdota 1952. gadā Ņujorkā, A. Čehova vārdā nosauktajā krievu izdevniecībā. Grāmatas autors ir Jurijs Jelagins (1910-1987), kuram Lielā Tēvijas kara beigās liktenis bija lēmis kā "dīpitim" (deportētajai personai) nonākt Rietumos un tur palikt. Šā otrā, visai daudzskaitlīgā un daudzveidīgā krievu emigrācijas viļņa balsis ir izkaisītas un vēl aizvien pie mums vāji sadzirdamas: Jelagina grāmatas (viņš uzrakstījis vēl vienu apjomīgu sējumu "Tumšais ģēnijs (Vselovods Meierholds)", kas izdots turpat 1955. gadā) ir vērtīgas līdzdalībnieka liecības, kurās viņš atspoguļo krievu padomju mākslinieciskās kultūras stāvokli pirmskara desmitgadēs.

1931. gadā, pārvarot šķēršļus un novilcināšanu, ko izraisīja "sociāli nepieņemamā" muižnieciskā izcelšanās, viņš iekārtojās darbā par vijolnieku J. Vahtangova vārdā nosauktā teātra orķestrī, — tas tolaik ir viens no privileģētākajiem galvaspilsētas teātriem. Orķestra bedre kļuva par itin labu novērošanas punktu, no kurā jaunais mūziķis varēja uzmanīgi sekot, kā noris mākslas pakļaušana varas mērķniecībai un uzdevumiem. Šis process attīstījās uz daudzsološu padomju vēstures sociāli politisko notikumu — ogļrūpniecības inženieru lietas, partijas "labējā" novirziena sagrāves, kolektivizācijas — fona, un tai pašā laikā tikpat nežēlīgi tika apspiests viss, kas neiederējās staliniskajā sociālisma modelī. Staliniskā totalitārā sistēma, kurai savā ziņā piemīt veselums un pabeigtība, centās pakļaut visas cilvēka dzīves izpausmes. Jaunveidojamā "pasaulskārtībā" godpilna un labi atalgota loma bija paredzēta mākslinieciskajai kultūrai, kas tika aicināta apkalpot valsts ideoloģiju. Valsts pagātni, tās daudzus gadsimtus ilgo vēsturi pārveidoja ar radikālas vivisekcijas palīdzību, bet tagadne būtībā tika pasludināta par jau realizējušos laimīgo nākotni.

Totalitārisma noturību Padomju Savienībā nevar skaidrot tikai ar tās pilsoņu bailēm no vardarbības. Bija sastopams — to apliecina tūkstoš pierādījumu — varonīgs entuziasms, šķīsta ticība gaišajai nākotnei un pašuzupurēšanās, bijība vadoņa un viņa partijas gudrības priekšā. Par līdzekli šo

īpašību iedaudzināšanai, nostiprināšanai cilvēku miljonu atmiņā kalpoja padomju māksla.

Jelagina grāmata rāda lasītājam plašu mākslas darbinieku galeriju. Ar šiem cilvēkiem (daudzi no viņiem vēl šobaltdien ir pie labas veselības) autors sastapies dažādos laikos un dažādās situācijās — komiskās un traģiskās — pieņemšanā Kremli, intīmā "vasarnīcās" koncertā pie vadoņa, teātrī draudzīgu dzīru laikā. Daži no viņiem — kā Meierholds — tika iznīcināti, citi — kā Oļeša — salūza, pārdeva savu talantu un pildīja jebkuru varas uzdevumu nevis bailu, bet sirdsapziņas spiesti...

Memuāru autora skatiens brīžiem ir izsmejošs un sarkastisks, taču visbiežāk — skumjš, jo nekas nav bēdīgāk, kā redzēt mākslinieku, kurš nodevis savu aicinājumu. Dabiskā, ironiskā Jelagina vēstījuma maniere, šķiet, kaut kādā ziņā sasauca ar slaveno mākslinieku Jurija Aņenkova atmiņu intonācijām. Domas un retrospektīvā skatiena atbrīvotība Jelagina un Aņenkova grāmatās, protams, iespējama tāpēc, ka viņi savus memuārus rakstīja emigrācijā. Taču arī Stalina Krievijā vienkāršais mūziķis Jurijs Jelagins bija daudz brīvāks par ģeniālo Šostakoviču vai Prokofjevu, kuri vēl vakar tika apmīļoti un uznesti slavas un visas tautas atzinības virsotnēs, lai pēkšņi tā pati iegriba viņus bez zēlastības nogrūstu pazemojuma un kauna bezdibenī.

Tagad, kad mēs pūlamies iznīdēt totalitārisma sekas, der domās pievērsties tam laikam, kad totalitārisms aizsākās. Un tad nevar paiet garām Jelagina grāmatai, kura vēsta par šīm iztekām, par tā laika varoņiem, kad "mākslu piejaucēšana" guva savas galīgās formas. Jāatzīmē, ka aprakstītos sižetus autors ne vienmēr redzējis savām acīm, daļu arī dzirdējis. Viņš rūpīgi atstāsta lasītājam kolorītus notikumus, baumas, aizmuguriskas runas, reizēm atsaucoties uz konkrētiem aculieciniekiem, reizēm aiz piesardzības šifrējams viņu vārdus ar iniciāļiem. Memuārista visai spožajai spalvai strādājot, sakausēts vienā veselumā, tas viss psiholoģiski ticami un jauna rada laikmeta nospiedošo atmosfēru, bet daudzi tagad zināmi fakti apstiprina Jelagina sniegto ziņu patiesumu.

Publikāciju sagatavojuši
A. GARINS un R. JANGIROVS

Kāda uzveduma vēsture

Valdība nolēma: ņemot vērā, cik izcili svarīga ir māksla kā agitācijas un propagandas līdzeklis sociālisma uzbrukuma laikmē, vajag bez izņēmuma visiem radošajiem un mākslinieciskajiem spēkiem likt kalpot valstij. Īpašu uzmanību vajadzēja veltīt profesionālās meistarības ziņā labākajiem. Nostādne, kas atzina netaļantīga dzejnieka, diletantiska komponista vai vāja teātriša darbu par vajadzīgu un politiski derīgu, bet Šostakoviča, Prokofjeva, Dailes un Vahtangova teātru, dzejnieka Seljvinska, rakstnieka Alekseja Tolstoja radītos darbus par galīgi nederīgiem, bet reizēm — par kaitīgiem, — tāda nostādne ilgāk vairs nebija pieņemama. Kļuva nepieciešams par katru cenu piejaucēt krievu mākslas dižos meistarus un ievirīt viņu mākslu partijas politikas ģenerālinijas gultnē. Šai nolūkā vajadzēja īstenot pilnīgu valsts mākslas dzīves politikas totalitārizāciju, noorganizēt vienotas, lielas radošo darbinieku savienības, kas būtu pilnīgi pakļautas partijas kontrolei, un pakāpeniski radīt to absolūto diktatūru rado-

šajā darbā, kura Padomju Savienībā eksistē mūsdienās. Šis jaunās politikas aizsākums bija slavenais 1932. gada 23. aprīļa dekrēts par proletārisku grupējumu likvidēšanu.

Saturs kļuva neapšaubāmi sovjetisks. Aktīvas bolševistiskas ideoloģijas pārpilnas lugas nostiprinājās uz visu labāko teātru skatuvēm, aizvien vairāk un vairāk atgrūžot dibenplānā klasiku un gandrīz pavisam izspiežot no repertuāra mūsdienu Rietumu dramaturgu lugas.

Maskavas teātru aktieru lieliskā dzīve viņiem netika dota par velti. Aizvien biežāk un biežāk aktieriem nācās tēlot melīgus, sadomātus personāžus, kas runā smagnējā, primitīvā valodā. Uz Maskavas labāko teātru skatuvēm parādījās aizvien vairāk un vairāk staliniskā laikmeta štancēto varoņu: brašo lidotāju, stahaniešu, meiču komjauniešu, nelietīgu baltgvardu, ļaundaru kula-ku, ārzemju spiegu utt.

Tā izpaudās mākslas sovjetizācija satura ziņā. Galvenais krievu teātra (un visas krievu mākslas) traģēdijas cēlonis bija tas,

ka oficiālā versija par dzīvi Padomju Savienībā, kuru nācās attēlot, stipri atšķīrās no īstenības. Atbilstoši oficiālajam viedoklim PSRS jau bija iestājusies sociālistiskā paradīze, visu iespējamo prieku un pārpilnības valstība. Zemnieki liksmi strādā kolhozu laukos, bet pēc darba dodas atpūsties uz mājīgām lasītavām un klubiem — paklausīties radio, paskatīties kinofilmas. Strādnieki, entuziasma pārnemti, pārpilda plānus, bet vakarā vānnojas savos brīnišķīgajos jaunajos dzīvokļos. Protams, visi padomju pilsoņi lieliski saprot, ka par savu laimīgo dzīvi viņiem jāpateicas tikai un vienīgi ģeniālajam vadonim, skolotājam un draugam — biedram Staļinam.

Bet, lai atvieglinātu autoriem un aktieriem šos melus, pareizāk sakot, lai gan vieni, gan otri ātrāk paši noticētu šiem meliem, valdība radīja viņiem labus dzīves apstākļus — tādus kā varoņiem, kurus šiem aktieriem un autoriem nācās attēlot, apstākļus, kādu visiem Padomju Krievijas iedzīvotājiem īstenībā nebija. Dzīvojot šajā milzu valstī kā rezervātā, neizjutot nekādu trūkumu un grūtības, protams, vieglāk fantāziju pierņemt par īstenību. Un pēc kāda laika šajā rezervātā patiesi izauga krietns skaits dramaturgu, režisoru un it īpaši aktieru, kas bija iemācījušies meistarīgi attēlot melīgo oficiālo padomju dzīves versiju.

Es domāju, ja padomju valsts būtu savā mākslas politikā aprobežojusies ar satura jautājumiem, teātris vēl ilgi būtu strādājis augstvērtīgi. Tiesa, aktieru meistarības līmenis lēni, bet neapstājamā pazeminājās, tomēr trīsdesmito gadu pirmajā pusē Maskavā varēja redzēt daudz interesantu un asprātīgu izrāžu, kuras režisori radīja no bieži vien visai viduvējām lugām. Šajā laikā visa uzmanība bija vērsta uz spožas formas meklējumiem, jo tikai formas ziņā vēl eksistēja radoša brīvība.

Taču padomju valdība savā mākslas politikā neaprobežojās ar satura jautājumiem. Tā uzbruka arī formai. 1934. gada rudenī Maksims Gorkijs no pirmā padomju rakstnieku kongresa tribīnes pirmoreiz pasludināja jauno — padomju stilu mākslā un literatūrā. Šoreiz padomju stilam tika dots pilnīgi noteikts nosaukums. Tā vārds bija "sociālistiskais reālisms". Tā nu kopš šā brīža tika noteikts ne vien saturs, bet arī forma. Gorkijs pirmais teorētiski pamatoja jauno stilu kā vienīgo "sociālisma celtniecības laikmeta cienīgo". Protams, šo vēsti viņš pauda pēc daudzām sarunām un apspriešanās ar Staļinu, saņēmis pilnīgu viņa piekrišanu. Man bieži nācies dzirdēt, ka "sociālistiskā reālisma" pasludināšanas brīdī Gorkija domā bija tikai rekomendācija, nevis pavēle, tikai vēlams, nevis obligātais. Varbūt tā arī bija, taču notikumi attīstījās citādi. Drīz vien pēc "sociālistiskā reālisma" pasludināšanas paša Gorkija saulīte sāka rietēt, bet "sociālistiskais reālisms" staļiniskās valdības rokās kļuva par briesmīgu ieroci, kas ļāva piekļūt pašai daiļrades sirdij un pakļaut jaunradi nežēlīgai diktatūrai.

Tragēdijas būtība ir tā, ka padomju valdība ieguva teorētisku pamatojumu savai personiskajai gaumei mākslā. Izrādījās, ka tas ir reālisms, bet varēja būt arī impresionisms, naturālisms vai sirreālisms. Svarīgi ir tas, ka mākslā tika nodibināta viena stila diktatūra. Esmu pārieināts, ka diktēt mākslai saturu ir noziegums. Jo tieši šī diktatūra ielaužas vissvētākajā radošā gara sfērā, un šī drausmīgā vardarbība pret mākslinieka talantu ir nāvējoša ne vien talantam, bet pat ģenijam. Ir slikti, ja labu teātri piespiež iestudēt sliktu lugu. Bet vēl sliktāk, ja šo sliktu lugu pavēl uzvest vienā noteiktā veidā.

Tā sākās cilvēces vēsturē nepieredzēta diktatūra jaunrades jomā.

Lai organizētu un īstenotu šo diktatūru, 1935. gadā tika izveidota PSRS Tautas komisāru padomes Vissavienības mākslas lietu komiteja — saīsināti VMK.

Iestājās lielas repertuāra grūtības.

Piedevām Mākslas lietu komiteja 1936. gadā jau bija pilnīgi apjēgusi sociālistiskā reālisma stila būtību, neaprobežojās ar satura sovjetizāciju kā līdz šim un sarīkoja nežēlīgu kampaņu, kas bija vērsta pret jebkuru nereālistisku formu vai pret tādu formu, kas Mākslas lietu komitejai šķita nepietiekami reālistiska. Patiesi, kā gan padomju valdība, kas jau bija uzcēlusi sociālismu, varēja turpināt ciest šo sašutummu izraisīto formu anarhiju padomju mākslā? Galu galā, neskaitāmie vēl neatmaskotie un nelikvidētie pretautiskie un naidīgie elementi, kas darbojās mākslā, taču jauca padomju varai galvu un vazāja to aiz deguna, reprezentēdami it kā padomju saturu nederīgā un kaitīgā, degeneratīvā,

formālistiskā buržuāziskās mākslas formā. Tā, protams, bija kaitniecība, sabotāža un diversija ideoloģiskajā frontē, nekas cits.

Ilgāk tas vairs nebija ciešams!

Pēc ģenerālmēģinājumiem jaunās izrādes vienmēr kritiski apsprieda Mākslas lietu komiteja. Šīs apspriešanas allaž notika mākslinieciskās padomes sēžu telpā, un tajās līdz ar atbildīgajiem VMK darbiniekiem piedalījās arī biedri no partijas CK agitācijas un propagandas daļas un no glavrepertkoma. Īpaši svarīgos vai īpaši šaubīgos gadījumos ieradās pats Keržencevs — VMK priekšsēdētājs. Visās citās reizēs — viņa vietnieks Bojarskis.

Šo vadošo personu teiktajā vienmēr varēja uzķert pašu jaunāko valdības līniju mākslas jomā. Un šobrīd tā bija agresīva karojoša reālisma līnija.

Reiz, apspriežot izrādi "Tālais" (Afinogenova), Bojarskis pateica, ka mūzika viņam nepatīkot un, viņaprāt, tā izrādē labāk varētu nebūt. Kāds no mūsu režisoriem mēģināja iebilst, taču Bojarskis viņu pārtrauca, paziņodams, ka mūzika jau varbūt pati par sevi esot laba, taču tam neesot nekādas nozīmes, jo mūzika dramatiskā izrādē vispār esot viena no formālisma pazīmēm un Mākslas lietu komiteja principā esot pret mūziku teātrī. Mums, trijiem muzikālās kolēģijas locekļiem, sirdis sastinga, izdzirdot vienu no padomju mākslas politikas noteikumiem pasludinām šo bargo tiesas spriedumu mūsu mīļotajai mākslai.

...Mūzika, talantīga, oriģinālas dekorācijas, režisora izdoma un attapība — tās visas tagad izrādījās formālisma pazīmes. Lugas, kuras atļāva uzvest, bija pavisam sliktas. Klasika repertuārā drīkstēja ierņemt minimālu vietu. Kas tad teātrim atlika? Kur varēja izpausties labākajos Maskavas teātros vēl palikušie aktieri un talantīgie režisori? Lielākā daļa no viņiem jau sen bija gatavi uz jebkādiem radošiem kompromisiem. Bet kur lai atrod vismaz kompromisu?

Un, lūk, Vahtangova teātrim uzsmaidīja laime. Tieši tam tika dota iespēja parādīt savus spēkus, izpildot neapšaubāmi grūtu un atbildīgu uzdevumu. Vai šis uzdevums bija radošs kompromiss, mākslas kompromiss? Vai tā vispār bija māksla?

Mākslas lietu komiteja nolēma, ka pienācis laiks ar teātra un kino līdzekļiem attēlot diženos cilvēces ģenijus — Ļeņinu un Staļinu. Pēc šā valstiski svarīgā jautājuma ilgas apspriešanas valdības aprindās Ļeņina tēla atveidošana lugā "Cilvēks ar šauteni" tika uzdots mūsu aktierim Borisam Ščukinam. Bet mūsu teātrim vajadzēja pirmoreiz uzvest lugu, kurā darbojās augsti stāvošie personāži. Šis valdības uzdevums pielēja eļļu tik tikko kūpošajai teātra darbības uguntiņai. Vai šim uzdevumam bija kas kopīgs ar mākslu? Manuprāt — nē.

Uzdevuma būtība bija drīzāk vēstures restaurēšanā, tikai ar teātra, aktiermākslas līdzekļiem. Šis uzdevums bija ļoti grūts no visiem viedokļiem. Arī no politiskā. Uz skatuves bija jāatveido cilvēks, kura āriene katram Padomju Savienības pilsonim bija pazīstama no miljoniem portretu un fotogrāfiju un kuru — tas bija īpaši svarīgi — gandrīz visi tagadējie valsts vadītāji, pirmkārt jau Staļins, pazina personiski. Bija jāizraugās tikai tās Ļeņina iezīmes un īpatnības, kuras nekādi nevarētu uzskatīt par negatīvām. Viņa ārienes trūkumus vajadzēja pielīdzināt tā, lai tie drīzāk šķistu simpātiski un pievilcīgi. Tas attiecās, piemēram, uz nelielo "mēles piesīšanu" runājot vai uz paradumu steigāt, stipri izbīdot kreiso plecu uz priekšu, kā dēļ visa figūra izskatījās asimetriska, mazliet iešķība. Vajadzēja atrast politiski pareizu ideālu Ļeņina tēlu — Ļeņinu, kurš ļoti līdzīgs īstajam, bet bez īstā trūkumiem. Atrast to, un iemiesoties tajā.

Ščukins ķērās pie darba ar sev raksturīgo apzinīgumu. Lai nenovirzītu viņa uzmanību no galvenā uzdevuma, viņu atbrīvoja no piedalīšanās visās izrādēs. Pat "Buličovu" uz laiku pārstāja spēlēt.

Stundām Ščukins runājās ar vecajiem, vēl dzīvo vidū atrodamajiem ģeņiniešiem, to skaitā īpaši bieži un daudz ar Ļeņina atraitni — Krupskaju. Nedēļām viņš sēdēja Ļeņina vārdā nosauktajā muzejā, apgūdamas manuskriptus, aplūkodams Ļeņina personiskās mantas. Šo mēnešu laikā Ščukins kļuva par izcilu Ļeņina darbu pazinēju, jo nemiīgi centās uzvert Ļeņina domāšanas veidu, raksturu, runas manieri. Pat viņa paša āriene ikdienā jau bija nedaudz pārvērtusies: mainījās gaita, žesti, balss tembrs, runas temps. Manieres un žesti kļuva spontānāki, balss tembrs nedaudz augstāks, runas temps ātrāks. Strādādams pie Ļeņina lomas mūsu teātrī Pogodina viduvējā lugā "Cilvēks ar šauteni",

Ščukins vienlaikus filmējās Ļeņina lomā kinofilmā "Ļeņins Oktobrī", bet mazliet vēlāk filmā "Ļeņins 1918. gadā".

Tā nostrādājis vairākus mēnešus, Ščukins saslima ar smagu nervu sabrukumu un tika aizsūtīts uz valdības sanatoriju "Barviha" Piemaskavā. Tas notika 1937. gada vasarā, bet nākamajā rudenī, oktobra revolūcijas gadadienā 7. novembrī, mūsu teātri notika lugas "Cilvēks ar šauteni" pirmizrāde.

Pēdējā cēliena ainā, kurā Ļeņins uz Smolnija kāpnēm sveic Sarkanās gvardes vienības, kas dodas kaujā, līdzās Ļeņinam parādās arī Staļins. Divaini, bet par šā vadoņa tēla izrādīšanu Mākslas lietu komisija neraizējās tik bijīgi un nopietni kā par Ļeņina tēlu. Tam laikam bija divi iemesli: pirmkārt, Staļinam izradē bija nedaudz pāri trīsdesmit, un viņa tālaika izskats plašām masām gandrīz nemaz nebija zināms, tāpēc arī nebija nepieciešama tik rūpīgi izstrādāta portretiska līdzība kā Ļeņina lomai. Otrkārt, Staļins lugā parādījās vienmēr kopā ar Ļeņinu — kā Ļeņina skolnieks, pateica divas trīs frāzes, smēķēja pipi, noglauda ūsas, nosmīnēja, — un tas arī bija viss.

Mūsu teātri pēdējā lugas cēlienā kopā ar Ščukinu — Ļeņinu parādījās arī Rubens Simonovs — Staļins. Rubenam Nikolajevičam šo mazo, taču visai atbildīgo lomu iedalīja tāpēc, ka viņš pats bija no Kaukāza — armēnis, un, protams, arī tāpēc, ka pēc Ščukina viņš bija otrs labākais aktieris mūsu teātri. Taču šie visai vērā ņemamie apstākļi izrādījās nepietiekami, lai mūsu mīļo Rubenu Nikolajeviču — elegantu, izsmalcinātu, zināmā mērā pat ekscentrisku aktieri padarītu līdzīgu "tautu tēvam", kaut arī jaunībā. Un, lūk, kopā ar patiesi iespaidīgo un "līdzīgo" Ļeņinu uz Smolnija kāpnēm parādījās maza, savāda figūriņa garā armijas šineli, ar kumpu degunu, lielām ausīm, garām melnām ūsām, nez kāpēc lielu plakanu naģeni galvā. Publika sākumā nesaprata, kas par lietu, bet tad sāka aplaudēt. Simonovs — Staļins teica nelielu runu ar pamatīgu kaukāziešu akcentu (Rubens Nikolajevičs labā kompānijā pie šņabja glāzes lieliski prata stāstīt smieklīgas armēņu anekdotes). Taču Staļina lomai akcents bija par stipru, turklāt tam piemita pat kaut kas viegli humoristisks. Dzīvā ģenerālisimusa akcents, runājot krieviski, bija daudz jūtāmāks nekā Simonovam uz skatuves, tiesa, bez jebkādas humora pieskaņas. Bet vai tad var padomju publikai rādīt tik liela vadoņa trūkumus — kaut arī nelielus?

Kā parasti, divas trīs dienas pirms pirmizrādes "Cilvēku ar šauteni" noskatījās Mākslas lietu komisija. Ņemot vērā šīs pieņemšanas izrādes īpašo nozīmi, tajā piedalījās visa komiteja pilnā sastāvā ar priekšsēdētāju Keržencevu priekšgalā. Izņemot Mākslas lietu komisijas pārstāvjus, vairāk zālē neviena nebija. Ne "biedru" no CK aģitācijas un propagandas daļas, ne no Glavrepertkoma, ne no "Pravdas" un "Izvestijas". Viņiem bija paredzēta vēl viena noskatīšanās nākamajā dienā.

Cik labi es atceros to brīdi, kad pēc izrādes mēs visi sapulcējāmies mākslinieciskās padomes telpās, satraukti gaidīdami Mākslas lietu komisijas priekšsēdētāju! Ščukins jau bija paspējis noņemt grimu un arī bija klāt. Mēs visi no sirds viņu sveicām, jo ar savu supergrūto uzdevumu viņš tomēr bija spoži ticis galā. Bet Keržencevs nez kāpēc nenāca. Viņš zālē arvien par kaut ko apspriedās ar savām "tuvu stāvošajām" personām.

Beidzot atvērās augstās, kokgriezumiem rotātās durvis un mākslinieciskās padomes telpā ienāca vecs cilvēks ar mazu sirnu bārdiņu un vecmodīgu zelta pensneju melnā auklīnā, Ļeņina draugs — Platons Mihailovičs Keržencevs. Aiz viņa — daudzskaitlīgais štābs. Mēs piecēlāmies, iestājās absolūts klusums.

— Lūdzu, Platon Mihailovič. Mēs jūs gaidām, — pirmais ierunājās mākslinieciskās daļas vadītājs Kuza. Taču Keržencevs klusēdams šķērsoja istabu no viena gala līdz otram un apstājās pie Ščukina. Klusums turpinājās vēl divas sekundes. Tad atskanēja priekšsēdētāja sausā, spalgā balss ar nepatīkamu — it īpaši

šoreiz — jaunu intonāciju

— Nu ko, Savienības Tautas skatuves mākslinieki. Nenospēlēji vis Ļeņinu.

Ščukins nobālēja. Visi pamira.

— Ko tad darīt ar izrādi, Platon Mihailovič? — atskanēja direktores Vanejevas drebošā balss. — Vai var rādīt padomju skatītājam?

— Var, var. Kāpēc tad ne. Rādiet... — nevērigi noteica Keržencevs, dodamies uz durvju pusi. Mēs pašķīrām ceļu. Aiz viņa izgāja viss štābs. Lugas apspriešana bija cauri.

Avīžu recenzijas par "Cilvēku ar šauteni" parādījās nākamajā dienā pēc pirmizrādes un ņudzēt ņudzēja no visādiem izteikumiem par cilvēces dižajiem ģēnijiem — Ļeņinu un Staļinu, kuru nemirstīgie tēli pirmoreiz parādīti laimīgajai padomju publikai, taču visai maz tur bija rakstīts par teātri un aktieriem.

Taču vējš Padomju Savienībā mēdz būt mainīgs, un ir grūti šodien uzzināt, no kuras puses tas pūts rīt. Reizē ar izrādi "Cilvēks ar šauteni" bija gatava arī filma "Ļeņins Oktobrī", kurā Ščukins spēlēja galveno lomu. Taisni tajās pašās dienās, kad Keržencevs noskatījās mūsu pirmizrādi un tik kategoriski izteicās par Ščukina spēli, Kremļa Politbirojs bija noskatījis filmu. Gan filma, gan Ščukins Ļeņina lomā — ak, tavu laimi! — iepatikās Staļinam un, ja jau Staļinam, tad, zināms, visiem pārējiem viņa līdzgaitniekiem arī. Un tā nu dažas dienas pēc zināmā notikuma Ščukins devās uz Kremli pie Molotova žēloties par nepelnīto netaktiskumu, ko Keržencevs viņam izrādījis. Molotovs — filmas "Ļeņins Oktobrī" iespaidā — uzņēma Ščukinu neparasti laipni, izteica viņam komplimentus, apsveica ar lielu radošu veiksmi. Attiecībā uz Keržencevu solīja "pieņemt mērus". Un tiešām, mēri tika pieņemti. Dažas nedēļas vēlāk visa Mākslas lietu komitejas vadība ar Keržencevu priekšgalā tika atcelta no amata, daļa pat arestēta. Tā bija pilnīga un galīga sagrāve. Līdz jaunā — 1938. gada sākumam no vecajiem darbiniekiem šajā iestādē savās vietās atradās vairs tikai grāmatveži, mašīnrakstītājas un apkopējas.

Dumjšais vecais Keržencevs! Viņš bija iedomājies, ka Mākslas lietu komitejas priekšsēdētājam var būt savs personiskais viedoklis un viņš netiks par to sodīts!

"Par diženā cilvēces ģēnija V. I. Ļeņina spožu skatuvisko atveidojumu" — bija teikts valdības rīkojumā, Ščukins dabūja Ļeņina ordeni.

Bet 1938. gada 21. janvārī teātris saņēma neparastu pagodinājumu. Valdības ikgadējā sēru sanāksmē, kas Lielajā teātri notika sakarā ar kārtējo Ļeņina nāves gadadienu, mūs lūdza parādīt "Cilvēka ar šauteni" pēdējo cēlienu — to pašu, kurā Ļeņins un Staļins iznāk uz Smolnija kāpnēm, lai sveiktu kaujā ejošos sarkanarmiešus.

Ščukins bija visai smagā stāvoklī, viņam vajadzēja spēlēt Ļeņinu Staļina acu priekšā. Bet vēl grūtāk bija Rubenam Simonovam. Viņam bija jāspēlē Staļins paša Staļina klātbūtnē. Kur, kāda teātra vēsturē ir noticis kaut kas līdzīgs?

Jāteic, ka Ščukins prata sevi saņemt rokās un pārvarēt dabisko satraukumu, bet Simonova nervi neizturēja. Līdz izrādei vēl bija palikušas 3 dienas, bet viņš jau bija zaudējis spēju uzņemt barību. No pārmērīga nervu sasprindzinājuma viņš vairs neko nevarēja norīt, vēders nestrādāja. Simonovs uzreiz saduga, novāļēja, seja bija pelēcīgā zemes krāsā.

Taču pats sliktākais bija tas, ka liktenīgajā vakarā Simonovs, tēlodams Staļinu, izgāja uz skatuves un tieši sev pretī ieraudzīja īsto, dzīvo Staļinu, viņam no šausmām pamira gan kājas, gan balss saites, un viņš galīgi pazaudēja balsi. Savu runu, izvadot ceļā sarkanarmiešus, Simonovs norunāja gluži nedzirdamu čukstu, jocīgi kustinādams lūpas un ar labo roku žestikulēdams kā salauzta rotaļlieta...

Meierholda runa

Trīsdesmito gadu vidū, kad sociālistiskā reālisma stils jau bija iezīmējies un oficiālā gaume mākslā noformējusies, Meierholdu "no augšas" pamazām sāka vajāt, un tikko organizētā Mākslas lietu komiteja uzreiz nodibināja ar viņu sliktas attiecības. Šī organizācija jau arī bija radīta, lai pavēlētu un komandētu, bet Meierholds negribēja un organiski nespēja pieļaut, ka viņu kāds komandē. Te nu viņa — liela, savu vērību saprotoša mākslinie-

ka — radošajai patmīlībai pievienojās arī valdonīgais, spītīgais raksturs. Bet komiteja bija stiprāka un pār Meierholda galvu viena aiz otras nāca visādas nepatīkšanas. Viņa cienītāji no veco Ļeņina līdzgaitnieku vidus vairs nespēja neko palīdzēt. Viņiem pašiem zeme zem kājām bija sākusi ligoties. Meierholda izrādes bieži vien izbrāķēja un aizlīdzda. Vēl tika tērēts daudz pūļu un līdzekļu. Milzīgā jaunā ēka, ko viņa teātrim 1934. gadā sāka celt Triumfa

laukumā, stāvēja nepabeigta. Tika pavēlēts būvdarbus pārtraukt. Tas Meierholdam bija īpaši smags trieciens. Tieši šajā jaunajā teātrī, kas tika būvēts atbilstoši viņa personiskajiem plāniem un norādījumiem, viņš grāšijās īstenot savas radošās ieceres. Līdz ar visiem parastajiem skatuves tehniskā aprīkojuma sasniegumiem tur bija paredzēts pirmoreiz ieviest vēl dažus pavisam oriģinālus veidojumus. Piemēram, skatuve bija pārvietojama. To varēja pārcelt zāles centrā vienas minūtes laikā. Skatītāju krēsli bija grozāmi, tā ka skatītājs varēja ērti vērot darbību jebkurā zāles daļā.

"Pravdā" publicētais raksts "Svešais teātris" bija nežēlīgs sitiens Meierholdam. Tajā viņš tika apsūdzēts daudzos grēkos. Viņš izrādījās formālisma tēvs padomju teātrī. Viņš kaitīgi ietekmējis daudzus režisorus un aizkavējis padomju teātra attīstību sociālistiskā reālisma virzienā. Viņš izrādījās naidīgu prettautisku tendenču ievazātājs utt., u. tml. Viņam tika atgādināts gan "Paš-nāvnieks", gan "Kamēliju dāma", gan "Klasikas mantojuma izkropļošana". Atcerējās arī viņa vissmagāko noziegumu — to, ka savu izrādi "Zeme slienas stāvus" (1921. gada uzvedums) viņš "nejauši" bija veltījis "nicināmajam tautas ienaidniekam Trockim".

1938. gada vasarā parādījās pazīmes, kas liecināja, ka arī Meierholdam ļaus pacelties no kritiena nežēlastībā. Mākslas lietu komiteja bija nolēmusi, ka pugsads ir pietiekami ilgs laiks, lai vecais režisors būtu pārkārtojies un atzinis savas kļūdas. Bija pienācis laiks padomāt arī par viņa iespējamo iesaistīšanu darbā drīzā nākotnē. Retumis viņa vārds presē sāka pavīdēt jau bez bargajiem epitētiem — "formālists", "dekadents" utt. Reiz viņu pat uzaicināja uz Mākslas lietu komitejas teātru pārvaldes sēdi. Meierholds tajā izturējās ļoti savaldīgi un neuzkrītoši, centās vairāk klusēt. 1939. gada jūnijā Mākslas lietu komiteja nolēma sasaukt Maskavā pirmo Vissavienības režisoru kongresu. Kongresā vajadzēja rezumēt padomju teātra sasniegumus, galīgi un uz visiem laikiem nostādīt to uz sociālistiskā reālisma sliekšni un vēlreiz nosodīt formālismu. Meierholds tika uzaicināts piedalīties kongresa darbā un šo uzaicinājumu pieņēma.

Kad es palūdzu mūsu administratoram biļeti uz režisoru kongresa atklāšanu, viņš uz mani nopietni palūkojās un teica:

— Iesaku iet nevis pirmajā dienā, bet otrajā. Tad runās Meierholds.

Runās Meierholds! Es nopirku biļeti uz otro dienu.

Pašā kongresa atklāšanas dienā, 1939. gada 13. jūnijā, mēs uzzinājām, ka programma pēkšņi mainīta. Jau labu laiku iepriekš visās avīzēs bija paziņots, ka kongresa dalībnieki klausīsies trīs referātus: runās režisors A. Popovs, aktieris Mihoels un teātru pārvaldes priekšnieks Solodovņikovs. Maskavieši jutās ļoti pārsteigti, uzzinot, ka visi trīs oratori ir aizstāti ar vienu vienīgu. Tiesa, šis vienīgais referents bija neapšaubāmi pats galvenais "režisors" Padomju Savienībā un vislielākais "sociālistiskā reālisma" eksperiments. Tas bija pats Višinskis.

Taču kongresa otrās dienas darba kārtībā nekādas izmaiņas nebija paredzētas, un visi vēl aizvien gaidīja Meierholda uzstāšanos.

Ejot uz Aktieru namu, kur pulcējās kongress, es atcerējos Šostakoviča Piekto simfoniju. Tagad Meierholdam vajadzēja celt priekšā savu "Piekto simfoniju". Tikai viņa simfonija bija daudz grūtāka lieta. Šostakovičs uzrakstīja labu mūziku. To atskaņoja un paslavēja. Un piedēvēja tai tādu programmu, kāda bija izdevīga, jo mūzika tomēr ir "tumša lieta". Bet ko varēja izdarīt Meierholds? Un vai viņam vispār bija kādas iespējas, izņemot vienīgo — nežēlīgo un pazemojošo? Viņam nāksies, visiem dzirdot, pārvilkt svītru visam radošajam mūžā padarītajam un atzīt, ka taisnība viņa soģiem. Un izdarīt to tieši un vienožīmīgā veidā. Runa, vārds taču vienmēr ir skaidri un nevar tikt skaidroti divējādi. Un, lūk — šo liela meistara pazemošanās izrādi es gāju skatīties Aktieru namā. Vai tā no manas puses bija neveselīga zinārkārbība, kas vilina ļaudis skatīties nāvēsodu? Vai līdzjūtība pret stūrī iedzīto sirmgalvi? Divaini, bet es toreiz izjutu kādu ļoti neskaidru cerību. Uz ko es cerēju? Es nebūtu varējis atbildēt uz šo jautājumu.

Aktieru nama skatītāju zāle bija pilna. Uz skatuves stāvēja prezidija galds, kā parasti, pārklāts ar sarkanu audumu. Pa kreisi — tribīne oratoriem. Skatuves dziļumā — milzīgs, ziedu ieskauts Stalīna krūšutēls. Divi pirmie runātāji — režisori no provinces — visai kareivīgi, lietojot spēcīgus izteicienus, lieltja padomju teātra milzīgos sasniegumus pagājušajā sezonā un pateicās par to

diženajam padomju teātra draugam un labvēlim — biedram Stalīnam. Pēc tam sapulces vadītājs mierīgi pavēstīja: "Vārds tiek dots Vsevolodam Meierholdam."

Kad zāli sadrebināja aplausu dārdi, es atkal atcerējos "Piekto simfoniju". No savas vietas zālē piecēlas neliela auguma cilvēks kupliem, sirmiem matiem, zīmīgu profilu. Turēdams rokā vecu portfeli, viņš dodas uz skatuvi. Ovācijas nerimst. Meierholds nekustīgi stāv tribīnē un izskatās divaini noguris un vienaldzīgs. Viņš noliek portfeli sev priekšā un mierīgi skatās uz zāli, nogaidot, kad beigsies ovācijas. Bet tās vēl aizvien nerimst. Un pat prezidija priekšsēdētājs un locekļi inficējušies ar kopīgo noskaņojumu un kvēli aplaudē, nevis pārtrauc šo neslēpto un acīm redzamo demonstrāciju. Visbeidzot ovācijas aplukst tikpat draudzīgā vienprātībā, kā bija sākusās. Meierholds sāk runāt. Viņš runā ļoti klusi, lēni, neskanīgi un, kā sākumā šķita, nedrošā balsī. Tikai pamazām viņa acis iedegas, balss pieņemams spēkā un kļūst pārliecinoša. Uz runas beigām tajā jau skan tērauds. Un uz skatuves stāv ne vairs noguris vecis, kam visa pasaule ir vienaldzīga, bet stiprs un bezbailīgs cilvēks, kvēls mākslinieks — neuzpērkams un nesamierināms...

— Es gribētu no sirds pateikties pirmā Vissavienības režisoru kongresa organizatoriem, kas uzaicināja mani piedalīties kongresa darbā, deva iespēju uzstāties šajā tribīnē un atklāti izteikties par maniem radošajiem principiem un manu attieksmi pret tiem daudzajiem kritiskajiem spriedumiem, kas pēdējā gada laikā par mani izteikti. Man pārmeta un pārmet daudzas kļūdas, kas piemīt manam teātra režisora darbam. Man jāsaka pilnīgi atklāti, ka es atzistu vainu no savām kļūdām. Un, lūk, par tām man gribētos parunāt sīkāk. Ar tām — ar savām kļūdām es gribētu šodien sākt.

Mani bargi nosodīja par to, ka esmu kaitīgi ietekmējis virkni jaunu padomju režisoru, veicinādam bēdīgi slavenas un kaitīgas parādības rašanos padomju teātrī — šī parādība asprātīgi nosaukta par "meierholdismu". Es ļoti nožēloju, ka patiešām neesmu pietiekami aktīvi un principiāli vērsies pret daudziem neapdāvinātiem un nekultūrāliem režisoriem, kuri centušies mani atdarināt, taču pārņēmuši tikai manas daiļrades formu un arī to ar dievu uz pusēm, izkropļojot, vulgarizējot, nemēģinot pat tuvoties maniem radošajiem principiem, sagrozot manas idejas, bet neapjēdzot manus mākslinieciskos mērķus. Šie režisoreļi patiešām ir nodarījuši turpina nodarīt lielus zaudējumus padomju teātrim, radot bezjēdzīgas un bezgaumīgas izrādes. Es viņus patiesi nosodu. Un, ja jūs dēvējat šo režisoru nožēlojamu jaunradi par "meierholdismu", tad es, Meierholds, kvēli iestājos pret "meierholdismu". Tas ir pirmkārt. Otrkārt: man bargi pārmet arī klasikas mantojuma izkropļošanu. Pārmet to, ka esmu veicis nepieļaujamus eksperimentus ar nemirstīgajiem Gogola, Gribojedova, Ostrovska darbiem. Patiesi, dažos klasisko lugu iestudējumos esmu atļāvis pārāk daudz eksperimentu, devis pārāk daudz vaļas savai fantāzijai, brīžiem aizmirstot, ka tā materiāla mākslinieciskā vērtība, ar kuru es strādāju, vienmēr ir jebkurā gadījumā bijusi augstāka nekā visam tam, ar ko es varētu šo materiālu papildināt. Un es atzīstu, ka reizēm tieši klasisko lugu uzvedumos man būtu kļāties vairāk sevi ierobežot, ievērot lielāku radošu vienkāršību. Bet tas viss neattiecas uz manu "Mežu" un "Kamēliju dāmu". Esmu pārliecināts, ka tās bija labas izrādes, un viss, ko es tajās ieliku no sevis, ir tikai palīdzējis padomju skatītājam izprast šo lugu saturu un ideju, padarījis tās interesantākas un pievilcīgākas. Tas otrkārt. Un, visbeidzot, treškārt: man pārmet, ka esmu formālists, ka, dzīdamies pēc jaunas, oriģinālas formas, aizmirstu par saturu. Meklējot līdzekļus, aizmirstu mērķi. Tā ir nopietna apsūdzība. Taču tai es varu piekrist tikai daļēji. Tiešām, savas radošās biogrāfijas gaitā esmu iestudējis vairākas izrādes, kurās man ir gribējies pārbaudīt dažas neilgi pirms tam atrastas idejas un domas tieši teātra formas jomā. Tās bija eksperimentālas izrādes. Tajās, patiesi, formai bija dominējošā loma. Taču tādu izrāžu nebija daudz. Pietiktu vienas rokas pirkstu, lai tās uzskaitītu. Un vai tad meistaram (bet man tomēr pietiek drosmes sevi par tādu uzskatīt) nav tiesību uz eksperimentu? Vai tad viņam nav morālu tiesību savas radošās idejas — pat ja tās izrādās kļūdainas — pārbaudīt praksē? Un, galu galā, vai tad viņam nav tiesību kļūdīties? Jo katram mirstīgajam ir tiesības kļūdīties, bet es esmu tāds pats mirstīgais kā visi pārējie. Taču tādas pārbaudes, tādus eksperimentus, kam tiešām atbilst apzīmējums "formālistiski", esmu pieļāvis ārkārtīgi reti. Visai pārējai manai daiļradei nepie-

mita formalisms. Tieši pretēji. Visi mani pūliņi bija vērsti uz dotajam saturam organiski atbilstošas formas meklējumiem. Es atļaušos apgalvot, ka man bieži ir izdevies atrast šo organisko formu, kas pilnīgi atbilst lugas saturam. Taču tā vienmēr ir bijusi mana forma — Meierholda, nevis Sidorova, Petrova vai Ivanova forma, un ne Staņislavskas forma, un ne Tairova forma. Un šai formai piemita visas tieši manas radošās individualitātes iezīmes. Bet vai tad tas ir formalisms? Kas vispār, jūsuprāt, ir formalisms? Es gribētu uzdot arī "apgrieztu" jautājumu: kas ir anti-formālisms?

Laikam gan tieši sociālistiskais realisms ir ortodoksāls anti-formālisms. Bet es gribētu šim jautājumam pieiet ne vien teorētiski, bet arī praktiski. Kā jūs dēvējat to, kas pašlaik notiek padomju teātrī? Te nu man jāsaka skaidri un gaiši: ja par anti-formālismu jūs saucat to, ko pēdējā laikā esat izdarījuši ar padomju teātri, ja to, kas tagad notiek uz Maskavas labāko teātru skatuves, jūs uzskatāt par padomju teātra sasniegumu, tad es labāk vēlos būt formālists no jūsu viedokļa. Jo saskaņā ar savu sirdsapziņu es uzskatu, ka tas, kas pašlaik notiek mūsu teātros, ir briesmīgi un nožēlojami. Un es nezinu, kas tas ir — anti-formālisms vai realisms, naturālisms vai vēl kāds "isms"? Bet es zinu, ka tas ir netaļantīgi un slikti. Un šim nevarīgajam un nožēlojamam "kaut kam", kas pretendē uz sociālistiskā realisma teātra nosaukumu, nav nekā kopīga ar mākslu. Bet teātris ir māksla! Un bez mākslas nav teātra. Pastaigājiet pa Maskavas teātriem, paskatieties šīs pelēkās, garlaicīgās izrādes, kas līdzīgas cita citai un viena par otru sliktākas. Grūti tagad atšķirt Mazā teātra radošo rokrakstu no

Vahtangova teātra, Kamerteātra — no Dailes. Tur, kur vēl nesen radošā doma strūkloja kā avots, kur mākslas ļaudis, meklējot, kļūdoties, bieži nošaujot greizi un maldoties sāņus, patiesi radīja un veidoja, reizēm ko sliktu, bet reizēm arī brīnišķīgu, tur, kur bija pasaules labākie teātri, — tur tagad ar jūsu laipnu gādību valda garlaicīgs un tikls vidējais aritmētiskais, kas satriec un nogalina ar savu nemākulīgumu. Vai pēc tā jūs ticaties? Ja jā — o, tad jūs esat paveikuši briesmu lietas. Gribēdami izgāzt netīro ūdeni, jūs esat izlējuši kopā ar to arī bērnu. Medīdami formālismu, jūs esat iznīcinājuši mākslu!

Viņam jāva norunāt līdz galam. Varbūt tāpēc, ka zālē sēdēja mākslinieki un tāpat arī prezidijs. Visdrīzāk gan laikam tāpēc, ka no augsas bija saņemta direktīva — ļaut Meierholdam izteikties. Jau otrā dienā Meierholds tika arestēts un pazuda nebūtībā. Pāris dienu pēc viņa aresta pašas dzīvoklī tika zvēriski nogalināta viņa sieva — aktrise Zinaida Raiha. Slepkaņas septiņpadsmit reizes viņu bija ievainojuši ar nazi. Pēc slepkavības māja vēl daudzas dienas palika milicijas ielenkumā. Dzīvokli aizizmogoja leikšlietu tautas komisariāts (NKVD). Visu īpašumu konfiscēja.

1939. gada "Pravdā" var atrast īsu ziņojumu par Meierholda uzstāšanos režisoru kongresā. Bet tā bija vienīgā kļūme darbībā, pēc tam nekur, nevienā padomju avīzē Meierholda vārds netiek pat pieminēts. Viņa vārda nav arī grāmatā par pirmo režisoru kongresu (tā iznāca Maskavā 1939. gada rudenī). Tas tāpēc, ka Meierholda vārds padomju valsts acīs bija viens no visbīstamākajiem un ienīstākajiem.

Aleksejs Tolstojs un Vahtangova teātris

1938. gada pavasarī Maskavā paklida baumas, ka slavenais padomju rakstnieks Aleksejs Tolstojs rakstot lugu.

Nav grūti iedomāties, kādu ārkārtīgu satraukumu tas izraisīja Maskavas teātros. Kopš Gorkija nāves lielākais rakstnieks Padomju Savienībā, rakstnieks, kura politiskā seja bija izrādījusies tik nevainojama, ka viņš, viens no nedaudziem, bija neskarts izgājis cauri visām 1937. gada ugunīm, biežs Staļina viesis un sarunu biedrs, Kremļa pastāvīgais apmeklētājs, izdaudzīnātais autors, sarakstījis talantīgo romānu "Pēteris I", kas guva milzu panākumus visdažādākajās padomju lasītāju aprindās, — šis dižais rakstnieks nolēmis uzrakstīt lugu, turklāt vēl ar pašu Staļinu darbojošos personu skaitā.

Kad 1928. gada beigās sākās nemierīgie un saspringtie Staļina laiki, Tolstojs acumirkli saprātīgi lika pierimt savas daiļrades vētrainajam plūdumam un pārslēdzās uz mazāk bīstamo, mierīgāko "vēsturisko žanru". Viņš uzrakstīja lugu "Pēteris I", kurā krievu cara personība tika rādīta visai negatīvā gaismā. Vēlāk tiku dzirdējis, ka Tolstojs to darījis pilnīgi godīgi, no sirds, jo vienmēr uzskatījis dižo Krievijas pārveidotāju par tālāko Krievijas nelaimju cēloni. Lugas "Pēteris I" pirmvariants gaismu neieraudzīja. Glav-repertkoms nelaida cauri. Arī pats autors drīz vien uzzināja, kāpēc. Jau tad, 1929. gadā, kļuva zināms, ka Staļins īpaši interesējas par Pētera I personību. Ar to bija diezgan, lai padomju vēsturnieki tūdaļ Pēteri izslēgtu no garās virknes, kurā visi pārējie Krievijas imperatori bija ierindoti un apveltīti ar visiem iespējamajiem cilvēciskajiem netikumiem un trūkumiem. Sāka Pēteri saskatīt pozitīvas īpašības, atzīt viņa nopelnus mūsdienīgās Krievijas valsts organizēšanā, rūpniecības attīstīšanā un visas krievu dzīves eiropeizēšanā. Pašam Staļinam Pētera personībā visvairāk imponēja viņa dinamisms, darbības trauksmainais temps, bargās, reizēm nežēlīgās metodes mērķa sasniegšanā un valsts uzdevumu risināšanā.

Un, lūk, gudrais Aleksejs Tolstojs ātri aptvēra savas neveiksmes iemeslus, bet aptvēris pārtaisīja lugu vēlamojā veidā un, kā izrādījās — trāpīja desmitniekā. Izpatika, kā mēdz teikt, par simts procentiem. Jaunajā variantā luga tika uzvesta otrajā Dailes teātrī. Panākumi bija lieli un neviltoti. Skatītāji jutās patīkami pārsteigti, negaidot ieraudzīdami uz skatuves Krievijas imperatoru bez parastās karikatūriskās tendenciozitātes. Arī Staļins bija apmierināts un pats personiski izteica Tolstojam domu, ka vajadzētu par šo tēmu uzrakstīt lielu romānu. Kremļa diktatora pirmā tikšanās ar grāfu, krievu muižnieku Alekseju Tolstoju notika pašā trīsdesmito gadu sākumā Maksima Gorkija mājā. Kopš tā brīža Tolstojs sāka strauji celties oficiālo, valdības un partijas aprindu acīs. Romāns "Pēteris I" drīz tika pabeigts un izrādījās neapšaubāmi interesants, talantīgi uzrakstīts literārs darbs par spiti tam, ka tajā daudz grēkots pret vēstures patiesību.

Tolaik Tolstojs dzīvoja Carskoje Selo, Ļeņingradas tuvumā — viņam piederēja pašam sava vasarnīca. Viņš dzīvoja plaši, kundziski, turēja kalponi, rīkoja lieliskas pierņemšanas, kurās galdi vai lūza no labumiem un pudelēm. Sulainā pienākumus pildīja vecs kalpotājs, kas bija kalpojis viņa vecākiem, grāfam un grāfienei Tolstojiem, jau pirms revolūcijas un aizvien vēl turpināja savu saimnieku uzrunāt, kā bija pieradis — "Jūsu gaišība". Un visai oriģināla, protams, bija situācija, kad kāds no ievērojamiem partijniekiem ieradās darīšanās pie padomju rakstnieka Alekseja Tolstoja un vecais kalpotājs, viņu sagaidot, godbijīgi ziņoja, ka "viņa gaišība aizbraukusi uz pilsētas partkoma sanāksmi".

Pēc "Pētera I" panākumiem Tolstojam piedāvāja pārcelties uz Maskavu, tuvāk Kremli. Maskavā viņš saņēma brīnišķīgu dzīvokli, bet visai drīz uzbūvēja arī lielu vasarnīcu vienā no labākajām un skaistākajām Piemaskavas vietām (Barvihā). Ap to laiku viņa grāmatu tirāža sasniedza tādas apmērus un viņa paša stāvoklis valdības aprindās kļuva tik ievērojams, ka viņam piešķīra

t. s. atvērto rēķinu valsts bankā.

Maskavā Aleksejs Nikolajevičs Tolstojs sāka dzīvot vēl plašāk nekā Ļeņingradā. Pēc "Pētera" panākumiem rakstīt vēl kaut ko nebija īpašas jēgas, jo vairāk tāpēc, ka laiki bija visai nemierīgi un bīstami. Tolstojam iedeva Ļeņina ordeni — "par izcilie sasniegumiem padomju literatūrā", iztaisīja par PSRS AP deputātu, bet galvenais — sāka aicināt uz Kremli, uz visām oficiālajām un pusoficiālajām pieņemšanām un banketiem. Staļins bija pret viņu acīm redzami labvēlīgs. Viņš bieži sarunājās ar rakstnieku — asprātīgu sarunu biedru, lielisku stāstītāju, bet galvenais — veiklu, viltīgu un diplomātisku galminieku.

Tagad viss Tolstoja laiks un enerģija tika pakļauti pavisam citām lietām, kam ar literāru darbu tieša sakara nebija. Un šis darišanas bija daudzos aspektos vieglākas, patīkamākas un laimīgas gan arī izdevīgākas. Kremli svinīgas vakariņas, Tolstojs — pirmais viesis. Pieņemšana par godu slavenam ārzemju rakstniekam, kurš ieradies Maskavā, — atkal Tolstojs nepieciešams. Kino rāda sociālisma sasniegumus kultūras frontē — kā tur var iztikt bez Tolstoja? Liels cilvēks, izcila, valstiski nozīmīga persona, svarīga, Padomju Savienībā ļoti svarīga personība — rakstnieks Aleksejs Tolstojs.

Savu dzīvokli Tolstojs iekārtoja ar dārgām veclaiku mēbelēm. Sevišķi viņam patika Pāvela I valdīšanas laika mēbeles no sarkankoka un Karēlijas bērza. Viņš pirkā dārgas gleznas, kolekcijonēja porcelānu, mīļēja retas grāmatas. Viņa bibliotēka bija lieliska. Reizēm rakstnieku palaida uz ārzemēm "galvu izvēdināt", un no turienes viņš veda mājās desmitiem kastu un čemodānu, kuros bija viss — sākot ar leduskapi un beidzot ar simtiem skaņuplašu. Labi viņa gaišība grāfs Aleksejs Tolstojs dzīvoja padomju iekārtā!

Taču pilnīgai laimei vēl bija nepieciešama arī parasta neoficiāla sabiedrība, tā teikt — sabiedrība "priekš sirds", kurā Tolstojs varētu vienmēr būt tāds, kāds viņš patiesībā ir, runāt visu vai gandrīz visu, ko viņam gribas, un uzvesties tieši tā, kā viņam tik.

Tādu sabiedrību viņš atrada. Tā sastāvēja no ļoti "redzamiem" Maskavas mākslinieciņās un literārās bohēmas pārstāvjiem — talantīgiem, žilbinošiem cilvēkiem, lieliem Bakha un Venēras pielūdzējiem, cilvēkiem, kas bija pārdevuši padomju varai savu talantu tāpat kā Tolstojs pats un pretī saņēmuši pilnīgu iespēju staļiniskajā Maskavā dzīvot viegli, tikami un jautri.

Jau agrāk, laiku pa laikam iebraukdams Maskavā no Carskoje Selo, Tolstojs bija savācis sev piemērotu draugu kompāniju. Maskavas Drāmas teātra (bij. Korša teātra) aktieris — viens no labākajiem padomju džentlmeņu lomu tēlotājiem Maskavā — Radins; lieliskais Mazā teātra aktieris Ostuževs un slavenais Maskavas literāts — Pāvels Suhotins, kurš inscenēja Balzaka darbus mūsu teātrim. Neskatoties uz kompānijas locekļu raksturu atšķirībām (piemēram, Radins bija izmeklēti pieklājīgs ne tikai uz skatuves, bet arī dzīvē, turpreti Pāvels Suhotins (jeb "Paška", kā daudzi viņu sauca par spīti sirmajiem matiem) bija diezgan nekaunīgs un mēdza palaist muti), bija arī daudz vienojoša. Pirmkārt, viņi bija cilvēki ar augstu kultūras līmeni, asu prātu, plašu erudīciju, turklāt patiesi talantīgi. Otrkārt — viņiem visiem patika labi paēst un galvenais — kārtīgi iedzert. Reizēm naktī, ejot garām "Metropoles" vai "Nacionāles" spilgti apgaismotajām ieejām, varēja redzēt, kā vairāki oficianti un šveicari godbijīgi stiep aiz padusēm jautrās kompānijas dūšīgos stāvus, tērptus dārgos kažokos ar bebrādas apklāēm, mēģinot tos ielādēt automobili, līdz beidzot tas viņiem ar grūtībām arī izdodas. Lai raksturotu šīs mazās sabiedrības tikumus un īsteno noskaņojumu, noder interesants gadījums, kas notika trīsdesmito gadu sākumā un par kuru man pastāstīja kāds aculiecinieks — plaši pazīstams mūsu teātra aktieris.

Tas notika vēl laikus, kad Tolstojs dzīvoja Ļeņingradas tuvumā. Bieži braukdams uz Maskavu, viņš parasti mēdza apmesties pie kāda no saviem draugiem, kam bija labs liels dzīvoklis, visbiežāk pie Radina. Tolstoja meita no pirmās laulības pastāvīgi dzīvoja Maskavā un mācījās universitātē. Un, lūk, arī viņas dzīvē pienāca brīdis, kas agri vai vēlū pienāk katrai jaunkundzei: viņa nolēma iziet pie vīra. Viņas izredzētais izrādījās jauns Sarkanās armijas brigādes komandieris (ģenerālmajors), partijas biedrs,

nopietns cilvēks, bargs karavīrs, stingrs bolševiks, kam bija sveši visādi savu laiku pārdzīvojuši inteliģentu smalkumi un vecmodīgi buržuāziski mietpilsoniskās uzvedības noteikumi.

Kad Aleksejs Tolstojs uzzināja par meitas gaidāmajām laulībām, viņš, kā klājas vecmodīgo buržuāziski mietpilsonisko tikumu garā audzinātam tēvam, nolēma tuvāk iepazīties ar savu nākamo znotu, tālab sarīkoja viņam par godu speciālas vakariņas.

Brigādes komandieris bija pārsteigts par tādu negaidītu un neizprotamu ielūgumu, taču piekrita, gribēdams iepriecināt nākamo sievu. Vakariņām bija jānotiek tieši pie Radina, kurš par godu šim īpašajam gadījumam bija pilnīgi nodevis savu dzīvokli Tolstoja rīcībā. Un Aleksejs Nikolajevičs jau nu kaunā nepalika! Gaumīgi mēbelētajā ēdamistabā galds bija servēts karaliski. Lieliska veclaiku servīze, sudrabs un kristāls, stīvināts galdauts, sarežģīti saļocītas salvetes, divi sulaini, kas bija speciāli nolikti "Metropolē". Vissmalkākās uzkodas, visizsmalcinātākie vīni, vislabākais konjaks, paši aromātiskākie degvīni rotāja galdu.

Vakariņas bija iecerētas ar patiesi plašu vērienu un labākajās klasiskajās šās mākslas tradīcijās. Tolstojs ielūdza visus tos pašus draugus, ko parasti, bet stingri jo stingri nobriņdāja, lai viņi, pasarg Dievs, nepiedzeras, nepalaiž muti un vispār uzvedas augstākajā mērā savaldīgi, laipni un piedienīgi. Bija paredzēts runāt vairāk par mākslu un literatūru, no asām un slidenām tēmām izvairīties.

Kad draugi vakarā sāka pulcēties, jau viņu āriene vien darīja Tolstoju gauži apmierinātu un izklīdēja visas šaubas. Varēja redzēt, ka viņa stingrie norādījumi ir ņemti vērā. Visi draugi bija ieradušies no pūra lādēm izvilktos smokingos, dažs pat vizītsvārkos un svitrainās biksēs, kas krietni oda pēc naftalīna. Visu sejas bija noskūtas un nobertzas gluži spožas, tās izskatījās svinīgas un svarīgas. Istaba kopumā atgādināja drīzāk pansionētu ministru sabiedrību kapitāliskajā valstī, nevis padomju aktieru un literātu kompāniju.

Gaidīdami brigādes komandiera ierašanos, viņi glīti pastaigājās ap mirdzošo galdu, berzēja rokas un centās neskatīties uz norasojušajām degvīna karafītēm, sudraba spainīšiem, kuros atradās šampanietis ledū, uz kristāla un sudraba bļodām ar baliku, ikriem un kārtainajiem pirādžiniem. Beidzot ieskanējās durvju zvans un satrauktais Tolstojs metās priekštelpā sagaidīt dārgo viesi. Pēc mirkļa staltais, iznesīgais virsnieks ar rombiem apkaklītes stūros un ordeniem pie krūtīm ienāca ēdamistabā.

— Atļaujiet stādīt priekšā — biedrs brigādes komandieris Hmeļņickis, — pavēstīja Tolstojs.

Brigādes komandieris — apmēram 40 gadus vecs cilvēks ar skarbu, nekustīgu seju — atturīgi paspieda roku pavecajiem džentlmeņiem smokingos un vizītsvārkos. Iestājās īss mulsuma brīdis. Brigādes komandieris klusēja, bet visa kompānija, paturēdama prātā saimnieka norādījumus, arī nezināja, par ko lai sāk runāt.

— Biedri, lūdzu pie galda, — Tolstojs steigšus aicināja, ne bez iemesla domādams, ka pāris glāziņu šņabja ar labām uzkodām uzreiz izlādēs iesākumā nedaudz saspringto atmosfēru.

Viesi sasēdās pie galda. Goda vietā novietojās līgavainis, pretī viņam galda otrā galā — Pāvels Suhotins.

— Lūdzu jūs iedzert pirmo, biedri, — Tolstojs dzīvīgi ierunājās, paceldams glāzi. — Uz mūsu dārgā viesā biedra H. veselību!

— Es nedzeru. Lūdzu mani atvainot... — sausi atbildēja brigādes komandieris, un šausmas pārņēma visus klātesošos, īpaši, protams, pašu Tolstoju.

— Kā — nedzerat? Nemaz nedzerat?

— Nemaz nedzeru.

— Jā, hm... Tas ir ļoti labi. Tas ir ļoti labi, ka jūs nedzerat... — Tolstojs neizlēmīgi nolika pilno glāzi uz galda. — Dzert, protams, nav labi, nav veselīgi... hm...

Atkal iestājās klusums. Vispārējā saspringtība ne vien neizzuda, bet taisni otrādi — vēl palielinājās. Kādu laiku bija dzirdama tikai šķīvju, nažu un dakšiņu šķinda. Viens otrs no viesiem mēģināja uzsākt sarunu par mākslu un literatūru, kā plānā paredzēts, taču saruna palika gaisā karājamies. Brigādes komandieris klusēja un klusēdams ēda to, ko viņam lika uz šķīvja. Tā pagāja

vakariņu pirmā daļa. Visa kompānija, atcerēdamās saimnieka stingro bridinājumu, uzvedās glīti un dzēra mēreni. Taču, tā kā atmosfēra pie galda kļuva aizvien saspringtāka, daži no viesiem, zaudējuši jebkuras cērbas uz nepiespiestu galda sarunu, sāka liet sev šņabi ne vairs mazajās glāzītēs, bet solidās slīpētājās glāzēs. Pirmais sev kārtīgi ielēja Pāvels Suhotins. Šis sirmais džentlmenis ir nemēģināja uzsākt sarunu ar brigādes komandieri, bet visu vakaru nīgrī klusēja, laiku pa laikam nedraudzīgi palūrēdams uz nedzērāju līgavaini. Citi sekoja Suhotina piemēram. Vēlī Tolstojs pagaldē bakstīja savus draugus ar kāju un meta uz viņiem zvēriņus skatienus. Draudziņi acīm redzami kļuva nevadāmi un daudz dzēra. Suhotins dzēra vairāk par visiem un visbiežāk nikni lūrēja uz armijnieku. Klusēšana turpinājās un sāka izklausīties drīzāk kā draudīgs klusums pirms vētras.

Un vētra beidzot sacēlās.

Suhotins negaidot piesvempās no krēsla un, ar rokām atspiedies pret galdu, sāka izaicinoši blenzt uz brigādes komandieri. Visi pamira.

— Ko tu sēdi kā stulbenis, kuces dēls tāds? — Suhotins iesāka savā piesmakušajā balsī. — Ko tu domā — mēs te visi par tevi dumjāki esam sanākuši? Piekāris savus grabuļus un mūsu priekšā lepojas, ēzelis! — Suhotina paskats bija briesmīgs, sejā saplūdušas asinis, acis, šķīta, gatavas izlīst no pieres. Tolstojs no šausmas zaudēja valodu. Radins metās pie Suhotina.

— Paša, tu esi jucis! — viņš izmisīgi kļiedza. — Ko tu dari! Attopies!

— Pagaidi, netraucē! — Suhotins atbildēja Radinu. — Ļauj man šito nekaunu pārmācīt. — Viņš laikam bija sajutis, ka klātesošo vidū ir daži klusējoši sabiedrotie, un turpināja lādēt brigādes komandieri visai zvainojošākiem vārdiem.

— Tu, idiot, neesi mūsu mazā pirkstiņa vērts! Tu, puika, ko tu jēdz! Ne velna tu ne jēdz! Ja nu vienīgi savu Marksu un vēl ar lielgabalu šaut. Bet Platonu tu, mulķi, esi lasījis? Tu vispār zini, kas tas Platons tāds ir? Tu vienreiz mūžā esi iekūlies kārtīgā sabiedrībā, bet uzvesties nemāki kā nākas, suns tāds... — Nu jau Suhotins uzgāza līgavainim galīgi necenzētu izteicienu krusu. Radins, sulaiņiem piepalīdzot, vilka viņu prom no galda. Brigādes komandieris nevarēja saprast, kā reaģēt uz apvainojumu: pašam nošaut Suhotinu uz vietas vai pa telefonu izsaukt lēkšlietu tautas komisariāta vīrus. Tolstojs tikmēr, beidzot atjēdzies no sastinguuma, izskrēja priekšnamā, paķēra kažoku un pa galvu pa kaklu izdrāzās uz ielas. Esmu dzirdējis, ka kopš tā laika viņš ne reizi neesot ticis ar savas meitas vīru.

Jautri un tikami kopā ar draugiem vadīdams laiku, iedzerot Maskavas klubos un restorānos, Kremļa banketos, Tolstojs, kā jau teicu, pēc "Pētera I" pabeigšanas piecus gadus neķīta rakstījis. Vēl ilgāk klusēt kļuva neērti. Vajadzēja sacerēt kaut ko augstākajā mērā lojālu, lai pateiktos lielajam vadonim par neapšaubāmi laimīgo un ļoti pārticīgo dzīvi. Un tā 1938. gadā viņš uzzināja, ka Tolstojs sācis rakstīt lugu "Ceļš uz uzvaru" vai "Četrpadsmit lielvalstu karagājieni" — par kapitālistisko valstu intervenci Krievijā pilsoņu kara laikā un Staļina izcilo lomu tās uzvarēšanā. Vienlaicīgi viņš ķērās arī pie liela romāna "Maize" — par baltgvaru armijas sagrāvi pie Caricinas 1919. gadā. Šī sagrāve arī esot notikusi biedra Staļina viedajā vadībā. Lugu "Ceļš uz uzvaru" sāka izmisīgi medīt visi Maskavas teātri, to skaitā, protams, arī mūsējais, Vahtangova teātris.

Tuvojās vasara, sezona gāja uz beigām, drīz bija jāsākas vasaras atvaļinājumam, bet Tolstojs vēl arvien skaidru atbildi nebija devis, kaut arī vahtangoviešiem bija vislielākās izredzes dabūt lugu, jo daži no mūsu labākajiem aktieriem bija ar Tolstoju personiski lielos draugos.

Bet sezona beidzās, un mēs devāmies pavadīt atvaļinājumu mūsu atpūtas namā.

Nolēmām sarīkot neredzēti grandiozu pikniku par godu Tolstojam. Tādu pikniku, kuru viņš visu mūžu atcerētos un pēc kura viņam nebūtu vairs citas iezājas — nāktos jauno lugu atdot mums un tikai mums. Pirms Tolstoja ierašanās mūsu atpūtas namā (kopā ar jauno sievu; viņš pavisam nesen bija trešoreiz apprecējies — ar savu bijušo sekretāri) mēs ķērāmies pie sīkas

piknika "dispozīcijas" sastādīšanas. Armijas ģenerālštābs kaujas plānu neizstrādā sīkāk, kā mēs ar Kuza izstrādājam viesu uzņemšanas plānu. Visupirms Kuza nolēma izsludināt Tolstoja iespējamās ierašanās dienu par oficiālu darba dienu visiem teātra aktieriem un kalpotājiem, kas tobrīd atradās atpūtas nama teritorijā. Tādā kārtā mēs, saskaņā ar teātra dienesta disciplīnu, tikām it kā mobilizēti. Taču Kuza nolēma pilnīgi mobilizēt ne vien cilvēkus, bet arī "tehnisko inventāru", t.i., piknika dienā savākt visas laivas, visus produktus, visu šņabi, visas ģitāras un visas bises, cik vien to Pleskovā bija. Šo priekšmetu un pārtikas mobilizāciju zināmā mērā apgrūtināja tas, ka bez mums, vahtangoviešiem, atpūtas namā bija arī (apmēram 50% no visiem atpūtniekiem) cilvēki, kuriem ar teātri nebija nekāda sakara un kurus Kuza nekādi nevarēja iznīkot. Tie bija maskavieši, kas par lielu naudu nopirkuši mūsu ceļazīmes (pret "svešiem" mūsu administrācija neizturējās kautrīgi), vēlēdamies pavadīt savu kārtējo atvaļinājumu izmeklētā un smalkā aktieru sabiedrībā. Tiesa, pēc tam viņi bija ļoti vīlušies un lamāja mūs, jo savā sabiedrībā mēs viņus nekad nepieņēmām, labprātāk atpūšoties un izklaidējoties savā šaurajā lokā. Tātad varēja paredzēt, ka mūsu totālā mobilizācija izraisīs "svešo" jeb, kā mēs nez kādēļ bijām viņus iesaukuši — "nēģeru" dumpi. Mēs ilgi pārdomājām un beidzot nolēmām ar "nēģeriem" nerēķināties. Pārāk nozīmīgas intereses bija liktas uz spēles. Kuza izdeva pavēli par teātra darbinieku ārpuskārtas darbadienu. Drīz vien tika izkārtā sīka "dispozīcija". Tajā katram bija paredzēta noteikta loma un pienākumi. Veselīgi jauni cilvēki bija nozīmēti par laivu īrējiem. Bija izraudzīti stūrmaņi, ģitāristi, priekšdziedātāji. Meitenēm bija jābūt dejojājam un dziedātājam. Divām mūsu vislabākajām meitenēm speciāli tika uzdots kavēt laiku dārgajam viesim, izklaidēt viņu. Viena no mūsu solidākajām aktrisēm bija iecelta par "saimniecības vadītāju". Man tika atbildīgais muzikālās daļas vadītāja postenis. Man vajadzēja sastādīt precīzu laivu braucienā dziedamo dziesmu programmu, kā arī iepilnāt un sagatavot visus muzikālos, vokālos un horeogrāfiskos priekšnesumus lielajām dzīrēm pie ugunsкура. Turklāt vēl tiku nozīmēts par piknika priekšnieka palīgu, kura pienākumos ietilpa vispārēja kārtības un "dispozīcijas" precīzas izpildes uzraudzīšana. Sevī Kuza iecēla par piknika priekšnieku.

Un, lūk, lieliskā saulainā augusta sākuma dienā ap desmitiem no rīta laukumīnā pie atpūtas nama galvenās ēkas ieligoja liels, melns automobilis ZIS-101. No tā izrāpās šoferis — čekistam līdzīgs cilvēks ar kvadrātveida fizionomiju, ģērbies civilā žaketē, zilās armijas galifē biksēs un zābakos, un atvēra kabīnes durvis. No kabīnes viegli izspurdza valdzinoša, eleganti tērpusies apmēram divdesmit astoņus gadus veca sieviete un lēni izvempās viņa gaišības "strādnieku un zemnieku grāfa" Alekseja Nikolajeviča Tolstoja druknā, neveiklā figūra. Tolstojs bija jau krietni jo krietni padzīvojis. Viņa kādreiz tik skaistie un dižciltīgie sejas panti bija stipri uzblīduši un izplūduši. Pazodē karājās milzīga tauku kroka. Lielo, spīdīgo galvvidus plikumu ierāmēja riņķveidīgi apcirpti mati — divaina un vecmodīga frizūra (agrākajā Krievijā tā matus grieza važonji). Kuza metās klāt atbraucējam. Mēs visi stāvējām gabaliņu nostāk.

Pateicis pirmos apsveikuma vārdus, Kuza sāka mūs stādīt priekšā viesiem. Tolstojs, redzams, bija lieliskā noskaņojumā.

— Jums nu gan ir meitenes! Īstas odziņas! — viņš, viltīgi piemiegdam aci, teica, kad Kuza iepazīstināja viņu ar mūsu jaunajām aktrisēm. Meitenes tiešām bija jaukas — iedegušas, slaidas, raibās vasaras kleitās un košos bezroku sarafānos. Tolstoja sieva — viņu sauca Ludmila Iljiņična — arī bija ļoti glīta, taču pavisam citāda. Viņa nebija no tā sportiskā, mazliet paprastā, taču savā ziņā ļoti pievilcīgā tipa, pie kura piederēja labākās padomju laika Maskavas meitenes. Slavenā padomju rakstnieka sievai bija nepadomju āriene. Tā bija drīzāk eleganta parīziete vai varbūt tipiska dāma no Piektais avēnijas, bet ne jau no Staļina laika maskaviete. Skaistajā sejā nebija manāms iedegums, toties varēja manīt labu kosmētiku, ar gauri un prasmi lietotu grīmu. Viņas augums bija slaidis, sievišķīgs un miniatūrs. Viņa bija ļoti labi ģērbusies — dārgās drānās, kas acīm redzami bija šūtas nicinātajā kapitālistiskajā pasaulē. Mazajā rocinā, ko sedza gaiši pelēks

cimds, viņa turēja brīnišķīgu krokodilādas somiņu. Taču Ludmila Iljiņična izrādījās izcili atsaucīga un laipna.

Mēs visi stādāmies priekšā un skūpstām viņas roku ar mazliet lielāku aizrautību nekā to prasa parasta pieklājība. Starp citu, vai pieklājībai var būt robežas, ja to izraisa mūsu teātra augstākās intereses?

Kuza aicina Tolstojus uz verandu, kur viņus gaida vieglas brokastis, un informē par pikniku. Tolstojs apmierināti smaida un murmina zem deguna kaut ko piekritošu. Ludmila Iljiņična ir sajūsmā. Kuza čukstus pavēl man pēc pusstundas būt gatavam doties ceļā. Es nekavējoties dodos izsludināt mūsu ekspedīcijā kaujas gatavību. Pēc pusstundas laivas, sarindotas stīpā pie piestātnes, izskatās skaisti, pat iespaidīgi. Irēji tur airus gatavībā. Priekšgalā novietojušies priekšdziedātāji un ģitāristi. Lielā laiva, kurā jābrauc pašam Tolstojam ar sievu, izklāta ar dārgu tepiķi, uz kura guļ raibi spilveni, un atgādina Stenkas Razina laivu — to, kurā viņš, kā stāsta leģenda, nosvinējis savas kāzas ar persiešu kņazieni. Es atrodos "flagmankreiseri", lieliskā saliekamā vācu breženta laiviņā. Tā ir Kuzas personiskā laiva, kuru viņš nevienam neuztī, izņemot mani. Es aprīņoju mūsu eskadru un pēdējo reizi pārbauda, vai viss ir kārtībā. Pirms došanās ceļā man jāuzņem laivā "ekspedīcijas priekšnieks" Kuza un jāstājas visas flotes priekšgalā.

Beidzot krastā parādās mūsu viesi un Kuza. Viņi jau paspējuši pārgērbties: Tolstojs — platā buraudekla uzvalkā, Ludmila Iljiņična — greznā peldmēteli. Kuza savās parastajās zilajās makšķernieka biksēs, kuras jau pirms daudziem gadiem būtu derējis krietni izmazgāt. Kad Tolstoji ir tikuši līdz piestātnes laipām, atskan apdullinoša zalve — izšauj sešas mednieku bises. Irēji sveicienam paceļ airus. Lielajā ar tepiķi izklātajā laivā tiek pacelts teātra karogs — tumši sarkans ar zeltītu Vahtangova profilu melnā rombā. Ludmila Iljiņična skaļi pauž savu sajūsmu. Es laiviņā pieaierējos piestātnei.

— Vai, cik jauka laiviņa! — saka Tolstoja. Kuza kā galants kavalieris piedāvā viešņai sēsties mūsu laiviņā. Kaut arī tajā tikai divas vietas, trešais var novietoties airētājiem klēpī. Tolstoja ir ļoti priecīga. Protams, viņa grib braukt mūsu laiviņā un tikai mūsu laiviņā. Viņa novelk peldmēteli un paliek brīnišķīgā terakotas krāsas peldkostīmā.

Beidzot visi ir sasēdušies. Kuza dod komandu, un visa armāda lēni sāk kustēties. Irēji uzsāk plaši plūstošu voldzinieku dziesmu. Saule ir augstu. Tuvojas pusdienlaiks. Debesis — ne mākonīša. Šaurā un gleznainā Pahra izlokās starp stāvajiem, mežotājiem krastiem. Upē daudz dzelteno un balto ūdensrožu. Dažviet koki pāri straumei savijas kopā, un liekas — mēs peldam pa brīnišķīgu zaļu aleju. Žilbinoši zilās debesis vietumis paspīd caur zaļo lapotni, kas atspoguļojas mierīgajā, tumšajā ūdenī. Apburošā daba, baltās laivas, dziesmas, ģitāru skaņas, ritmiskie airu šļaksti, skaistās uzpostās sievietes, šolaiku Krievijas slave-nākā rakstnieka klātbūtne — tas viss rada neaizmirstamu, neatkārtojamu atmosfēru.

Mūsu ceļojums ilgst vairāk nekā stundu. Mēs iegriežamies pavisam mežonīgās un neapdzīvotās vietās, līdz beidzot piestājam krastā un izkāpjam. Jau iepriekš esam izraudzījušies burvīgu, meža ieskaustu plāviņu augstajā krastā. Netālu urdz strauts, kurā ūdens auksts kā ledus. Plāviņā mūs jau gaida saimniecības vadītāja ar divām palīdzēm. Viņas atbraukušas pa sauszemi, caur mežu, produktu, trauku un šņabja pilnā vezumā. Kas tikai tur nav atvests! Ikri, cepti siļņi, stores galerts, marinētas becinās, sāļtas krīdīdes, šķīņķi, cāļi "tabakā"? Šņabi — ir paņemti piecpadsmit litri — nes uz strautu un iegremdē ledainajā ūdenī. Mūsu "saimniecības daļa" sāk kurt ugunsgrāvu, kurā paredzēts cept kartupeļus. Kas tas par krievu pikniku bez ugunsgrāva ceptiem kartupeļiem, un vai tad visi šie, pat visizmeklētākie un dārgākie pasaules labumi spēj aizstāt karstu, sakrunkojušos, pa pusei pārorgojušos, pelniem apburušo kartupeli?

Kamēr ugunsgrāvs iedegas un kartupeļi cepas, Tolstojam piedāvā drusku pastaigāties un ar mazkalibra šauteni pašaudīt zivis. Šo divaino medību un zvejas sajaukumu bija izgudrojis Kuza. Vispārjāteic, ka dārgajam Vasilijam Vasiljevičam, dzīvē un visās lielākās lietās ārkārtīgi nopietnam un godprātīgam cilvēkam,

piemita viena maza vājība: jautājumos, kas saistījās ar medībām vai zivju zveju, man par pārsteigumu, viņš izrādīja neparastu vieglprātību, tieksmi fantazēt, noslieci uz visādiem pārspīlējumiem un pat pilnīgām mistifikācijām. Barons Minhauzens varētu apskaust Kuzas neparastos piedzīvojumus, kas viņam allaž gadījās medību un zvejas ekspedīcijās. Te asinskārs alnis viņu uzdzinis kokā un "vaktējis" līdz pat tumsai, līdz beidzot viņam izdevies to apmānīt un aizmukt pa koku galotnēm, lecot no zara uz zaru. Te atkal viņš mūsu mazajā Pahrā nokēris metru garu līdaku, kas izmisīgi turējusies pretī, ievainojusi roku, pārgrauzusi makšķeri vidū pušu un aizpeldējusi. Kā pierādījumu Kuza rādīja visiem patiešām salauzto makšķeri un apsaitēto rokas pirkstu. Līdzīgi bija arī ar zivju šaušanu. Kuza apgalvoja, ka nez kur — Dienvidāfrikā vai Ziemeļamerikā — zivis ķerot tikai ar šādas neparastas metodes palīdzību. Viņš deva arī miglainus mājienu, ka pats it kā guvis diezgan labus panākumus, medīdams zivis ar 22. kalibra šauteni. Tik tiešām, mūsu pastaigu laikā viņš reizēm apsēdās upes krastā un sāka šaut ūdenī, ilgi un rūpīgi mērķēdams uz kaut ko ar savām tuvredzīgajām acīm. Zivīm viņš netrāpīja. To es varu pilnīgi droši apliecināt. Es varētu pat galvot, ka visā savā mūžā Kuza nav nošāvis nevienu, pat visizkāmējušāko un negaršīgāko zivteli. Lai nu kā, tomēr visa kompānija labprāt devās uz netālo augsto tiltu, no kura šoreiz bija paredzēts medīt zivis. Tolstojam svinīgi pasniedza ieroci. Nosēdies uz tilta malas, viņš pārkāra pār to savas resnās kājas un sāka raudzīties pēc zivīm. Kāds no "dispozīcijā" šim nolūkam speciāli paredzētajiem jaunekļiem, viņam blakus stāvēdams, ar prizmatisko binokli blenza lejup ūdenī un pūlējās saskatīt medījumu dārgajam viesim. Ūdens bija caurspīdīgs un tajā tik tiešām zibēja kaut kādas neliela izmēra zivis.

— Re, re, peld! Re, zem siekstas! Aste vien rēgojas. . . Uh, kāda! — jaunais cilvēks satraukti runāja — nez kāpēc čukstus, laikam baidīdamies, lai zivs no skaļas balss neiztrūkstas un neaizmūk no Tolstoja. Bah, bah... šāva Tolstojs. Ūdenī izpletās ložu riņķi, bet "aizšautās" zivis spītīgi neuzpeldēja.

— Trāpījāt, Aleksej Nikolajevič, goda vārds, trāpījāt, — Kuza pārliecināti runāja, miegdams tuvredzīgās acis. — Aiz siekstas aizķērās. Ak, cik žēl! — Pusstundu šitā pašaudzījušies, neko un nevienu, protams, nenošāvuši, mēs atgriezāmies plāviņā, kur jau tri sprēgāja divi lieli ugunsgrāvi. Mēs sasēdāmies ap vienu no ugunsgrāviem. Tolstojs un Ludmila Iljiņična ieņēma goda vietas — uz diviem no laivas atnēstiem spilveniem. Sākās programmas saviesīgā daļa. Ietrināšajās ģitāras, un mēs uzsākām senu čigānu dziesmu, kurā katru pantu pavadīja piedziedājums:

"Kam to mēru dzert, kam iztukšot?"

Aleksejam Nikolajevičam, gaišumiņam!"

Ar šiem vārdiem Tolstojam tika pasniegta paliela slīpēta glāzīte ar šņabi, un, kamēr viņš to iztukšoja, koris nemītīgi atkārtāja:

"Tukšu dzer, tukšu dzer..."

Kad glāzīte bija izdzerta, mēs sākām dziedāt nākamo pantu, kuru pavadīja tas pats piedziedājums. Dziesmai bija pavisam trīs panti, un tādā kārtā Tolstojs, atzinīgi kreķšķinādams, čāpstinādams un norūkdamies, izdzēra trīs glāzītes šņabja. Viņš uzkoda marinētas sēnītes, ķeksēdams tās tāpat ar roku no lielas burkas. Kad dziesma bija cauri un koris aplūsa, negaidot atskanēja mūsu viesā jau diezgan piesmakusi, kaut gan vēl noteiktā balss:

—Visu dziesmu vēlreiz!

Dziesmu nodziedāja vēlreiz, visus trīs pantus, un Tolstojs izdzēra vēl trīs glāzītes. Pēc tam viņš kļuva pavisam jautrs un dzīvīgs. Programma turpinājās. Dziesma sekoja dziesmai. Mūsu Nīna N. — skaista, lokana meiča — dejoja ungāru čigānu deju, drebinādama plecus un mezdama uz Tolstoju ugunīgus skatienus. Ludmila Iljiņična (viņa, starp citu, gandrīz nemaz nedzēra) arī izteica vēlēšanos piedalīties programmā un ļoti jauki nodziedāja divas Ģurijova un Varlamova senlaiku krievu romances. Beidzot Tolstojs pats arī nolēma uzstāties.

— Spēlē polku, — viņš pamāja mūsu ģitāristiem un ar grūtībām piecēlās nospilvena. Ģitāristi sāka spēlēt čigānu polku, bet Tolstojs drusku pamīdījās kājām, paplaušķināja rokām kā

liels zvēru dārza lācis, kam apmeklētāji met cepumus. Pamīdījies un paplaušķinājies viņš mūzikas pavadībā noskaitīja kaut kādu mulķīgu un ne gluži pieklājīgu dzejoli par meiteni un putniņu. Visi klātesošie bija pilnīgā sajūsmā! Pa to laiku slīpētās glāzītes tika satriecoši ātrumā pildītas un tukšotas. Nebija vēl pagājis necik ilgs laiks, kopš apsēdāmies pie ugunskura, bet no atvestajiem piecpadsmit litriem maz kas bija palicis pāri. Protams, katrs uzskatīja par savu pienākumu iespēju robežās neatpalikt no dārgā viesa, kaut gan šajā ziņā tikt viņam līdzī nudien nebija viegli. Lai nu kā, pēc Tolstoja polkas programma kaut kā pati no sevis pajuka. Visi sāka tik skaļi smieties, sarunāties un kļūgāt, ka uzturēt stingri izstrādāto kārtību izrādījās pilnīgi neiespējami un arī lieki. Pats Tolstojš, nodziedājis un nodancojis savu polku, izdzēra vēl pāris glāzīšu, novēlās uz spilveniem un saldi aizmiga. Vēl pēc pusstundas tuvumā nebija vairs neviena cilvēka skaidrā prātā, izņemot Ludmilu Iljiņču, Kuzu un mani. Man Kuza jau pirms piknika sākuma bija stingri aizliedzis dzert vairāk kā divas glāzītes. Un šai brīdī situācija neparedzēti un traģiski sarežģījās. Mēs ar Kuzu, rūpīgi sastādināmi piknika plānu, nebijām gēmuši vērā vienu sīkumu! Mēs izrādījāmies līdzīgi tiem daudzajiem ģenerāļiem, kas, it kā līdz pēdējam sīkumam izskaitējot kaujas plānu, vienmēr kaut ko palaiž garām, nepamana un rezultātā kauju zaudē. Tā arī mēs ar Kuzu. Visu, šķita, bijām paredzējuši, bet to acīm redzamo apstākli, ka no piecpadsmit litriem šņabja visi noteikti un neizbēgami piedzēries un izies no ierindas, nebijām gēmuši vērā. Un tieši tas arī notika. Un patiesi, kāpēc gan lai jaunieši dabas klēpī neiedzertu kā nākas, jo vairāk tāpēc, ka Kuzas detalizētajā pavēlē par pikniku nekas šajā sakarā nebija teikts. Īsāk sakot — viss piedzērušo īrēju, ģitāristu, dziedātāju un dejušu baris pilnīgi izgāja no mūsu kontroles. Īrēji nez kāpēc nolēma kļūt neuzticīgi ūdens stihijai un doties atpakaļ uz atpūtas namu pa taisno, caur mežu, paķēdami līdzī arī meitenes. Kuza velti pavēlēja, kļiedza, draudēja padzīt no teātra un lādējās. Īrēji ar meitenēm izkļuva pa mežu, pamezdami laivas stāvam pie krasta. Mūs paglāba vienīgi laimīgais apstāklis, ka divus neuzkrītošus, nesen teātrī pierņemtus un gandrīz skaidru prātu saglabājušus jaunus cilvēkus Kuzam tomēr izdevās iebiedēt un piespiest ķerties pie tiešo pienākumu pildīšanas. Ar viņu palīdzību mēs aizmigušo Tolstoju sākām uzmanīgi celt laivā. Bet diemžēl tieši tad, kad viss likās jau kārtībā, vienam no jauniešiem cilvēkiem (viņš tomēr nebija gluži skaidrā) slidenajā zālē sametās kāja, un viņš iekrita ūdenī, aizraudams sev līdzī dārgo nastu. Nabaga Aleksejs Nikolajevičs ar briesmīgu troksni un šļakstiem pazuda ūdenī, kaut gan šai vietā nebija nemaz tik dziļš — labi ja līdz jostasvietai. Mums visiem nācās aši list ūdenī un glābt slaveno rakstnieku. Mēs viņu izdabūjām no ūdens, izvilcām pļaviņā, noģērbām, rīvējām, līdz viņš kļuva sārts, uzvilcām garās apakšbiksēs un kreklu, kuru kāds no klātesošajiem pakalpīgi aizdeva, un satinām tepiķi, jo segas mums nebija. Ūdens bija auksts, un Kuza ļoti uztraucās, kaut nu Tolstojš nesaukustētos.

Kad mēs Tolstoju izvilcām no ūdens, viņš uz brīdi pamodās, taču, kaut ko nesaprotamu noīdējis, atkal aizmiga. Mēs saudzīgi pacēlām smago, resno vīstokli ar Tolstoju un šoreiz veiksmīgi novietojām vienā no laivām. Bija jau pavisam tumšs, kad mūsu flotes nožēlojamās atliekas devās atpakaļceļā. Lielāko daļu laivu nācās atstāt. Nebija, kam airēt. Piesardzīgi tumsā īrāties pa šauro upi starp daudzajām siekstām un sēklēm. Laiva, kurā gulēja Tolstojš, atradās tālu priekšā. Mēs trijātā noslēdzām sarkušu flotī. Nebijām braukuši ne stundas ceturksni, kad priekšā aiz upes likuma izdzirdām kaut kādus satrauktus kļiedzienus un skaļas balsis.

— Kas noticis? — izbijies prasīja Kuza. — Braucam ātri turp! Vai tiešām viņi atkal iemetuši Tolstoju ūdenī?

Mēs sākām airēt spēcīgāk un pēc brīža jau bijām notikuma vietā. Kuza ieslēdza savu kabatas lukturi un apgaismoja gauži divvainu ainu: ļoti šaurā un sekla vietā ūdenī stāvēja viena no mūsu meitenēm, kas bija devusies mājup cauri mežam kopā ar saviem pavadoņiem. Viņa stāvēja ar visām drēbēm — baltā vilnas svīterī

— līdz padusēm ūdenī un liksmi deklamēja kaut kādu dzejoli. Tā kā upe šajā vietā bija pavisam šaura — kā liels strauts —, meitene aizsprostoja ceļu un laivas nevarēja viņu apbraukt. Tās arī īpaši necentās to darīt, bet gan apstājās un stāvēja kā iejūtīga un saprotoša publika, uzklaudama neparasto priekšnesumu. Kuza arī šoreiz rīkojās ļoti enerģiski. Meiteni ātri izvilka no ūdens un veica tādu pašu ārstniecisko procedūru kā pirms tam Tolstojam. Taču, kad vajadzēja viņu silti satīt, otra tepiķa pie rokas nebija. Tāpēc nācās atīt to pašu vienīgo, kurā atradās rakstnieks Tolstojš, un ietīt tajā arī meiteni. Tolstojš šobrīd bija jau pavisam pamodies un skaļi pauda savu piinīgo apmierinātību par tādu negaidītu, bet tikamu kaimiņiem. Kuza savukart nu jau pilnīgi apjēdza situācijas nopietnību, apšaubāmību un riskantumu, tā sakot, no valstiski politiskā viedokļa. Patiesi: vēsā miglainā vakarā, mazā laivā, ko airē iereibuši īrēji, svešās apakšbiksēs un apakškreklā, ielēts netīrā, puteklainā tepiķī, guļ PSRS Augstākās Padomes deputāts, Staļina personiskais draugs, slavenais rakstnieks, padomju literatūras rota un lepnums — Aleksejs Tolstojš.

Kā te lai neizbīstas? Kā lai necel trauksmi? Kuza izbījās un cēla trauksmi.

— Biedri Jelagin, — viņš mani uzrunāja notēiktā un stingrā balsī, — Vahtangova valsts teātra vārdā pavēlu jums izkāpt no saliekamās laiviņas un pārsēties laivā pie Alekseja Nikolajeviča. Jūs gēmsiet airus un pats airēsiet visu ceļu, nevienam tos neuztīcot un neatļaujot jūs nomainīt! Jums viņš jānogādā līdz atpūtas namam pilnīgi neskarts. Un atcerieties, ka jūs visas valsts priekšā esat atbildīgs par viņa dzīvību un veselību. Padomājiet par šo milzu atbildību!

Es iekāpu, paņēmu airus un visu ceļu vadīju laivu, kurā atradās Tolstojš un meitene tepiķī, divi dūšīgi īrēji, kurus Kuza bija atstādinājis no airēšanas, mūsu solidā saimniecības vadītāja — ļoti smaga dāma —, un vesela spilvenu, kastroļu, šķīvu, ģitāru un šauterņu noliktava. Šķita, pagāja vesela mūžība, līdz es, galīgi zaudējis spēkus, izbraucu Pahrās līkumā, kur tā aplieca loku apkārt lielai pļavai un bija jau redzamas atpūtas nama ugunis. Mēs vēl bijām tālu no pietātnes, kad pamanījām krastā liela satraukuma pazīmes. Pa nepļauto pļavu braukāja automobili un ar lukturim skraidīja kaut kādi cilvēki. No spilgti apgaismotā atpūtas nama skanēja skaļas, satrauktas balsis. Beidzot mūs no krasta apgaismoja luktura stars. Es ieraudzīju Tolstoja šofera izbiedēto seju, rokā viņam bija revolveris. Nabadziņš acīmredzot bija pārdzīvojis pamatīgu satraukumu. Un kā ne! Ko priekšniecība ar viņu izdarītu, ja Tolstojam kaut kas būtu atgadījies...

Viss labs, kas labi beidzas. Mēs piebraucām pietātnē. Tolstoju paņēma zem padusēm un lēni veda uz namu. Tā viņš arī gāja — svešās baltās apakšbiksēs ar auklīņām pie potītēm, basām kājām, uz resnajiem pleciem uzņemts tepiķis.

Bija jau pāri vienpadsmitiem. Galvenās ēkas apgaismotajā verandā, kurp devās gājiens, stāvēja tikko no Maskavas atbraukušais Rubens Nikolajevičs Simonovs — tuvs Tolstoja draugs. Viņš stāvēja elegants kā vienmēr, nerasprindzināts un uzposies savā baltajā flanelā uzvalkā...

— Sveiks, Aleksej Nikolajevič. Priecājos tevi redzēt, — Simonovs mierīgi teica, vērsdamies pie divainās baskājainās būtnes apakšbiksēs ar auklīņām.

— Sveiks, Ruben. — Draugi apkampās un sabučojās.

Bet luga? Kas notika ar lugu, kuras dēļ tika rīkots viss šis grandiozais pikniks? Luga Tolstojš nodeva uzvešanai mūsu teātrī. Lomas uzticēja labākajiem aktieriem. Uzvedumam nauda netika žēlota. Taču luga izrādījās tik draņķīga, nemākulīga un garlaicīga, ka pat neizlutinātais un pakļāvīgais padomju skatītājs negribēja to skatīties, un pēc dažām izrādēm nācās uzvedumu no repertuāra noņemt.

Arī romānu "Maize", kas tika izdots Maskavā ap to pašu laiku, neizlutinātais padomju lasītājs negribēja lasīt. Pavisam sliktu, nekam nederīgu romānu bija uzrakstījis kādreiz tik spilgtu talantu nodzērušais padomju rakstnieks Aleksejs Tolstojš.

No krievu valodas tulkoja
INESE ZANDERE

(Turpinājums no 33. lpp.)

Gagarins. Vai nelaimīgo isto lidotāju saukuši par Bondarenko, Iljušinu vai citādi, vēl šodien nav noskaidrots.

4. Nav arī skaidrs, kas kopīgs mūsaiķu un agrāko laiku kosmonautiem ar visu šo lietu. Jo attiecīgajā rakstu sērijā viņi vienā balsī apgalvo: pirms Gagarina neviens kosmosā neesot lidojis. Kā viņi to var zināt? Slimīgās noslēpumainības dēļ daļa dalībnieku pat nesaprata, kas patiesībā notiek. Zvaigžņu pilsētiņā gatavotajiem kosmonautiem nebija ne jausmas par kodolizmēģinājumiem Kazahijā. Arī Padomju Savienībā slepenajās, labi apsargātajās bāzes rūpnīcās un institūtos strādājošie raķešu konstruktori varēja nezināt par neveiksmju sēriju. Baikonuras darbinieki nezināja, kas lidos rīt vai parīt, jo kosmonauti starta vietā ieradās tikai iepriekšējā dienā. Ikviena grupa bija stingri norobežota no pārējām. Beidzot vajadzētu teikt savu vārdu tiem (kurus Gagarina gadījumā dēvēju par iestudētājiem), kas pirms trīsdesmit gadiem un vēlāk vadījuši padomju kosmoskosmētismus! Tikai viņiem varētu būt pieejama visa patiesība, lai gan — kas to zina... Atsaukties uz kosmonautiem — kuri paši šajā melu iekārtā bijuši niecīgi padotie — ir pavisam nepamatoti.

Interesanti būtu dzirdēt, ko par notikušo saka *pirmās grupas* kosmonauti? Allaž piemin Gagarinu, Beļajevu, Komarovu, Ļeonovu, Nikolajevu, Popoviču un Titovu. Ne jau visus mēs šodien varētu satikt. Beļajevs (dzimis 1925. gadā) aizgāja viņšaulē 1970. gadā. Enciklopēdijās viņa nāves cēloni nepiemin. Arī Gagarins vairs nav dzīvs. Lai gan viņš vēl nebūt nebija vecs. Komarovs 1967. gadā četrdesmit gadu vecumā it kā esot gājis bojā, lidmašīnai nolaizoties. Pārējie, kā zināms, ir dzīvi. Sevišķi interesanti būtu dzirdēt, ko teiktu Titovs, Gagarina vienaudzis un — kā rakstīts memuāros — viņa labākais draugs? Vai viņš redzējis pats savām acīm, kā startējis un atgriezies uz Zemes sveiks un vesels viņa sirds draugs, ar kuru allaž kopā nakšņots vienā istabā, arī tajā slavenajā 1961. gada 12. aprīļa nakī, tūlīt pēc Gagarina atgriešanās?

Katrā ziņā pamācoši, ka Bondarenko nāves bērniskīgā motivācija ir izdevusies. Pēdējās desmitgadēs iestudētāji un viņu pēcteči acimredzot neko nav iemācījušies. Viņi vēl aizvien tic, ka mūs — sabiedrisko domu — iespējams apreibināt ar neloģiskām pasakām.

(Paties fakts: kad vēlāk Gagarins apmeklēja Āfriku, ēģiptiešu žurnālisti jautājuši, vai lidojuma laikā viņam bijis klāt kāds talismans? Atbilde: "Jā, skafandra kabatīnā atradās mana padomju pase. Tas ir visdrošākais talismans.")

DAŽI CITI NOSLĒPUMI

Uz īsu brīdi atvaidisimies no Gagarina, lai vēlāk atkal pie šīs tēmas atgrieztos. Apspriedīsim jautājumu, vai ar lidojumu saistītos apstākļus patiešām varēja noturēt tik stingrā slepenībā. Ar netiešu metodi es vēlētos jūs pārliecināt, ka šādi milzīgi, par kosmiskiem saucami meli patiešām bija iespējami — tālaika apstākļos. Milzīgā nepatiesības celtnē, kas normālā valstī pēc pāris minūtes sabruktu, Padomju Savienībā lieliski funkcionēja gadu desmitiem ilgi, maldinot arī daļu pasaules. Politikus, lietpratējus, sabiedrisko domu.

ATOMNĀVE PADOMJU SAVIENĪBĀ

To savos memuāros minējis arī akadēmiķis Saharovs. Viņš pats piedalījies vienā no šiem izmēģinājumiem, jo ne velti dēvēts par padomju ūdeņraža bumbas tēvu. Žurnālā *Der Spiegel*¹⁶ kāds dāņu žurnālists rakstījis par saviem pētījumiem Padomju Savienībā. Lieta tāda, ka 1953. gadā padomju ūdeņraža bumbas izmēģināja nepilnus simt kilometrus no Semipalatinskas. Padomju armijas vienības pierastā veidā — kas neradīja ne izbrīnu, ne pretošanos — paziņojušas Karaulas ciemata iedzīvotājiem, ka diennakts laikā viņiem jāpamet dzimtās vietas. Visiem esot jādo-das prom — kā laudim, tā lapiem —, izņemot 40 personas. Šos cilvēkus tur atstāja tīšām, lai uz viņiem izmēģinātu ūdeņraža bumbas sprādziena iespaidu.

No četrdesmit cilvēkiem izdzīvoja tikai daži. Sprādziens bija šausmīgs pieredzējums, jo nevienam nebija ne jausmas, kas notiek. Ļaudis domāja, ka tiek veikts kāds militārs izmēģinājums, kā arī patiesībā bija. Pie "izmēģinājuma trusīšiem" drīz vien ieradās kareivji aizsargtērpos. Viņi pārbaudīja nelaimīgos ar

dozimetru, pēc tam katram izsniedza pa divsimt gramiem degvīna. Nav skaidrs, vai tie domāti kā sāpu deva, vai arī Padomju Savienībā degvīnu uzskatījuši par radioaktīvās aizsardzības sastāvdaļu... Pēc pāris nedēļu karantīnas šiem cilvēkiem izdarīta asins analīze. Novērošanu veikuši vēl 45 dienas un turpinājuši līdz šim brīdim slēgtā, stingri slepenā medicīnas iestādē. Astoņdesmito gadu beigās no četrdesmit cilvēkiem dzīvi bija palikuši septiņi, lielākā daļa invalīdi jau gadu desmitiem ilgi. Pārējie, nesasnēguši piecdesmit gadu vecumu, nomira no leikēmijas un dažādiem ļaundabīgiem audzējiem.

Rakstā var uzzināt arī ko citu. Piemēram, to, ka piecdesmitajos gados šādi gadījumi attiecīgajā rajonā bijuši gluži pierasti. Veikti piecsimt (!) atomizmēģinājumi, no tiem 161 — pilnīgi atklāts sprādziens jeb sprādziens atmosfērā, kas radioaktīvi piesārņojis milzīgu teritoriju un ietekmējis arī iedzīvotājus. Līdz pat astoņdesmito gadu beigām neviens, protams (?), neuzdrīkstējās par to runāt. Cilvēki baidījās. Beidzot 1989. gada februārī padomju varas iestādes oficiāli atzina kustību, kura — tāpat kā līdzīgos gadījumos Rietumeiropā un Austrumeiropā — cinās par kodolbrīvu Kazahiju, kā arī par to, lai izmēģinājumu upuriem atļūdzinātu par viņu ciešanām.

Kādreizējo poligonu tuvumā joprojām vērojama paaugstināta saslimstība ar ļaundabīgiem audzējiem. Upurus kontrolēja četrdesmit gadu (runa ir par tūkstošiem cilvēku!) — sākot no slavenā Berijas laikiem līdz pat astoņdesmitajiem gadiem, — taču "eksperimentu" rezultāti nekad nav tikuši publicēti, pat vairāk, vēl līdz nesenai pagātnei kvalificēti kā stingrs valsts noslēpums.

Tas nav bijis vienīgais gadījums. Kā rakstīja laikraksts "Trud", 1954. gadā atomsprādziena laikā veikti manevri, kuros atkal tīšām upurēti cilvēki, šajā gadījumā kareivji.¹⁷ Tas noticis 1954. gada 15. septembrī. Pulksten 9 un 34 minūtēs no rīta kādu no tālienes ieradušos armijas daļu izsūtījuši atklātā poligonā, kur to pārsteidzis atomsprādziens. Daudzi kareivji un arī virsnieki gājuši bojā no apstarojuma. Lielākā daļa vēl gadu desmitiem ilgi mocījušies ar drausmīgām slimībām un nomiruši ļoti jauni, faktiski, nesaņēmuši nekādu medicīnisko palīdzību. Lieta tāda, ka padomju ārsti nevarēja zināt saslimšanu īsto iemeslu, gluži otrādi — upuriem un viņu piederīgajiem aizlieguši par to informēt medikus... Trīsdesmit gadu vecumā daudzi miruši no infarkta, locītavu un asinsrites slimībām, akluma, ļaundabīgiem audzējiem... Tā bijusi daļa no vairākiem tūkstošiem kareivju, kurus piecdesmitajos gados (jau pēc Staļina nāves) komandieri lēmuši tik šausmīgam liktenim. Rakstā atklājas, ka tādi gadījumi notikuši ne vienu reizi vien: līdz pat 1963. gadam, kad Padomju Savienība, ASV un Lielbritānija parakstīja vienošanos, kas aizliedz kodolizmēģinājumus atmosfērā, Kazahijā un varbūt arī citās vietās notikuši tik sadistiski eksperimenti ar cilvēkiem. 1958. gadā vēl noteikti, par to stāstīja dzīvi palikušie aculiecinieki.

Par kādu citu, ar militāru mērķi veiktu kodolsprādzienu padomju prese rakstīja 1989. gadā. 18. Tiesa, līdz tādai atklātībai vajadzēja paiet 35 gadiem. Eksperiments noticis 1954. gada 14. septembrī diezgan bieži apdzīvotā rajonā Dienvidurālos, starp Orenburgu un Kuibiševu. Kādā lielā armijas poligonā jau 1954. gada februārī sākušies sagatavošanās darbi. Kareivji ieņēmuši visu rajonu 30 kilometru rādiusā. Izskatījies, it kā gatavotos karam. Celtas jaunas ēkas, novērošanas punkti komandieriem, zonā sadzīti lopi. Atveduši militāro tehniku, tankus un lielgabalus. Apkārtesošo ciematu iedzīvotāji pārvietoti uz īpaši šim nolūkam uzceltām pagaidu apmešanās vietām. "Bombardēšanu" no lidmašīnas izmēģinājuši jau iepriekš, protams, pagaidām bez radioaktīviem lādīņiem. Vēlāk ieradusies maršals Žukovs, Ķīnas aizsardzības ministrs Peng Te Huai, viens no kodolprogrammu galvenajiem speciālistiem akadēmiķis Kučatovs un citi vadītāji.

Pēc sprādziena — kā oficiāli apgalvoja — cilvēku upuru neesot bijis. Bet tāpat taču ziņoja arī par akcijām Kazahijā... Lai kā arī būtu, armijas pavēlniecība tādā veidā izmēģinājusi, kādas sekas ir nomestai kodolbumbai. Civiliedzīvotāji drīz vien — patiesas informācijas trūkuma dēļ — atļauju negaidīdami, atgriezušies vecajās dzīvesvietās, daudzus no viņiem piemeklējuši staru slimība. Sprādziena rajonā tikai pēc gada atkal parādījušies augi.

Piezīme: ar Gagarina lietu šeit saistības tik daudz, cik nodaļas sākumā pieminēju. Šos notikumus varēja slēpt trīsdesmit piecus gadus. Gagarins lidoja tikai pirms trīsdesmit gadiem.

Protams, ir arī jaunāki noslēpumi.

ATOMKATASTROFA

Lai gan šajā nodaļā to vēlreiz pieminēsim, varbūt nenāks par ļaunu atgādināt kādu senu notikumu. Lielāko daļu militāro kodoliekārtu Padomju Savienībā uzstādīja zemes iekšējos rajonos, kam, protams, bija arī stratēģiski iemesli: kara gadījumā ienaidnieks tik viegli nevarētu tos sasniegt.

No vēlākiem nelaimes gadījumiem tāpat visvairāk cieta valsts iekšējo rajonu iedzīvotāji. Piemēram, 1957. gadā nelaime notika Kasli pilsētā Permas apgabalā. Augšminēto stratēģisko apsvērumu dēļ šeit atradās "plutoniju pieci" ražojošs atomreaktors. 1957. gada septembrī eksplozijas dēļ tika radioaktīvi piesārņota teritorija gandrīz 14 000 kvadrātkilometru platībā. Radioaktīvās vielas izplatījās gandrīz tik lielā gaisa telpā kā piektā daļa no Ungārijas. Vajadzēja evakuēt apmēram 14 ciematu iedzīvotājus. Mūsdienās reaktors ražo mazāk, tomēr nebūt vēl nav apstādināts. Varam iedomāties, kā jūtas apgabala iedzīvotāji! Līdz šobaltdienai Padomju Savienībā nevienam nav izdevies iesūdzēt tiesā vainīgos, bet pasaule par šo gadījumu uzzināja tikai pēc vairākām desmitgadēm.

SACEŠANĀS UZ KARAKUĢA

Prese to aprakstīja tikai 1990. gadā¹⁹. Tas notika 1975. gada novembrī. Kādā Baltijas kara flotes vienībā, kas bāzējās Rīgā, uz pretzemūdeņu karakuģa *Storoževoj* izcēlās dumpis.²⁰ Ungāru prese tikai pārpublicējusi padomju rakstu par šo gadījumu. Divaini, ka laikraksts "Izvestija" atsaucās nevis uz padomju, bet uz amerikāņu avotiem (ir 1990. gads, piektais kopš *glasnostj* un pārbūves sākuma...), līdzās publicējot VDK militārā prokurora viedokli.

Sacešanās uz *Storoževoj* organizējis Valērijs Sabļins, kuģa komandiera palīgs. Kapteini kopā ar pārējiem virsniekiem aizturējuši un ieslēguši, pēc tam, "maldinot komandas puisus, Sabļins pārņēma kuģa komandiera funkcijas". Tas skan gandrīz kā stāsts par jūras laupītājiem. Jūras laupītāji gan reti sacēlās tāpēc, lai izvestu savu kuģi brīvos ūdeņos... Šajā gadījumā kuģis no Rīgas devās uz Zviedriju. Par to uzzināja padomju flotes pārējās vienības un arī pavēlniecība. Kuģim *Storoževoj* ne vien izdevās atstāt piekrastes ūdeņus — tāpat Padomju Savienības teritoriju —, bet pat nokļūt apmēram 90 kilometrus no zviedru teritoriālajiem ūdeņiem, tāpat glābīja, kad dumpiniekus "izdevās apturēt". Gaisa spēki bombardēja paši savu karakuģi (lai gan vēlāk šo faktu noliedza, tā esot bijusi tikai "brīdinājuma bombardēšana"). Kuģi apstādināja un saņēma ciet. Sabļinu par nodevību sodīja ar nāvi, pārējie tika cauri ar cietumsodiem. It kā. Jo, kā bijis patiesībā, manuprāt, uzzināsim tikai vēl pēc dažām desmitgadēm.

VĒL VIENA ATOMNELAIME

Visiem zināms, ka padomju tipa atomelektrostacijas nav no drošākajām. (Tās uzstādītas tikai t.s. sociālisma nometnē un Somijā.) Par 1975. gadā notikušo ierunājās tikai 1990. gada jūnijā.

Runa ir par Ļeņingradas atomelektrostaciju. Tās reaktoram ir tāda pati uzbūve kā Čerņobilas AES. 1975. gadā (pēc pēdējām ziņām) tur noticis trešās pakāpes — tāpat nopietns — nelaimes gadījums. Par detaļām zinām gauži maz.

Varbūt ir vērts piebilst, ka šo ziņu publicējusi nevis Maskava, bet gan... Helsinki.

KUR ATRODAS BAIKONURA?

Tas ir interesants jautājums. Kopš ungāru presē publicētās PSRS un Ungārijā izdotās Maskavas plānu reprodukcijas (piemēram, nedēļas izdevumā *Reforma*), zinām, ka padomju galvaspilsētu patiesāk atainojušas ārzemju, nevis pašmāju kartes. Mūsu austrumu kaimiņi oficiāli atzinuši, ka pēc otrā pasaules kara vispārējai lietošanai publicētās kartes tišām viltotas: tajās sagrozīti mērogi, pilsētas, dzelzceļa līnijas, lidlauki attēloti ar krietnām nobīdēm utt. Šīs manipulācijas veiktas modrības un stratēģisku apsvērumu dēļ... Tādos brīžos allaž nāk prātā Zemes mākslīgie izlūkpavadoņi, ar kuriem iespējams veikt ārkārtīgi precīzus foto-uzņēmumus un kuri jau vairāk nekā divdesmit gadu strādā tur, augšā. Līdzīgu iemeslu dēļ — lai apgrūtinātu spiegu un diversantu darbību, viņu orientēšanos un iespējamo sakaru uzņemšanu —

līdz pat astoņdesmito gadu otrajai pusei Maskavā nebija nopērkama pat kārtīga telefonu grāmata.

Ievērojot modrību, gadu desmitiem ilgi Baikonuras kosmodroma ģeogrāfiskās koordinātes tika norādītas nepareizas. 1989. gada beigās "Moskovskije Novosti" slejās sabiedrībai pavēstīja, ka Baikonura nebūt neatrodas tur, kur tā attēlota kartēs.

Amerikāņu spiegu lidmašīna U-2 kosmisko objektu nofotografēja jau 1956. gadā un vēlāk tam regulāri sekoja. 1962. gadā no mākslīgā pavadoņa tika izdarīti precīzi fotouzņēmumi, kurus Rietumi pārdeva par krietru naudu... Slepība kļuva gluži lieka un tomēr turpinājās, pat vairāk — sasniedza grandiozus apmērus; piemēram, apgabala svarīgāko pilsētu Ļeņinsku neierakstīja celvežos un enciklopēdijās, it kā šī apdzīvotā vieta ar 30 000 iedzīvotāju nemaz neeksistētu. Par Baikonuras kosmodromu dēvētais poligons patiesībā ir 160 kilometru garš un 90 kilometru plats apgabals Kazahijā no Sirdarjas upes uz ziemeļiem. Tur gan sastopami tikai lidlauki, kosmosa ostas — no palaišanas iekārtām nav ne vēsts. Istā Baikonura — kā konstatēja Rietumos un vēlāk atzina arī Padomju Savienībā — atrodas 375 kilometrus uz ziemeļaustrumiem no Ļeņinskas! Tas ir diezgan liels attālums pat Padomju Savienībā.

Turklāt 750 kilometrus uz ziemeļiem no Maskavas, tāpat aiz polārā loka, ir vēl viens kosmodroms (netālu no Pļeseckas pilsētas), bet trešais atrodas pie Kapustin-Jaras, proti, 100 kilometrus uz austrumiem no Volgogradas, Volgas kreisajā krastā. Pēc kara šajā vietā startēja no vāciešiem iegūtās raķetes. Par šo tēmu diezgan plaši varējām lasīt populārzinātniskajā ungāru presē.²¹ Kāds cits laikraksts jautāja: "Ja Baikonura nav īsta, no kurienes tad palaida gaisā Bertalanu Farkašu?"²² Tātad pilsētas, ko sauc par Baikonuru, patiesībā nekad nav bijis. Uz šo jautājumu izsmeloši atbildējis padomju kosmonauts Kubasovs: "Kosmodroms atrodas nevis Baikonurā vai Ļeņinskā, bet gan starp abām šīm pilsētām...", pēkšņi pieminot vēl ceturto pilsētu — Polisecku, kuras ģeogrāfiskās koordinātes noklusē. Varam jautāt: ja tik neskaidri un "slepeni" izsakās vēl 1989. gada beigās, cik gan noslēpumu bijis garajā padomju kosmiskās pētniecības ceļā no piecdesmitajiem gadiem līdz mūsdienām?

Tātad rodas jautājums (to vēl pieminēsim grāmatas beigās), par kuru rakstījis ungāru publicists Gustavs Megeši: "Baikonuras gadījumā ne jau tas pārsteidz, ka tādas vietas nemaz nav bijis. Divaini, ka pasaules attīstītākās valstis visu zinājušas, taču nav pret šo blefu neko iebildušas. Jo Zemes mākslīgie pavadoņi bija visu nofotografējuši jau pirms vairākām desmitgadēm..."²³

Patiešām. Kāpēc Rietumi, kas bija lieliski informēti par šo un citām lietām, klusēja un klusē vēl šobaltdien? Arī par Gagarinu? Pie tā vēl atgriezīsimies.

GAGARINA NĀVE

Ja reiz pilota dzīves laikā bijis tik daudz neskaidrību, nav brīnums, ka arī viņa nāve tika noslēpumā. Taču sāksim ar Gagarina piedzimšanu. Jau minētajos memuāros Gagarins izteicies, ka viņa brālis Valēņins (kurš vēlāk sarakstījis grāmatu "Moj brat Juri") — "Mans brālis Jurijs" dzimis 1924., tātad Ļeņina nāves gadā, taču aizmirsis pavēstīt, kur viņš pats ieraudzījis dienas gaismu. Gagarina brāļa grāmatā vesela nodaļa veltīta dzimtās vietas skaistumam — taču ciemata vārds nav pat pieminēts. Divaini, vai ne?

Par pārējām mīklām jau rakstījām. Kāds tur brīnums, ja kosmonauta nāves apstākļi bijuši īpaši aizdomīgi.

Kaut vai sākot ar to, ka nepilnus septiņus gadus pēc "lidojuma" noticis nelaimes gadījums. Ikvienam domājotam cilvēkam skaidrs, ka padomju impērijas propagandai tik svarīga persona nedrīkst vienkārši pazust. Tas nozīmē, ka pēc "pasaulē pirmā lidojuma" kosmonauts būtu jāuzmana kā acu gaisma. Citādi izsakoties: šim cilvēkam aizliegts sēsties pat uz diviņģa, kur nu vēl vadīt iznīcinātājus! Lidošana ar iznīcinātājiem — turklāt padomju ražojumiem — nav no drošākajiem amatiem... Tātad "nāve nelaimes gadījumā" patiešām kaut ko nozīmē.

Tikai demokrātiskā valstī no paša kosmonauta atkarīgs, ar ko viņš nodarbosies *pēc tam*. Mēs zinām, cik "sarežģīts" veidojies slavenāko amerikāņu astronautu dzīves ceļš pēc lidojumiem. Taču, lai ko viņi pasāktu, viss bijis atkarīgs no viņiem pašiem —

pat tādā gadījumā, ja viņi kalpojuši armijā. Sociālistiskā valstī kosmonauts kļuva par dzīvu pieminekli, vai nu viņš to gribēja, vai ne. Izņēmumu bija maz (ja vien tādi vispār gadījās). Cik ļoti šos varoņus uzmanīja, varam spriest kaut vai pēc ungāru kosmonauta Bertalana Farkaša piemēra. Farkaša kolēģis Bēla Mağari (kuram komisija jau sen piesprieda būt par mūžīgi otro, mūžīgo neveiksminieku, beigās izvēloties ceļojumam kosmosā citu ungāru lidotāju) reiz intervijā sacījis: "Berči desmit gadu vairs nedrīkstēs lidot ar virsskaņas lidmašīnām, to viņam oficiāli aizliegusi. Jau gadiem ilgi viņš mēģina dabūt atļauju, taču velti."²⁴

Būtu pats par sevi saprotams, ja "kosmonauts numur viens" dzīvotu mierā un drošībā. Tas atbilstu impērijas interesēm. Un zinām, ka Gagarins pieredzēja arī tādus laikus: sešdesmito gadu sākumā viņš daudz ceļoja, vai arī viņu sūtīja uz dažādām pasaules zemēm čakli savākt "pirmā kosmonauta" laurus. Gagarins patiešām peldēja slavā. Viņš sniedza neskaitāmas intervijas un paziņojumus, taču, ja uzmanīgi pārlasām šos tekstus, neatrodam gandrīz neko konkrētu par lidojumu, tā apstākļiem un priekšdarbiem, nedz arī par pašu kosmonautu. Laika gaitā lasījām par Gagarinu aizvien mazāk. Pasaules uzmanība pievērsās nākamam kosmonautu — tie jau bija īsti, patiešām lidojuši kosmosā — rīcībai un paziņojumiem. Tolaik pat nezinātājiem skaidri iezīmējās amerikāņu — padomju sacensības aprises, kļuva skaidrs, kāpēc viena vai otra puse tā steigās. Mēs Austrumeiropā, bijām pieraduši, ka kosmonauti parasti startē pirms lielām padomju jubilejām vai arī tad, ja amerikāņi iepriekš pavēstījuši par kādu svarīgāku eksperimentu. Vēl aizvien turpinājās maniākālā noslēpumainība, un Padomju Savienība par saviem izmēģinājumiem ziņoja tikai pēc to veikšanas. Piemēram, no rīta kosmosā pacēlās pirmā sieviete Valentīna Tereškova (kuru vēlāk izdeva par sievu citam padomju kosmonautam, lai propaganda allaž varētu daudzīnāt "pirmo kosmonautu ģimeni"), bet Maskavas, Budapeštas u. tml. radio jau tajā pašā pēcpusdienā atskaņoja simfoniskus darbus viņai par godu. Tie, kuri mazliet saprot no mūzikas, zina, ka skaņdarbu nevar sacerēt un iemācīt simfoniskajam orķestrim pāris stundu laikā... Tātad arī turpmākos kosmiskos lidojumus apvija slepenība, neoloģiski notikumi un vispārējā neuzticība.

Ko mēs zinām par Gagarinu? Pēc "lidojuma kosmosā" viņš it kā beidzis vēl vienu mācību iestādi un pēc tam kaut kur provincē turpinājis lidot — arī ar iznīcinātājiem. 1968. gada pavasarī kādu dienu dzirdējām paziņojumu, ka Gagarins gājis bojā lidmašīnas katastrofā. Sīkākas detaļas, kā jau parasts, neziņoja. Rakstīja dažādi — arī ungāru prese —, jāteic gan, ka tikai 1987. gadā, *glasnostj* laikā: Gagarins it kā esot gājis bojā nevis lidmašīnas avārijā, bet gan *vēl vienā kosmiskā eksperimentā* vai arī kļuvis par satiksmes negadījuma upuri. Saskaņā ar padomju baumām nāves cēlonis varēja būt arī automašīnas vadīšana dzērumā. Laikam nav jāatgādina, ka protokolus par Gagarina nāvi trīsdesmit sējumos (!) nedarīja zināmus atklātībai.

Nav nekā pārsteidzoša, ka padomju prese tik kutelīgi tēmai pieskārusies tikai t.s. *glasnostj* laikos. Taču jāpiebilst: šajā milzīgajā valstī vēl 1990. gadā atklātība nebija sasniegusi tādu līmeni, lai sabiedrībai būtu pieejami pataloganatomu secinājumi par Gagarina nāvi. Bez šaubām, tāpēc, ka arī šie secinājumi runā pretī citam un visai rakstam — oficiālajai versijai, ar kuru toreiz attaisnoja "kosmonauta" bojāeju. Vienīgais nelielais mēģinājums kaut ko paskaidrot — kosmonauta Leonova un akadēmiķa Belocerkovska raksts laikrakstā "Pravda" nelaimes gadījuma gadskārtā.²⁵ Abi autori, protams, visus attaisnojuši — gan Gagarinu, gan viņa kolēģus un valdību utt. Nevienš neesot bijis vainīgs, viņi apgalvoja.

Arī Leonovs un Belocerkovskis atzina: esot ļoti dīvaini, ka Gagarins turpinājis lidot un beigās cietis nelaimes gadījumā. Es citēju: "Pirmais jautājums: kāpēc Gagarinam bija jālido? Atbilde: tāpēc, ka viņš bija kosmonauts." Turpmākie pamatojumi ir demagoģijas kulminācija: pēc autoru domām, Gagarins būtu sevi noliedzis, ja nelidotu, ja necenstos saglabāt formu un tā tālāk... Nelaime tikai tā, ka: 1) treniņi lidojumiem kosmosā diez vai jāveic ar iznīcinātāju, kurš lido nelielā augstumā; 2) kāpēc gan Gagarinam vajadzēja arī turpmāk tēlot kosmonautu? Pēc raksta spriežot, gan Gagarins pats, gan viņa kolēģi gribējuši viņu ierādīt kā kosmonautu, tāpēc veikti nopietni sagatavošanās darbi "otrajam" ceļojumam kosmosā. Tobrīd, protams, nevienš to nezināja — toties 1987. gadā laikraksts "Pravda" gribēja mūs pārie-

cināt, ka ticis plānots Gagarina otrais lidojums. Laikraksta slejās apgalvots, ka viņš bijis Komarova dublieris, rezervists lidojumā ar *Sojuz-1*. Runa ir par to pašu *Sojuz-1*, kurš lidoja 1967. gada 23.—24. aprīlī un bija tik neveiksmīgs: Komarovs gāja bojā kosmosa kuģī, pēc nolaišanās viņu izcēla no kabīnes mirušu. Varbūt nekaitēs piebilst: ungāru publikācijās par kosmiskajiem lidojumiem, sekojot padomju terminoloģijai, par *Sojuz-1* sacīts: tas bijis tikai *Sojuz* tipa kuģu "izmēģinājums", bet lidojumu tabulās ne ar pušplēstu vārdu nav pieminēts, ka eksperiments beidzies traģiski.

Tātad Gagarins it kā turpinājis koķetēt ar lidošanu kosmosā, un varas iestādes viņu visādi atbalstījušas? Šeit parādās psiholoģisks attaisnojums: varbūt iestudētāji piekāpušies Gagarinam? Var taču gadīties, ka trīsdesmitgadīgs vīrietis grib pierādīt vismaz pats sev, ka ir spējīgs lidot kosmosā? Ja reiz viņš pasaules telpā nav pacēlies, pastāv bažas, ka reiz tas atklāsies. Ne tikai rīkotāju aprindās, bet arī politiķu vidū droši vien bija ļaudis, kas zināja patiesību. Ja arī Gagarins pats kļūst līdz kapa malai, nav teikts, ka kļūstēs pārējie. Lidojums kosmosā vispirmām kārtām nomierinātu viņa sirdsapziņu; otrkārt, aplūsinātu tos, kuri reiz varētu izplāpāties.

Taču lieta, vienalga, šķiet dīvaina. Sešdesmito gadu vidū Gagarins mācījies Žukovska Aviācijas akadēmijā, iegūstot aviācijas inženiera diplomu, un diplomdarbu (protams, ar atzīmi "teicami") — kā apgalvojis Leonovs) aizstāvējis 1968. gada 7. februārī.

Taču, pazīstot dzīves apstākļus padomju impērijā, propagandai pakļauto īstenību, var gadīties, ka tā nemaz nav taisnība. Var būt, ka Gagarins aviācijas akadēmijai pat tuvumā nav bijis! Varbūt kopā ar ģimeni viņš mitinājies krāšņā villā un viņam nav ļāvuši ne ar ko nodarboties, pat normāli, cilvēciski dzīvot ne. Brežņeva laikos, kā jau zināms, notika ne tādas lietas vien.

Leonovs un Belocerkovskis 1987. gadā apgalvoja, ka Gagarins gatavojies nākamajam lidojumam kuģu sērijā *Sojuz*, kur viņš atkal būtu pirmais kosmonauts. Nevis rezervists, bet īstais pilots. Komarova nāve Gagarinu dziļi satriekusi, viņi raksta. Februārī aizstāvēts diplomdarbs, martā it kā sākusies treniņi, lai gatavotos lidojumam pasaules telpā.

Pat ja neņemam vērā tādu sīkumu, ka sešdesmito gadu beigās amerikāņi jau ir pierādījuši — ne tikai profesionāli piloti vien var lidot kosmosā, sagatavošanās laiks šķiet pārāk īss. Sērijas *Sojuz* nākamais lidojums bija paredzēts 1968. gada oktobrī un 1969. gada janvārī. Vai ar martā sāktu sagatavošanos pietiktu?

Es jau atgādināju, ka tobrīd lidoja ne tikai kara lidotāji vien. Pirms Gagarina nāves *Gemini* programmu ietvaros no 1961. gada līdz 1968. gadam daudzi amerikāņu kosmonauti devās grūtajā ceļā. Dažs pavadīja kosmosā pāris stundu, bet cits — nedēļas. Glens, Gordons, Jangs un Makdivits pēc profesijas bija lidotāji izmēģinātāji, Kemans bija pazīstams lidmašīnu konstruktors, Bormans — karaskolas pasniedzējs (!), Širra — jūras flotes virsnieks, Šmits — ģeologs, Šveikarts — astronoms, Andersss — kodolzinātnieks, bet Oldrins (kurš vēlāk nokļuva uz Mēness, *Apollo-11* lidojumā kopā ar Armstrongu būdams otrais cilvēks, kurš spēra kāju uz šī debess ķermeņa) bija vienkāršs inženieris, kurš ieguva doktora grādu kosmosa ceļojumu teorijā un tikai pēc tam kļuva par kosmonautu.

Tā es gribēju uzvedināt uz domām, ka diezgan aprobežoti būtu uzskatīt, ka Gagarins varējis turpināt (vēl nesākto) kosmonauta karjeru, ilgus gadus veicot izmēģinājuma lidojumus ar virsskaņas iznīcinātājiem. Protams, padomju kosmonautu vidū sastopama tikai viena profesija. Pārskatot pilotu biogrāfijas, redzēsim, ka pirms lidojuma viņi nodarbojušies ar vienu un to pašu — gan Titovs, Nikolajevs, Popovičs, Tereškova, Bikovskis, gan pārējie, — visi bez izņēmuma bijuši kara aviācijas virsnieki, pēc viena vai diviem lidojumiem kosmosā ieguvuši diplomu — parasti Žukovska Aviācijas akadēmijā, vēlāk kļūstot par augsta ranga personām padomju armijā (ģenerālleitnantim, ģenerālmajoriem utt.). Turklāt, kā jau liku noprast, pēc pāris gadiem viņi pilnīgi pazuda no sabiedriskās dzīves apvāršņa. Kurš gan vēlāk pieminēja Titovu vai Popoviču?

Taču atgriezīsimies pie oficiālajiem padomju apgalvojumiem 1987. gadā. Jau minētajā rakstā autori diskutēja, kādu dzīves stilu Gagarinam vajadzējis izvēlēties pēc lidojuma, un, viņuprāt, pavisam loģiski un saprotami, ka "pirmais kosmonauts" izvēlēties *vienīgo pareizo ceļu*. Katrā ziņā viņi pilnīgi atbalstot Gagarina izvēli.

Un ko par to saka citi avoti? Padomju, ungāru, poļu un Rietumu laikrakstos publicētas gan pāris rindiņas, gan milzīgi raksti ar hipotēzēm. Visinteresantākais un — lai gan autors pats nav gribējis — visatmaskojotākais bijis kosmonauta Georgija Beregovoja rakstītais (dzimis 1921. gadā, aviācijas ģenerālleitnants, psihologs, Gagarina vārdā nosauktā kosmonautu sagatavošanas centra komandieris), kas publicēts Padomju Savienībā.²⁴ Materiāli, protams, ir visai pretrunīgi.

Apmēram vienādi rakstīts par izmeklēšanā konstatēto, kas sekoja Gagarina bojāejai, toties katastrofas attēlojums ir pilnīgi dažāds. Hronoloģiskā secībā to pirmo reizi lasām jau minētajā Beregovoja publikācijā 1984. gadā.

Gagarins gatavojies nākamajam lidojumam kosmosā, kurā — kā apliecinājusi vadība — viņš būšot pirmais kandidāts, tātad noteikti lidošot. Ar lielu entuziasmu Gagarins ķēries pie treniņiem — gan tikai pēc diploma saņemšanas. Precīzāk, 1968. gada 13. martā viņš atsācis lidot, nākamajās 8 dienās kopā nolidojot 7 stundas, veicot 18 pacelšanās. Gagarina rīcībā nodota *MIG-15* treniņlidmašīna, taču nevienu reizi viņš nav lidojis vienatnē. Liktenīgajā 27. martā Gagarinam vajadzējis pacelties divreiz kopā ar kādu Serjoginu (neizmirstot uzsverēt, ka tas bijis liels lidsotājs, *Lielā Tēvijas kara varonis*).

Kā rakstījis Beregovojis, izmeklēšanā pārbaudīta ik minūte pēdējās divās Gagarina dzīves dienās, ar ko viņš saticies, ar ko runājis utt. Nevajag daudz fantāzijas, lai nojaustu, ka pielāva arī sabotāžas iespēju. Lai gan Beregovojis to neapgalvo, jo sabotāža šķiet diezgan neiespējama, pazīstot situāciju tālaika Padomju Savienībā. Zvaigžņu pilsētiņa atrodas apmēram 40 kilometrus uz ziemeļaustrumiem no Maskavas (bet varbūt citā virzienā un ne tik tālu? Pazīstot viltotās kartes, arī tas ir iespējams...), kur dzīvo kosmisko lidojumu centra darbinieki un kosmonauti. Protams, tāpat kā 90 procenti Padomju Savienības pilsētu, tā bija slēgta, un ārzemnieki saņēma iebraukšanas atļauju tikai īpašos gadījumos, arī vienkāršie padomju pilsoņi nedrīkstēja Zvaigžņu pilsētiņu apmeklēt. Svešinieki un spiegi tātad nevarēja iekļūt stingri apsargātajā centrā. Vai patiešām nekur nav ziņots, kā Gagarins veicis lidojumus 1968. gada pavasarī? Skaidrs tikai, ja vien avoti nē, ka mācību lidlauks atradies netālu no Zvaigžņu pilsētiņas, tātad netālu no Maskavas. Gagarins dzīvoja galvaspilsētā un ik dienas devās turp, lai lidotu. Iespējams, sacelšanās un nolaišanās notikusi kara lidlaukā, kas atradies salīdzinoši tuvu... Vēl jo vairāk tāpēc, ka dokumenti apliecina: ne jau Gagarins vienīgais tālāk lidojis regulāri. Šād un tad lidoja arī tikko kā nokomplektētā kosmonautu grupa. Nejaušas piezīmes ļauj secināt: no Zvaigžņu pilsētiņas kursantus ik dienas vadīja uz mācību lidlauku ar speciāliem autobusiem.

Gagarins 1968. gada 27. martā pulksten 9.15 no rīta ieradies lidlaukā kopā ar Serjoginu. Viņi parakstījuši parastos dokumentus, uzzinājuši, kāds tajā dienā ir lidojumu grafiks, kādi uzdevumi jāveic. Taču starts izziņots tikai pulksten 10.19, vismaz tā ierakstīts lidlauka dienasgrāmatā. Piloti vingrinājumu izpildījuši jau pēc pāris minūtēm (lai gan tajā dienā bijis plānots 30 minūšu ilgs lidojums!), un 10.30 Gagarinam, kurš lidoja ar numuru 625, paziņots, ka jāgriežas atpakaļ. Kā ziņojis Leonovs, Gagarins pats lūdzis atļauju doties virzienā 320 (atgriešanos šifrējuši ar šādu skaitli, jo amerikāņi pastāvīgi noklausījušies). "Pēc tam radiosakari pārtrauca," raksta Leonovs un akadēmiķis Belocerkovskis. Kosmonauts Beregovojis domā citādāk: "Gagarins: Šeit sešsimt divdesmit piektais, uzdevums izpildīts. Augstums 5200..." No zemes atskanēja pavēle: "Pārbaudi augstumu!"

Taču atbilde vairs nesejoka, ēters klusēja.

Kāpēc? Kāpēc atbilde izpalika, ja reiz lidmašīna sāka krist, atrodoties piectūkstoš metru augstumā? Pāris vārdiem laika vēl būtu pieticis. Kāpēc augstumu kontrolēja no zemes? Varbūt bijusi atšķirība starp pilota ziņoto un radaru mērīto, un tāpēc vajadzētu to vēlreiz pārbaudīt? Ja reiz Gagarins bijis tik liels pilots, kā par viņu allaž rakstīja, turklāt aiz muguras sēdējis visizcilākais instruktors, kurš, pazīdams mācību lidmašīnu *MIG-15*, jebkurā brīdī varēja palīdzēt? Šajās lidmašīnās instruktora (viņš sēdē pilotam aiz muguras) rīcībā ir tā pati pults, arī stūrēšanas iekārta ir dublēta — tāpat kā autovadītāju kursus, kur blakus māceklim atrodas instruktors, kurš ar saviem pedāļiem var vadītāju jebkurā brīdī izlabot, mašīnas gaitu palēninot, paātrinot, nobremzējot utt. Lidmašīnā *MIG-15* sēdošajam Serjoginam šāda iespēja bija.

Kāpēc viņš to neizmantoja?

Protams, dīvaini, kāpēc Leonovs un viņa kolēģis nav piemiņūši šo trīsdesmit sējumu garā ziņojuma epizodi? Kāpēc gribējuši to noklusēt?

"Spriežot pēc faktu analīzes, minūti vēlāk Gagarina lidmašīna ietriekusies zemē." Jā, protams, katastrofas vietas vēlākā pārbaude ļauj secināt, ka patiešām tā varējies notikt. Lidmašīna tajā brīdī bija vairs tikai nevadāma tērauda masa, kura ar milzīgu ātrumu kā lādiņš ietriecās zemē, veidojot dziļu krāteri.

MIG-15 svārs ir apmēram 6,5 tonnas (atkarībā no ekipējuma). Vietā, kur tik smaga mašīna ar milzu ātrumu no 5000 metru augstuma apmēram 60—70 grādu leņķī ieurbjas zemē, protams, paliek krāteris. Turklāt tik dziļš, ka lidaparāta motors tajā ietriecas un pazūd zem zemes. Mācību lidmašīnas motoru pēc tam patiešām vajadzējis rakt ārā no krietna dziļuma.

Viens no rakstiem apmierinājies ar šu faktu uzskaitījumu, bet otrs sacerēts kā dramatisks eposs. Pēdējais (Beregovoja variānts) stāsta, kas noticis Zvaigžņu pilsētiņā, kad tur uzzinājuši par Gagarina nāvi. Arī radioraidījumu tekstā sastopams daudz pretrunu. Leonovs un Belocerkovskis par katru cenu vēlējušies attēlot Gagarinu kā cilvēku, kurš līdz pēdējam brīdim rīkojies aukstasinīgi un varonīgi. Dīvaini, ka Beregovojis operāciju "atgriešanās lidlaukā" kodējis ar skaitli 320, bet Leonovs apgalvojis, ka parole bijusi 620. Kā raksta Beregovojis — mēs to jau minējām — atbilde uz pēdējo pavēli nav saņemta; turpretī Leonovs pārstāstījis sarunu, kas satriektu jebkuru lidsotāju iznīcinātāju vai dispečeru: "Gagarins: Šeit sešsimt divdesmit piektais, uzdevumu 20. zonā beidzu, lūdzu atļauju griezties 620. virzienā." — "Divdesmit piektais, atļauju." — "Tieši tā, tiks izpildīts!", un autori piebilst: "Tie bija Gagarina pēdējie vārdi."

Laikam pēdējie vārdi varēja būt dažādi, atkarībā no tā, kuru autoru lasām...

Beregovojs apraksta pēc paša pieredzētā, ka Nikolajs Kuzņecovs, kosmisko lidojumu sagatavošanas centra komandieris, un Nikolajs Kamaņins (nenosakāma ranga tuvāk neieapzītis priekšnieks) pirmajā brīdī nav gribējuši ziņai par avāriju noticēt, — tāpat kā Gagarina draugi un pats Beregovojis. Iespējams, nelaime notikusi 27. martā ap pusdienlaiku vai pēcpusdienā, lai gan precīzu datu ziņojumā trūkst. Tik vien kļuvis zināms, ka Serjogins un Gagarins lidojuma laikā pazuduši un nav atgriezušies. Zvaigžņu pilsētiņa satraucās — bet varbūt ne? Jo, ja ticam rakstītajam, šo ziņu, izņemot dažus izredzētos, nevienam nebija pat dzirdējies, un tas pats Kamaņins, piemēram, aizlēdzis ziņot par avāriju Gagarina sievai... Protams, viņi vēl cerējuši, ka vēsts nav patiesa. Taču rītēja stundas. Tobrīd lidmašīnu jau meklēja helikopteri, kas tikai vēl pēcpusdienā uzgāja krāteri. Martā attiecīgajos platuma grādos ātri satumst. Nākamajā dienā, kad ataususi gaisma, meklējumi turpinājušies. Tātad varbūt nav taisnība, ko rakstījuši Leonovs un Belocerkovskis: "Kā apgalvo Beregovojis, meklēšanā piedalījušies ne tikai helikopteri (lidojami 50—100 metru augstumā), bet arī lidmašīnas IL-14, kas lidojušas 300 metru augstumā. Kamēr rītējusi meklēšana, dota pavēle visus iztaujāt, vai kāds nav ticis ar Gagarinu pēdējo divu dienu laikā, un noskaidrot, par ko runāts. Bija aizdomas ne vien par sabotāžu, bet arī par pašnāvību, lai gan to no rakstītā tieši secināt nevar. Vēl bijusi cerība, ka lidmašīna gaisā ar kaut ko sadūrusies, piloti katapultējušies un kaut kur mežā vai laukā gaida glābējus.

Todien pulksten 16 pēcpusdienā atrada avārijas vietu, krāteri, taču jau satumsa un *lāpu gaismā* daudz nevarēja ieraudzīt. (Piezīme: vai patiešām padomju lidsotāji 1968. gadā vēl nav pazinuši kabatas lampaņas?) Bijis auksts, tajā naktī uzsalis. Glābēji pārmeklējuši visu tuvāko apkārtni, meklēdami pilotus, taču nevienu nav atraduši.

Tomēr meklēšana turpinājusies, un bijusi jau vēlā naktis, kad vispirms ieraudzījuši kartes ietvaru, bet pēc tam — saimnieku. Atrastas Serjogina mirstīgās atliekas. Mazliet divaini, ka tajā naktī — lai gan krāteris jau atklāts! — padomju kara radisti stundām ilgi ētērā meklējuši Gagarinu ("625, 625!"), kurš nav atsaucies. Pusvienos naktī sākusies ātrumā sasauktās ārkārtējās komisijas sēde; to vadījis padomju kara aviācijas komandieris — maršals. Šķīta, ka Gagarina nāve bijusi liels notikums, atbildīgie tajā naktī nav aizvēruši ne acu. Vēl pirms pusnakts sākusies to personu nopratināšana, kas iepriekšējās dienās kaut pāris vārdus pārmijušas ar "kosmonautu". (Interesanti, kāpēc nevienam neinteresēja,

Kosmiskie meli

vai pašnāvību ir mēģinājis izdarīt Serjogins Beregovojs par to neraksta, taču ir acīm redzami: no šīm pārrunām nekas skaidrāks nav kļuvis.) Gagarins uzvedies tieši tāpat kā parasti, jo nav nojautis, kas tiek gatavots. Cilvēki, par laimi, nezina savu likteni. Naktī sagatavotas četras lidmašīnas IL-14, glābšanas komanda ar slēpēm un tiek pieņemts lēmums: tikko svidis gaisma, pie krātera uzsākt zemes darbus. Tā kā atrasts tikai Serjogina līķis, vēl cerējuši, ka Gagarinam izdevies katapultēties un viņš palicis dzīvs.

Pulksten piecos no rīta glābšanas grupa, kas jāsūta uz Novoselovo rajonu, bijusi nokomplektēta. Rīta pusē no krātera izcēlušī lidmašīnas pārējās, briesmīgi sakropļotās daļas. No bedrēs izsūkņējuši ūdeni un sākuši rakt zemi, lai tiktu pie motora.

GAGARINU ATROD

Manuprāt, nav jāpiebilst, ka arī šoreiz atskaitēs nesakrīt. Leonovs un Belocerkovskis rakstījuši pavisam ko citu nekā Beregovojs, kurš notikumam atradies tuvāk, pat uzskatāms par vienu no aculieciniekiem. Tātad pirmais uzzinājis par katastrofu. Jautājums tikai, vai viņš stāstījis patiesību. Jāņem vērā, ka rīkotāji Gagarina pēdējo lielo uzstāšanos — viņa nāvil — arī centušies iestudēt, lai tā atbilstu propagandas un valdības interesēm. Tātad var gadīties, ka maldījies pat kosmonauta kolēģis, aprakstot dažus šķietamus faktus.

Taču papētišim pretrunas. Beregovojs: pulksten 7 un 25 minūtēs (no rīta — I.N.) Kamanjins un komisija atkal veica izmeklēšanu ap krāteri. 60—70 grādu leņķi kritusī lidmašīna bija noplāvusi tipiska Viduskrievijas meža galotnes. Vienā no eglēm apmēram desmit metru augstumā pamanījuši kādu priekšmetu. Tā bijusi stērbele no lidotāja kombinezona krūšu daļas ar kabatu, kurā atraduši pusdienu talonus ar Gagarina vārdu. Nu vairs šaubu nevarēja būt. Beregovojs tikai liek nojaust, ka pilota mirstīgo atlieku nekur nav bijis. Serjogina līķi varējuši pazīt, bet no Gagarina palikuši tikai dažī locekļi. Tos vēlāk sadedzinājuši krematorijā. Nav teikts, vai šis mirstīgās atliekas parādītas bojā gājušā ģimenei. Zinām tikai, ka krematorijā bijuši klāt Serjogina un Gagarina piederīgie un visi kosmonauti. Padomju informācijas dienests tikai 29. martā — tātad gandrīz divas diennaktis pēc katastrofas! — pavēstīja pirmās ziņas par notikušo.

Nebūs par jaunu atzīmēt — kāpēc tik liela "steiga"? Mēģināsim iztēloties — kremēšana notikusi vakarā pēc pulksten 21! Vai patiešām Padomju Savienībā krematorijas strādājušas divās trijās maiņās?... Diez vai. Kāpēc ar Padomju Savienības Varoņa, "pasaulē pirmā kosmonauta" utt. utt. mirstīgajām atliekām vajadzēja rīkoties gluži viduslaiku manierē? Iespējams, ka arī tas ietilpis pēdējā akcijā, kas saistīta ar Gagarinu. Tāda bijusi rīkotāju vēlēšanās. Lai nepaliktu acīm redzami pierādījumi, lai neviens vairs nevarētu pārbaudīt un izdarīt nepatīkamus secinājumus.

Un tagad pavērsimies, ko par mirstīgajām atliekām rakstījis Leonovs un akadēmiķis Belocerkovskis. Pēc viņu domām, viss noticis pavisam savādāk. Līķi nav iespējams identificēt? Tā arī tam vajadzētu būt! Viss ir skaidrs un saprotams! "Mirstīgās atliekas versiju apliecināja. Kājas Gagarinam atradušās uz pedāļiem, kreisā roka uz gāzes sviras. Pirkstu nospiedumi uz pulsts liecināja, ka piloti atradušies darbībā. Katapultēšanās mēģinājums nav noticis."

Izņemot pēdējo teikumu, autoru apgalvotais skan aizdomīgi. Ja Gagarina līķis atrasts avarējušā lidmašīnā gluži vesels, kāpēc Kamanjins ieraudzījis koka galotnē lidotāja formas tērpa stērbeli? Vai tad šausmīgajā kritienē Gagarins pazaudējis tikai kombinezona krūšu daļu, bet pats sēdējis lidmašīnā ar veselām rokām un kājām, kā aprakstīts? Neaizmirsīsim, ka lidaparāts ietriecās zemē ar milzīgu paātrinājumu — tik spēcīgi, ka smagākās detaļas, piemēram, motoru, atrada ieurbušos krātera dibenā septiņu metru dziļumā.

Vai iespējams, ka tādā gadījumā pilots — un tikai viens, jo otru atrada labu gabaliņu nostāk, — miris, bet līķis diezgan veselā stāvoklī guļ mašīnā tā, ka iespējams konstatēt, kur viņš turējis rokas un kājas? Diemžēl šis fakts liek domāt, ka Leonovs un Belocerkovskis notikušo vienkāršojuši, gribēdami noklusēt aizdomīgos faktus.

Padomju izmeklēšana pavēstīja trīs, faktiski, pat četrus katastrofas iespējamus cēloņus. Vispirms atkārtos: atklāt nelai mes īsto iemeslu neizdevās. Saskaņā ar vienu no teorijām

lidaparāts sadūrās ar kādu putnu vai meteoroloģisko balonu. Tas, protams, ir iespējams, jo tādas avārijas pasaulē notikušas daudzās vietās. Saskaņā ar otru versiju MIG-15 nokļuvusi kāda manevrējoša iznīcinātāja virpuļstrāvā, kas izsaucis nelai mi. (Starp citu, divaini, ka tajā pašā lidlaukā vienlaicīgi pacēlušās vairākas lidmašīnas...) Treškārt, kā minēja speciālisti, pēkšņi izplūdusi siltuma plūsma radījusi nelabojamu virziena maiņu, tāpēc lidmašīna, kura zemu nolaidusies (arī tādī gadījumi bijuši aviācijas vēsturē), "pārkritusi" un vairs nav varējusi atgūt īsto lidojuma virzienu.

Ceturtkārt, viss varēja notikt reizē. Siltā plūsma, citas lidmašīnas virpuļstrāva un sadursme ar kādu priekšmetu — putnu vai gaisa balonu. Pierādījumu nevienai no versijām nav.

Neviens nesaprata, kāpēc piloti nav katapultējušies. To viņi varēja veikt neatkarīgi viens no otra. Iespējams, ka kritiena laikā pārslodze sasniegusi 11 g. Cilvēki var izturēt, lielākais, 8 g, bet lidmašīnas sairst pie 12 g pārslodzes.

SECINĀJUMI

Pārsteidzoša konkrētu datu trūkuma dēļ šai nodaļai varēja dot virsrakstu "Pieņēmumi". Padomju impērijā kļusēšanas aka vēl aizvien ir atbaidoši dziļa. Precīzus datus uzzināt nav iespējams, bet to, kas parādījies presē, iepriekš kontrolējuši. Rīkotāji vēl joprojām Gagarinu tur savās rokās — trīsdesmit gadus pēc "lidojuma" un divdesmit gadus pēc nāves.

Viens ir skaidrs: visos oficiālos materiālos līdz šobaltdienai lasām, ka Gagarins pirmais pacēlies kosmosā, šis fakts nav apšaubāms. To uzskata par aksiomu, pamatnoteikumu, kas ir pati par sevi saprotama patiesība, no kuras novērsties tik vienkārši nevar. Laiku pa laikam ar masu informācijas līdzekļu starpniecību sabiedrības apziņā iemeta pa "krāsainai" detaļai, kas nebija pretrunā ar vispārpieņemto tēzi.

Esmu nonācis pie secinājuma, ka pierādījums ir arī Gagarina divainā nāve. Tā netieši apstiprinājusi mūsu versijas patiesumu: Gagarins tajā laikā kosmosā nav pacēlies. Un, lai šis noslēpums nekad neatklātos, viņam vajadzēja mirt. Pilnīgi pietiekami, ja mirtu tikai viņš, jo ne kosmonautu aprindās, ne ģimenes lokā neviens šo apgrūtināšo faktu nezināja. Lielākā daļa cilvēces vēl šodien no sirds tic, ka 1961. gada 12. aprīlī Gagarins patiešām aplidojis Zemei ar kosmosa kuģi.

Nav runa tikai par to, ka 1961. gada 13. aprīlī, dienu pēc notikuma, pareģoju viņa nāvi. Es sacīju: "Šis cilvēks ilgi nedzīvos." Manam paredzējumam, protams, ar šo lietu nebija nekāda sakara. Tas bija lielās politikas gājiens, nekas vairāk. Jau iepriekšējās nodaļās redzējām, ka tālaika padomju kosmiskā pētniecībā nav bijis gandrīz ne vēsts no pētniecības. Viss, kas dēvēts par kosmiskajiem pētījumiem, funkcionējis tikai kā oficiālā valsts ideoloģija un propagandas līdzeklis — ne citādi. Šo milzīgo mehānismu pakļāva vienam mērķim — vai tā būtu tehnika, zinātnisks sasniegums, jauna doma vai pats cilvēks. Desmitiem tūkstošu cilvēku strādāja šajā "ražošanā" nemaz nezinādami, ko dara un kāpēc. Visi — sākot no aukstumā dreboša Baikonuras tehnikā darbinieka līdz atklātības prožektoros izstumtajam kosmonautam — bija tikai propagandas mehānisma kalpi, ne vairāk.

Tātad apgalvojām, ka Gagarins:

- 1) 1961. gadā kosmosā nav lidojis;
- 2) tāpēc viņam pēc kāda laika bija jāpazūd.

Pēc loģiskā "pacietības laika" izbeigšanās šī pazušana vai, precīzāk, pazudināšana patiešām notika. Līdzēt varēja tikai nāve. Tādā veidā rīkotāji un viņu politiskie aizbildņi aizslaucīja pēdējos pierādījumus. Neaizmirsīsim: nekad neatklāsies, cik miruši pirms Gagarina un viņa vietā to pašu kosmisko melu dēļ. Tāpat kā bultas caururba visus vergus, kas raka Atillam kapu (un tā iepazīna vietu, kur paslēptas lielā ķēniņa dārglietas!), gāja bojā tie (varbūt arī rīkotāji), kas zināja patiesību. Milzīgajā impērijā ar dažām mērķtiecīgām, šķietami nejausām pārvietošanām un paaugstināšanām amatā viegli varēja izklīdināt noslēpumu zinātnājus, lai pēc tam attālās vietās ar viņiem pa vienam izrēķinātos. Neaizmirsīsim: iestādes, kur viņi strādāja, bija stingrai slepenībai nolemti militāri objekti. Pat tādā gadījumā, ja tos dēvēja par kosmosa pētniecības institūtiem, rūpnīcām, izmēģinājuma poligoniem utt. Tur un tobrīd ikviena cilvēka liktenis bija atkarīgs no šaura partijas biedru loka interesēm un iegribām. Bizantija, viduslaiki, diktatūra — pilnīgi

vienalga, kā to dēvējam. Reiz tas viss pastāvējis — arī šī ne ar ko nesalīdzināmā iekārta, kāda cilvēces vēsturē nav bijusi, un ceram — vairs nekad arī nebūs.

KĀ NOVĀKT SLAVENU PILOTU: DAŽAS IDEJAS

Visvienkāršākais, protams, ja viņš nomirtu no kādas slimības. Taču atkal iejaucās propaganda. Gagarins ir sportiskuma, spēka, veselības un tādat — padomju pārcilvēka simbols! Automašīna viņam uzbraukt virsū nevar — tas būtu pārāk ikdienišķi un zemiski. Kosmosā viņš doties nedrīkst, jo tam vairs īsti nav piemērots — taču var lidot kā parasts pilots. Tātad jāpanāk, lai pēc vairāku gadu pārtraukuma viņš atkal sēstos pie lidaparāta stūres.

Iestudētāji droši vien berzēja rokas — lieliski! Tieši tas, kas vajadzīgs! Pilota nāve! Nāve lidojumā! Nāve gaisā, kur viņš reiz veicis varoņdarbu! Gandrīz vai dzirdu, ar kādu baudu viņi apspriež šo ideju un, protams, uzreiz tai piekriņ. Nevienam neuztrauc, ka jāpurē vēl viens cilvēks. Varbūt tā ir pat labāk. Ja ies bojā abi, vēlāk būs mazāk aizdomu. Jo vajadzēja rēķināties, ka — vismaz ārzemēs — lieta liksies, maigi izsakoties, dīvaina. Kosmonauti Amerikā un citās zemēs nemēdz iet bojā parastos nelaimes gadījumos, vismaz līdz 1968. gadam tādas "paražas" nebija.

Mēs zinām, ka Gagarins jau līdz 1961. gadam bijis kara lidotājs iznīcinātājs. Viņš lidojis kopš 1955. gada, 1957. gadā iesvētīts pilota kārtā un vēlāk lidojis vēl četrus gadus līdz pat lielajam notikumam, par kuru stāsta šī grāmata. Tātad cilvēks ar sešu gadu pilota stāžu 1968. gadā pēc dažu gadu pārtraukuma atkal sēdies pie stūres? Turklāt, sākot no ābece, divvietīgā lidmašīnā ar instruktoru aiz muguras, kurš visu laiku skatās uz pirkstiem, vai netiek izdarīta kļūda?

Iestudētāji nepaļāvās uz nejaušību un rīkojās apzināti. Atcerēsimies apstākļus, kādos notika nelaimes gadījums. Lidmašīna nokrita pilnīgi bez iemesla. Laboratorijā veikta pārbaude neatklāja metāla noguruma pazīmes. Vienu no iespējamiem katastrofas iemesliem pierādīt neizdevās. Tātad?...

Serjogina mirstīgās atliekas bija sveikas un veselas, viņu varēja pazīt. Gagarinu ne. Lai gan neviens no viņiem nekatapultējās. Ko tas pierāda? To, ka "pasaule pirmo kosmonautu" kaut kas kavējis atstāt lidmašīnu. Viņa ķermeņi varēja saraut gabalos vajāka detonācija nevis katastrofas gaitā, bet mirkli pirms tam — un varbūt tieši tāpēc notikusi nelaime?! Tādu akciju — un slepenie dienesti to labi zina — mūsdienās iespējams veikt ar pavisam nelielu daudzumu materiāla, ko sauc par *semtex*. Tas ir teroristu iemīļotais spridzeklis, milksa plastmasa: pārdesmit gramu tās pietiek, lai uzlaistu gaisā tiltu. Mēs, protams, nevaram apgalvot, ka noticis tieši tā. Taču pavisam droši zināms, ka komisiju, kas izmeklēja nelaimes gadījuma cēloņus, nozīmēja valdība. Tās locekļi ar prieku parakstītu jebkuru protokolu, ko noliktu priekšā. No otras puses, nelaimes gadījuma apstākļus varēja ietekmēt arī iestudētāji. Neaizmirsīsim: kamēr sākās istā izmeklēšana, notikuma vieta apgriezās daudzi, lai gan pirmie cilvēki tur ieradās *tikai piecarpus stundas pēc katastrofas!* Jo viņi nezināja, kur nelaime notikusi. Taču var gadīties, ka bijuši arī citi. Varbūt jau vairākas dienas iepriekš šajā kara lidlaukā ne pārāk tālu no Maskavas dežurējusi neliela grupiņa, apbruņota ar augstāko drošības dienesta ierēdņu rīkojumu — tā ka viņus traucēt nevienam nav drīkstējies. Viņi varēja zināt, kur un kad jānotiek nelaimes gadījumam, jo acīmredzot uzturēja sakarus ar komandieriem, kas gatavoja arī Gagarina lidošanas grafiku, zinādami, cik viņš lidos un ar kādu uzdevumu. Tātad šiem cilvēkiem bijusi lieliska informācija un labas tehniskās iespējas. Viņi varējuši iejaukties, lai akcijā neiesaistītie lidlauka glābšanas spēki aizkavētos ar meklēšanu tikmēr, kamēr viņu cilvēki atrastu lidmašīnas atliekas un novāktu pierādījumus, kas liecinātu par notikušu atentātu. Tie varēja būt mēraparāti, tehniskās iekārtas, *semtex* eksplozijas izkropļoti tērauda priekšmeti, lidmašīnas korpasa daļas — taču tikpat labi arī Gagarina mirstīgās atliekas, kuras varētu ieraudzīt pataloganatomu un citi speciālisti.

Atkārtotju: tādām nolūkam ar piecarpus stundām pilnīgi pietiek. Un man ir aizdomas — tā patiešām varēja notikt.

PĒCVĀRDS jeb KĀPĒC GAN PASAULE KLUSĒ?

Jatēic, ka manis uzrakstītais ir tikai uzmetums. Labāk informēti cilvēki būtu savākuši par šo lietu daudz vairāk. Vajadzētu sīki

pārskatīt visas pasaules presi, izlasīt daudzas grāmatas — vairāk, nekā bijis pieejams man. Varētu iztēloties, ko tik visu pasaules slepenie dienesti, lielie noklausītāji un spiegotāji nezina par Gagarina lietu! Cik daudz svarīgu sikumu slēpjas dažos citos padomju darbos, kas veltīti šai tēmai? Piemēram, otrajā Gagarina grāmatā "Jestj plamja!" (Ir uguns, ir liesma, kosmosa kuģis startē, uz priekšu! — tā varētu tulkot šo nosaukumu).²⁷ Arī vēlākajos, Brežņeva laika izdevumos, kuros izsvītrots viss par Hruščovu un vēl daudz kas cits... Nenāktu par jaunu vēlreiz pāršķīstīt Lidijas Obuhovas darbu.²⁸ Arī Gagarina brāļa sarakstītā grāmata²⁹ satur pārsteigumus, nemaz nerunājot par citiem sacērumiem. "Jestj plamja!" lasāma raksturīga epizode: "12. aprīlī agri no rīta sagatavoja kosmonautu un kuģa kabīni. Vispirms notika medicīniskā apskate — ārsti neatrada nekādas novirzes no normas. Pēc tam uzvilka skafandru. [...] Sekoja pirmsstarta ziņojums un atvadīšanās, pēc tam iesēšanās raķetē."

Vai zināt, par ko Gagarins raksta? Pats *par sevi* un sava ceļojuma priekšpēli. Vai jūs ticat, ka cilvēks, kurš personīgi visu pārdzīvojis, tādā veidā stāstītu par šo notikumu?

Domāju, ka arī jums gribas jautāt: kāpēc Rietumi izturējušies tik pieglaimīgi? Kāpēc viņi klusē? Izņemot dažus patiešām īsus un nenozīmīgus rakstīņus (kurus jau minēju grāmatas sākumā), pēc 1961. gada aprīļa nav publicēts nekas tāds, kas apšaubītu, ka Gagarins patiešām lidojis kosmosā. Nemaz nerunājot par nepārprotamiem pierādījumiem. Tajā pašā laikā nedrīkst aizmirst, ka izskanējušas balsis — vājas gan un drīz apklusušas —, kuras šo faktu apšaubījušas. Tikai daudz vēlāk, vairāk nekā desmit gadus pēc lidojuma, pasaules presē šur tur parādījās nekonkrēta "informācija".

Pirmkārt, tā vēstija, ka pirms Gagarina varbūt lidojuši citi kosmonauti, taču neveiksmīgi; otrkārt, deva neskaidrus mājienu, ka varbūt 1961. gada martā — aprīlī notikumi nebūt nav risinājušies tā, kā to vēstījusi oficiālā padomju propaganda.

Prezidents Džons F. Kenedijs paziņoja: "Tas ir vislielākais zinātnes sasniegums, par ko mēs visi, kas esam daļa no cilvēces, ar vislielāko cieņu un sajūsmu pateicamies krieviem." Pa to laiku uz viņa rakstāmgalda droši vien jau bija nolikts CIA ziņojums par neskaidrībām Gagarina lietā un ētera noklausītāju divvainajām atskaitēm.³⁰

Tomēr diplomātiskās slavas dziesmas ne visur bija vienlīdz labvēlīgas. Piemēram, VFR valdība ne jau uzreiz pievienojās slavinātāju korim. Rietumvācija klusēja līdz pat 13. aprīļa pēcpusdienai un tikai tad nosūtīja parasto apsveikuma tekstu. Ko viņi zināja un kāpēc svārstījās?

Vai rietumvācieši bija informēti par to pašu, kas pārspriests Ņujorkas *Daily News*, Londonas *Daily Sketch* un *Daily Telegraph* slejās? Šajos laikrakstos publicēti viedokļi, kuri runāja pret Maskavas ideoloģiskās propagandas apgalvojumiem.

Daily Sketch : Gagarins lidoja 7., nevis 12. aprīlī.

Daily Telegraph : pēc speciālistu domām, Gagarins nevarēja sasniegt Dienvidameriku 15 minūtes pēc starta, kā ziņojuši PSRS. Ja tā būtu noticis, ceļa otro, daudz īsāko daļu vajadzētu veikt apmēram tikpat ilgā laikā; tad viss lidojums nebūtu vis pusotru stundu, bet knapi trīsdesmit minūšu garš, kas savukārt fiziski nav iespējams.

Bija tādi, kas, piemēram, atcerējās līdzīgu gadījumu. Zinām, ka kapteinis Bērds, slavenais pilots laika posmā starp diviem pasaules kariem, veicis rekordlidojumus uz abiem poliem. Viens no viņa pavadoņiem pirms nāves atzinies, ka lielais lidojums uz Ziemeļpolu patiesībā bijis farss: stundām ilgi viņi riņķojuši virs nomāja, neapdzīvota rajona, tad, atgriezušies starta vietā, paziņojuši, ka nometuši amerikāņu karogu uz Ziemeļpolu. Atmaskošanas brīdī kapteinis Bērds jau bija miris, taču par viņa "rekordu" vēl līdz šim brīdim var izlasīt visdažādākajās enciklopēdijās...

No politiskā viedokļa klusēšanai varēja būt vairāki iemesli. To varu apgalvot pats no savas pieredzes. 1968. gada jūlijā ar autostopu vairākas nedēļas ceļoju pa Dienvidpoliju. Pastāvīgi nonācu transporta grūtībās, jo padomju un poļu armijas vienības pārvietoja uz dienvidiem, Čehoslovākijas virzienā. Tas notika mēnesi pirms 20. augusta agresijas (vēlāk uzzinājām par t.s. brālīgās palīdzības sniegšanu). Tomēr, kad piecu iebrucēju valstu kaujas vienības iegāja Čehoslovākijā, Rietumu valdības paziņoja pasaulei, ka jūtoties "pārsteigtas un šokētas", piemērinot, ka neko iepriekš neesot zinājušas, tāpēc nav reaģējušas. Kur tajā brīdī bija

mākslīgie Zemes pavadoņi? Un izlūkošanas dienests, spiegi?... Situācijā, kad ikviens parasts cilvēks savām acīm redzēja, kas gatavojas — gluži tāpat, manuprāt, 1961. gadā Rietumu rīcībā bijusi visa informācija par notikumu aizkulisēm Hruščova galmā. Varbūt viņi zināja pat dažu labu šīs izrādes režisoru.

Tad kāpēc pasaule vēl šobrīd klusē? Varbūt tādēļ, lai neapgrūtinātu jau tā sarežģīto padomju reformkomunistu dzīvi? Lielākās iedzīvotāju daļas apziņā jau nostiprinājusies aksioma, ka Gagarins ir "pirmais kosmonauts", viņi vairs par to neprāto un, protams, nešaubās. Reizēm populārās Rietumu avīzes savās slejās atgādina, ka "šodien ir Jurija Gagarina (1934—1968) dzimšanas diena".³¹

Labi būtu, ja visi ierunātos. Ja Rietumos un Austrumos pastāstītu, ko zinājuši par šīm laika ziņā tālajām nedēļām, kas noticis tajā (vai varbūt citā) dienā; kur atradies, ko darījis Gagarins brīdī, kad it kā lidojis, un kurš bijis istais kosmonauts, ko līdz

šobaltdienai nepiemin? Lieta nebūt nav noskaidrota, tajā daudz nezināmo.

Nobeigumā tikai daži vārdi. Runājot par šķietamo Gagarina lidojumu, radušās nopietnas šaubas. Kas tās izklīdinās? Daudz ko no grāmatā teiktā Padomju Savienībā un ne tikai tur noliegs. Taču neatspēkos — nejauksim vārdu patieso nozīmi. Atspēkot nozīmē pierādīt, ka apgalvojums nav pareizs. Taču viņi *noliegs*, liegsies, lai *ko* tas maksātu, un varbūt apjukumā, pavisam negribot, sniegs mums jaunus datus. Šī grāmata ir tikai mēģinājums kaut nedaudz pacelt neziņas plivuru pēc trīsdesmit gadiem. Mums nepieciešams iegūt vairāk *tiešu* pierādījumu.

* * *

No sirds pateicos padomju, ungāru un citu tautību kolēģiem — saprotamu iemeslu dēļ nenosaucot viņu vārdus — par lielo palīdzību šīs grāmatas tapšanā.

PASKAIDROJUMI:

1 *Nemere Istváne. Gagarin = kozmikus hazugság? Danubins kiado*, 1990. Budapešta.

2 Komitāts — lielākā administratīvi teritoriālā iedalījuma vienība Ungārijā.

3 Ungāriski: *Világújság*, 1990. g. 1. num. 2. lpp. Raķešu centrs atklāj noslēpumus.

4 *Népszabadság*, 1961. g. 13. aprīlis, 9. lpp.

5 *Népszabadság*, 1961. g. 13. aprīlis.

6 Jurijs Gagarins. Ceļš uz kosmosu. (Doroga v kosmos, Pravda, 1961. Maskava.) Ungāru val.: *Utazás a Vildgürben*. Budapešta, 1962. *Táncsics kiadó*, 208. lpp.

7 TASS, 1961. g. 13. aprīlis.

8 *Krasnaja Zvezda* — padomju armijas laikraksts.

9 *Izvestija*, Maskava, 1961. g. 24. aprīlis.

10 *Népszabadság*, 1961. g. 16. aprīlis.

11 *Komunist*, Maskava, 1988., 16. num.

12 *Neue Zürcher Zeitung*, ungāriski *Világújság*, 1990., 8. num., 20. lpp.

13 Piem., *Moscow News*, 1989. g. septembris.

14 *Magyar Nemzet*, 1986. g. 6. aprīlis.

15 *Népszabadság*, 1986. g. 9. aprīlis. Garais ceļš līdz pirmajam ceļojumam.

16 Ungāriski publicēts: *Világújság*, 1990. g. sākumā. Padomju atomsprādzienu upuri. Cilvēki izmēģinājuma trustīšu vietā.

17 Vai "lielā demokrātijas valsts" ASV bija cilvēcīgāka, 1945.

gadā nometot atombumbas uz "dzīvām" pilsētām — Hirosimu un Nagasaki? (Tulk. piez.)

18 *Sovetskij Patriot*, Maskava, 1989. g. 13. septembris. Raksta autors ir Mihails Bobiljevs.

19 *Datum*, Seksārda-Budapešta, 1990. g. 28. februāris.

20 *Izvestija*, 1990. g. 27. februāris.

21 *Élet és Tudomány*, 1990., 7. num.

22 Bertalans Farkašs — pirmais ungāru kosmonauts. *Magyar Nemzet*, 1989. g. 18. decembris.

23 *Élet és Irodalom*, 1989. g. 15. decembris.

24 *Tér-Kép*, 1990. g. 19. aprīlis. Lasāms arī: *Tallózó*, 1990. g. 27. aprīlis.

25 *Pravda*, 1987. g. 23. marts.

26 *Novij Mir*, Maskava, 1984. g. 4. num.

27 Jurijs Gagarins. Liesma ierī (Jestj plamja!). Maskava, Molodaja gvardija, 1968., 128 lpp.

28 Lidija Obuhova. Gagarins — gadsimta mīlulis (Gagarin — ljubimec veka). Atmiņas. Maskava, Molodaja gvardija, 1979., 189. lpp.

29 Valentīns Gagarins. Mans brālis Jurijs (Moj brat Jurij). Romāns. Minska, Junastva, 1982. 430 lpp.

30 ASV kosmonautikas muzejā par "Gagarina lidojumu" ekspozīcijas nav. (Tulk. piez.)

31 "A+Z", austriešu dienas laikraksts, Vīne, 1990. g. 9. marts.

BERLĪNE

INTERFERENZEN. RIETUMBERLĪNES MĀKSLA 1960–1990.

NATĀLIJA STRŪVE. INSTALĀCIJA AR PERFORMANCE PAR PĒDĒJĀS POLITISKĀS MALTĪTES
PIRMS NĀVES SODA IZPILDĪŠANAS JĒDZIENU.

INSTALATION MIT PERFORMANCE ZUM BERGIFF DER POLITISCHEN HENKERSMAHLZEIT
NEONA OBJEKTS, MARMORS, SUDRABA KAROTES, TERMOMETRS, STIKLS, APDRUKĀTS AUDUMS.
RĪGĀ. 1991. GADA 19. MAIJĀ

2 RBL.

9-4

INDEKSS 77109

